

АКАДЕМІЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

ВІК

Т. Варфоломеєва *
С. Гончаренко

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
КОМЕНТАР
до Закону України
ММ
Про адвокатуру^н

- Законодавство про адвокатуру і адвокатську діяльність

ЮРІКОМ
ІНТЕР

Серія
НАСТІЛЬНА КНИГА АДВОКАТА

Академія адвокату,

30.233X
гад земпляра

27326.

Серія «НАСТІЛЬНА КНИГА АДВОКАТА»

Т. В. Варфоломеева, С. В. Гончаренко

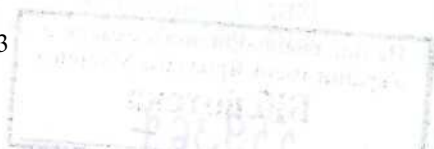
**Науково-практичний коментар
до Закону України
«Про адвокатуру»**

**Законодавство про адвокатуру
та адвокатську діяльність**

1 з 1

84

КИЇВ - 2003

Варфоломеєва Т. В., Гончаренко С. В.

В18 Науково-практичний коментар до Закону України «Про адвокатуру». Законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність : 36. нормат. актів; Коментар / Академія адвокатури України. - К.: Юрінком Інтер, 2003. - 432 с. - (Серія «Настільна книга адвоката»).

ISBN 966-667-094-1

У книзі наводяться коментований текст Закону України «Про адвокатуру» та нормативно-правові акти, що регламентують діяльність адвокатури в Україні. Розрахована на адвокатів, працівників судових і правоохоронних органів, правозахисних організацій, студентів юридичних навчальних закладів.

ББК67.9(4УКР)76

Юрінком Інтер - редакція Бюлетеня
законодавства і юридичної практики України

Шеф-редактор

В.С. Ковальський,

кандидат юридичних наук

*Тексти вітчизняних нормативних актів (станом на 1 квітня 2003 року)
отримано в Управлінні комп'ютеризованих систем та мереж
Секретаріату Верховної Ради України*

© Варфоломеєва Т. В., Гончаренко С. В.
Текст коментарю, упорядкування, 2003

© Варфоломеєва Т. В., Гончаренко С. В.

Авторська розробка серії, 2003

© Юрінком Інтер, 2003

ISBN 966^667^09.1^—.

Підіпа^^^^НБ*^>^6Д,С^4^^і^
України імені Ярослава Мудрого

559367

Розділ 1

Науково-практичний коментар
до Закону України
«Про адвокатуру»

**Постанова
Верховної Ради України**

**Про порядок введення в дію Закону України
«Про адвокатуру»**

(Відомості Верховної Ради (ВВР) 1993, № 9, ст. 63)

Верховна Рада України постановляє:

1. Ввести в дію Закон України «Про адвокатуру» з 1 лютого 1993 року.

2. Встановити, що свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю видаються без складання кваліфікаційних іспитів особам, які на день прийняття цієї Постанови є членами колегій адвокатів або мають ліцензію на здійснення юридичної практики чи працюють за ліцензіями, виданими підприємцям - юридичним особам.

3. Доручити Кабінету Міністрів України до 15 січня 1993 року розробити та подати на затвердження Президенту України проекти Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури та Положення про вищу кваліфікаційну комісію адвокатури; внести пропозиції про приведення чинного законодавства у відповідність з цим Законом; привести рішення Уряду у відповідність з цим Законом.

4. Визнати такими, що втратили чинність з 1 лютого 1993 року, Положення про адвокатуру Української РСР і Закон Української РСР «Про затвердження Положення про адвокатуру Української РСР» від 31 жовтня 1980 року.

Голова Верховної Ради України

І. ПЛЮЩ

м. Київ, 19 грудня 1992 року
№ 2888-ХІІ

ПРО АДВОКАТУРУ

Закон України
від 19 грудня 1992 року № 2887-XI^Г

Стаття 1. Адвокатура України та її завдання

Адвокатура України є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним згідно з Конституцією України сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, подавати їм іншу юридичну допомогу,

1. Закон України «Про адвокатуру», який було прийнято 19 грудня 1992 р., врегулював основні аспекти діяльності цього правозахисного інституту. Зокрема, в Законі по-новому вирішено питання набуття права займатися адвокатською діяльністю, встановлено організаційні форми її здійснення, значно розширено професійні права адвоката і його обов'язки, передбачено гарантії адвокатської діяльності, введено присягу адвоката України, визначено поняття адвокатської таємниці, вирішено питання про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності і визначено систему органів, уповноважених видавати і анулювати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, врегульовано відносини адвокатури з Міністерством юстиції України, іншими державними органами тощо.

2. Згідно з постановою Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про адвокатуру» від 19 грудня 1992 р. № 2888-XII цей Закон набрав чинності з 1 лютого 1993 р., і з цього ж часу втратило чинність Положення про адвокатуру Української РСР від 31 жовтня 1980 р. Однак лише 27 квітня 1993 р. у зв'язку з цим Законом і на його розвиток Кабінет Міністрів України своєю постановою Хз 302 затвердив Положення про порядок реєстрації адвокатських об'єднань, що мало надати можливість утворювати їх. Але за Законом адвокатські об'єднання могли утворювати лише адвокати, тобто особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Право видавати такі свідоцтва надавалося виключно кваліфікаційно-дисциплінарним комісіям адвокатури, порядок організації і діяльності котрих мали визначатися відповідним Положенням, якого на той час не існувало.

* Із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 10 січня 2002 р. № 2921-Ш та від 7 лютого 2002 р. № 3047-Ш.

Тобто не могли бути сформовані й кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури. Після неодноразових звернень Спілки адвокатів України, Всеукраїнського страйкового комітету адвокатів до Президента України і Верховної Ради лише 5 травня 1993 р. Указом Президента було затверджено Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури (КДКА) та Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури при Кабінеті Міністрів України (ВККА). З цього часу розпочалося утворення кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, видача свідоцтв про право на заняття адвокатською діяльністю, формування адвокатських об'єднань.

3. За час функціонування адвокатури України, побудованої у 1992-1993 роках на нових законодавчих засадах, з урахуванням міжнародних стандартів адвокатської професії та організації адвокатур багатьох демократичних країн світу, в Україні накопичено значний досвід, і гостро постала необхідність подальшого реформування цього інституту, доопрацювання окремих норм Закону «Про адвокатуру». Це з очевидністю впливало з тексту прийнятого Закону, в якому не були враховані важливі для практичної адвокатської діяльності пропозиції. Наприклад, введення Єдиного реєстру адвокатів України (ЄРАУ), утворення єдиної комісії для прийняття кваліфікаційних іспитів, об'єднання адвокатури в єдину професійну організацію, введення обов'язкового стажування та підвищення кваліфікації адвокатів, створення системи страхування професійних ризиків та впровадження спеціалізованого пенсійного фонду, розширення гарантій адвокатської діяльності тощо. Спілка адвокатів України підготувала і декілька разів подавала до Верховної Ради проекти змін і доповнень до Закону, однак вони не були розглянуті, хоча Закон, безумовно, потребує приведення його у відповідність із положеннями Конституції України, міжнародних документів про адвокатуру та чинного законодавства.

4. Визначення в Законі адвокатури як громадського об'єднання викликає серйозні зауваження, оскільки в даному разі мова йде про з'єднання всіх адвокатів у єдину спільноту, пов'язану загальними цілями, професійними правами та обов'язками для виконання певних, доручених їм повноважень. Слід зазначити, що поняття «громадське об'єднання» в чинному законодавстві України взагалі не існує. У нормативних актах згадуються «громадські організації», «об'єднання громадян», «об'єднання підприємств» тощо, втім жоден з цих термінів не може бути застосований до адвокатури. Проект Закону «Про адвокатуру», поданий до Верховної Ради у 1992 році, визначав адвокатуру як «незалежний правовий інститут».

Адвокатура - поняття узагальнююче, яке не ототожнюється з поняттям адвокатури як об'єднання - юридичної особи. В Конституції України не визначено її правовий статус, але з окреслених у ній завдань адвокатури можна зробити висновок, що остання є одним з інститутів правової системи держави, який виконує завдання, без здійснення котрих функціонування цієї системи неможливе. При цьому адвокатура не належить до жодної з гілок влади, передбачених ст. 6 Конституції України, і в певному сенсі має відігравати роль «дружнього посередника» між державою та/або іншими суб'єктами права в громадянському суспільстві.

Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року, звертають увагу на необхідність забезпечення прав людини і основних свобод та ефективність можливість користуватися юридичною допомогою, здійснюваною незалежною юридичною професією, при цьому встановлюється, що професійні асоціації адвокатів забезпечують юридичну допомогу для всіх, хто має в ній потребу, і кооперуються з урядом та іншими інститутами для досягнення цілей правосуддя й суспільного інтересу.

Визнавши адвокатуру об'єднанням, законодавець характеризує його як професійне і водночас громадське. Слід зазначити, що здебільшого і раніше колегії адвокатів розглядалися як громадські організації з огляду на притаманні таким організаціям ознаки: добровільність об'єднання громадян, єдність здійснюваних ними цілей, спільні інтереси, самоврядування, недержавний характер організації, незалежність від державних органів тощо. Разом з тим є досить серйозні відмінності адвокатури від громадської організації, а саме: об'єднання громадян лише однієї професії, спеціальний дозвіл на здійснення діяльності, виконання в рамках організації професійної роботи за оплату, відповідальність за ненадання здійснення обов'язків тощо.

Закон України «Про об'єднання громадян» містить поняття об'єднання як добровільного громадського формування, створеного на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод. Зрозуміло, що основні ознаки його не співпадають з ознаками адвокатури, оскільки остання створюється за принципом єдиної професії, а не за єдністю інтересів; для виконання покладених на адвокатуру конституційних завдань, захисту прав громадян, а не для реалізації і захисту власних прав. Згаданий Закон поділяє об'єднання громадян на політичні партії і громадські організації. Зрозуміло, що ні адвокатуру в цілому, ні адвокатські об'єднання не можна віднести до політичних партій.

Безпідставним є віднесення як адвокатури в цілому, так і адвокатських об'єднань до громадських організацій з огляду на сфор-

мульований у ст. 3 Закону «Про об'єднання громадян» зміст цього терміну. Притаманні громадській організації ознаки - об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих та інших спільних Інтересів - не є характерними як для адвокатури в цілому, так і для адвокатського об'єднання, перш за все тому, що адвокати захищають не свої інтереси, а права фізичних та юридичних осіб. Відмінним є і порядок формування об'єднань громадян, їх реєстрація від порядку, встановленого для адвокатських об'єднань.

Таким чином, аналіз цілей, особливостей формування, організації діяльності не дають підстав розглядати адвокатуру як об'єднання громадян, послуговуючись термінами чинного законодавства, і зокрема як громадську організацію. Не є такими й адвокатські об'єднання, що входять до складу адвокатури. (Див. також коментар до ст. 19.)

5. Завдання адвокатури визначає Конституція України, згідно із ст. 59 якої вони полягають у тому, що адвокатура діє для забезпечення права на захист від обвинувачення і для надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах. Це формулювання дещо відрізняється від того, що було закріплено у 1992 році в Законі України «Про адвокатуру» з посланням на Конституцію, і котре, до речі, не відповідало чинній на той час Конституції Української РСР, у якій було зазначено, що для подання юридичної допомоги громадянам і організаціям діють *колеги"адвокатів*. Але незважаючи на такі розбіжності, слід зазначити, що наведені у коментованій статті Закону про адвокатуру її завдання відповідають основним напрямам, у яких ведеться адвокатська діяльність - виконання повноважень захисника, здійснення представництва, подання правової допомоги різних видів кожному, хто її потребує, тобто як громадянам України, так і іноземним громадянам, особам без громадянства, юридичним особам.

Стаття про адвокатуру вміщена у розділі II Конституції «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», чим підкреслюється особливий характер цього правового інституту, діяльність якого спрямована на допомогу державі у виконанні нею певних функцій, визначених Основним Законом. Згідно зі ст. 3 Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, для виконання якого створюються певні інститути. Покладення саме на адвокатуру визначених вище завдань взаємопов'язано з проголошеним вперше на конституційному рівні правом кожного на правову допомогу, в тому числі й безоплатну (у передбачених законом випадках), а також правом кожного на вільний вибір захисника своїх прав.

Віднесення до компетенції саме адвокатури діяльності з забезпечення права на захист від обвинувачення і надання правової допомоги у визначених Конституцією випадках (при вирішенні справ у судах та інших державних органах) є важливою, забезпеченою державою гарантією належного рівня професійного захисту, консультування та іншої правової допомоги, оскільки тільки адвокати наділені спеціальними професійними правами, гарантіями адвокатської діяльності, лише щодо них встановлені певні професійні обов'язки, правила адвокатської етики та відповідальність за неналежне здійснення адвокатом його обов'язків, передбачена адвокатська таємниця, при цьому притягнення адвоката до відповідальності поставлено у певні процедурні рамки.

Оскільки Конституцією прямо обумовлено виконання адвокатурою в судах та інших державних органах двох покладених на неї функцій - забезпечення захисту від обвинувачення та надання правової допомоги, можна дійти висновку, що тільки адвокати можуть в цих органах виконувати вказані види діяльності, і державні органи мають взаємодіяти саме з ними при вирішенні наведених вище функцій адвокатури. У відповідності з Конституцією має вирішуватися питання щодо участі захисника, яким може виступати лише особа, яка має свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Допуск близьких родичів, опікунів і піклувальників як захисників (ст. 44 КПК) протирічить ст. 59 Конституції України. Вказані в ній види діяльності є виключною компетенцією адвокатури і не можуть здійснюватися іншими суб'єктами (близькими родичами, юристами-підприємцями, фахівцями у галузі права тощо) крім осіб, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 «суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії. Судові рішення мають ґрунтуватись на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй».

Із ст. 59 Конституції випливає, що всі інші, не названі у ч. 2 цієї статті види правової допомоги (наприклад, представництво інтересів фізичних та юридичних осіб), не становлять виключної компетенції адвокатури, але й вона може здійснювати всі не заборонені законом види правової допомоги.

6. Закон визначає адвокатуру як добровільне професійне громадське об'єднання. Таким чином, адвокатура об'єднує всіх осіб,

які набули право займатися адвокатською діяльністю, отже саме в рамках цього правового інституту, в межах Його організаційної структури вони здійснюють свою професійну адвокатську діяльність. Ознака добровільності полягає в тому, що визначення роду занять особою, яка має вищу юридичну освіту, є, безумовно, добровільним, бо її не можна примусити до заняття адвокатською діяльністю і вона вільно виявляє своє бажання скласти кваліфікаційні іспити, приймати присягу, брати на себе певні обов'язки. Зрозуміло, ніхто не може спонукати особу до здійснення адвокатської діяльності всупереч її бажанню, в адвокатуру не розподіляють після закінчення вузу, в адвокатуру не призначають і не обирають, адвокатом юрист стає через своє вільне волевиявлення. Отже, добровільність входження до адвокатури не викликає сумнівів. Причому добровільність об'єднання адвокатів в адвокатуру безпосередньо пов'язується з обов'язковістю приналежності до неї тих, хто набув статусу адвоката. Обов'язково адвокат приймає присягу, якою, беручи на себе обов'язки адвоката, клянеться суворо дотримуватися певних правил при виконанні професійних обов'язків (див. коментар до ст. 15). Добровільність полягає і в можливості вільно вийти з числа осіб, які складають адвокатуру, а законодавством не передбачено будь-яких обмежень щодо цього, хоча, на жаль, і не встановлено механізму відмови особи від статусу адвоката. Так, ст. 17 Закону «Про адвокатуру» не передбачає такої підстави припинення адвокатської діяльності.

Добровільність входження до адвокатури цілком природно пов'язується з тим, що чинним законодавством України передбачено й інші шляхи для отримання права на подання різних видів правової допомоги. Наприклад, на відміну від законодавства, що існувало до прийняття Закону «Про адвокатуру», яке встановлювало обов'язковість членства у колегії адвокатів для набуття права надавати правову допомогу, зараз особа, яка має вищу юридичну освіту, може займатися юридичною практикою на підприємницьких засадах і здійснювати її не набуваючи статусу адвоката. Принагідно слід зазначити, що монополія колегій адвокатів на подання правової допомоги була скасована значно раніше — з появою у 90-х роках правових кооперативів, і не пов'язана з Законом «Про адвокатуру», як іноді стверджують.

7. Коментована стаття передбачає, що адвокати представляють лише *законні* інтереси громадян України та інших осіб. Втім, у ст. 6 Закону «Про адвокатуру» йдеться про представництво і захист *будь-яких* інтересів громадян без застосування терміну «законний». Стаття 7 Закону зобов'язує адвоката захищати знов-таки *законні* інтереси. Докладніше про це див. коментар до ст. 6 (п. 2).

Стаття 2. Адвокат

Адвокатом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи за спеціальністю юриста або помічника адвоката не менше двох років, склав кваліфікаційні іспити, одержав свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та прийняв Присягу адвоката України.

Адвокат не може працювати в суді, прокуратурі, державному нотаріаті, органах внутрішніх справ, служби безпеки, державного управління. Адвокатом не може бути особа, яка має судимість.

1. Закон «Про адвокатуру» встановлює певне коло осіб, які можуть набути статус адвоката, і пов'язує це з декількома чинниками, прямо зазначеними у коментованій статті: громадянство України, вища юридична освіта, стаж роботи за фахом, підтвердження належного рівня знань і при наявності всіх цих ознак - отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та прийняття Присяги адвоката України,

2. Стосовно громадянства України питання вирішується однозначно: згідно з чинним законодавством ніхто Інший, крім громадян України, не може займатися адвокатською діяльністю в нашій державі. Втрата громадянства України тягне за собою анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю у відповідності зі ст. 17 Закону «Про адвокатуру».

Протягом усього періоду дії Закону активно обговорюється питання про надання можливості адвокатам інших країн здійснювати адвокатську діяльність в Україні, що, в принципі, могло би бути вирішено шляхом укладання відповідних міждержавних угод. Але чи є сенс у цьому? Згідно з чинним законодавством про підприємництво громадяни інших країн можуть займатися в Україні юридичною практикою як підприємницькою діяльністю. І якщо раніше для цього необхідно було отримати ліцензію Міністерства юстиції України, у якій перераховувались усі ті самі види практики, які віднесено до адвокатської діяльності, за винятком захисту в кримінальних справах, то зараз і це обмеження скасовано - відповідно до змін, внесених до Закону України «Про підприємництво» Законом від 1 червня 2000 р. № 1775—Ш (набрали чинності з 22 жовтня 2000 р.), ліцензування юридичної практики не передбачається, а спеціального закону, який регулював би здійснення юридичної практики, поки що не існує. Отже, питання щодо допуску юристів, у тому числі адвокатів, Інших країн фактично стосується лише здійснення захисту в кримінальному судочинстві (див. коментар до ст. 1). Законопроект про внесення змін до ч. 1 ст. 2 Закону «Про адвокатуру», яким пропонується виключити ви-

могу щодо громадянства України, поданий Кабінетом Міністрів, негативію оцінений Спілкою адвокатів України*. Народні депутати відхилили законопроект щодо змін до ст. 2 Закону «Про адвокатуру».

Міністерство юстиції України звернулося до Спілки адвокатів із запитом щодо її ставлення до пропозиції про виключення зі ст. 2 Закону «Про адвокатуру» обмежень стосовно громадянства у зв'язку із завершенням вступу до світової організації торгівлі. Спілка, вивчивши думку адвокатів і проаналізувавши відповідне законодавство багатьох країн, які обмежують доступ іноземних адвокатів до практики у своїх країнах, а також ознайомившись з вимогами Світової організації торгівлі (СОТ) з цього питання і виходячи з наслідків приєднання України до Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), дійшла висновку, що «за умов відсутності в Україні законодавства про адвокатуру, яке б повністю відповідало міжнародним стандартам, зокрема, без створення єдиної професійної організації адвокатів і належних гарантій адвокатської діяльності, небезпечно вилучати з чинного законодавства обмеження щодо громадянства осіб, які займаються адвокатською діяльністю»¹.

Вища кваліфікаційна комісія адвокатури 24 травня 2002 р. висловила іншу думку: норму про громадянство України можна було б виключити із Закону за умови, що «особа, яка не є громадянином України і бажає набути статусу адвоката, крім інших вимог, передбачених ст. 2 Закону України «Про адвокатуру», склала б у спеціалізованому вузі іспит з державної мови, не менше 3-х років працювала б в Україні на посаді помічника адвоката, мала б в Україні постійне місце проживання та була зареєстрована як платник податків».

3. Адвокатом може стати лише особа, яка має вищу юридичну освіту. Згідно з Законом «Про вищу освіту» (ст. 7) в Україні встановлено такі освітні рівні: неповна вища освіта, базова і повна вища освіта, а також освітньо-кваліфікаційні рівні (ст. 8, 24 Закону «Про вищу освіту»): молодший спеціаліст (підготовку забезпечують вищі навчальні заклади першого рівня акредитації), бакалавр (підготовку забезпечують вищі навчальні заклади другого рівня акредитації), спеціаліст, магістр (підготовку забезпечують вищі навчальні заклади третього і четвертого рівнів акредитації). До вищих навчальних закладів (ст. 25) віднесено технікуми, училища (перший рівень акредитації), коледжі (другий рівень акредитації), університети, академії, інститути (третій, четвертий рівні в залежності від наслідків акредитації).

Згідно зі ст. 8 Закону «Про вищу освіту» до неповної вищої ос-

* Див.: Адвокат.- 2002.- № 2-3.- С. 69-71.

віти віднесено підготовку молодшого спеціаліста, до базової - бакалавра, а до повної вищої освіти — спеціаліста і магістра. Встановлено, що спеціаліст — освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка здобула повну вищу освіту та набула спеціальних умінь і знань, достатніх для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності (ч. 3 ст. 8), а магістр - освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка здобула повну вищу освіту, набула спеціальних умінь та знань, достатніх для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності (ч. 4 ст. 8),

Якщо проаналізувати освітньо-кваліфікаційні характеристики (ОКХ) випускника вищого навчального закладу та освітньо-професійну програму підготовки (ОПП), які затверджуються уповноваженим органом відповідно з Законом (ст. 13), можна зробити висновок, що для здійснення адвокатської діяльності недостатньо базової вищої освіти, тобто освітньо-кваліфікаційного рівня — бакалавр. За характеристикою освітньо-професійної програми підготовки спеціаліста, яка складається із спеціальних дисциплін та різних видів практичної підготовки, саме цей рівень є достатнім для заняття адвокатською діяльністю, що підтверджується складанням кваліфікаційного іспиту відповідно до затвердженої Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури Програми складання кваліфікаційних іспитів особами, які виявили намір отримати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Згідно з Переліком напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, затвердженим постановою Кабміну від 24 травня 1997 р. № 507, за напрямом підготовки «право» (0601) є дві спеціальності - правознавство та правоохоронна діяльність. Будь-яких інших спеціальностей з права чинним законодавством не передбачено. Усі інші спеціальності не належать до напрямку «право», а тому особи, які мають диплом із зазначеною в них спеціальністю за іншим ніж «право» шифром і іншою ніж «правознавство» і «правоохоронна діяльність» спеціальністю, не вважаються юристами і не можуть допускатися до роботи, яка потребує вищої юридичної освіти, що прямо зазначено в Законі щодо адвокатів. Наприклад, спеціальність «міжнародне право» належить до напрямку підготовки «міжнародні відносини» (код 0304), а не до напрямку підготовки «право» (код 0601).

На жаль, у документах про вищу юридичну освіту (та в рекламі

деяких навчальних закладів) можна зустріти інші назви спеціальностей, наприклад, «юрист-економіст», «юрист-правозахисник», «господарське право» тощо, що слід вважати порушенням чинного законодавства.

Вища кваліфікаційна комісія адвокатури встановила, що особи, які допускаються до складання кваліфікаційного іспиту для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, мають пред'явити диплом про вищу освіту вузу не нижче III рівня акредитації*. Це рішення слід обов'язково уточнити, оскільки згідно зі ст. 24 Закону «Про вищу освіту» вищий навчальний заклад третього рівня акредитації здійснює підготовку фахівців не тільки освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст», а й «бакалавр», тому слід було б встановити певний освітньо-кваліфікаційний рівень, необхідний для допуску до складання кваліфікаційних іспитів, який не може бути нижчим за рівень «спеціаліст» та підтверджуватись дипломом державного зразка, виданим вищим навчальним закладом, що отримав акредитацію щонайменш за III рівнем. У кваліфікаційно-дисциплінарних комісіях адвокатури виникають питання щодо диплому, що подається особою, яка бажає скласти кваліфікаційний іспит. Закон «Про вищу освіту» встановлює, що здобуття особою вищої освіти та кваліфікації за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем засвідчується дипломом, зразок якого затверджується Кабінетом Міністрів України. Вищий навчальний заклад має право видавати документ про вищу освіту державного зразка тільки з акредитованого напряму (спеціальності), що підтверджується видачею сертифіката (ст. 28). Отже, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії не можуть відмовляти у допуску до кваліфікаційного іспиту, якщо подається диплом державного зразка будь-якого вищого навчального закладу зі спеціальності «Правознавство» або «Правоохоронна діяльність». При цьому слід особливо підкреслити, що право на складання іспиту не може ставитися у залежність від вищого навчального закладу, що його закінчив претендент.

4. Досить серйозні ускладнення виникають при вирішенні питання щодо наявності у особи, яка має намір стати адвокатом, стажу роботи за спеціальністю юриста не менше двох років. Оскільки не існує переліку посад, перебування на яких зараховувалося б до стажу роботи за фахом юриста, треба визначити загальні підходи щодо цього критерію. Зрозуміло, що роботою за фахом юриста не можна вважати суто технічну, яку, наприклад, виконує секретар судового засідання, а робота консультанта, пов'язана із застосуванням права, може враховуватися у стаж роботи за спеціальністю юриста. Таким чином, роботу, пов'язану із застосуванням

* Див.: Адвокат. - 2002. - № 2-3. - С. 73.

права, можна вважати роботою за спеціальністю юриста. Це може підтверджуватися Інструкцією про посадові повноваження на підприємстві або в установі, організації.

Разом з тим постає ще одне, не менш складне питання: чи можна брати до уваги стаж, набутий до отримання диплому про повну вищу юридичну освіту, а чи слід враховувати лише стаж, набутий після отримання диплому? У чинному законодавстві відсутня норма, яка б визначала цей порядок. Однак зрозуміло, що коли особа має, наприклад, диплом молодшого спеціаліста зі спеціальності «правознавство» або «правоохоронна діяльність» і працює на посаді, де застосовує набуті юридичні знання, а згодом отримує диплом «спеціаліста», то час перебування на вказаній посаді після отримання диплому молодшого спеціаліста чи бакалавра має зараховуватися в стаж роботи за спеціальністю юриста.

Практика розвивається таким шляхом, що студенти старших курсів юридичних факультетів здебільшого працюють, наприклад, молодшими юрисконсультами, претензійністами, займають інші посади, пов'язані із застосуванням права. Така їх робота, підтверджена відповідними документами, має зараховуватися до стажу роботи за спеціальністю юриста, незалежно від того, що цю посаду особа обіймала не маючи диплому про повну вищу юридичну освіту. Слід додати, що згідно з Законом «Про вищу освіту» вища юридична освіта за рівнем молодший спеціаліст (неповна вища освіта) здобувається, як правило, протягом трьох років, а бакалавра - не більше чотирьох, отже навчання на четвертому і п'ятому курсах здійснюється за освітньо-професійними програмами, які перевищують програму підготовки молодшого спеціаліста і розраховані на здобуття наступних рівнів. За освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст» особа здобуває спеціальні знання і уміння, достатні для здійснення виробничих функцій певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності. Отже, молодший спеціаліст, працюючи на посаді, пов'язаній із застосуванням права, має стаж роботи за спеціальністю юриста. Можна дійти висновку, що оскільки молодший спеціаліст може працювати за фахом юриста, то це повністю допустимо і для студентів четвертого та п'ятого курсів.

5. Як альтернатива практичному стажу роботи за спеціальністю юриста в Законі передбачено дворічний стаж роботи помічником адвоката, і хоч його повноваження певною мірою обмежені, однак така практика дає можливість навчитись здійснювати адвокатську діяльність та отримати свідоцтво про право на заняття нею (див. коментар до ст. 8 Закону). Дворічний стаж роботи за спеціаль-

ністю гориста може складатися зі стажу на певній посаді, де застосовується право, і стажу помічника адвоката.

6. Особа, яка відповідає наведеним вище вимогам, може бути допущена до складання кваліфікаційних іспитів. З цього приводу атестаційна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, розглянувши заяву і перевіrivши подані претендентом на отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю документи, допускає (або відмовляє в допуску) до складання кваліфікаційних іспитів, приймає їх і ухвалює рішення про видачу (або відмову у видачі) свідоцтва (п. 14 Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури), отримуючи яке особа приймає перед КДКА Присягу адвоката України (див. коментар до ст. 15). Кваліфікаційні іспити приймаються у відповідності з Порядком складання кваліфікаційних іспитів у регіональних кваліфікаційно-дисциплінарних комісіях адвокатури, затвердженим Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури 1 жовтня 1999 р. №6/2.

Під час кваліфікаційного іспиту перевіряються теоретичні і практичні знання особи, яка виявила намір займатися адвокатською діяльністю, вміння правильно застосовувати теоретичні знання у практичній діяльності адвоката. Претендент повинен виявити добрі знання з усіх питань, включених до білета, скласти правовий документ, вказаний у білеті.

Знання претендента на отримання свідоцтва мають бути достатньо високими з усіх питань, включених до Програми складання кваліфікаційних іспитів особами, які виявили намір отримати Свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, затвердженою Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 р. № 6/2. На основі цієї програми, що містить 12 розділів, у кожному з яких 22 запитання, складаються регіональними КДКА білети по дванадцять запитань у кожному. Такі серйозні вимоги з перевірки знань мають важливе значення, оскільки Правила адвокатської етики вимагають від адвоката високої професійної підготовки, фундаментального знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва; адвокат зобов'язаний підтримувати на належному рівні знання з питань, з яких надається правова допомога, незалежно від сфери своєї переважної спеціалізації (ч. 1, 3 ст. 10). Тому не можуть визнаватися як переконливі аргументи заявників, які виявили недостатні знання з окремих питань білету, що вони будуть займатися лише окремими видами діяльності (п. 3 розд. 1 Порядку складання кваліфікаційних іспитів).

7. Закон не містить загальної заборони щодо можливості адво-

ката суміщати адвокатську діяльність з іншою роботою, але встановлює окремі виключення: особа, яка отримала статус адвоката, не може працювати в певних органах, прямо названих у ч. 2 коментованої статті. Зрозуміло, що поєднання адвокатської діяльності з роботою в державних органах є несумісним і може призвести до виникнення конфлікту в процесі виконання різних за характером функцій, чим може бути заподіяно шкоду інтересам громадян, які звернулися до адвоката за правовою допомогою.

Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури передбачає, що свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю видається комісією протягом одного місяця з моменту прийняття рішення атестаційною палатою, якщо для цього немає перешкод, пов'язаних з несумісністю (п. 32).

Слід зазначити, що і в інших законах існують певні обмеження, які у свого чергу не дозволяють державним службовцям, суддям, прокурорам, Іншим посадовим особам займатися певними видами діяльності, в тому числі й адвокатською діяльністю. Так, у ст. 5 Закону «Про статус суддів» встановлено, що суддя не може займатись підприємницькою та **іншою діяльністю**. Закони України «Про прокуратуру», «Про статус народного депутата», «Про нотаріат» також містять подібні обмеження, причому вони торкаються і приватних нотаріусів, оскільки із введенням цієї норми не були внесені відповідні зміни до Закону «Про адвокатуру». Постанова № 1 Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури від 10 березня 2000 р. «Про затвердження Положення про Єдиний реєстр адвокатів України» передбачає, що «у випадках, коли після 30 вересня 1999 р. громадянам України було видано свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю або прийнято рішення про його видачу і не усунуто перешкод щодо сумісності адвокатської діяльності з іншого діяльністю, офіційно запропонувати таким особам визначитися щодо адвокатської діяльності протягом одного місяця, і в разі усунення перешкод, передбачених ст. 2 Закону України «Про адвокатуру», включити їх у Єдиний реєстр адвокатів України. У випадку, коли в місячний термін з дня такого попередження обмеження щодо сумісності усунуті не будуть, свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю такої особи анулюється рішенням КДКА на підставі п. 32 Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, затвердженого Указом Президента України від 5 травня 1993 р. № 155/93».

Вища кваліфікаційна комісія адвокатури у зазначеній постанові зобов'язала голів КДКА направити до неї повідомлення про включення до Єдиного реєстру стосовно осіб, які отримали свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю до 30 вересня 1999 р. при наявності у них обмежень щодо сумісності, незалежно

від усунення таких обмежень за умови подачі такими особами заяв про призупинення адвокатської діяльності. Така рекомендація су-перечить чинному законодавству, оскільки ним не передбачено «призупинення» адвокатської діяльності. Отже, на сьогодні скла-лася ситуація, що декотрі судді, слідчі, прокурори, котрі отримали свідощтво про право на заняття адвокатською діяльністю та прий-няли Присягу адвоката У країни (без її складання не можна отрима-ти свідощтво), мають бути включеними до Єдиного реєстру адво-катів України. Президент України в Указі «Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури» зобов'язав Вишу кваліфіка-ційну комісію адвокатури запровадити цей реєстр у 1999 році та систематично його оприлюднювати, що вкрай важливо для ре-алізації кожним права на правову допомогу і на вільний вибір за-хисника своїх прав.

8. Судимість є обставиною, що виключає можливість займати-ся адвокатською діяльністю. Закон не встановлює, за які саме зло-чини - умисні чи скоєні з необережності - судимість особи виклю-чає можливість набуття статусу адвоката. Стаття 17 Закону вста-новлює, що засудження адвоката за вчинення злочину припиняє після набрання вироком законної сили адвокатську діяльність та-кої особи, а свідощтво про право на заняття адвокатською діяль-ністю анулюється.

У випадках, коли судимість погашена (ст. 89 КК) або знята (ст. 91 КК), особа має право набути статус адвоката. Відповідно до ст. 88 КК України особи, засуджені за вироком суду без призна-чення покарання або звільнені від покарання чи такі, що відбули покарання за діяння, злочинність і караність якого усунута зако-ном, а також особи, які були реабілітовані, визнаються такими, що не мають судимості.

Стаття 3. Правове регулювання діяльності адвокатури

Діяльність адвокатури регулюється Конституцією України, цим Законом, іншими законодавчими актами України і стату-тами адвокатських об'єднань.

1. Конституція України (ч. 2 ст. 59) проголошує, що «для забез-печення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних орга-нах в Україні діє адвокатура». Саме це конституційне положення закладає загальні законодавчі засади діяльності адвокатури в Україні, розкриває її роль, завдання та повноваження.

Зазначена норма - це єдина в Конституції норма, в якій зу-стрічається слово «адвокатура». Втім, ще кілька статей Конститу-

ції в тому чи іншому аспекті торкаються діяльності української адвокатури з надання правової допомоги. Так, ч. 4 ст. 29 передбачає право заарештованого чи затриманого користуватися правовою допомогою захисника. Стаття 63 гарантує підозрюваному, обвинуваченому та підсудному право на захист. Слід також зазначити, що права і свободи, передбачені ст. 29, 59, 63, не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 64 Конституції), тобто право на захист, згідно з Конституцією України, є правом абсолютним, і тому будь-яке втручання у здійснення цього права з боку держави має визнаватися неправомірним.

2. Коментована стаття Закону не містить згадки про правове регулювання діяльності адвокатури іншими нормативними актами, окрім законодавчих. З цього можна було б зробити висновок, що ніяка нормотворча активність повноважних державних органів не може впливати на встановлені законами і лише законами регуляторні засади щодо адвокатської діяльності. Втім, слід зауважити, що з плином часу (а Закон «Про адвокатуру» зберігся фактично без змін протягом надзвичайно тривалого як для національної законотворчої практики періоду) термін «законодавчі акти» дещо застарів, і в сьогоденній правничій мові більш коректним вважається вислів «акти законодавства», який охоплює не тільки власне закони, але й нормативні акти уряду, міністерств і відомств. Це не означає, що словосполучення, застосоване в коментованій статті, більше не використовується юристами, але свідчить, що трансформувався об'єкт, який описувався зазначеними словами, тобто відповідна цьому терміну правова реалія практично зникла, поступившись місцем більш сучасним юридичним феноменам та, відповідно, пов'язаним з ними юридичним термінам.

Таким чином, правове регулювання адвокатури в Україні в принципі може здійснюватись як законами, так і Указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів, іншими підзаконними актами. Наприклад, Указ Президента України «Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури», постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок реєстрації адвокатських об'єднань», затверджене Міністерством юстиції України та Міністерством фінансів України Положення про порядок оплати праці адвокатів за подання юридичної допомоги громадянам у кримінальних справах тощо.

3. Особливе місце в системі правового регулювання діяльності адвокатури посідають Правила адвокатської етики.

Відповідно до Основних положень про роль адвокатів, прийнятих у серпні 1990 року VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам, професійні асоціації адвокатів відіграють важливу роль у

підтриманні професійних стандартів та етичних норм, «Кодекси професійної поведінки адвокатів мають розроблятися їх відповідними органами згідно із законодавством, що відповідає положенням національного права і звичаям, та визнаними міжнародними стандартами і нормами» (п. 26). Встановлено також, що дисциплінарне провадження має здійснюватися згідно з кодексом професійної поведінки та іншими визнаними стандартами та етичними нормами адвокатської професії (п. 29). Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 25 жовтня 2000 р. про свободу здійснення професійних адвокатських обов'язків також передбачають обов'язковість етичних правил для осіб, які займаються консультуванням громадян.

Оскільки в Україні відсутня єдина професійна організація адвокатів, то таким «відповідним органом адвокатури», про який йде мова у п. 26 Основних положень, котрий вправі схвалити правила адвокатської етики, визначено Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури (див. зміни I доповнення до п. 10 Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури, внесені Указом Президента України від 30 вересня 1999 р. № 1240/99).

4. Відповідно до ст. 9 Конституції України «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». З цього випливає, що діяльність адвокатури в Україні регулюється також і певними нормами відповідних міжнародних договорів. У першу чергу слід звернути увагу на Конвенцію про захист прав людини та основних свобод (Рим, 1950), яка набрала чинності для України 11 вересня 1997 р. Цей фундаментальний міжнародно-правовий документ передбачає низку прав і свобод людини, які безпосередньо стосуються адвокатури. Так, центральним з цієї точки зору є право кожного захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника на свій власний вибір або, за відсутності коштів для оплати правової допомоги, одержувати таку допомогу безкоштовно, якщо цього вимагають інтереси правосуддя (п. (с) ч.3 ст. 6 Конвенції). Крім того, Конвенція містить й інші права, які торкаються адвокатської діяльності: це, по-перше, права, що можуть бути реально здійснені особою лише за професійної участі адвоката, і, по-друге, права людини, які відіграють роль гарантій для здійснення адвокатом своїх професійних повноважень. До першої групи можна віднести, наприклад, право не бути позбавленим волі інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом (ч. 1 ст. 5); право на справедливий і безсторонній судовий розгляд (ч. 1 ст. 6) тощо. До іншої групи належать, зокрема, такі права людини, як презумпція невинуватості (ч. 2 ст. 6); право мати достатньо можливостей та часу для підготовки

до захисту (п. (Б) ч. 3 ст. 6); право допитувати свідків обвинувачення та вимагати викликати і допитувати свідків, які можуть свідчити на користь захисту, на тих самих умовах, що і свідків обвинувачення (п. (d) ч. 3 ст. 6), та Ін.

5. Коментована стаття передбачає, що діяльність адвокатури, крім актів, зазначених вище, регулюється також статутами адвокатських об'єднань. Статут - це документ, який визначає правовий статус, внутрішню структуру та засади діяльності тієї чи іншої організації, повноваження її органів управління, права і обов'язки її членів, порядок реорганізації та ліквідації, інші питання. Слід зазначити, що ні Закон «Про адвокатуру», ні Положення про порядок реєстрації адвокатських об'єднань не встановлюють кола питань, які мають *обов'язково* включатися до статуту адвокатського об'єднання. Не існує також жодних вимог щодо форми статуту. Тому при підготовці статуту до подання на реєстрацію слід враховувати загальні підходи, які склалися на практиці щодо створення подібних документів, та приписів ст. 4 Закону «Про адвокатуру», в якій перераховуються питання, що відносяться Законом до компетенції самого адвокатського об'єднання і регулюються статутом відповідного об'єднання. Це порядок утворення, діяльності, реорганізації та ліквідації адвокатських об'єднань, структура, штати, функції, порядок витрачання коштів, права та обов'язки керівних органів, порядок їх обрання. Зазначені питання мають бути визначені у Статуті. З урахуванням положень ч. 3 ст. 47 КПК про призначення захисника через адвокатське об'єднання і обов'язковості для керівника адвокатського об'єднання вимоги особи, яка провадить дізнання, слідчого, суду про призначення захисника, у Статуті слід зазначити цей обов'язок адвокатського об'єднання і його керівника, порядок призначення адвокатів об'єднання для виконання повноважень захисника. Враховуючи обов'язковість Правил адвокатської етики для об'єднань адвокатів (ст. 73), доцільно й ці питання врегулювати у Статуті.

Як впливає з п. 2.3 Положення про порядок реєстрації адвокатських об'єднань, адвокати можуть укласти між собою установчий договір про створення адвокатського об'єднання та подати його разом із статутом та іншими передбаченими Положенням документами на реєстрацію до Міністерства юстиції України. Отже такий договір належить до установчих документів адвокатського об'єднання, але, зазначаючи це, слід зробити важливе застереження - установчий договір, втім, не є джерелом права, яке регулює діяльність адвокатури відповідно до коментованої норми Закону. Це означає, що в установчому договорі адвокати - члени адвокатського об'єднання вільно можуть встановлювати між со-

бою майнові відносини, закріплювати певні права чи обов'язки майнового характеру один щодо одного, вирішувати інші питання, але з одним принциповим обмеженням - положення установчого договору не можуть торкатися їх професійної адвокатської діяльності, не можуть обмежувати їх професійні права як адвокатів - членів об'єднання, не можуть втручатися у сферу професійних взаємостосунків адвоката з Його клієнтом та/або державними чи іншими установами.

Стаття 4. Принципи та організаційні форми діяльності адвокатури

Адвокатура України здійснює свою діяльність на принципах верховенства закону, незалежності, демократизму, гуманізму і конфіденційності.

Адвокат має право займатись адвокатською діяльністю індивідуально, відкрити своє адвокатське бюро, об'єднуватися з іншими адвокатами в колегії, адвокатські фірми, контори та інші адвокатські об'єднання, які діють відповідно до цього Закону та статутів адвокатських об'єднань.

Адвокатські об'єднання діють на засадах добровільності, самоврядування, колегіальності та гласності. Реєстрація адвокатських об'єднань провадиться у Міністерстві юстиції України в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, Адвокатські об'єднання письмово повідомляють місцеві органи влади про свою реєстрацію, а адвокати - про одержання свідоцтва про право займатися адвокатською діяльністю.

Порядок утворення, діяльності, реорганізації та ліквідації адвокатських об'єднань, структура, штати, функції, порядок витрачання коштів, права та обов'язки керівних органів, порядок їх обрання та інші питання, що належать до їх діяльності, регулюються статутом відповідного об'єднання.

Адвокатські бюро, колегії, фірми, контори та інші адвокатські об'єднання є юридичними особами. Адвокати та адвокатські об'єднання відкривають поточні та вкладні (депозитні) рахунки в банках на території України, а у встановленому чинним законодавством порядку - і в іноземних банках, мають печатку і штамп із своїм найменуванням.

(Частина п'ята статті 4 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 10.01.2002 р. № 2921-III)

1. Частина 1 коментованої статті визначає принципи діяльності адвокатури. Згідно зі ст. 8 Конституції України визнається і діє принцип верховенства права. Оскільки закони повинні відповідати Конституції, а її норми є нормами прямої дії, то принципом діяльності адвокатури слід вважати принцип верховенства права. У відповідності зі ст. 3 Статуту Ради Європи вимога про визнання

принципу верховенства права є складовою частиною національної правової системи. Визнаючи принцип верховенства права, Конституція України створила належні умови ефективного захисту прав і свобод людини, ствердила, що національне законодавство не повинно суперечити природнім правам людини, зокрема, на життя, свободу, безпеку, власність, рівність тощо. Для адвокатів принцип верховенства права набуває особливого значення, оскільки вони мають спрямовувати свою діяльність на захист загально визнаних принципів і норм міжнародного права, основним пріоритетом якого є права і свободи людини і громадянина. Визнання і дотримання принципу верховенства права є однією з основних і невід'ємних ознак правової держави, у побудові якої бере активну участь адвокатура, керуючись своїм конституційним призначенням.

2. Принцип незалежності є основоположним у діяльності адвокатури, оскільки завдяки йому виконуються професійні повноваження адвокатів, спрямовані на захист прав і свобод людини, забезпечення конституційного права кожного на правову допомогу. Саме при реалізації завдань адвокатури, котрі полягають у сприянні людині захистити свої права від порушень, що допускаються, в тому числі й посадовими особами та державою, адвокатура має керуватися принципом незалежності. Без цього неможливо здійснювати професійну адвокатську діяльність, протистояти тим, хто діє поза правовим полем, порушує чинне законодавство, посягає на права і свободи людини і громадянина, на законні інтереси юридичних осіб тощо.

Статут ООН підтверджує право людей на створення умов, за яких законність буде додержуватися. У Загальній декларації прав людини утверджується принцип рівності перед законом. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права наголошує на обов'язку держав сприяти загальній повазі й додержанню прав людини і основних свобод. Інші міжнародні документи також містять норми щодо необхідності дотримання прав і свобод людини. Отже, адвокатська діяльність є одним із найважливіших механізмів сприяння виконанню цих норм.

В Основних положеннях про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року, стверджується, що належне забезпечення прав людини і основних свобод вимагає, щоб усі люди мали адекватну можливість користування юридичною допомогою, здійснюваною професійними юристами. У цьому документі наголошується також на ролі професійних асоціацій адвокатів у захисті своїх членів від переслідувань, необґрунтованих обмежень і посягань, наголошується на обов'язку уряду країни забезпечити адвокатам можливість здій-

снювати професійні обов'язки без залякування, перешкод, завданя турботи і недоречного втручання.

Про забезпечення незалежності при поданні правової допомоги йдеться й у рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи від 25 жовтня 2000 р. про свободу здійснення професійних адвокатських обов'язків.

Закон «Про адвокатуру» встановлює певні гарантії принципу незалежності в адвокатській діяльності. Зокрема, ст. 10 Закону містить заборону будь-якого втручання в адвокатську діяльність, ст. 9 - заборону розголошувати відомості, що становлять предмет адвокатської таємниці. У новому Кримінальному кодексі України передбачено відповідальність за будь-яке втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397).

В Указі Президента України від 30 вересня 1999 р. «Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури» наголошується на необхідності усунення втручань в адвокатську діяльність.

Правила адвокатської етики розглядають як необхідну умову належного здійснення адвокатської діяльності незалежність адвоката у виконанні своїх професійних прав, обов'язків. Це, як зазначено у ст. 5 Правил, «передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність, зокрема з боку державних органів, а також впливу своїх особистих інтересів». Правилами встановлюється обов'язок адвоката протистояти будь-яким спробам посягання на його незалежність. Про дотримання принципу незалежності йдеться у багатьох статтях Правил, які регулюють взаємовідносини адвоката з клієнтом, учасниками судового процесу, судом, іншими особами, державними органами.

Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства* передбачає, що для членів суспільства існування вільної, незалежної професії поряд з додержанням правових норм є найважливішою гарантією захисту прав людини перед державною владою та іншими інтересами суспільства.

3. Принцип демократизму є притаманним адвокатурі за самим її призначенням, змістом діяльності та організаційними формами. Про демократичні принципи організації та діяльності адвокатури свідчать: вільний вибір адвокатської професії і доступність набуття статусу адвоката, добровільний вибір організаційних форм здійснення адвокатської діяльності, зокрема вступу в адвокатське об'єднання і виходу з нього; забезпечення громадських інтересів

* Дія цього документа на адвокатів України не поширюється. Втім, зважаючи на проголошений Україною стратегічний намір увійти до ЄС, цей документ може слугувати свого роду маяком для законотворців, що переймаються поліпшенням чи підготовкою нових редакцій чинних законодавчих актів про адвокатуру.

та соціальних і професійних прав адвокатів; свобода здійснення професії; колегіальність у вирішенні проблем діяльності адвокатури, яка закладається у статуті адвокатських об'єднань і якою керуються кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури та Вища кваліфікаційна комісія адвокатури; самоврядування адвокатських об'єднань; вільне обрання органів, які надають право доступу до адвокатської діяльності і припиняють його, притягають до дисциплінарної відповідальності, здійснюють контроль за якістю виконання професійної діяльності; висування кандидатів на посади голів адвокатських об'єднань, членів кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури і обрання їх на альтернативній основі шляхом таємного голосування при вільному висуненні кандидатів (ст. 11 Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури), їх змінюваність і підзвітність адвокатам; самоврядування; захист професійних прав адвокатів; дотримання гарантій адвокатської діяльності.

4. Принцип гуманізму - характерний для адвокатської діяльності, проявляється перш за все у конституційних завданнях адвокатури щодо забезпечення права на захист від обвинувачення та подання правової допомоги. Існування адвокатури як інституту правової системи, який покликаний професійно захищати права і свободи людини, представляти інтереси громадян у різних організаціях та перед фізичними особами свідчить про особливу гуманну роль цієї інституції. У Правилах адвокатської етики особливо підкреслюється саме цей аспект адвокатської діяльності, побудований на принципі гуманізму: функціональне навантаження адвокатури, специфіка цього інституту обумовлюють необхідність збалансування служіння адвоката інтересам окремого клієнта із служінням інтересам суспільства в цілому.

Гуманізмом пронизані норми Правил адвокатської етики, зокрема, про домінантність інтересів клієнта, компетентність та добросовісність, чесність і порядність адвоката, подання правової допомоги малозабезпеченим громадянам тощо.

Про особливу роль, яка відведена в будь-якому правовому суспільстві адвокату, йдеться і в Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства: «Адвокат має діяти в інтересах права в цілому так само, як і в інтересах тих, чії права і свободи йому довірено захищати».

Свідченням слідування принципу гуманізму є окремі норми Закону «Про адвокатуру». Наприклад, норми про Присягу адвоката України (ст. 35), про заборону використовувати адвокатом свої повноваження на шкоду особі, в інтересах якої він прийняв доручення, неможливість відмовитись від прийнятого на себе захисту підозрюваного, обвинуваченого, підсудного (разом з тим, у ст. 48

КПК це питання, на жаль, вирішено по-іншому) і заборона приймати доручення про подання правової допомоги у випадках, коли адвокат надав правову допомогу особам, інтереси яких суперечать інтересам особи, яка звернулася з проханням про ведення справи, та в деяких інших випадках, коли можуть виникнути ситуації, що заважатимуть адвокату об'єктивно діяти в Інтересах клієнта (ст. 7).

5. Принцип конфіденційності - один з найважливіших принципів, котрий має визначальний вплив на здійснення адвокатської професії, на стосунки між клієнтом і адвокатом та адвоката з іншими як фізичними, так і юридичними особами. Специфічність стосунків, що виникають у процесі подання адвокатом правової допомоги, здійснення захисту і представництва, покладають на адвоката певні зобов'язання щодо нерозголошення інформації, яка стає йому відомою у зв'язку з виконанням професійної діяльності. Адже особа, котра звертається за правовою допомогою, має бути впевнена у нерозголошенні даних про неї, її близьких родичів, у неї мають бути гарантії збереження таємниці тих розмов, що велися з адвокатом, суті правових консультацій тощо. Втаємничення такої інформації відповідає духу Конституції, у ст. 63 якої закладено право особи відмовитися від дачі показань або пояснень щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Довіряючи адвокату такі відомості, громадянин має бути впевненим, що вони не будуть ним розголошені або доведені до відома певних органів чи посадових осіб.

Гарантії збереження адвокатом таємниці такої інформації закріплені в чинному законодавстві. Так, ст. 9 Закону «Про адвокатуру» передбачає, що адвокат зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю і визначає її предмет та коло суб'єктів, на яких поширюється заборона розголошення відомостей, що складають адвокатську таємницю. З цих питань як адвокат, так і ці суб'єкти не можуть бути допитані як свідки (ст. 10). Існує також заборона огляду, розголошення, вилучення у адвоката без його згоди документів, пов'язаних з виконанням доручення, прослуховування розмов адвоката без спеціального на те дозволу (див. коментар до ст. 10).

У Правилах адвокатської етики як один з основних принципів професійної поведінки адвоката розглядається принцип конфіденційності (ст. 9, 25, 26, 43, 57 та ін.). При цьому слушно зауважується, що дотримання конфіденційності є необхідною передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання правової допомоги. Зазначається, що дія принципу конфіденційності інформації не обмежена в часі і може бути відмінена тільки особою, зацікавленою в її дотриманні (або спадкоємцями чи правонаступниками).

6. Стаття 4 Закону «Про адвокатуру» встановлює організаційні форми, в яких може здійснюватись адвокатська діяльність.

Заняття адвокатською діяльністю індивідуально — організаційна форма, за якої адвокат здійснює свою діяльність без створення юридичної особи. Відновлена коментованим Законом у 1992 році. Адвокат повідомляє місцевий орган влади про одержання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Він реєструється у податкових органах, стає на облік у Пенсійному фонді, сплачує відповідні податки, обов'язкові платежі, відкриває рахунок у встановленому порядку, має свою печатку; від свого імені укладає угоди з громадянами та юридичними особами на подання правової допомоги.

Адвокатське бюро - організаційна форма адвокатської діяльності, за якої адвокат діє із створенням юридичної особи один. Адвокат, який бажає користуватися статусом юридичної особи, створює бюро. Він має право наймати технічних та інших (крім адвокатів) працівників і користуватися іншими правами, які згідно із законодавством належать юридичній особі. Порядок реєстрації адвокатських бюро ні Законом «Про адвокатуру», ні іншими актами не визначено, але практика склалася таким чином, що бюро реєструються місцевими органами виконавчої влади за місцем знаходження. Адвокат, який утворює бюро, подає на реєстрацію його статут.

Адвокатське об'єднання - організаційна форма діяльності адвокатури в Україні, за якої адвокат для здійснення адвокатської діяльності об'єднується з іншими адвокатами. Перелік видів адвокатських об'єднань, наведений у законодавстві України, не є вичерпним. Закон конкретизує лише деякі з них — колегії, адвокатські фірми, контори. Об'єднання діють на засадах добровільності, самоврядування, колегіальності та гласності, вони не займаються підприємницькою діяльністю, не отримують прибутку, не виконують роботи, не надають послуги - відповідно до Конституції та чинного законодавства адвокатські об'єднання забезпечують право на захист та надають правову допомогу не на засадах підприємництва, а здійснюють це як специфічну конституційну функцію адвокатури. Адвокатські об'єднання є юридичними особами, діють на підставі законодавства та своїх статутів, реєструються Міністерством юстиції України.

Відповідно до Положення про порядок реєстрації адвокатських об'єднань, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1993 р. № 302, для реєстрації подаються певні документи, перераховані в п. 2 Положення, зокрема, статут, установчий договір або протокол зборів адвокатів про створення адвокатського об'єднання та відомості про його кількісний склад,

що підтверджується копіями свідоцтв про право на заняття адвокатською діяльністю осіб, які мають намір створити адвокатське об'єднання.

Міністерство юстиції України може прийняти рішення про реєстрацію адвокатського об'єднання, про відмову в реєстрації або про залишення заяви без розгляду. Якщо адвокатське об'єднання зареєстроване, йому видається свідоцтво про реєстрацію; присвоюється відповідний номер, який вноситься до Реєстру адвокатських об'єднань. У разі припинення діяльності адвокатського об'єднання приймається рішення про виключення його з Реєстру. Про зміни в статутних документах, припинення діяльності, зміну адреси адвокатське об'єднання повідомляє Мін'юст у 5-денний строк для внесення відповідних змін до Реєстру.

7. Адвокатські об'єднання діють на засадах добровільності, самоврядування, колегіальності та гласності.

Добровільність означає, що адвоката не можна примусити стати членом будь-якого адвокатського об'єднання, рівно як ніхто не може утримати його від виходу з будь-якого адвокатського об'єднання за його власним бажанням. Адвокат може вільно обирати, з ким із своїх колег об'єднуватись і чи об'єднуватись взагалі. Цей принцип останнім часом набув підвищеної актуальності у зв'язку з пропозиціями повернути з минулого деякі старі форми організації адвокатури, наприклад, колегії адвокатів з обов'язковим членством в них усіх адвокатів. Такий підхід, у разі його реалізації, призвів би до порушення фундаментальних демократичних принципів діяльності адвокатури, зокрема, принципу, що розглядається.

Самоврядування адвокатського об'єднання означає, що останнє створюється за ініціативою осіб, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, і вони вільно виявляють бажання утворити таке об'єднання, аби здійснювати свою професійну діяльність та брати участь у керуванні власними справами. Адвокати на свій власний розсуд обирають керівні органи, які їм підзвітні, визначають їх права та обов'язки, самі встановлюють порядок діяльності адвокатського об'єднання, структуру, штати, порядок витрачання коштів та вирішують інші питання функціонування адвокатського об'єднання.

Колегіальність — це принцип, імпліцитно притаманний діяльності будь-яких адвокатських формувань в усі часи. Теоретично під колегіальністю розуміється такий набір правил менеджменту, який зумовлює прийняття важливих рішень *групою* осіб, кожна з яких несе персональну відповідальність лише за свою сферу діяльності. Цей постулат теорії управління підприємством у своєму втіленні в реаліях сучасної адвокатської практики означає, що

голова («президент», «керівник» тощо) адвокатського об'єднання є насправді «першим серед рівних» собі колега і виконує суто господарські та розпорядчі функції, не впливаючи на професійну діяльність решти членів адвокатського об'єднання. Втім, принципові рішення щодо організації та функціонування об'єднання, відповідно до коментованої норми Закону, мають відноситися до компетенції загальних зборів чи іншого колегіального органу адвокатського об'єднання (що має бути зафіксовано у статуті об'єднання).

Гласність - цей принцип слід застосовувати з урахуванням адвокатської таємниці при відкритості діяльності об'єднання (див. коментар до ст. 9, 10).

Стаття 5. Види адвокатської діяльності

Адвокати дають консультації та роз'яснення з юридичних питань, усні і письмові довідки щодо законодавства; складають заяви, скарги та інші документи правового характеру; посвідчують копії документів у справах, які вони ведуть; здійснюють представництво в суді, інших державних органах перед громадянами та юридичними особами; подають юридичну допомогу підприємствам, установам, організаціям; здійснюють правове забезпечення підприємницької та зовнішньоекономічної діяльності громадян і юридичних осіб, виконують свої обов'язки відповідно до кримінально-процесуального законодавства у процесі дізнання та попереднього слідства.

Адвокат може здійснювати й інші види юридичної допомоги, передбачені законодавством.

1. У коментованій статті Закону чітко простежується думка законодавця про те, що адвокат, надаючи консультації та роз'яснення з юридичних питань, складаючи скарги, заяви та інші документи, не може виходити за межі своєї професійної правосуб'єктності. Тобто у своїх відносинах з клієнтом він має спиратися виключно на норми законодавства, приписи права, залишаючи поза дужками власні інтереси, політичні чи соціальні вподобання, побутову емоційність. Закон чітко зазначає, що консультації та роз'яснення, які надаються громадянам або представникам юридичних осіб, можуть стосуватися лише *юридичних питань*, а довідки, усні чи письмові, складаються лише *щодо законодавства*. Це означає, що адвокат у своїх усних консультаціях чи документах, які він видає (довідки з законодавства; правові висновки; меморандуми щодо застосування права тощо) повинен наводити ті чи інші норми законодавства та практику їх застосування.

2. Підставою для подання будь-якого виду правової допомоги є угода з клієнтом або відповідний документ про призначення за-

хисника особою, яка провадить дізнання, слідчим, судом. Документом, що підтверджує повноваження адвоката у конкретній справі, є ордер, який має вписуватися на підставі зазначеної угоди (п. 10 «є» Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури, ст. 113 ЦПК). Слід також зазначити, що в господарських судах та деяких «інших державних органах» адвокати діють на підставі довіреності, яка видається фізичною особою чи юридичною особою, інтереси котрої представляються (див., наприклад, ст. 28 ГПК, ст. 115 ЦПК; див. також п. 7 коментаря до ст. 6). Однак помилковою є позиція, яка обстоюється працівниками деяких державних органів (наприклад, органів реєстрації актів цивільного стану), які не визнають ордер як документ, що підтверджує повноваження адвоката.

При поданні таких видів правової допомоги, як консультації, роз'яснення з правових питань, довідки щодо законодавства, складання окремих правових документів, може укладатися угода у спрощеній письмовій формі, або в усній - коли правова допомога надається безоплатно (ч. 1 ст. 16 Правил адвокатської етики).

3. Якість подання правової допомоги адвокатом контролюється адвокатським об'єднанням, членом якого він є. Щорічно має складатися звіт про це за результатами проведених перевірок. За запитом кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатське об'єднання направляє звіт про якість подання правової допомоги. У разі необхідності комісія має право перевірити його достовірність. Перевірка може бути проведена за ініціативою комісії або за поданням палати і в разі надходження до КДКА (або палати) скарг чи інших документів про низький рівень наданої правової допомоги адвокатом адвокатського об'єднання або адвокатом, який практикує індивідуально, або про вчинені адвокатом порушення. У разі підтвердження цього факту до адвоката може бути застосовано дисциплінарне стягнення (ст. 18¹ Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури).

4. Значні труднощі викликало застосування па практиці положення Закону про те, що адвокати мають право посвідчувати копії документів у справах, які вони ведуть. Звичайно, право адвоката посвідчувати копії документа не наділяє його правом здійснювати нотаріальні дії. Таке посвідчення не є тотожним нотаріальному посвідченню. Втім, дана норма Закону надала адвокатам значно більше суто практичних можливостей реалізувати Інтереси своїх клієнтів, перш за все у цивільних та господарських справах. Деякі адвокатські об'єднання оздобилися кутовим штампом (за наявності дозволу відповідних органів МВС), який може мати, приміром, такий вигляд;

Я, _____,
адвокат адвокатського об'єднання _____
_____, (ідентифікаційний код _____)
на підставі статті 5 Закону України «Про адвокатуру» посвідчую копію
цього документа у справі № _____, яку я веду на підставі Угоди про
подання правової допомоги № _____ від _____
Дата _____ Підпис _____

Такий штамп, звичайно, повинен містити власний підпис адвоката, а також скріплюватися круглою печаткою адвокатського об'єднання (або адвоката, який займається адвокатською діяльністю індивідуально).

5. Здійснення представництва в суді у цивільних справах регулюється Цивільним процесуальним кодексом України. Зокрема, ст. 110 ЦПК передбачає, що громадяни можуть вести свої справи в суді через своїх представників; при особистій участі у справі вони також вправі мати представника. Справи юридичних осіб у суді також можуть вести їх представники. Представниками можуть бути, серед інших осіб, адвокати, які підтверджують свої повноваження ордером (ст. 112, 113 ЦПК). Отже, виконання обов'язків представника на підставі ордера, а не довіреності, не надає адвокату тих повноважень, які виникають згідно зі ст. 115 ЦПК, у якій зазначено, що кожна з перелічених дій має бути спеціально обумовлена у виданій представнику довіреності.

6. Відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України адвокати виконують свої обов'язки не тільки у процесі дізнання та на досудовому слідстві (як зазначено у ч. 1 ст. 5 Закону), а також і в суді. Закон «Про адвокатуру» встановив право адвоката при здійсненні професійної діяльності захищати права та інтереси громадян за їх дорученням в усіх органах, до компетенції яких належить вирішення відповідних питань, і збирати відомості про факти, які можуть бути використані як докази у кримінальних справах, виконувати інші дії, передбачені законодавством (ст. 6 Закону). Адвокат як захисник здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, крім цього може виконувати повноваження представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача. Адвокат, керуючись ст. 59 Конституції про право кожного на правову допомогу, може надавати її свідку. Однак Кримінально-процесуальним кодексом не передбачені відповідна процедура допуску адвоката, який представляє інтереси свідка, та його участі у справі, права і обов'язки тощо.

Захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного адвокат здійснює, користуючись наданими йому Законом «Про адвокатуру» і кодексом правами (ст. 48 КПК) та керуючись встановленими щодо адвоката-захисника обов'язками. Захисник запрошується підозрюваним, обвинуваченим, підсудним чи засудженим або його законними представниками, іншими особами за проханням або згодою підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого (ст. 47 КПК). У випадках, коли ці особи не обрали захисника, він може бути призначений особою, яка провадить дізнання, слідчим, судом через керівника адвокатського об'єднання (ст. 47 КПК), при цьому в передбачених законом випадках участь захисника є обов'язковою і забезпечується за рахунок держави, але відшкодування державі витрат у цьому разі за згодою засудженого або осіб, які несуть майнову відповідальність за його дії, може бути покладено на них (ст. 93 КПК).

Здійснення захисту за призначенням у випадках, передбачених чинним законодавством, розглядається Правилами адвокатської етики як важливий професійний обов'язок (ст. 50).

7. Кодексом України про адміністративні правопорушення (ст. 268) передбачена участь адвоката або Іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на подання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, у розгляді справи як захисника. Така редакція статті відповідає рішенням Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000 (справа про право вільного вибору захисника) щодо допуску до участі у кримінальному судочинстві і розгляді справ про адміністративні правопорушення не тільки адвокатів, а й інших юристів - «фахівців у галузі права», які за законом мають право на подання правової допомоги. Причому серед осіб, котрі беруть участь у провадженні у справі про адміністративне правопорушення, названо захисника (ст. 271 КпАП). З огляду на зазначені повноваження він фактично є представником особи (від її імені вправі подавати скарги, діє за довіреністю тощо). Фактично до внесення Законом України від 5 квітня 2001 р. № 2342-III змін у згадану статтю саме таку функцію і виконував адвокат. Конституція України (ст. 59) встановила, що адвокати здійснюють захист від обвинувачення і надають правову допомогу. В адміністративному провадженні, на відміну від кримінального, де є обвинувачений, існує особа, яка притягається до адміністративної відповідальності протоколом про адміністративне правопорушення. Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката та іншого фахівця в галузі права, який за законом має право на подання правової допомоги (ст. 268). Отже, посилання на захист чи захисника у про-

вадженні в справах про адміністративне правопорушення відсутні. Конституція України проголошує право на захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного (ст. 63), а не особи, щодо якої порушено адміністративне провадження. Пропозиція Конституційного Суду України поширити термін «захисник» на випадки захисту громадянами прав, що виникають з цивільних, трудових, сімейних, адміністративних та інших правовідносин, не підтверджена достатніми правовими аргументами і була піддана критиці, зокрема у заяві Спілки адвокатів України*.

8. Адвокат має право на подання правової допомоги без обмежень її видів, оскільки Конституція України гарантує право кожного на правову допомогу, без будь-яких винятків, шляхом вільного вибору захисника своїх прав (ст. 59). Отже, посилання в Законі «Про адвокатуру» на те, що адвокат може здійснювати інші види (крім зазначених у ч. 1 ст. 5) юридичної допомоги, *передбачені законодавством*, обмежує діяльність адвоката і не відповідає Конституції України.

Стаття 6. Професійні права адвоката

При здійсненні професійної діяльності адвокат має право: представляти і захищати права та інтереси громадян і юридичних осіб за їх дорученням у всіх органах, підприємствах, установах і організаціях, до компетенції яких входить вирішення відповідних питань;

збирати відомості про факти, які можуть бути використані як докази в цивільних, господарських, кримінальних справах і справах про адміністративні правопорушення, зокрема:

запитувати і отримувати документи або їх копії від підприємств, установ, організацій, об'єднань, а від громадян - за їх згодою;

ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для виконання доручення документами і матеріалами, за винятком тих, таємниця яких охороняється законом;

отримувати письмові висновки фахівців з питань, що потребують спеціальних знань;

застосовувати науково-технічні засоби відповідно до чинного законодавства;

доповідати клопотання і скарги на прийомі у посадових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;

бути присутнім при розгляді своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів і давати пояснення щодо суті клопотань і скарг;

виконувати інші дії, передбачені законодавством.

* Див.: Адвокат. - 2000. - № 4-5. - С. 39-42.

1. У Законі «Про адвокатуру» та інших нормативних актах, якими регулюються питання, пов'язані з функціонуванням цього правового інституту, вживається термін «професійна діяльність адвоката», який за змістом відповідає терміну «адвокатська діяльність», на здійснення якої видається відповідне свідоцтво. Професійне об'єднання, яким за законом є адвокатура (ст. 1), створене саме для виконання професійної діяльності суб'єктами цього об'єднання, тобто адвокатами. Про професійну діяльність адвоката йдеться у Присязі адвоката України, у Правилах адвокатської етики. Види цієї діяльності визначено у ст. 5 Закону «Про адвокатуру», однак наведений у ній перелік не є вичерпним.

2. Для здійснення професійної діяльності закон надає адвокату певні права, зокрема, представляти і захищати права та інтереси фізичних і юридичних осіб за їх дорученням. Слід звернути увагу на те, що, на відміну від ст. 6, у ст. 1 та 7 Закону «Про адвокатуру» та в Правилах адвокатської етики йдеться про *законні* інтереси громадян та юридичних осіб. Застосування цього терміна має важливе значення, оскільки не завжди при прийнятті доручення можна визначити законність інтересу громадянина чи юридичної особи. У роз'ясненій терміна «угода про подання правової допомоги», що наводиться в Правилах адвокатської етики (ст. 4), йдеться про доручення клієнта (або його представника), яке бере на себе адвокат (або адвокатське об'єднання), щодо подання цьому клієнту правової допомоги обумовленого ним виду в його інтересах, на умовах, передбачених угодою.

3. Питання, пов'язані з прийняттям адвокатом доручення, досить детально регулюються Правилами адвокатської етики. Зокрема, ними встановлюється, що в угоді про подання правової допомоги мають визначатись головні умови, на яких адвокат приймає доручення. Серед умов особливо виділяються обставини, за яких адвокат зобов'язаний відмовитися від прийняття доручення. Наприклад, коли є достатні підстави вважати, що при його виконанні адвокат не зможе забезпечити належну компетентність або ретельність, оперативність тощо (ст. 20). Адвокат повинен об'єктивно інформувати клієнта щодо відсутності фактичних та правових підстав для виконання доручення, про можливий результат виконання доручення, не даючи при цьому будь-яких запевнень чи гарантій, не може приймати доручення, виконання якого пов'язано із застосуванням протиправних засобів або за суперечливості інтересів його клієнтів, а також у разі Інших конфліктів інтересів.

4. Адвокату забороняється приймати доручення на виконання дій, що виходять за межі його професійних прав та обов'язків, на ведення справи клієнта, направленою до нього суддею, який бра-

тиме участь у судовому розгляді цієї справи, а також особами, котрі здійснюють дізнання або слідство у цій справі (ст. 54, 60). Важливо підкреслити право клієнта на стягнення шкоди, заподіяної неналежним виконанням адвокатом прийнятого доручення. Заборона позбавляти клієнта такого права або обмежувати це право в угоді на подання правової допомоги міститься в ч. 3 ст. 17 Правил.

5. За дорученням громадян і юридичних осіб адвокат може представляти їхні інтереси перед тими, до компетенції яких входить вирішення питань, що виникають під час здійснення представництва. Відповідно до п. 4 ст. 112 ЦПК представником сторін і третіх осіб у суді можуть бути адвокати, причому кількість осіб, які представляють особу, закон не обмежує.

6. Для виконання своїх повноважень з подання правової допомоги та здійснення представництва інтересів особи адвокат подає ордер (див. коментар до ст. 5).

Новий зразок ордера, що подається адвокатом для підтвердження повноважень щодо представництва або захисту клієнтів, розроблено і впроваджено Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури згідно з дорученням Президента України (ті. 2 Указу Президента від 30 вересня 1999 р. № 1240/99 «Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури»). Затверджено його зразок: ордер має розмір 150 x 105 мм, тобто 1/4 аркуша формату А4. Бланк ордера є універсальним для ведення будь-яких справ. Для цього в першому рядку вказується характер справи: кримінальна, цивільна, адміністративна тощо; далі записуються прізвище, ім'я та по батькові клієнта або найменування юридичної особи; нижче зазначається установа, де виконується доручення, і в якій стадії. В ордері також проставляється дата його видачі. Адвокат, а в адвокатському об'єднанні - керівник, ставить свій підпис і печатку (особисту або адвокатського об'єднання).

Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури (п. 10 «є») встановлює, що ордер використовується адвокатом для підтвердження своїх повноважень з представництва або захисту клієнта. Разом з тим Кримінально-процесуальним кодексом України передбачено, що адвокат, який не є членом адвокатського об'єднання, стверджує повноваження захисника на участь у справі не ордером, а угодою (ст. 44 КПК). Ця вимога суперечить Закону «Про адвокатуру» (ст. 9) та Правилам адвокатської етики (ст. 9, 16, 17) стосовно дотримання адвокатської таємниці, принципу конфіденційності.

7. Цивільний процесуальний кодекс України надає представнику в суді право на вчинення від імені особи, яку він представляє, всіх процесуальних дій, крім прямо названих у ст. 115 ЦПК (на-

приклад, повна або часткова відмова від позовних вимог, визнання позову, зміна предмета позову, укладення мирової угоди, оскарження рішення суду тощо). Для вчинення кожної дії з названих у даній статті представник повинен мати довіреність.

8. Адвокат може бути представником потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача у кримінальному судочинстві, якщо їх визнано такими постановою особи, яка провадить дізнання, слідчим, суддею або ухвалою суду. Представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої представляє (ст. 52 КПК). Кримінально-процесуальним кодексом (ст. 63) передбачаються обставини, що виключають участь у справі представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача (наприклад, якщо ця особа раніше брала участь у цій справі як слідчий, особа, яка провадила дізнання, прокурор, суддя, експерт, спеціаліст, захисник тощо).

9. Виступаючи як захисник у кримінальному судочинстві, адвокат здійснює захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надає їм правову допомогу (ст. 44 КПК). Дещо по-іншому сформульовано завдання захисника, який бере участь у судовому розгляді - це сприяння підсудному у здійсненні його прав і в захисті його законних інтересів (ст. 266 КПК). Конституція України (ст. 29) передбачила право заарештованого чи затриманого користуватися правовою допомогою захисника.

Конституційний суд України у своєму рішенні від 16 листопада 2000 р. у справі про право вільного вибору захисника, пославшись на ст. 59 Конституції, дав досить широке тлумачення цього терміну, який за своїм змістом, на його погляд, є загальним і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого і підсудного, а й інших фізичних осіб, яким гарантується право вільного вибору захисника з метою захисту своїх прав та законних інтересів, що виникають з цивільних, трудових, сімейних, адміністративних та інших правовідносин.

У згаданому рішенні Конституційний суд роз'яснив, що підозрюваний, обвинувачений, підсудний, особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, можуть вибирати захисником особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на подання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Конституційний суд визнав неконституційними положення ч. 1 ст. 44 КПК, згідно з якою захисник — це особа, яка має свідство про право на заняття адвокатською діяльністю, і що до захисту допускаються за згодою підсудного лише близькі родичі, опікуни, піклувальники, чим «обмежується право на вільний вибір підозрюваним, обвинуваченим і підсудним як захисника своїх

прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на подання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи», а також положення ч. 1 ст. 268 Кодексу про адміністративні правопорушення, «за яким обмежується право на вільний вибір особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на подання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи». Разом з тим спеціального закону стосовно фахівців у галузі права не існує.

У зв'язку з цим суддя Конституційного Суду В. Вознж у відповіді на звернення V з'їзду Спільки адвокатів України роз'яснив (лист №301-16/813 від 25 вересня 2001 р.), що, закріпивши в Конституції України право кожного на одержання правової допомоги і вільний вибір захисника, держава відповідним чином гарантує при цьому належну кваліфікацію юристів, які можуть надавати правову допомогу. Критерії, що свідчать про належний рівень професійної кваліфікації особи, яка допускається до такого захисту, повинна визначати Верховна Рада України як єдиний законодавчий орган*.

Виходячи з цього, до участі у кримінальному судочинстві та розгляді справ про адміністративні правопорушення як захисники не можуть допускатися «фахівці у галузі права» у зв'язку з відсутністю спеціального закону щодо визначення кола таких фахівців та інших питань, пов'язаних з наданням їм права здійснювати правову допомогу.

10. Професійне право адвоката на збирання відомостей про факти, які можуть бути використані як докази, слід розуміти як можливість адвоката застосовувати всі не заборонені законодавством засоби, спрямовані на отримання необхідної адвокату інформації для здійснення своїх повноважень.

Посилання на те, що адвокат збирає відомості про факти, а не докази, пояснюється тим, що він не є суб'єктом збирання доказів, а також тим, що будь-яка інформація може стати доказом лише в результаті долучення її до справи уповноваженими на це суб'єктами - особою, яка провадить дізнання, слідчим, прокурором, суддею і судом (ст. 66 КПК). Як докази використовуються лише такі відомості про факти, котрі є у джерелах доказів, визначених у ч. 2 ст. 65 КПК, ч. 2 ст. 27 ЦПК. Одним із способів збирання доказів є одержання їх від учасників процесу, зокрема від адвокатів, яким закон надає право подавати докази (п. 8 ст. 48, ст. 66 КПК, ст. 30 ЦПК).

Адвокати вправі запитувати і отримувати документи або їх копії від юридичних осіб. В Указі Президента України «Про деякі

* Див.: Адвокат.-2001.-№3.-С.40.

заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури» наголошується на тому, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, керівники підприємств, установ і організацій повинні сприяти реалізації права адвокатів збирати відомості про факти, які можуть бути використані як докази. При цьому встановлено, що відповідні відомості та копії документів за запитами адвокатів і адвокатських об'єднань у справах, що перебувають у їхньому провадженні, мають надаватися безоплатно.

Адвокат у процесі взаємодії з посадовими особами при виконанні доручення клієнта зобов'язаний дотримуватися певних етичних норм, зокрема не може розголошувати пов'язану з діяльністю певної юридичної особи інформацію, таємниця якої охороняється законодавством. Правила адвокатської етики (ст. 62) вимагають від адвоката виявляти принциповість у відстоюванні інтересів клієнта, що повною мірою можна віднести й до ситуацій, коли адвокат запитує і отримує необхідні документи (їх копії). У разі перешкоджання виконанню доручення клієнта (та за його згодою) адвокат повинен оскаржувати незаконні дії посадових осіб. Вчинення службовою особою перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по поданню правової допомоги є кримінальним злочином (ч. 2 ст. 397 КК). Адвокату забороняється здійснювати протизаконний тиск на посадових осіб та службовців тих органів, з якими він має відносини щодо виконання доручення клієнта, використовуючи особисті зв'язки, погрози, обіцянки тощо (ст. 61 Правил).

Обов'язок захисника - не перешкоджати встановленню істини шляхом вчинення дій, спрямованих на схилення свідка або потерпілого до відмови від показань або до дачі завідомо неправдивих показань, експерта - до відмови від дачі висновку чи дачі завідомо неправдивого висновку, іншим чином фальсифікувати докази (ч. 6 ст. 48 КПК). Порушення цього обов'язку захисником вважається обставиною, що виключає його участь у справі (ч. 4 ст. 61) і є підставою для усунення захисника від участі у справі (ч. 1 ст. 61').

Адвокати згідно з законом мають право запитувати і отримувати документи або їх копії від громадян за їхньою згодою. У новій редакції ст. 48 КПК виключено обов'язковість згоди громадян на одержання від них документів чи їх копій (п. 13). Адвокат при цьому не має права робити завідомо неправдиві заяви про обставини, пов'язані з дорученням, давати їм правову оцінку, тлумачити права і обов'язки адвоката і клієнта, а також використовувати засоби і методи, що порушують законні права та інтереси інших осіб. Слід зазначити, що право адвоката на звернення до громадян при виконанні доручення клієнта, стосується лише отримання від них документів або їх копій згідно з законом «Про адвокатуру».

Однак у відповідності з внесеними до ст. 48 КПК змінами захиснику надано право з моменту допуску до участі у справі опитувати громадян. Законодавець не визначив процедуру такого опитування, його доказове значення, але оскільки ця дія названа серед інших способів збирання захисником відомостей про факти, що можуть використовуватися як докази у справі (наприклад таких, як одержання письмових висновків фахівців або отримання документів), то цілком зрозуміло, що інформація під час опитування має фіксуватися (наприклад, аудіо- чи відеозапис), письмове викладення має завірятися підписами опитуваного та адвоката або посвідчуватися нотаріально. У такий спосіб зафіксовану інформацію захисник може просити долучити до матеріалів справи на підставі наданого йому права подавати докази (п. 8 ч. 2 ст. 48, ст. 219 КПК).

11. Закон надав адвокатам право отримувати письмові висновки фахівців з питань, що потребують спеціальних знань. Це право не слід плутати з проведенням експертиз, які призначаються особою, котра провадить дізнання, слідчим, прокурором, суддею або судом у випадках, коли для вирішення питань при провадженні у справі потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Висновок експерта є самостійним джерелом доказів (ст. 65 КПК). Адвокат не є суб'єктом призначення експертизи, він лише має право заявляти клопотання про її призначення, котре може бути задоволено або відхилено. У певних ситуаціях, у разі необхідності встановлення даних за допомогою осіб, які мають спеціальні знання, при визначенні адвокатом правової позиції, тактики і методики захисту або представництва, він має можливість звернутися до відповідного фахівця. Вирішення питання про використання такого висновку в процесі доказування і про заявлення клопотання про його приєднання до справи є правом адвоката. Висновок фахівця може бути визнаний слідчим або суддею (судом) джерелом доказів (ст. 65 КПК). Для перевірки і оцінки викладеної у ньому інформації слідчий, суддя, суд можуть допитати фахівця, який його складав.

Перш ніж заявляти клопотання про приєднання висновку фахівця до справи, адвокат повинен впевнитися, що це не заподіє шкоди інтересам його клієнта. При цьому слід брати до уваги, що, на відміну від експерта, котрий несе відповідальність за дачу завідомо неправдивого висновку, фахівець, який дає висновок з питань, що потребують спеціальних знань, такої відповідальності не несе; він також може бути допитаний з приводу надання адвокату консультацій у формі письмового висновку, його змісту тощо.

12. Адвокату надано право застосовувати науково-технічні засоби, але у порядку, встановленому чинним законодавством. Так,

ч. 5 ст. 48 КПК встановлює, що захисник може їх застосовувати при провадженні тих слідчих дій, в яких він бере участь, при ознайомленні з матеріалами справи, при розгляді справи у відкритому судовому засіданні. Дозвіл на застосування науково-технічних засобів дає особа, яка провадить дізнання, слідчий, а в суді - суддя або суд. У законодавстві відсутнє посилання на те, які саме науково-технічні засоби може застосовувати адвокат, але, наприклад, у постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 р. № 10 «Про застосування законодавства, яке забезпечує підозрюваному, обвинуваченому, підсудному право на захист» роз'яснюється, що такими засобами є звукозапис, кінозйомка, відеозапис, тощо, які проводяться захисником при допиті підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, при пред'явленні особи для впізнання, відтворенні обстановки і обставин події, проведенні інших слідчих дій. Такі дії захисника процесуальному оформленню не підлягають.

Таким чином, відсутній вичерпний перелік науково-технічних засобів, котрі адвокати можуть застосовувати при виконанні своєї діяльності, а тому є безпідставними заборони слідчих та суддів щодо застосування адвокатами науково-технічних засобів. Наприклад, адвокатам нерідко забороняють проводити аудіозапис судового засідання, хоч наявність у нього такого запису дозволяє підготувати обґрунтовані зауваження на протокол судового засідання, уточнити показання, підготуватися до судових дебатів, скласти скаргу тощо. При застосуванні науково-технічних засобів слід враховувати думку обвинуваченого, підсудного у кримінальному судочинстві, сторін при слуханні цивільних справ.

Слід враховувати, що згідно зі ст. 87¹ КПК можливе повне фіксування судового процесу з допомогою звукозаписуючої апаратури чи інших технічних засобів, яке здійснюється на вимогу хоча б одного учасника судового розгляду справи в суді першої інстанції чи в апеляційному суді або за ініціативою суду.

Адвокат може застосовувати науково-технічні засоби самостійно, поза офіційною процедурою, і в необхідних випадках заявляти клопотання про приєднання фотографій, кіно- та аудіоплівки до справи як документів.

13. Якщо розглянуті вище дії адвоката щодо запиту документів, ознайомлення з ними на підприємствах (в установах, організаціях), отримання висновків фахівців і застосування науково-технічних засобів стосувалися уточнення, конкретизації поняття збирання відомостей про факти, що можуть бути використані як докази, то наступні, передбачені абз. 7 та 8 ст. 6 професійні права адвоката забезпечують реалізацію зібраної ним у такий спосіб

інформації, спрямовані на доведення до посадових осіб правової позиції адвоката у конкретній справі, яка, зокрема і будується на отриманих адвокатом відомостях.

14. Надаючи адвокату право доповідати клопотання на прийомі у посадових осіб, законодавець тим самим виділяє цю процесуальну дію, акцентує увагу на особливому значенні клопотань у процесі доказування. Право доповідати клопотання невідпадково називається разом з правом адвоката (і тим самим обов'язком посадової особи) одержувати на них письмові відповіді й обов'язково мотивовані. Це ж стосується і скарг адвоката.

Клопотання є важливим засобом здійснення функції захисту прав людини, його розуміють як офіційне прохання про виконання процесуальних дій, прийняття рішень. Заявлення клопотань дає можливість адвокату брати активну участь у збиранні доказів, звертати увагу на необхідність відповідної діяльності посадових осіб щодо встановлення істини, забезпечення прав і законних інтересів громадян. Кримінально-процесуальний кодекс наділяє захисника правом *заявляти* клопотання, при цьому їх кількість, види, форма, стадії, в яких вони заявляються, а також інші питання не обмежуються чинним законодавством. Однак деякі клопотання заявляються в певних ситуаціях, наприклад, клопотання про ознайомленні з матеріалами справи (ст. 221 КПК), клопотання про відновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження (ст. 353), про виклик нових свідків (ст. 296) тощо.

Відхилення клопотань не позбавляє права заявляти ті ж клопотання протягом усього судового слідства.

Ст. 48 КПК надає право захиснику заявляти клопотання, однак в окремих статтях це право захисника розглядається більш детально. Наприклад, йому надається право обмірковувати з обвинуваченим питання про заявлення клопотань (ст. 219), а клопотання, заявлені при ознайомленні з матеріалами справи - про доповнення досудового слідства, про зміну кваліфікації злочину, про закриття справи - слідчий зобов'язаний задовольнити, якщо обставини, для з'ясування яких воно заявлено, мають значення для справи (ст. 221). У зв'язку з підготовкою справи до судового розгляду суддя вирішує питання про клопотання, заявлені захисником щодо допиту певних осіб і дослідження доказів у стадії судового розгляду відповідно до ст. 299 КПК (ст. 253).

15. Адвокат наділений деякими професійними правами, які не зазначені у коментованій статті, проте вони стосуються реалізації ним своїх повноважень при здійсненні захисту або представництва.

Наприклад, КПК наділяє захисника правом опитувати громадян, брати участь у дослідженні доказів, судових дебатах тощо.

Стаття 7. Обов'язки адвоката

При здійсненні своїх професійних обов'язків адвокат зобов'язаний неухильно додержувати вимог чинного законодавства, використовувати всі передбачені законом засоби захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб і не має права використовувати свої повноваження на шкоду особи, в інтересах якої прийняв доручення, та відмовитись від прийнятого на себе захисту підозрюваного, обвинуваченого, підсудного.

Адвокат не має права прийняти доручення про подання юридичної допомоги у випадках, коли він у даній справі подає або раніше подавав юридичну допомогу особам, інтереси яких суперечать інтересам особи, що звернулася з проханням про ведення справи, або брав участь як слідчий, особа, що провадила дізнання, прокурор, громадський обвинувач, суддя, секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, представник потерпілого, цивільний позивач, цивільний відповідач, свідок, перекладач, понятий, а також коли в розслідуванні або розгляді справи бере участь посадова особа, з якою адвокат перебуває в родинних стосунках,

1. У коментованій статті передбачається здійснення адвокатом професійних обов'язків за умов неухильного дотримання вимог чинного законодавства. Зрозуміло, що будь-яка юридична діяльність пов'язана із застосуванням права, і вона не може здійснюватися інакше ніж у межах закону. Діяльність адвоката проходить під даною ним клятвою суворо додержуватися законодавства України, міжнародних актів про права і свободи людини, правил адвокатської етики. Про обов'язки адвоката мова йде майже у кожній статті Правил адвокатської етики, які конкретизують ці обов'язки. І це природно, оскільки звертаючись за правовою допомогою до адвоката, громадянин має бути захищеним і впевненим у високому професіоналізмі осіб, які її надають. Тому ст. 10 Правил встановила, що адвокат має виконувати свою професійну діяльність компетентно і добросовісно. Від адвоката вимагається глибоке знання законодавства і вміння його практичного застосування, підтримання професійних правових знань і їх систематичне оновлення. Адвокат зобов'язаний підтримувати свою обізнаність щодо ведення цивільних та кримінальних справ, особливостей розробки та відстоювання правової позиції.

Правила адвокатської етики дещо збільшують обсяг обов'язків адвоката порівняно з передбаченим Законом «Про адвокатуру». Це, мабуть, пояснюється різноманітністю адвокатської діяльності, необхідністю вироблення найбільш оптимальних засобів захисту за умов, коли адвокат, як зазначено у Правилах, виступає

носієм обов'язків, Іноді суперечливих по відношенню до клієнтів, суддів та інших державних органів, адвокатури та окремих адвокатів, суспільства в цілому.

Закріплений у Присязі адвоката України обов'язок завжди берегти чистоту звання адвоката збігається з нормами Правил адвокатської етики про те, що адвокат має бути чесним і порядним у приватному житті (ст. 11) і, дбаючи про престиж звання адвоката, забезпечувати високий рівень культури, поведінки, мати пристойний зовнішній вигляд, поводити себе стримано, тактовно тощо (ст. 13). Порухення адвокатом професійних обов'язків може призвести до притягнення його до дисциплінарної відповідальності.

Особливої ваги набувають обов'язки адвоката при виконанні професійної діяльності, встановлені щодо його стосунків з клієнтом, іншими учасниками процесу, колегами. Наприклад, адвокату забороняється приймати доручення, якщо засоби його досягнення, на яких наполягає клієнт, є протиправними (ст. 22), або адвокат не повинен приймати доручення від клієнта, направлено до нього особою, яка здійснює дізнання, слідство чи розглядає цю справу.

2. Використання адвокатом усіх передбачених законом засобів захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб є найважливішим чинником у досягненні ефективних результатів здійснюваної адвокатом діяльності. Слід звернути увагу на те, що Правила адвокатської етики наголошують на обов'язку адвоката використати всі розумно необхідні і доступні йому законні засоби для ефективною правової допомоги (ст. 32). Однак слід зазначити, що чинне законодавство, встановлюючи такі засоби, дещо обмежує адвоката у досягненні цілей захисту. Мова йде, наприклад, про обмеження участі адвоката-захисника у слідчих діях або ознайомлення його з моменту допуску до захисту обвинуваченого лише з окресленими у ч. 2 ст. 48 КПК документами, про скасування права ставити запитання під час проведення слідчої дії тощо.

3. У межах, встановлених законодавством, адвокат повинен виявляти активність у збиранні та поданні доказів у справі (ст. 55 Правил) і ні в якому разі не повинен умисно перешкоджати законному здійсненню процесу дізнання, досудового слідства, адміністративного провадження (ст. 60 Правил); забороняється використовувати засоби і методи, що свідомо порушують права та законні інтереси інших осіб (ст. 63).

Обов'язок адвоката застосовувати передбачені законом засоби захисту вимагає, щоб адвокат, подаючи докази, обов'язково перевіряв їх достовірність; йому заборонено подавати завідомо неправдиві докази, брати участь у їх формуванні, пред'являти позовні ви-

моги, клопотання, інші процесуальні документи, що свідомо для нього не ґрунтуються на чинному законодавстві (ст. 53 Правил).

Діяльність адвоката не може бути спрямована проти Інтересів клієнта, він не може використовувати своє професійне становище у своїх особистих інтересах або в інтересах інших осіб, йти на компроміси, спрямовані не на користь клієнта, зобов'язаний уникати позапроцесуального спілкування по суті справи з іншими учасниками процесу, схилити клієнта до укладення угоди шляхом обману, погроз, засобів, що суперечать чинному законодавству.

4. Закон «Про адвокатуру» забороняє адвокату відмовлятися від прийнятого на себе захисту підозрюваного, обвинуваченого, підсудного.

Разом з тим у Кримінально-процесуальний кодекс внесено зміни стосовно права захисника (коли Його функції виконує саме адвокат) відмовлятися від виконання своїх обов'язків після допуску до участі у справі, якщо є обставини, які згідно зі статтею 61 КПК виключають його участь у справі та коли свою відмову він мотивує недостатніми знаннями чи некомпетентністю (п. 1,2 ч. 7 ст. 48 КПК).

Обставини, що виключають участь захисника у справі, є об'єктивними факторами, за наявності яких адвокат не може бути захисником і зобов'язаний скласти повноваження захисника, наприклад, якщо він брав участь у даній справі як дізнавач, слідчий, прокурор, суддя, секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач, понятий, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача (п. 1 ч. 1 ст. 61 КПК). Стаття 7 Закону «Про адвокатуру» передбачає, що за цих умов адвокат не має права приймати доручення про подання правової допомоги, а отже не буде допущеним до участі у справі постановою особи, яка провадить дізнання, слідчим, прокурором, суддею, ухвалою суду, або у разі, коли ці обставини стануть відомими після його допуску, має бути усунений від участі у справі відповідно до ст. 61¹ КПК. Перелік обставин, що виключають участь захисника у справі, є вичерпним. Однак такі обставини, як зловживання захисником своїми правами і перешкоджання встановленню істини у справі, затягування розслідування чи судового розгляду та інші, зазначені у ч. 4 ст. 61 КПК як обставини, що виключають участь захисника у справі, підлягають ретельному тлумаченню і обов'язковому мотивованому обґрунтуванню їх наявності, оскільки носять досить загальний характер і можуть стати підставою для усунення захисника, який, наприклад, принципово відстоює невинуватість підзахисного і пов'язаний цією правовою позицією, що складає його професійний обов'язок.

Стаття 8. Помічник адвоката

Адвокат може мати помічника або кількох помічників із числа осіб, які мають вищу юридичну освіту. Умови роботи визначаються контрактом між адвокатом (адвокатським об'єднанням) і помічником адвоката з додержанням законодавства про працю.

Помічник адвоката може виконувати доручення у справах, які знаходяться у провадженні адвоката, крім тих, що належать до процесуальних повноважень останнього.

Не можуть бути помічниками адвоката особи, вказані в частині другій статті 2 цього Закону.

1. Помічник адвоката — це особа, яка, як правило, має намір отримати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, виконавши у такий спосіб вимоги ст. 2 Закону «Про адвокатуру» стосовно наявності стажу роботи за спеціальністю юриста. Ця стаття визначає лише мінімальний період роботи за фахом (2 роки), необхідний для набуття статусу адвоката (поряд з іншими, передбаченими Законом вимогами). Слід зазначити, що є хибною і такою, що не відповідає коментованому Законом, практика деяких суб'єктів адвокатської діяльності щодо звільнення помічників адвоката з тих підстав, що останні пропрацювали в адвокатському об'єднанні понад два роки. Втім адвокатське об'єднання чи особа, яка займається адвокатською діяльністю індивідуально, як роботодавець, безумовно має право, укладаючи трудовий контракт з помічником адвоката (а укладення такого контракту є обов'язковим-див. п. 3 коментаря до цієї статті), визначити строк перебування особи у якості помічника адвоката у даному суб'єкті адвокатської діяльності (об'єднання, бюро, індивідуально практикуючий адвокат) на підставі ст. 21 КЗпП України. Це не виключає можливості працювати помічником адвоката протягом необмежено більшого ніж 2 роки часу.

2. Неодноразово поставало питання: чи обов'язково власне помічником адвоката слід пропрацювати два роки, щоб набути право складати кваліфікаційний іспит, чи цей строк може складатися частково зі стажу роботи помічником адвоката і стажу роботи *-ца* посаді юриста. Наприклад, виникають ситуації, коли особа має стаж юридичної роботи один рік і стільки ж помічником адвоката. Оскільки встановлений дворічний стаж роботи для набуття права займатися адвокатською діяльністю не відрізняє роботу за фахом юриста від роботи помічника адвоката, то поєднання їх у межах передбаченого дворічного періоду не протирічить вимогам ст. 2 Закону «Про адвокатуру».

3. Помічник адвоката не є членом адвокатського об'єднання - він вступає у трудові відносини з адвокатом чи адвокатським об'єднанням, і, отже, ці відносини цілком підпадають під дію КЗпП. Одним з найбільш важливих наслідків цього є те, що адвокат чи адвокатське об'єднання, які мають помічника адвоката, виступають щодо нього у ролі *роботодавця* у сенсі сучасного трудового права з усіма відповідними обов'язками. Крім того, Законом «Про адвокатуру» приписується укладення трудового договору з помічником адвоката лише у формі контракту, який визначає умови праці помічника адвоката, зокрема розмір заробітної плати, який не може бути меншим за встановлений мінімальний рівень. Останнє положення слід було б особливо підкреслити, адже на практиці саме воно майже не виконується. Зокрема, зустрічаються посилання на те, що помічник працює на громадських засадах, відмовляється від заробітної плати тощо.

Практика знає і такі випадки, коли помічники адвоката сплачують адвокатському об'єднанню або адвокату певні кошти «за навчання». Такі ситуації, вочевидь, вступають у протиріччя із Законом і є неприпустимими.

4. Вимога, яку Закон висуває щодо помічника адвоката - це наявність вищої юридичної освіти (див. коментар до ст. 2). З огляду на це слід визнати неприпустимою практику окремих КДКА, які зараховують до стажу роботи за спеціальністю юриста строк роботи помічником адвоката в період опанування юридичного фаху, тобто до отримання диплому про повну вищу юридичну освіту. З цієї вимоги випливає, що зарахування на посаду помічника адвоката особи, яка не має вищої юридичної освіти, є порушенням чинного законодавства, оскільки ст. 8 Закону не містить посилань на інші рівні освіти, наприклад, базову вищу освіту тощо (див. коментар до ст. 2).

5. Із Закону не випливає, що помічником адвоката може бути лише громадянин України, як це встановлено щодо адвоката. Тому іноземці і особи без громадянства можуть працювати як помічники адвоката, хоча для набуття статусу адвоката вони мають (поряд з іншими передбаченими Законом вимогами) отримати громадянство України.

6. Помічник адвоката вправі виконувати будь-які дії, що не належать до процесуальної прерогативи особи, яка має спеціальні повноваження, тобто помічник адвоката не може, наприклад, брати участь у цивільному чи кримінальному провадженні як учасник процесу та здійснювати процесуальні дії саме як помічник ад-

воката*. Закон не забороняє йому виконувати технічну роботу із збирання доказового матеріалу, опрацювання документів, що містяться в адвокатському досьє, тощо.

Іноді доводиться чути від адвокатів, що, кінець кінцем, ніхто не забороняв помічнику адвоката сидіти поряд з адвокатом у суді та допомагати останньому. На нашу думку, така практика не відповідає чинному законодавству, оскільки воно не визнає помічника адвоката учасником процесу, і суперечить головним засадам адвокатської діяльності.

7. Помічник адвоката не вправі розголошувати відомості, які становлять адвокатську таємницю, використовувати ці відомості у своїх або третіх осіб інтересах, його не можна допитати як свідка з зазначених питань (див. коментар до ст. 9, 10).

8. На помічника адвоката поширюється дія Правил адвокатської етики в частині, яка стосується його діяльності (ч. 2 ст. 2).

Адвокат (адвокатське об'єднання) зобов'язаний забезпечити розуміння і дотримання принципу конфіденційності його помічниками, а також такі умови зберігання документів, переданих адвокату клієнтом, адвокатських досьє та інших матеріалів, що містять конфіденційну інформацію, котрі розумно виключають доступ до них сторонніх осіб (ч. 7, 8 ст. 9). Крім того, адвокат зобов'язаний забезпечити необхідний рівень компетентності своїх помічників (ч. 5 ст. 10 Правил).

Правила адвокатської етики (ч. 1 ст. 30) покладають відповідальність на адвоката перед клієнтом у разі, коли він передоручає виконання доручення або його відносно самостійних частин іншим особам, залучає їх до виконання окремих дій, що обов'язково має бути погоджено з клієнтом. Такою особою може бути помічник адвоката у зазначених вище межах.

Адвокат несе дисциплінарну відповідальність за порушення Правил адвокатської етики його помічником, якщо він не забезпечив ознайомлення свого помічника з цими Правилами, не здійснив належного контролю за діями помічника, залученого ним до виконання окремих робіт при виконанні адвокатом доручення на подання правової допомоги, або коли адвокат своїми розпорядженнями, порадами або особистим прикладом сприяв порушенню помічником Правил адвокатської етики (ст. 78).

* На жаль, непоодинокими є вішалки, коли помічник адвоката фактично підмінює самого адвоката у процесі, посилаючись на те, що, МОВЛЯЙ, адвокат-«патрон» надав йому всі необхідні повноваження. Така практика є абсолютно неприпустимою. Разом з тим не виключається право його як юриста, за довіреністю, брати участь у якості представника особи, яка уклала з ним договір на виконання таких повноважень, але, зрозуміло, стороною в такому договорі буде не «помічник адвоката».

9. Помічник адвоката має соціальні права - право на відпустку, оплату його праці, щотижневий відпочинок тощо (див. коментар до ст. 11).

10. Помічник адвоката не може працювати в суді, прокуратурі, нотаріаті, органах внутрішніх справ, служби безпеки, державного управління. Помічником адвоката не може бути особа, яка має судимість (див. коментар до ст. 2).

Стаття 9. Адвокатська таємниця

Адвокат зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю. Предметом адвокатської таємниці є питання, з яких громадянин або юридична особа зверталися до адвоката, суть консультацій, порад, роз'яснень та інших відомостей, одержаних адвокатом при здійсненні своїх професійних обов'язків.

Дані попереднього слідства, які стали відомі адвокату у зв'язку з виконанням ним своїх професійних обов'язків, можуть бути розголошені тільки з дозволу слідчого або прокурора. Адвокати, винні у розголошенні відомостей попереднього слідства, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

Адвокату, помічнику адвоката, посадовим особам адвокатських об'єднань забороняється розголошувати відомості, що становлять предмет адвокатської таємниці, і використовувати їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб.

1. Предмет адвокатської таємниці складають питання, з яких громадянин або юридична особа зверталися до адвоката, зміст консультацій, поради та роз'яснення з приводу вирішення правових питань, а також інші відомості, отримані адвокатом від його клієнта, його представників та/або з інших джерел при здійсненні адвокатської діяльності.

2. Стосунки адвоката і його клієнта будуються на принципі конфіденційності, встановленому ч. 1 ст. 4 Закону «Про адвокатуру». Між ними неодмінно виникають довірчі відносини, без існування яких не може здійснюватися правова допомога, результативність якої залежить від належної інформованості адвоката, що досягається, зокрема, відкритістю особи, котрій ця допомога надається. З Іншого боку, і ця особа має бути впевненою в тому, що адвокат не розголосить довірені йому відомості.

У рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи від 25 жовтня 2000 р. про свободу здійснення професійних адвокатських обов'язків зазначено, що слід вдатися до всіх необхідних дій, спрямованих на належне забезпечення конфіденційного характеру взаємин між адвокатом і його клієнтом (п. 6 принципу I), адвокати мають дотримуватися професійної таємниці відповідно до націо-

нального законодавства, внутрішніх нормативних актів і професійних стандартів. Будь-яке недотримання принципу професійної таємниці без відповідної згоди клієнта має бути належно покаране (п. 2 принципу III)*.

Правила адвокатської етики, схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури 1 жовтня 1999 р., встановили, що «дотримання принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне подання правової допомоги» (п. 1 ст. 9). Збереження конфіденційності такої інформації є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати її розголошення, а також і обов'язком адвоката щодо клієнта і осіб, котрих вона стосується. Адвокату забороняється розголошувати відомості, що становлять предмет адвокатської таємниці, і використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб (ст. 9 Закону). Забороняються вимагання від адвоката цих відомостей, а також допит його як свідка з питань, що становлять адвокатську таємницю (ст. 10 Закону). За втручання в діяльність адвоката, що може призвести до порушення професійної таємниці, передбачено кримінальну відповідальність (ст. 397 КК).

3. Згідно з ч. 2 ст. 9 Закону «Про адвокатуру» адвокат може розголошувати дані досудового слідства, які стали йому відомі у зв'язку з виконанням ним своїх професійних обов'язків, тільки з дозволу слідчого або прокурора. Адвокати, винні у розголошенні відомостей, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством. Відповідно до ч. 1 ст. 387 КК кримінальну відповідальність за розголошення даних досудового слідства чи дізнання без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадила дізнання чи досудове слідство, несуть особи, попереджені в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані. Отже, адвокат-захисник має бути офіційно попереджений про заборону розголошення певних відомостей, і відсутність такого попередження знімає обов'язок дотримання таємниці щодо зазначених вище даних. Кримінально-процесуальний кодекс встановлює, що дані досудового слідства можна оголосити лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим. Разом з тим передбачено, що у необхідних випадках слідчий попереджає, в тому числі й захисника, який присутній при провадженні слідчих дій, про обов'язок не розголошувати без його дозволу дані досудового слідства (ст. 121). Попередження про нерозголошення даних досудового слідства може торкатись усіх матеріалів справи, їх частини або окремого факту. Попередження має бути оформлено письмово. Якщо розголошення сталося за

* Адвокат. - 2001. - № 1-2. - С. 30.

відсутності такого письмового попередження, в діях адвоката-захисника немає складу злочину, передбаченого ст. 387 КК*.

4. Суб'єктами, на яких поширюється обов'язок збереження конфіденційності інформації, що складає адвокатську таємницю, є, крім адвоката, його помічники, посадові особи адвокатського об'єднання. Не можна з цих питань допитувати як свідків, крім зазначених осіб, також і технічних працівників адвокатського об'єднання. Цілком природно, що останні не мають права розголошувати відомості, що стали їм відомими, і охоплюються адвокатською таємницею (ч. 1 ст. 10 Закону). Це правило є абсолютно вірним, оскільки навряд чи можна перерахувати в законі всіх осіб, котрим стає відомою конфіденційна інформація, подана адвокату або отримана ним у зв'язку з поданням ним правової допомоги (наприклад, такою особою доцільно вважати спеціаліста, до якого має право звертатися адвокат згідно зі ст. 6 Закону «Про адвокатуру»), М. Ю. Варшавський підкреслює, що конфіденційність має застосовуватися безвідносно до того факту, що інші особи можуть володіти цією ж інформацією**.

5. Обсяг відомої адвокату інформації, яка не підлягає розголошенню, можна визначити таким чином: це вся інформація, одержана від клієнта і про клієнта, а також яка стала відомою адвокату у зв'язку з поданням правової допомоги, здійсненням захисту і представництва, щодо якої відсутня згода клієнта на її розголошення. Правила адвокатської етики зобов'язують зберігати конфіденційність будь-якої інформації, зокрема, будь-яку Інформацію про клієнта, в тому числі щодо його особи або інших осіб у процесі здійснення адвокатської діяльності. Отже, до такої інформації належить і та, що свідчить про факт звернення особи до адвоката. Таке тлумачення не суперечить нормі закону «Про адвокатуру», у якій зазначено, що предметом адвокатської таємниці охоплюється «суть інших відомостей, одержаних адвокатом при здійсненні своїх професійних обов'язків» (ч. 1 ст. 9).

6. Правила адвокатської етики розрізняють інформацію, що є конфіденційною, та інформацію, що становить адвокатську таємницю. Це впливає з ч. 1, 3, 4, 6 ст. 9 Правил, де зазначено, що інформацією, на яку поширюється принцип конфіденційності, визнається будь-яка інформація, отримана адвокатом в процесі здійснення адвокатської діяльності, однак, це виходить за межі предмета адвокатської таємниці, визначеного чинним законодавством. Про відомості, що становлять адвокатську таємницю, в Правилах йдеться окремо, і дане поняття не уточнюється, оскільки

* Див: Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України. Особлива частина. - К.: Форум, 2001. - С. 785.

** Барцевский М. Адвокатская этика. - Самара, 1999. - С. 124.

ки його зміст визначає Закон «Про адвокатуру». Разом з тим у Правилах підкреслюється різниця між цими видами інформації. По-перше, конфіденційна інформація може бути розголошена у разі «скасування» конфіденційності особою, яка зацікавлена в її дотриманні (або її спадкоємцями); по-друге, адвокат не відповідає за порушення принципу конфіденційності у випадках допиту його в установленому законом порядку як свідка щодо цих обставин. Розголошувати ж відомості, що становлять адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин, у тому числі й у разі спроб допитати адвоката з питань, які є її предметом. Останнє відповідає Конституції України, зокрема ст. 32, якого встановлюється заборона на втручання в особисте і сімейне життя, не допускається збирання, використання і поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Згідно зі ст. 14¹ КПК особисте життя громадян охороняється законом. Отже, така інформація довіряється особою адвокату для свого захисту і не може використовуватися слідчим, суддею проти цієї особи. Виходячи з ч. 1 ст. 63 Конституції, особа має право відмовитися свідчити проти себе, членів сім'ї та близьких родичів. Це конституційне право не може бути порушено адвокатом, якому довірена конфіденційна інформація, котру громадянин не бажає використовувати проти себе і зазначених вище осіб, але вимушений розкрити її адвокату задля свого (або членів сім'ї, близьких родичів) захисту за наявності гарантії збереження її конфіденційності на підставі ст. 4 Закону «Про адвокатуру».

7. За розголошення відомостей, що становлять адвокатську таємницю, адвокат несе дисциплінарну відповідальність. У Присязі адвокат бере на себе обов'язок «суворо зберігати адвокатську таємницю». Порушивши в цій частині Присягу адвоката України, він має нести дисциплінарну відповідальність, передбачену ст. 16 Закону «Про адвокатуру». За розголошення визначеної в Правилах адвокатської етики конфіденційної інформації адвокат також підлягає дисциплінарній відповідальності (ст. 77). Це передбачено І Законом «Про адвокатуру», де йдеться про обов'язок адвоката дотримуватися Правил адвокатської етики (ст. 15) і встановлюється дисциплінарна відповідальність за порушення Присяги адвоката України (ст. 16). Положення про Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури покладає на цю комісію обов'язок здійснення контролю за додержанням адвокатами зобов'язань, що впливають з Присяги та Правил адвокатської етики (ст. 13¹), а крім того, Комісія має право проводити перевірки скарг та інших документів щодо порушень, допущених адвокатом, у тому числі й

недотримання Правил адвокатської етики. На підставі проведеної перевірки голова КДКА може вносити подання до дисциплінарної палати комісії про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності (п. 18¹).

8. Правила адвокатської етики встановлюють обов'язок адвоката (адвокатського об'єднання) забезпечити розуміння і дотримання принципу конфіденційності його помічниками та технічним персоналом, створити умови зберігання документів, що містять конфіденційну інформацію, які виключають доступ до них сторонніх осіб (ч. 7, 8 ст. 9). Він не повинен приймати доручення, виконання якого може потягти за собою розголошення відомостей, конфіденційність яких охороняється Правилами, крім випадків письмової згоди на це особи, зацікавленої у збереженні конфіденційності, за умови, що її інтересам не буде завдано шкоди (ч. 1 ст. 25). В адвокатському об'єднанні жоден з адвокатів не може прийняти доручення клієнта, якщо будь-якому адвокату цього об'єднання це забороняється згідно з правилами, передбаченими ст. 23, 25 Правил (ст. 26). Правилами встановлено обов'язок адвоката у разі суперечності інтересів клієнтів або неможливості дотримання принципу конфіденційності розірвати угоду з клієнтом про надання правової допомоги, якщо від нього (або осіб, зацікавлених у збереженні конфіденційної інформації) не буде отримано письмової згоди на розголошення конфіденційної інформації (ч. 1 ст. 43).

Слід уточнити редакцію ст. 43 Правил адвокатської етики стосовно розірвання у зазначених випадках договору про подання правової допомоги. В цій статті (як випливає з її назви) мова йде про надання правової допомоги, тобто будь-яких її видів. Однак обов'язок адвоката розірвати цю угоду, «якщо не буде отримано згоди на ... розголос конфіденційної інформації», проголошений ч. 1 ст. 43 Правил, суперечить встановленій щодо адвоката забороні відмовлятися від прийнятого на себе захисту підозрюваного, обвинуваченого, підсудного (ч. 1 ст. 7 Закону «Про адвокатуру»). Відсутня така підстава і в КПК, де передбачено право захисника-адвоката відмовитись від виконання своїх обов'язків після допуску до участі у справі *лише* у випадках, коли є обставини, які згідно зі ст. 61 КПК виключають його участь у справі, у тому числі у разі, якщо інтереси захисту одного з підзахисних суперечать інтересам захисту іншого (ч. 3 ст. 61 КПК) та коли він свою відмову мотивує недостатніми знаннями чи некомпетентністю.

У Кримінально-процесуальному кодексі міститься норма про те, що захисник не вправі розголошувати дані, які стали йому відомі у зв'язку з виконанням його обов'язків (ч. 5 ст. 48). Встановлено також, що документи, пов'язані з виконанням захисни-

ком його обов'язків при участі у справі, не підлягають розголошенню навіть дізнавачем, слідчим, прокурором, судом без його згоди (ч. 8 ст. 48).

9. Суттєвими є питання, з якого моменту виникає обов'язок адвоката щодо нерозголошення довіреної йому інформації або тієї, що стала відомою у зв'язку з поданням правової допомоги, строк Дії конфіденційності цієї інформації.

З моменту звернення клієнта у адвоката виникає необхідність знайомитися з ним, його справою, збирати певну інформацію, ознайомлюватися з документами, проводити опитування громадян, виконувати Інші дії, необхідні для подання правової допомоги, здійснення захисту чи представництва. Саме з першої хвилини спілкування клієнта і адвоката виникає обов'язок останнього щодо збереження конфіденційності інформації, що надходить у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків.

Час зберігання конфіденційності такої інформації не обмежений лише виконанням доручення. Дія принципу конфіденційності не обмежена в часі. Разом з тим сам клієнт (або його спадкоємці) може зупинити перебіг строку збереження конфіденційності Інформації, давши згоду на її розголошення і зробивши це у письмовій або іншій зафіксованій формі. У разі відмови від прийняття доручення адвокат зобов'язаний зберігати конфіденційність інформації, повідомленої йому клієнтом у ході переговорів про прийняття доручення або такої, що стала йому відомою у зв'язку з цим. З цієї норми, сформульованої у ч. 2 ст. 25 Правил адвокатської етики, випливає, що виникнення обов'язку збереження конфіденційності інформації виникає вже на етапі, що передує прийняттю доручення, і зберігається протягом невизначеного строку. Адвокат не може при здійсненні професійної діяльності в суді будь-яким чином порушувати конфіденційність інформації, яка належить до предмета адвокатської таємниці або є конфіденційною згідно з Правилами адвокатської етики (ст. 57). Остання норма вступає у протиріччя з ч. 4 ст. 9 Правил, де зазначено, що адвокат не відповідає за порушення принципу конфіденційності у випадках допиту його як свідка щодо обставин, які охоплюються предметом конфіденційності інформації, передбаченим Правилами адвокатської етики. Отже адвокат, який несе обов'язок перед клієнтом і особою, котрих конфіденційна інформація стосується, щодо збереження конфіденційності, і наділений правом її збереження у відносинах з усіма суб'єктами, які можуть вимагати її розголошення, не може розкривати навіть при допиті таку інформацію, а у разі її розголошення повинен нести відповідальність за порушення свого обов'язку. Слід також враховувати, що адвокат не може бути допитаний як свідок з приводу того, що йому довіре-

но або стало відомо при здійсненні професійної діяльності, якщо він не звільнений від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, яка довірила йому ці відомості (п. 1 ч. 1 ст. 69 КПК). Це ж стосується обставин, що стали відомими захиснику при поданні правової допомоги підзахисним або довірцям (п. 2 ч. 1 ст. 69).

Стаття 10. Гарантії адвокатської діяльності

Професійні права, честь і гідність адвоката охороняються законом. Забороняється будь-яке втручання в адвокатську діяльність, вимагання від адвоката, його помічника, посадових осіб і технічних працівників адвокатських об'єднань відомостей, що становлять адвокатську таємницю. З цих питань вони не можуть бути допитані як свідки.

Документи, пов'язані з виконанням адвокатом доручення, не підлягають оглядові, розголошенню чи вилученню без його згоди. Забороняється прослуховування телефонних розмов адвокатів у зв'язку з оперативно-розшуковою діяльністю без санкції Генерального прокурора України, його заступників, прокурорів Республіки Крим, області, міста Києва.

Не може бути внесено подання органом дізнання, слідчим, прокурором, а також винесено окрему ухвалу суду щодо правової позиції адвоката у справі.

Адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками процесу.

Кримінальна справа проти адвоката може бути порушена тільки Генеральним прокурором України, його заступниками, прокурорами Республіки Крим, області, міста Києва. Адвоката не можна притягнути до кримінальної, матеріальної та іншої відповідальності або погрожувати їй застосуванням у зв'язку з поданням юридичної допомоги громадянам та організаціям згідно з законом.

1. Професійні права адвоката, що охороняються законом, закріплені у ст. 6 Закону «Про адвокатуру», а також у спеціальних законах щодо конкретних видів його діяльності. Однак механізми охорони їх законом є недосконалими, а гарантії адвокатської діяльності, які мають гарантувати в тому числі й реалізацію цих прав у повному обсязі, — недостатні для забезпечення належного виконання адвокатом професійних повноважень. Кожне надане адвокату професійне право повинно беззастережно виконуватися без перешкод з боку будь-якої особи. Порушення цих прав, створення перешкод у їх здійсненні неприпустимі, а в разі допущення таких порушень і перешкод особи, які скоїли ці дії, мають нести сувору відповідальність.

В Основних положеннях про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у березні 1990 року, зазначено

но, що адвокат повинен мати кримінальний і цивільний імунітет від переслідувань за заяви, що стосуються справи, а уряди мають забезпечити їм можливість здійснювати їх професійні обов'язки без залякування, перешкод, завдання турботи і недоречного втручання.

2. До останнього часу порушення професійних прав адвокатів і гарантій їх діяльності не тягли за собою відповідальності посадових осіб, які їх допускали. Лише у новому Кримінальному кодексі України, прийнятому у 2001 році, встановлено кримінальну відповідальність за втручання в діяльність захисника чи представника особи, до якого законодавець відносить порушення гарантій діяльності захисника чи представника та професійної таємниці, вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення їх правомірної діяльності з подання правової допомоги (ст. 397 КК). Слід зазначити, що згадана стаття Кримінального кодексу, встановлюючи кримінальну відповідальність за *втручання* в діяльність захисника чи представника особи, значно звужує у диспозиції зміст «втручання», обмежуючи його втручанням лише у правомірну діяльність захисника чи представника особи, звуживши гарантії діяльності адвокатів, а також види діяльності, назвавши з числа напрямів адвокатської діяльності тільки подання захисником чи представником правової допомоги. У Конституції поняття подання правової допомоги і захисту від обвинувачення розмежовано (ст. 59). У чинному КПК теж йдеться про два повноваження захисника - здійснення захисту і подання необхідної юридичної допомоги при провадженні у кримінальній справі (ст. 44, 48). Наприклад, ст. 69 КПК забороняє допит адвоката як свідка з приводу того, що йому довірено або стало відомо при здійсненні професійної діяльності (якщо його не звільнено від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, яка довірила ці відомості адвокату), і в той же час стосовно захисника підозрюваного, обвинуваченого, підсудного і представника потерпілого, позивача, відповідача заборона допиту обмежена лише тими обставинами, які стали їм відомі при поданні юридичної допомоги підзахисному або довірителям (п. 2 ст. 69). Отже, наявним є неспівпадіння обсягу інформації, таємниця якої охороняється законом, щодо адвоката і захисника, що відбивається й на обсязі втручання у діяльність захисника, в тому числі коли ним виступає у процесі адвокат.

3. Зміст «встановлених законом гарантій їх (захисника, представника.- *Ает.*) діяльності», а також професійної таємниці, на які міститься посилання у ст. 397 КК, не визначено. Законом встановлено лише гарантії адвокатської діяльності, обов'язок збереження адвокатської таємниці, а не «гарантії діяльності захисника», не «професійну таємницю», про відповідальність за порушення яких йдеться у Кримінальному кодексі. Гарантії адвокатської діяльно-

сті, передбачені Законом «Про адвокатуру», зрозуміло, поширюються на адвоката і тоді, коли він виступає захисником чи представником, але вони не торкаються інших осіб, які за законом можуть допускатися як захисники чи представники особи.

Гарантії адвокатської діяльності потребують значного розширення і приведення у відповідність з чинним законодавством. Так, у КПК наведено лише декотрі з цих гарантій стосовно захисника: заборона огляду, розголошення чи вилучення дізнавачем, слідчим, прокурором, судом без згоди захисника документів, пов'язаних з виконанням ним його обов'язків при участі у справі (ч. 8 ст. 48). Слід зазначити, що ця норма сформульована некоректно, оскільки в даному разі захисник не може дати на це згоди, тому що такі документи становлять адвокатську таємницю, бо містять відомості, одержані адвокатом при здійсненні професійних обов'язків (ст. 9 Закону «Про адвокатуру»), і заборона їх розголошення є абсолютного й не може пов'язуватися з будь-якими дозволами на це. Правила адвокатської етики такий дозвіл пов'язують лише з інформацією, яка носить конфіденційний характер і не обіймається предметом адвокатської таємниці, виходить за її межі. У ст. 69 КПК йдеться про можливість допитати адвоката як свідка у разі звільнення його від обов'язку зберігати професійну (а не адвокатську) таємницю особою, яка довірила йому ці відомості.

4. Професійні права адвоката, коли він здійснює обов'язки захисника, регулюються також Кримінально-процесуальним кодексом України. Наприклад, ст. 48 КПК надає право захиснику мати конфіденційні побачення з підозрюваним чи обвинуваченим, а після першого допиту такі побачення дозволяються без обмеження їх кількості та тривалості. Це право не може обмежуватися або будь-яким чином ущемлюватися, побачення не може не надаватися. Разом з тим практика склалася таким чином, що на кожне побачення захисник має отримувати спеціальний дозвіл від особи, яка провадить дізнання, або слідчого, судді. Нерідко ці особи своєчасно не надають такого дозволу, що, безумовно, є порушенням не тільки професійних прав адвоката, але й прав людини.

У деяких регіонах України це питання вирішено у відповідності з чинним законодавством, і на побачення з підзахисним захисник-адвокат отримує дозвіл на весь час ведення ним конкретної справи. Саме такий порядок впливає із ст. 12 Закону «Про попереднє ув'язнення»: особа, взята під варту, має право на побачення з захисником з моменту його допуску до участі у справі, підтвердженого письмовим повідомленням особи або органу, в провадженні яких перебуває справа, у вільний від виконання слідчих дій час. Слід зазначити, що існуюча процедура видачі дозволів на

побачення, тяганина, яка при цьому має місце, охоплюються ст. 374 КК «Порушення права на захист», тобто розцінюються як дії особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, судді з недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист. До таких дій слід віднести дії вказаних осіб, спрямовані на несвоєчасний допуск захисника на побачення з підзахисним, зволікання з видачею дозволу на побачення або створення штучних перешкод у реалізації права захисника і підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на конфіденційні побачення без обмеження їх кількості і тривалості, зволікання з пред'явленням обвинувачення з метою недопуску захисника і допит підозрюваного чи обвинуваченого як свідка, що є порушенням ст. 63 Конституції України.

5. Прикладів порушення професійних прав адвокатів можна навести багато. Співка адвокатів неодноразово зверталася з приводу цих фактів до посадових осіб правоохоронних органів щодо усунення зазначених порушень, проте вони, на жаль, все ще мають місце*.

6. На необхідності суворого дотримання законодавства про гарантії адвокатської діяльності, усунення порушень професійних прав адвоката, на недопущенні втручання в їх діяльність, неприпустимості фактів тиску на них особливо наголошується в Указі Президента України від 30 вересня 1999 р. «Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури».

Гарантії діяльності адвокатів передбачені Основними положеннями про роль адвокатів, прийнятими VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року. В них, зокрема, йдеться про обов'язок забезпечити адвокату здійснення його професійних прав щодо своєчасного ознайомлення з інформацією, документами, матеріалами справи, додержувати конфіденційності консультацій та комунікацій адвоката з клієнтом; п. 17 Основних положень встановлює, що там, де безпека адвокатів перебуває під загрозою у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, вони мають бути адекватно захищені властями.

7. Заборона будь-якого втручання в адвокатську діяльність пов'язана зі специфікою виконуваних адвокатом професійних функцій. Правила адвокатської етики встановлюють, що адвокат не повинен при виконанні доручення клієнта керуватися вказівками інших осіб стосовно змісту, форм, методів, послідовності й часу здійснення його професійних прав і обов'язків, якщо вони суперечать його власній уяві про оптимальний варіант виконання доручення (ст. 5).

* Див.: Адвокат.-2001.-№4-5.-С. 72-73.

8. До кола осіб, яких не можна допитати як свідків з питань, що становлять адвокатську таємницю, слід віднести, крім адвоката, його помічника, посадових осіб адвокатського об'єднання (наприклад, завідувача, його заступника), технічних працівників (наприклад, секретаря, консультанта, бухгалтера та ін.) (див. коментар до ст. 9).

Правила адвокатської етики передбачають, що інші адвокати об'єднання не можуть приймати доручення, виконання якого може потягти за собою розголошення відомостей, конфіденційність яких охороняється цими Правилами, зокрема це стосується випадків, коли діяльність адвокатів здійснюється в одному приміщенні, коли вони користуються технічними послугами одного й того самого технічного персоналу, спільною офісною технікою, перебувають при здійсненні професійної діяльності у відносинах регулярного спілкування, пов'язаного з технічними особливостями організації роботи об'єднання (ч. 3 ст. 26).

9. Нерідко на порушення ст. 10 закону «Про адвокатуру» робляться спроби допитати адвоката як свідка з питань, що становлять адвокатську таємницю. Наприклад, слідчий з'явився в адвокатське об'єднання і пред'явив постанову про здійснення там виїмки документів стосовно справи, яка велася одним з адвокатів цього об'єднання. Слідчому видали корінець ордера (в даному випадку йдеться про старий зразок ордера), а інші документи не видали, оскільки вони становлять адвокатську таємницю. Після цього слідчий знов порушив гарантії адвокатської діяльності, зробивши спробу допитати адвоката як свідка з обставин, що охоплюються адвокатською таємницею, доставивши його приводом для дачі показань. На цьому порушення з боку слідчого не припинилися, і вночі у квартирі адвоката було проведено обшук. Переглядалися адвокатські провадження, документи, що містили дані, які є предметом адвокатської таємниці, були вилучені документи, що знаходилися у адвоката у справах, які він проводив раніше, що складають адвокатську таємницю. Такі дії слідчого є безумовним порушенням охоронюваних законом професійних прав адвоката і гарантії адвокатської діяльності. Тепер згідно з чинним законодавством встановлена кримінальна відповідальність за подібні дії.

10. Відповідно до ч. 2 ст. 42 ЦПК не можуть бути свідками представники або захисники з обставин, що стали їм відомими у зв'язку з виконанням цих повноважень.

11. Згідно з практикою Європейського Суду з прав людини проведення обшуку в помешканні адвоката (офісі, квартирі) визнається порушенням професійних прав адвоката.

Для України є досить болючим питання щодо того, чи можуть правоохоронні органи, і якщо так, то за яких обставин, обшукати

офіс адвоката; чи не порушуватиме це Конвенцію про захист прав людини і основних свобод, яка є, як відомо, частиною національного законодавства України? Відповідь на це питання може бути знайдено у рішенні Європейського Суду з прав людини у справі Німец (Niemietz) проти Німеччини.

Обставини справи такі. За фактом надходження до одного з суддів листа загрозливого змісту було порушено кримінальну справу. У ході розслідування було здійснено обшук офісу адвоката Німеца для того, щоб знайти документи, які могли б вказати на особу, яка написала зазначеного листа. Було вилучено дані щодо клієнтів та кілька адвокатських досьє, але розшукувані документи не були знайдені.

Німец у своїй скарзі висловив впевненість, що обшук його офісу призвів до порушення ст. 8 Конвенції, яка охороняє право на повагу до приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції.

Розглядаючи цю скаргу, Суд зауважив, що повага до приватного життя повинна також охоплювати, до певної міри, право і можливість людини встановлювати і підтримувати стосунки з іншими людьми. Тому нема підстав для обмежувального тлумачення поняття «приватне життя»; воно повинно включати і професійну або ділову діяльність людини, оскільки це є, зрештою, чи не єдиною можливістю для більшості людей підтримувати стосунки з навколишнім світом.

У законодавствах деяких країн, які є учасниками Конвенції, до речі, визначається, що значення слова «дім» включає також приміщення, які використовуються для будь-яких видів діяльності професійного або ділового характеру. Крім того, інтерпретація термінів «приватне життя» і «дім», яка враховує професійну або ділову активність людини, повною мірою узгоджується із змістом та метою ст. 8 Конвенції.

Суд досліджував втручання органів слідства з точки зору положень ч. 2 ст. 8, що встановлюють умови, за яких державні органи можуть правомірно обмежувати права, гарантовані ст. 8. При цьому з'ясувалося, що ордер (постанову) на обшук було видано звичайним способом (тобто без будь-яких застережень), що дозволяло слідчим переглянути практично будь-які документи, які знаходилися в адвокатському офісі. Цей факт було відзначено як суттєвий, оскільки в Німеччині обшук в офісі адвоката не супроводжується якимись спеціальними процедурними гарантіями, як, наприклад, наявність незалежного спостерігача (свідка, понятого) тощо. Однак більш важливим для вирішення справи на користь заявника було встановлення факту вторгнення до професійної таємниці адвоката у такому масштабі, який абсолютію не відповідав

необхідності і був невинуватим за наявних обставин справи. Суд наголосив у зв'язку з цим: «...посягання на професійну таємницю адвоката може позначитися на належному відправленні правосуддя і, отже, порушити права, які гарантуються ст. 6 Конвенції. До того ж, неминучий при цьому розголос міг справити негативний вплив на професійну репутацію заявника в очах як його клієнтів, так і громади в цілому» (параграф 37 рішення).

Таким чином, обшук в офісі адвоката, результатом якого стало ознайомлення третіх осіб (крім самого адвоката та його клієнта) з адвокатськими провадженнями та іншими професійними відомостями, не тільки порушує ст. 8 Конвенції, але й створює загрозу для реалізації принципів справедливого суду, включаючи право на захист.

12. Документи, пов'язані з виконанням адвокатом доручення, не підлягають огляду, розголошенню, вилученню без згоди адвоката, який має узгодити це питання зі своїм клієнтом. Нерідко посадові особи не тільки вимагають від адвоката розголошення цих даних, а й наполягають на наданні для ознайомлення певних документів, котрі є конфіденційними і не підлягають розголошенню відповідно до ст. 32 Конституції та ст. 9 Правил адвокатської етики. Наприклад, суддя безпідставно вимагав від адвоката подання непередбачених законом документів на підтвердження його повноважень - угоди про подання правової допомоги. Документом, що підтверджує повноваження адвоката, є ордер, що видається адвокатським об'єднанням або виписується адвокатом, який займається адвокатською діяльністю індивідуально на підставі угоди про подання правової допомоги. В Указі Президента України від 30 вересня 1999 р. «Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури» ордер розглядається як документ, що видається адвокатам для підтвердження повноважень з представництва або захисту клієнта, про це ж йдеться у п. «є» ст. 10 Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури і в постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 р. № 10 «Про застосування законодавства, що забезпечує підозрюваному, обвинуваченому, підсудному право на захист».

13. Заборона прослуховування телефонних розмов та перегляду кореспонденції, передбачена ст. 31 Конституції, має особливе значення в роботі адвоката, оскільки дозволяє йому зберігати адвокатську таємницю, конфіденційність довіреної клієнтом інформації. Згідно з Конституцією винятки щодо такої заборони може встановити лише суд (в цій частині коментовану статтю слід привести у відповідність з чинним законодавством).

Європейський Суд з прав людини поширює свою позицію про неухильне забезпечення конфіденційності спілкування адвоката

зі своїм клієнтом на будь-які способи такого спілкування: листування, телефонні розмови тощо. Це було підтверджено у справі Кемпбелл (Campbell) проти Сполученого Королівства, в якій заявник скаржився, що листи до і від його адвоката були розкриті і перечитані персоналом в'язниці. Заявник додав, що він був обмежений у контактах зі своїм адвокатом через те, що розумів, що «його кореспонденція може бути прочитана [...] і зафіксована персоналом в'язниці».

Кемпбелл заявив, що велика кількість листів до і від його адвоката стосувалася судових позовів та скарг проти службових осіб в'язниці. На його думку, зміст принципу конфіденційності стосунків між юристом і клієнтом полягає у тому, аби дати особі можливість консультуватися з його повіреним вільно і без ризику, що така інформація може стати відомою не тільки його процесуальним опонентам, а й особам, під адміністративною владою яких він перебуває.

Британський уряд (відповідач у справі) у своїх запереченнях до цієї заяви визнав, що кореспонденція ув'язнених може інспектуватися згідно з чинним на той час законодавством, яке було опубліковано і є доступним для всіх в'язнів. Отже пан Кемпбелл та його адвокат були поінформовані про те, що їхня кореспонденція, у відповідності із передбаченими законодавством процедурами, може перлюструватися.

Суд постановив, що консультації з юристом мають бути вільними і відбуватися в умовах, які не перешкоджають повному і необмежуваному обговоренню будь-яких питань. Суд зазначив також, що стосунки адвоката з клієнтом є, в принципі, «привілейованими», тому піддання кореспонденції захисника і його клієнта інспекції, особливо особами або органами, безпосередньо зацікавленими в ознайомленні зі змістом листів, порушує принцип професійної таємниці адвоката. При цьому Суд також підкреслив, що не вбачає жодної межі між різними, залежно від змісту, категоріями кореспонденції адвоката та його клієнта, яка в будь-якому випадку має приватний і конфіденційний характер. У принципі, на думку Суду, таке листування перебуває під захистом ст. 8 Конвенції, яка передбачає право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і таємниці кореспонденції.

Це означає, що посадові особи в'язниці можуть розкрити лист від адвоката до в'язня (чи навпаки), коли вони мають достатні підстави, щоб вважати, що цей лист містить дещо, заборонене законом для пересилання, і тільки в тому разі, коли інші засоби виявлення таких предметів потерпіли невдачу. При цьому листа може бути тільки розкрито, але його не можна читати. Крім того, необхідно забезпечити достатні гарантії, які запобігали б читанню

листа, наприклад, розкрити листа у присутності самого в'язня. Читання листів в'язня до і від адвоката, вів далі Суд, може бути дозволене тільки за **виняткових** обставин, коли адміністрація місця ув'язнення має «розсудливу причину», щоб вважати, що адвокат та/або його клієнт зловживають правом на конфіденційність листування та зміст листа може створити загрозу безпеці в'язниці, безпеці інших ув'язнених або інші небезпечні ситуації кримінальної природи. Що можна розуміти під терміном «розсудлива причина», залежатиме від усіх обставин, але визнання наявності такої причини вимагає існування фактів або інформації, які повинні переконати об'єктивного спостерігача, що конфіденційним каналом зв'язку між адвокатом і клієнтом зловживали.

Уряд наполягав на тому, що далеко не завжди можна цілком покластися на професійну компетентність і добросесність адвокатів. Останні доволі часто порушують дисциплінарні правила та зловживають своїми правами. Але Суд не був переконаний цими аргументами. Можливість дослідження кореспонденції за наявності «розсудливої причини», на думку Суду, забезпечує достатні гарантії від можливості зловживання. Всі втручання у спілкування обвинуваченого з його адвокатом призводять до конфліктів зі ст. 8 Конвенції. У деяких випадках можуть бути порушені гарантії права на захист, особливо ті, що закріплені у ст. 6 Конвенції («Право на справедливий судовий розгляд»), а саме: право мати достатньо часу і *можливостей* для підготовки свого захисту (ч. 3 (б) ст. 6) та право використовувати правову допомогу захисника (ч. 3 (с) ст. 6).

Очевидно, що гарантії конфіденційності не можуть бути обмежені лише забезпеченням свободи спілкування з клієнтом персонально або листуванням. Виконання адвокатом своїх обов'язків захисника в кримінальному судочинстві вимагає додержання професійної таємниці у більш широкому діапазоні. Тому здається цілком закономірним поширення висновків вищенаведеного судового рішення на такі, наприклад, ситуації, як прослуховування телефонних розмов, використання записуючих пристроїв в офісі адвоката тощо.

14. Адвокат самостійно і без будь-якого втручання обирає правову позицію. Зрозуміло, адвокат не може відстоювати позицію, яка погіршить становище клієнта. Це впливає з обов'язку адвоката не використовувати свої повноваження на шкоду особі, в інтересах якої прийняв доручення. У разі, коли в кримінальній справі підзахисний не визнає себе винуватим, адвокат-захисник не може відстоювати іншу позицію, і має ставити питання про невинуватість підзахисного і його виправдання. Коли у захисника-адвоката є підстави для сумніву стосовно визнання підзахисним ви-

ни, він є незалежним у правовій позиції і має право спростовувати визнання підзахисним своєї вини. У цивільних справах адвокат, діючи як представник, має займати правову позицію, котра обов'язково узгоджується з клієнтом.

Уразі, коли адвокат дійде висновку щодо відсутності фактичних і правових підстав для виконання доручення, він зобов'язаний повідомити про це клієнта та узгодити з ним зміну доручення або відмовитись від прийнятого доручення. Про необхідність інформування клієнта щодо правової позиції у справі йдеться у ст. 21 Правил адвокатської етики. Зокрема, адвокат до підписання угоди про подання правової допомоги повинен з'ясувати всі відомі клієнту обставини, які можуть позначитися на визначенні наявності правової позиції у справі та її змісті. Саме особливості стосунків адвоката з клієнтом обумовлюють недозволеність втручання в адвокатську діяльність, і зокрема стосовно правової позиції адвоката.

15. Рівність прав адвоката з іншими учасниками процесу закріплено, зокрема, у ст. 16¹ КПК, де зазначено, що прокурор, захисник та інші названі у ч. 5 особи беруть участь у судовому засіданні як сторони і користуються рівними правами та свободою у наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом. У ст. 261 КПК закріплено рівність прав сторін у судовому розгляді.

36. Норма, що визначає неможливість притягнення адвоката до кримінальної, матеріальної чи іншої відповідальності або погрози її застосуванням у зв'язку з поданням правової допомоги громадянам та організаціям згідно з законом, відповідає аналогічним нормам, закріпленим у міжнародних стандартах адвокатської професії, зокрема, п. «в» ст. 16 Основних положень про роль адвокатів, прийнятих у серпні 1990 року VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам, передбачає обов'язок урядів забезпечити виключення можливості піддавати адвоката покаранню або погрожувати його застосуванням та можливості обвинувачення, застосування адміністративних, економічних та інших санкцій за дії адвоката, здійснювані відповідно до визнаних професійних обов'язків, стандартів та етичних норм. Разом з тим встановлено гарантії щодо порушення кримінальної справи проти адвоката. Законодавець визначив, що порушити її можуть лише певні особи, прямо перераховані у ч. 5 ст. 10 закону «Про адвокатуру».

Стаття 11. Соціальні права адвоката та його помічника

Адвокат та його помічник користуються правом на відпустку та на всі види допомоги по державному соціальному страхуванню.

Внески на державне соціальне страхування сплачуються адвокатом та його помічником на рівні осіб, які займаються діяльністю, заснованою на особистій власності фізичної особи та виключно на її праці.

Призначення і виплата адвокату та його помічнику допомоги і пенсій по державному соціальному страхуванню провадиться відповідно до законодавства про соціальне страхування і соціальне забезпечення.

1. Конституція України встановила, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є різними перед законом.

Закон «Про адвокатуру» виділяє серед соціальних прав адвоката та його помічника право на відпустку та на всі види допомоги по державному соціальному страхуванню, Право на відпустку передбачено ст. 45 Конституції України і регулюється законом «Про відпустки» від 15 листопада 1996 р. № 504/96-ВР (з подальшими змінами і доповненнями). Слід зауважити, що адвокати не є суб'єктами трудових правовідносин, з ними не укладається трудовий договір на здійснення адвокатської діяльності, він не є службовцем, його не приймають на роботу і не звільняють, адже свій статус і повноваження він набуває з отриманням свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, а втрачає їх з анулюванням цього свідоцтва, однак, маючи свідоцтво, може не займатися цим видом діяльності. Адвокат не отримує заробітної плати, а одержує від свого клієнта плату (гонорар) на підставі договору по подання правової допомоги. Правом на щорічну відпустку адвокат може користуватися на свій розсуд залежно від зайнятості в судовому процесі або у виконанні іншого доручення клієнта. Він не отримує оплачуваної відпустки, оскільки його заробітком є лише гонорар.

2. Помічник адвоката приймається на роботу за контрактом з додержанням законодавства про працю, Йому виплачується заробітна плата, отже й інші права, передбачені трудовим законодавством, йому гарантуються (див. коментар до ст.8).

3. Адвокати сплачують внески до Пенсійного фонду України, де обов'язково реєструються, у розмірі, який встановлюється відповідним законодавством.

Допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю та у зв'язку з вагітністю і пологами надається адвокатам органами Фонду соціального страхування України за умови сплати ними страхових внесків до Фонду, що передбачено Порядком визначення розміру допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю та у зв'язку з вагітністю і пологами особам, які мають постійно обчислюваний доход, та особам, доход яких повністю може бути обчислений лише за результатами роботи за рік, затвердженим постано-

вою Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 р. №651 (з подальшими змінами і доповненнями).

Стаття 12. Оплата праці адвоката та його помічника

Оплата праці адвоката здійснюється на підставі угоди між громадянином чи юридичною особою і адвокатським об'єднанням чи адвокатом.

У разі участі адвоката у кримінальній справі за призначенням та при звільненні громадянина від оплати юридичної допомоги через його малозабезпеченість оплата праці адвоката здійснюється за рахунок держави в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Порядок призначення адвоката для подання юридичної допомоги громадянам визначається кримінально-процесуальним законодавством.

Якщо договір розривається достроково, оплата праці адвоката провадиться за фактично виконану роботу. У разі неналежного виконання доручення на вимогу громадянина або юридичної особи, які уклали договір з адвокатом чи з адвокатським об'єднанням, внесена плата повертається їм повністю або частково, а при виникненні спору - за рішенням суду.

Порядок оплати праці помічника адвоката визначається угодою між ним та адвокатом чи адвокатським об'єднанням. Заробітна плата помічника адвоката не може бути нижчою від встановленого державою мінімального розміру заробітної плати.

1. Закон України «Про адвокатуру» визначає, що адвокатом виконується певна робота, передбачена договором, який укладається громадянином чи юридичною особою з адвокатом чи з адвокатським об'єднанням, і у якому передбачаються умови оплати праці адвоката.

В угоді про подання правової допомоги (договорі, контракті) визначається обов'язок сторони (клієнта) сплатити гонорар за дії адвоката з подання правової допомоги, а у випадку необхідності - й фактичні витрати, пов'язані з виконанням угоди. Ці витрати не включаються до суми гонорару, який є винагородою за виконані адвокатом дії з подання правової допомоги.

Термін «гонорар» щодо адвокатської діяльності застосовується не тільки в Правилах адвокатської етики. Крім того, його вжито, наприклад, Міністерством фінансів України у листі Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2001 р. № 31-052-3-8/4747 «Щодо реалізації пункту 6 Указу Президента України від 30.09.99 № 1240». В ньому зазначено, що «у разі внесення клієнтом коштів на покриття витрат валовий дохід адвоката складатиме суму гонорару і суму коштів на покриття витрат», а «до Книги обліку

доходів і витрат, яку зобов'язаний вести адвокат (підсумкові дані обліку доходів і витрат якої за квартал (рік) є підставою для заповнення декларацій про доходи, що підлягають оподаткуванню), вносяться суми гонорару і коштів, внесених клієнтом на покриття витрат, пов'язаних з виконанням угоди, в порядку, визначеному цією угодою», «сума гонорару та видатків на покриття витрат, пов'язаних з виконанням доручення по відповідній угоді, не внесених (сплачених) клієнтом (його представником) у звітному періоді (кварталі, році) переноситься адвокатом у наступний період (квартал, рік)»*.

У Правилах адвокатської етики зазначено, що «гонорар є єдиною допустимою формою отримання адвокатом винагороди за подання правової допомоги клієнту» (ст. 33). В угоді про подання правової допомоги, яка має укладатися у письмовій формі, містяться дані щодо розміру гонорару, визначаються порядок його обчислення (фіксована сума чи погодинна оплата) і внесення (авансування, оплата за результатом тощо); розмір, порядок обчислення і внесення фактичних видатків, пов'язаних з виконанням доручення (ст. 17).

Невиконання цих норм є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, оскільки у Присязі адвоката України є посилання на обов'язок суворо додержувати Правил адвокатської етики; порушення Присяги є підставою до застосування дисциплінарного стягнення (ст. 16 Закону «Про адвокатуру») або припинення адвокатської діяльності і анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю (ст. 17 Закону).

2. Гонорар має бути розумно обґрунтованим за розміром, незважаючи на те, що сторони на свій розсуд визначають цю суму. Тому в Правилах адвокатської етики наводяться фактори, які мають бути взяті до уваги при визначенні обґрунтованого розміру гонорару: обсяг часу і роботи з виконання доручення, ступінь складності та новизни правових питань, необхідність досвіду для успішного виконання доручення; вірогідність того, що прийняття доручення перешкоджатиме прийняттю або виконанню інших доручень; необхідність відряджень; важливість доручення для клієнта; роль адвоката в досягненні гіпотетичного результату, якого бажає клієнт; вимоги клієнта щодо строків виконання доручення; тривалість професійних відносин з клієнтом при виконанні доручення; професійний досвід, науково-теоретична підготовка, репутація, значні професійні здібності адвоката (п. 1-9 ч. 3 ст. 33). Слід зазначити, що більшість з наведених факторів, зокрема пов'язаних з самооцінкою адвоката, можуть бути визначені лише суб'єктивно і

* Див.: Адвокат. - • 2001. - № 4-5. - С. 65-68.

не завжди відповідатимуть дійсності. Разом з тим, наведений перелік надає можливість адвокату обґрунтувати розмір гонорару.

3. Правилами допускається визначення за домовленістю між адвокатом і клієнтом (із закріпленням в угоді) доплат до гонорару за позитивний результат у справі (п. 6 ч. 4 ст. 33), можливість зміни гонорару у зв'язку зі збільшенням або зменшенням обсягу правової допомоги (п. 7 ч. 4 ст. 33) тощо. Обґрутовуючи в угоді суми видатків на витрати, пов'язані з організацією виконання доручення, адвокат повинен пам'ятати, що збільшення їх орієнтовного обсягу, визначеного в угоді, обов'язково має узгоджуватися з клієнтом щодо погашення ним необумовлених раніше видатків. Як правило, це витрати на оплату роботи фахівців, які дають свої висновки; транспортні витрати; оплата технічних робіт, наприклад друкарських, ксерокопіювання; перекладу, нотаріальних послуг, телефонних розмов.

4. Право на повернення гонорару у власність адвоката в повному обсязі виникає лише після завершення виконання доручення; в період подання правової допомоги, визначеної угодою, адвокат може частково списувати гонорар за обсяг виконаної роботи, якщо інше не передбачено угодою (ч. 1 ст. 36 Правил).

5. Складні стосунки виникають між адвокатом і клієнтом при достроковому розірванні угоди про подання правової допомоги з ініціативи клієнта або адвоката (адвокатського об'єднання).

Слід розрізняти причини розірвання угоди - неналежне виконання доручення; відмова від адвоката; заміна адвоката за бажанням клієнта або у зв'язку з обставинами, що виключають його участь у справі; усунення від участі у справі тощо.

Залежно від причин розірвання угоди за ініціативою клієнта вирішується питання про повернення гонорару. Закон однозначно встановив, що при достроковому розірванні договору оплата праці адвоката здійснюється лише за обсяг виконаної адвокатом роботи. Цей обсяг буває досить складно визначити й оцінити, тому в угоді бажано досить ретельно обумовити обсяг роботи, вартість окремих, найбільш складних її етапів тощо.

6. У разі неналежного виконання доручення на вимогу особи (фізичної, юридичної), яка уклала договір, внесена плата повертається повністю або частково.

На відміну від закону, який містить дві умови щодо повернення гонорару при неналежному виконанні доручення - вимога особи, яка уклала договір, а також обсяг повернення гонорару - Правила адвокатської етики зобов'язують адвоката повернути клієнту одразу після розірвання угоди фактично внесений гонорар.

Тут слід погодитися з думкою, висловленою у коментарі до Федерального закону «Об адвокатской деятельности и адвокатуре в

Российской Федерации»*, про те, що цивільно-правова відповідальність адвоката перед довірительцем має бути обмежена сумою гонорару, отриманого адвокатом за роботу по справі. Ні за яких обставин, на думку авторів коментарю, за виключенням тих, коли адвокат так і не приступив до роботи по справі, гонорар не повинен повертатися довірительцю в повному обсязі.

Нагадаємо, що підзаконний нормативно-правовий акт, яким є Правила адвокатської етики, не може змінювати норму закону. Крім того, слід зазначити, що «фактична відмова від виконання доручення» не може бути підставою для несплати за вже виконану адвокатом роботу; у Правилах уточнюється, що це не стосується випадків, коли згідно з законом і цими Правилами допускається одностороннє розірвання адвокатом угоди (ч. 1 ст. 37). До того ж, адвокат, який безпідставно відмовився від виконання доручення, підлягає дисциплінарній відповідальності, а не покаранню шляхом неотримання гонорару, частина якого їм відпрацьована. Це фактично не спростовується ч. 2 ст. 37 Правил, де йдеться про право адвоката вимагати сплати гонорару в частині виконаної ним роботи або списати відповідну частину внесеного гонорару, якщо інше не передбачене угодою.

7. Неналежним виконанням доручення Правила визнають такий рівень роботи адвоката, який не відповідає Закону і цим Правилам (п. 1 ч. 1 ст. 37). Факт неналежного виконання доручення має бути встановленим, адже виникають ситуації, коли клієнт, отримавши правову допомогу, подає скаргу, звинувачуючи адвоката в тому, що у справі не досягнуто очікуваного ним результату. Правила адвокатської етики таким чином орієнтують адвокатів щодо зазначених випадків: у разі нерозуміння клієнтом об'єктивних характеристик доручення, обсягу професійних прав і обов'язків адвоката клієнту мають бути дані відповідні роз'яснення; якщо адвокат дійде висновку про відсутність фактичних і правових підстав для виконання доручення, він зобов'язаний повідомити це клієнту і узгодити зміну змісту доручення, що відповідав би тому гіпотетичному результату, котрий може бути досягнутий згідно з чинним законодавством; повідомляючи клієнта про можливий результат виконання доручення, адвокат не має права давати запевнення і гарантії стосовно результату виконання доручення, сприяти формуванню у нього необґрунтованих надій і уявлень, що адвокат може вплинути на результат засобами іншими, окрім сумлінного виконання своїх професійних обов'язків (ст. 20, 21).

В окремих ситуаціях буває очевидним, що рівень правової до-

---

* Див: Постатейний коментарий к федеральному закону «Об адвокатской деятельности и адвокатуре Российской Федерации» / К. Питулько, В. Коряковцев. - СПб: «Питер», 2002. - Ст. 71.

помоги є неналежним (наприклад, якщо згідно з ч. 7 ст. 48 КПК адвокат-захисник сам відмовився від виконання своїх обов'язків, мотивуючи це недостатніми знаннями або некомпетентністю).

Коли для належного виконання доручення адвокату невістачає рівня компетентності і він потребує у зв'язку з цим спеціальної підготовки через відсутність у нього спеціальних знань закону, що підлягає застосуванню у даному випадку, він повинен обов'язково попередити про це клієнта до укладення з ним угоди. Слід наголосити, що адвокат зобов'язаний дотримуватися умов, сформульованих Правилами адвокатської етики щодо визначення своїх можливостей по виконанню угоди при її укладенні з клієнтом. Недотримання зазначених у Правилах умов, що може призвести до негативного впливу на якість подання правової допомоги, до низького її рівня, слід розцінювати як грубе порушення адвокатом професійних обов'язків, що тягне за собою дисциплінарну відповідальність.

Якщо виникає спір між адвокатом і клієнтом щодо неналежного виконання доручення, він може бути вирішений головою адвокатського об'єднання, коли адвокат є членом цього об'єднання, дисциплінарною палатою КДКА або в судовому порядку.

8. Відмовляючись від адвоката, особа, яка уклала договір, може не пояснювати причину такої відмови і зобов'язана оплатити обсяг виконаної роботи. Коли після розірвання угоди з попереднім адвокатом укладається угода з новим адвокатом, Правила адвокатської етики рекомендують останньому сприяти по можливості отриманню сум гонорару, належних іншому адвокату за фактично виконаний ним обсяг роботи (п. 1 ч. 2 ст. 38). Але треба зауважити, що таке сприяння не означає розрахування з попереднім адвокатом за рахунок коштів адвоката, який розпочав подальшу роботу у справі. У разі усунення адвоката-захисника від участі у справі підозрюваному, обвинуваченому, підсудному надається можливість запросити іншого захисника (ч. 4 ст. 46 КПК). В такому разі діяльність обох захисників має бути оплаченою.

9. Згідно з кримінально-процесуальним законодавством захисник призначається, коли відповідно до вимог ч. 1 та 2 ст. 45 КПК участь його є обов'язковою, але підозрюваний, обвинувачений, підсудний не бажає або не може запросити захисника і коли він бажає його запросити, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може цього зробити. Особа, яка провадить дізнання, слідчий чи суд, можуть призначити захисника через адвокатське об'єднання, причому вимога цих осіб про призначення захисника є обов'язковою для керівника адвокатського об'єднання (ст. 47).

Оплата праці захисника у разі його участі у справі за призна-

ченням провадиться за рахунок держави в порядку і розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України. Відповідно до п. 3 Порядку оплати праці адвокатів з подання громадянам правової допомоги у кримінальних справах за рахунок держави, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 травня 1999 р. № 821, оплата праці адвокатів здійснюється згідно з цим порядком за рахунок державного бюджету в розмірі 15 гривень за повний робочий день. Якщо адвокат був зайнятий у справі неповний робочий день, то його праця оплачується пропорційно затраченому ним часу.

Відшкодування державі витрат у разі участі у справі захисника за призначенням може бути покладено за згодою засудженого або осіб, які несуть майнову відповідальність за його дії, на них (ч. 6 ст. 93 КПК).

Здійснення захисту за призначенням не потребує укладення угоди. Але у разі, коли такий намір виникне у особи, яка уповноважена її укладати, не допускається на будь-якій стадії подання правової допомоги, що передбачає внесення гонорару.

10. Конституція України визначила, що у випадках, встановлених законодавством, правова допомога подається безоплатно. Спеціального закону щодо безоплатної правової допомоги не існує, але в деяких випадках правова допомога подається безкоштовно. Так, Закон «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17 квітня 1991 р. № 962-ХІТ встановлює, що особи, реабілітовані відповідно до цього закону, мають право на безоплатну консультацію адвокатів з питань, пов'язаних з реабілітацією. Закон «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 р. № 3551-ХІІ містить аналогічні положення щодо звільнення від плати за юридичні консультації з питань про соціальний захист ветеранів війни та осіб, на яких поширюється дія цього закону. Закон «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР передбачає право громадянина на відшкодування сум, сплачених ним у зв'язку з поданням йому юридичної допомоги.

Необгрунтована відмова або ухилення адвоката від подання правової допомоги безоплатно у випадках, прямо передбачених законом, є неприпустимою. Адвокату забороняється у випадках, коли особа має право на безоплатну правову допомогу, добиватися винагороди за надану правову допомогу. Якщо клієнт, якому повідомлено про право отримання безкоштовної правової допомоги, бажає сплатити кошти, адвокат вправі їх прийняти (ст. 51 Правил),

11. Помічник адвоката, на відміну від адвоката, отримує заро-

біну плату, яка не може бути нижчою, ніж її мінімальний розмір, встановлений державою.

12. Питання, пов'язані з оподаткуванням адвокатської діяльності, є досить складними. Кабінет Міністрів України у листі від 20 грудня 2001 р., даючи відповідь Спілці адвокатів щодо реалізації пункту 6 Указу Президента України від 30 вересня 1999 р. № 1240 в частині Інструкції з оподаткування адвокатської діяльності та Положення про бухгалтерський облік в адвокатських об'єднаннях, зокрема, підкреслив, що приватний адвокат не звільняється від обов'язку нарахування, утримання і перерахування до бюджету прибуткового податку з доходів, що виплачуються особам, які перебувають з ними у трудових відносинах (помічники адвокатів, секретарі, технічні працівники тощо).

У згаданому листі також роз'яснюється, що адвокати - фізичні особи за умови відповідності критеріям, визначеним Указом Президента України від 28 червня 1999 р. № 746/99 «Про внесення змін до Указу Президента України від 3 липня 1998 р. № 727 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва», мають право на оподаткування за спрощеною системою. Це ж стосується і адвокатських об'єднань."

Стаття 13. Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури та їх повноваження

Для визначення рівня професійних знань осіб, які мають намір займатися адвокатською діяльністю, вирішення питань про дисциплінарну відповідальність адвокатів у Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі утворюються строком на 3 роки кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури. Ці комісії утворюються у складі двох палат - атестаційної та дисциплінарної.

Формування кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури та організаційне забезпечення їх діяльності покладається на Раду Міністрів Республіки Крим, обласні та Київську і Севастопольську міські Ради народних депутатів.

Атестаційна палата утворюється у складі 11 членів, до неї входять 4 адвокати, 4 судді та по одному представнику від Ради Міністрів Республіки Крим, обласної, Київської і Севастопольської міських Рад народних депутатів, управління юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласної, Київської і Севастопольської міської державної адміністрації, відділення Спілки адвокатів України.

Рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю або про відмову у видачі свідоцтва приймається відкритим голосуванням більшістю голосів від

* Див.: Адвокат. - 2001. - № 4-5. - С. 65-68.

загальної кількості членів палати. Особа, яка не склала кваліфікаційні Іспити, має право скласти їх повторно через рік.

Дисциплінарна палата утворюється у складі 9 членів, до неї входять 5 адвокатів, 2 судді, по одному представнику від управління юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласної, Київської і Севастопольської міської державної адміністрації, відділення Спілки адвокатів України. Рішення про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності приймається відкритим голосуванням двома третинами голосів від загальної кількості членів палати.

У роботі кваліфікаційно-дисциплінарної комісії з правом довідного голосу можуть брати участь вчені-юристи та народні депутати.

Рішення про відмову у видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю або на притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності можуть бути оскаржені до Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури.

Порядок організації і діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії визначається Положенням про неї, яке затверджується Президентом України.

1. На кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури покладається виконання задач а) допуску до адвокатської професії та зупинення або припинення адвокатської діяльності і б) притягнення до дисциплінарної відповідальності. Відповідно, кожна КДКА складається з двох палат — атестаційної і дисциплінарної.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури є юридичною особою. Згідно з роз'ясненням Держкомстату України КДКА не є громадською організацією і не є суб'єктом підприємницької діяльності. При включенні до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України КДКА можна надати такі класифікаційні коди: організаційно-правова форма господарювання - організація (код - 400); форма фінансування - госпрозрахунок, враховуючи, що зазначені комісії не фінансуються з бюджету; органи управління - обласні, Київська та Севастопольська міські Ради (код - 1004) та Рада Міністрів Автономної Республіки Крим (код — 6695), враховуючи, що відповідні Ради здійснюють організаційне забезпечення діяльності комісій; вид діяльності - коди 97300 або 97400 — (управління Автономної республіки Крим або областей, міст Києва і Севастополя) згідно з загальним класифікатором галузей народного господарства. За Класифікацією видів економічної діяльності коди - 75.11.2 або 75.11.3. Форма власності— комунальна (32), враховуючи, що КДКА створюються відповідними Радами*.

2. Формування кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвока-

* Див.: Адвокат. - 1999. - № 2. - С. 47.

тури здійснюють відповідні Ради. Однак це не означає, що вони наділені правом втручання у цей процес, оскільки ст. 11 Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури чітко визначає порядок обрання членів цих комісій демократичним шляхом без будь-якої участі Рад. На жаль, у деяких регіонах мали місце випадки ревізії Радами кандидатур до складу комісій і навіть призначення голів комісій. З цього приводу Вища кваліфікаційна комісія цілком обгрунтовано 20 квітня 2001 р. прийняла рішення про те, що відповідно до ст. 5 Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури комісія набуває повноважень після сформування її відповідними органами у повному складі. Визначений розділом II названого Положення порядок формування КДКА не передбачає затвердження складу комісії Радами*.

Слід зазначити, що представники відділення Спілки адвокатів України обираються як члени палат таємним голосуванням на альтернативній основі при вільному висуненні кандидатів на зборах відділення САУ. Як встановлено п. «г» ст. 5.1 Статуту громадської організації «Спілка адвокатів України», при обранні представників у кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури голова відділення Спілки висувається до складу комісії за посадою. Відділення є юридичною особою і, як зазначено у ст. 1.5 Статуту, реєструється у порядку, встановленому законодавством. Якщо відділення САУ не зареєстровано, то до складу КДКА не можуть обиратися члени відділення. З цього приводу існує рішення Івано-Франківського міського суду від 6 листопада 1997 р.**

Указом Президента України від 30 вересня 1999 р. внесено зміни до Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, зокрема до ч. 2 п. 5, згідно з яким тепер КДКА набуває повноважень після сформування її в повному складі.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури обирається на три роки, повноваження починаються з дня її першого засідання, яке має відбутися не пізніше як у 15-денний строк з часу її сформування. Згідно з внесеними у 1999 році змінами до Положення, голова комісії і голови палат не можуть обіймати ці посади більш ніж два строки підряд.

3. Згідно зі ст. 2 закону «Про адвокатуру» для отримання права займатись адвокатською діяльністю необхідно скласти кваліфікаційні іспити, прийняти Присягу адвоката України та одержати свідоцтво, котре підтверджує це право. Рівень знань претендента оцінюється кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури (атестаційною палатою), які видають свідоцтва про право на

* Адвокат. - 2001. - № 1-2. - С. 63.

** Адвокат. - 1998.-№ 2.-С. 30-31.

заняття адвокатською діяльністю і перед якими складається Присяга адвоката України.

Для визначення рівня знань особи, котра має намір займатися адвокатською діяльністю, вирішення питання про достатність професійних теоретичних і практичних знань для виконання адвокатом покладених на нього обов'язків з подання правової допомоги, представництва громадян та захисту їх інтересів у складі КДКА діє атестаційна палата. Ця палата вирішує питання про допуск до складання іспитів осіб, які мають намір стати адвокатами, приймає кваліфікаційні Іспити і ухвалює рішення про видачу (або відмову у видачі) свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. У разі, якщо особа не склала кваліфікаційні іспити, повторно вона може скласти їх через рік..

Кваліфікаційні іспити є платними. Розмір коштів, що сплачуються за організацію іспитів та за видачу свідоцтва, а також порядок їх витрачання встановлює Вища кваліфікаційна комісія адвокатури. Кошти мають вноситися на розрахунковий рахунок КДКА. З них, зокрема, виплачуються кошти членам палат комісії, оскільки вони звільняються від виконання своїх службових обов'язків на час роботи КДКА зі збереженням середньомісячного заробітку. Вищій кваліфікаційній комісії адвокатури надається право здійснювати перевірку цільового використання кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури їх коштів.

Заява про допуск до складання кваліфікаційних іспитів подається до КДКА за місцем проживання особи. Вища кваліфікаційна комісія адвокатури (ВККА) роз'яснила, що кваліфікаційні іспити приймаються атестаційною палатою за місцем постійного проживання претендентів на отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, але з дозволу ВККА вони можуть складатися в атестаційній палаті іншої КДКА (рішення від 23 жовтня 1998 р.). Враховуючи, що в даний час прописка в Україні скасована, і особа може проживати у різних містах, ця норма потребує відповідних уточнень.

Вища кваліфікаційна комісія адвокатури затвердила 1 жовтня 1999 р. Правила складання кваліфікаційних Іспитів у регіональних кваліфікаційно-дисциплінарних комісіях адвокатури. У них зазначається, що при складанні кваліфікаційних іспитів особа має продемонструвати з усіх питань, включених до білета, добрі знання і скласти правовий документ за темою, яка визначається комісією. У відповідності зі ст. 30 Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури під час іспиту члени комісії ставлять запитання, а пошукувач не тільки складає правові документи, а й виконує практичні завдання. До білета включають по одному запитанню з кожного із дванадцяти розділів Програми складання кваліфікаційних іспитів, затвердженої ВККА 1 жовтня 1999 р.

Рішення палати про відмову у видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю може бути оскаржене до ВККА. Наприклад, у скарзі К. йшлося про те, що при складанні Іспиту члени атестаційної палати поставилися до неї необ'єктивно, а деякі неточності у відповідях оцінили занадто суворо, адже в процесі практичної діяльності вона могла б з урахуванням обставин справи, посилатися на нормативні акти вірно. Однак ВККА встановила, що К. не відповіла на жодне із запитань, включених до білета, а рівень її знань не відповідав вимогам, встановленим для адвоката*. По іншій аналогічній справі скаржник послався на упередженість членів палати. ВККА запропонувала йому повторно скласти іспити (безоплатно), але він не з'явився для повторного їх складання.

4. У практиці кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури виникають питання щодо застосування п. 2 постанови Верховної Ради України від 19 грудня 1992 р. «Про порядок введення в дію Закону України «Про адвокатуру», яким встановлюється особливий порядок отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю (без складання кваліфікаційних іспитів) особами, які на момент прийняття цієї постанови мали ліцензію на здійснення юридичної практики чи працювали за ліцензіями, виданими підприємцям - юридичним особам. Слід враховувати, що цей порядок торкався лише юристів-підприємців, котрі відповідали всім іншим вимогам ст. 2 закону «Про адвокатуру» (громадянство, освіта, стаж роботи за фахом, відсутність судимості та несумісності адвокатської діяльності з певними посадами).

Наприклад, Д. звернувся до Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури зі скаргою щодо рішення КДКА про відмову видати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю без складання іспиту, мотивуючи скаргу тим, що за дорученням МП «Добробут» здійснював юридичну практику за ліцензією Мін'юсту України. У 1992-1993 рр., тобто на момент прийняття зазначеної постанови, він працював старшим юрисконсульту райдержадміністрації і, відповідно до ч. 2 ст. 2 закону «Про адвокатуру», не міг бути адвокатом. У задоволенні скарги Д. було відмовлено**.

По іншій справі Вища кваліфікаційна комісія адвокатури відмовила гр. К. у задоволенні його скарги на рішення КДКА щодо видачі йому без складання кваліфікаційних іспитів свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. ВККА роз'яснила, що хоч гр-н К. на момент прийняття Верховною Радою постанови «Про порядок введення в дію закону України «Про адвокатуру» і

* Рішення ВККА № 44 за 1998 рік // Адвокат. - 1998. - № 1. - С. 53.

** Рішення ВККА № 40 за 1998 рік // Адвокат. - 1998. - № 1. - С. 52.

працював у юридичній фірмі, що мала ліцензію Мін'юсту, однак на той час він ще не мав вищої юридичної освіти*.

Волинська КДКА у 2002 році відмовила Г.В.Л. у видачі свідоцтва, оскільки він був виключений зі складу членів колегії адвокатів за невиконання постанов Президії та грубі порушення адвокатської етики. Вища кваліфікаційна комісія адвокатури скасувала рішення Волинської КДКА про відмову у видачі Г.В.Л. свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю без складання кваліфікаційних іспитів і зобов'язала КДКА видати йому свідоцтво. ВККА, посилаючись на п. 2 згаданої вище Постанови Верховної Ради, зазначила: та обставина, що Г.В.Л. 30 березня 1993 р, був виключений зі складу Волинської обласної колегії адвокатів, не може бути перешкодою до видачі йому свідоцтва**.

Адвокату П.В.С. було відмовлено у проханні видати йому свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю без складання кваліфікаційного іспиту, оскільки у 1992 році в Міністерстві юстиції йому було видано ліцензію строком на 3 роки. До 1997 року він перебував на державній службі. На день звернення до КДКА ліцензія була недійсною. ВККА дійшла висновку, що ліцензія Міністерства юстиції, термін дії якої закінчився, переваги щодо звільнення від іспиту не дає і не звільняє від його складання***.

5. У відповідності з міжнародними стандартами адвокатської професії дисциплінарне провадження проти адвоката має здійснюватися безсторонніми дисциплінарними комісіями, створеними адвокатурою, за можливості оскарження їх рішення до суду. Дисциплінарна палата Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури згідно із Законом «Про адвокатуру» складається не тільки з адвокатів, а й із суддів та представника від управління юстиції, що не повною мірою відповідає згаданим вище стандартам.

Дисциплінарне провадження, як зазначено у ст. 29 Основних положень про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року, має здійснюватися згідно з кодексом професійної етики. Це вимагає активно застосовувати при розгляді кожної дисциплінарної справи адвоката Правила адвокатської етики, котрі, як зазначено в преамбулі, покликані слугувати системою орієнтирів для адвокатів, а також мають закріпити єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки адвокатів у дисциплінарному провадженні КДКА при оскарженні дій адвоката.

6. Важливою новелою, що з'явилася у Положенні про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури (в редакції від 30 ве-

* Рішення ВККА № 60 за 1998 рік // Адвокат. - 1998. - № 4. - С. 41.

** Рішенням ВККА № 2/3 за 2002 рік // Адвокат. - 2002. - № 2-3. - С. 73.

*** Рішення ВККА. № 1/10 за 2002 рік // Адвокат. - 2002. - № 2-3. - С. 74.

ресня 1999 р.), є посилення контролю за якістю роботи адвокатів, виявлення причин та умов, що сприяли поданню правової допомоги на низькому професійному рівні, перевірки достовірності звітів адвокатських об'єднань щодо якості наданої правової допомоги, а також у разі надходження до комісії скарг, окремих ухвал, подань або постанов про низький її рівень.

Указом Президента України від 30 вересня 1999 р. Положення доповнено окремим пунктом, яким визначено повноваження самої КДКА, які покладаються не на палати, а на комісію в цілому: видача свідоцтв про право на заняття адвокатською діяльністю (на підставі рішення атестаційної палати); прийняття Присяги адвоката України, яку складають особи під час одержання в комісії свідоцтва; припинення адвокатської діяльності, анулювання свідоцтва, анулювання рішення атестаційної палати про його видачу (у разі, коли особа, яка склала іспити, у строк до одного місяця з моменту прийняття рішення про видачу свідоцтва його не отримує і не складе присягу адвоката України); здійснення контролю за додержанням адвокатами зобов'язань, що випливають з Присяги адвоката України, актів законодавства України та Правил адвокатської етики (про дотримання останніх йдеться у тексті Присяги, що ж стосується дотримання актів законодавства, то у Присязі наголошено на обов'язку дотримання не тільки законодавства України, а й міжнародних актів про права і свободи людини; отже, контролювати адвокатів можна і з зазначених питань, що впливає також зі ст. 16 Закону «Про адвокатуру», якою встановлено дисциплінарну відповідальність не тільки за порушення актів законодавства України, що регулюють діяльність адвокатури, а й Присяги адвоката України, у якій йдеться про необхідність дотримання законодавства України в цілому і міжнародних актів про права і свободи людини, зрозуміло тих, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою і вони є частиною національного законодавства України відповідно до ст. 9 Конституції). У разі виявлення згаданих порушень, які визнано грубими, рішення про припинення адвокатської діяльності, про анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю приймає Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури на підставі рішення дисциплінарної палати про накладення відповідного дисциплінарного стягнення. Однак комісія має право у разі незгоди з рішенням палати його скасувати і повернути справу на новий розгляд у цю палату або своїм рішенням закрити дисциплінарну справу.

Рішення про закриття дисциплінарної справи може приймати і дисциплінарна палата, якщо переконається у необґрунтованості скарги чи заяви, постанови чи ухвали та у відсутності підстав (або

недоцільності) для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності або визнає, що вчинене виходить за межі дисциплінарної відповідальності адвокатів.

Дисциплінарна палата розглядає не тільки заяви та інші зазначені вище і перераховані у п. 15 Положення документи щодо адвоката, а й подання голови КДКА про притягнення його до дисциплінарної відповідальності або покладення на нього обов'язку підвищити свою кваліфікацію (це, зокрема може стосуватися випадків, коли адвокат-захисник відмовляється від виконання своїх обов'язків, мотивуючи це недостатніми знаннями чи некомпетентністю на підставі п. 2 ч. 7 ст. 48 КПК). Таке подання голова КДКА може направити на підставі матеріалів перевірки комісією достовірності щорічних звітів адвокатських об'єднань про якість подання правової допомоги. Такі перевірки можуть бути ініційовані як комісією, так і кожною з її палат (ст. 18¹).

Суб'єктом звернення до органів адвокатури, наділених дисциплінарними повноваженнями щодо адвокатів, може бути адвокат, зокрема, щодо незаконної або неетичної поведінки іншого адвоката, якою заподіяна або може бути заподіяна шкода інтересам адвоката, його клієнта, адвокатського об'єднання, виборних органів адвокатури або адвокатури як такої (ст. 66 Правил адвокатської етики).

До повноважень Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури віднесено також виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню адвокатами дисциплінарних проступків, подання правової допомоги на низькому професійному рівні, та розроблення рекомендацій стосовно заходів щодо усунення цих причин і умов; ухвалення рішень про підвищення кваліфікації адвокатів та організація їх виконання (ст. 13¹).

Слід звернути увагу на те, що право порушення дисциплінарного провадження належить голові дисциплінарної палати, а в разі його відсутності - заступнику голови палати. Цю норму, однак, не слід розуміти як право голови (заступника) одноосібно вирішувати питання про відмову в порушенні провадження, оскільки з п. 15 Положення випливає, що будь-які рішення щодо дій адвокатів мають бути колегіальними, адже розглядає матеріали (скарги, ухвали, постанови, подання та інші документи) дисциплінарна палата, вона ж (а не одноосібно голова чи заступник) вирішує питання про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, розглядає порушені (головою палати чи його заступником) з цих питань справи, приймає рішення про застосування дисциплінарного стягнення або про відмову в притягненні адвоката до дисциплінарної відповідальності (абз. 3 п. 15 Положення).

7. Останнім часом громадяни стали звертатися з позовами до суду стосовно відшкодування шкоди, завданої адвокатом у зв'яз-

ку з неналежним поданням правової допомоги. Виникають також судові спори щодо повернення повністю або частково отриманого адвокатом гонорару. Наприклад, було скасовано постанову прокурора про відшкодування гр. Н. матеріальних збитків, заподіяних йому незаконними діями органу досудового слідства, з посиленням на те, що не з'ясовано було питання щодо того, чи пропорційно проведена оплата роботи адвоката і чи сплачені з цієї суми податки. З метою перевірки залучено як фахівців членів КДКА, на розгляд яких поставлено питання: яка робота фактично виконана адвокатом і чи підтверджується це документами, чи пропорційно зроблена оплата праці адвоката (10 060 грн.) з урахуванням практично виконаної ним роботи і витраченого часу згідно з укладеним договором на подання правової допомоги, яка сума підлягає відшкодуванню гр. Н. У своїй відповіді КДКА, зокрема, наголосила на тому, що оплата праці здійснюється на підставі угоди між громадянином і адвокатом. На обґрунтування відпрацьованого адвокатом часу були складені таблиці обліку робочого часу, достовірність яких підтверджена гр. Н., який здійснював оплату. Адвокат К. належним чином оформив надходження грошей (прибуткові касові ордери), сплатив усі податки (довідка державної податкової адміністрації), задекларував отримані гроші як свій прибуток, виконав у повному обсязі роботу за договором, укладеним між ним і гр. Н. щодо подання правової допомоги. КДКА дійшла висновку, що оплата праці адвоката К. відповідає обсягу виконаної роботи і не є завищеною, а гр. Н. має правові підстави для відшкодування збитків і стягнення коштів за надану йому правову допомогу".

У ст. 33 Правил адвокатської етики зазначається, що гонорар, отримуваний адвокатом за подання правової допомоги, має бути законним за формою і порядком внесення і розумно обґрунтованим за розміром.

Частина 3 ст. 33 Правил встановлює фактори, які мають братися до уваги при визначенні обґрунтованого розміру гонорару. Адвокат в угоді на подання правової допомоги має визначити всі головні умови, на яких він приймає доручення клієнта. Стаття 17 Правил встановлює, що в угоді слід визначити, зокрема, зміст доручення, розмір гонорару, порядок його обчислення і внесення, а також розмір видатків. Забороняється внесення до угоди положень про позбавлення клієнта права стягнення шкоди, заподіяної неналежним виконанням адвокатом прийнятого доручення, або про обмеження такого права.

Вища кваліфікаційна комісія адвокатури, розглядаючи скаргу адвоката Т. на рішення КДКА стосовно анулювання його свідоцт-

* Рішення Одеської КДКА // Адвокат. - 2000. - № 1. - С. 43.

ва про право на заняття адвокатською діяльністю, залишила її без задоволення, оскільки, на думку ВККА, адвокат Т. несумлінно поставився до своїх обов'язків захисника, а сплачений йому гонорар не облікував у встановленому порядку*.

Згідно зі ст. 12 Закону «Про адвокатуру» громадянин може звертатися до суду при виникненні спору щодо повернення плати за подання правової допомоги у разі неналежного виконання адвокатом доручення. Певні складнощі виникають при розгляді таких справ у суді стосовно оцінки якості подання правової допомоги, яка має визначатися КДКА або адвокатським об'єднанням. Правила адвокатської етики встановлюють, що адвокат при прийнятті доручення має пересвідчитись у можливості його виконання, попередити клієнта про можливий результат, складнощі і можливі негативні наслідки для результату виконання доручення (ст. 20, 21), кожному дорученню він повинен приділити розумно необхідну для його успішного виконання увагу, застосувати розумно необхідні і доступні йому законні засоби для подання ефективної правової допомоги клієнту, дотримуватися вимог, що пред'являються законом і цими Правилами для належного виконання адвокатом професійних обов'язків (ст. 32). Становить складність оцінка термінів «розумно необхідні», адже критерії «розумності» можуть бути протилежними у різних адвокатів, які суто індивідуально планують, наприклад, тактику захисту в конкретній справі, що є прерогативою адвоката. «Розумність», скоріш за все, має бути мірилом достатнього обсягу (менше якого не можна припустити) застосованих адвокатом засобів виконання доручення в межах наданих йому законом професійних прав і встановлених для нього обов'язків, а також вироблених практикою прийомів здійснення захисту чи представництва.

При вирішенні питань щодо повернення коштів, внесених за подання правової допомоги, доцільно звернутися до ст. 33, 34 Правил, де передбачено фактори, які мають братися до уваги при визначенні обґрунтованого розміру гонорару (ст. 33), а також фактичних видатків, пов'язаних з виконанням доручення (ст. 34). В усякому разі ст. 37 Правил встановлює, що адвокат має право вимагати сплати йому гонорару в частині, що відповідає обсягу фактично виконаної ним роботи (див. коментар до ст. 12 Закону).

Стаття 14. Вища кваліфікаційна комісія адвокатури

Вища кваліфікаційна комісія адвокатури розглядає скарги на рішення кваліфікаційно-дисциплінарних комісій. Вона має право скасовувати або змінювати рішення кваліфікаційно-дисциплінарних комісій.

* Рішення ВККА № 56 за 1998 рік // Адвокат. - 1998. - № 4. - С. 41.

Вища кваліфікаційна комісія адвокатури утворюється при Кабінеті Міністрів України. До складу Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури входять по одному представнику від кожної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Верховного Суду України, Міністерства юстиції України, Спілки адвокатів України.

Порядок діяльності Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури регулюється Положенням про неї, яке затверджується Президентом України.

1. Рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури може бути скасовано або змінено, а її дії чи дії палат або окремих членів цих палат - оскаржені до Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України (ВККА).

Крім основної своєї задачі - розгляду скарг на рішення КДКА, Вища кваліфікаційна комісія адвокатури виконує контрольні функції щодо кваліфікаційно-дисциплінарних комісій та адвокатів. Наприклад, ВККА здійснює контроль за діяльністю КДКА, аналізує практику застосування ними законодавства та інших актів, зазначених у п. 10 «в» Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури, здійснює перевірку якості виконання комісіями покладених на них функцій. Вона встановлює порядок здійснення контролю за додержанням адвокатами законодавства, міжнародних актів про права і свободи людини, професійних обов'язків, а також за застосуванням усіх законних засобів захисту прав та Інтересів фізичних і юридичних осіб, дотриманням моральних і етичних норм. З цією метою комісія встановлює порядок організації і проведення перевірок Кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури скарг про порушення, вчинені адвокатом, або про низький рівень правової допомоги.

2. Вища кваліфікаційна комісія адвокатури може перевіряти цільове використання кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури їх коштів. Питання щодо коштів КДКА не врегульовані чинним законодавством, жодної норми, що визначає порядок їх формування і витрачання, не міститься у Положенні про Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури. Фактично ж, на підставі рішення ВККА, ці кошти в КДКА формуються з надходжень за складання кваліфікаційних іспитів (вартість встановила і змінює ВККА) та виготовлення свідоцтв про право на заняття адвокатською діяльністю. Вони мають витратитися лише на певні цілі, пов'язані з функціонуванням комісії.

3. Згідно з п. 27 Положення члени палат КДКА на час роботи комісії звільняються від виконання службових обов'язків зі збереженням середньомісячного заробітку за рахунок коштів КДКА.

4. На Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури покладені та-

кож обов'язки щодо координації роботи КДКА з підвищення кваліфікації адвокатів, організаційного впорядкування деяких напрямів роботи адвокатури. Наприклад, визначення порядку складання кваліфікаційних іспитів, видачі і анулювання свідоцтв про право на заняття адвокатською діяльністю, розроблення і здійснення заходів щодо поліпшення роботи кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, затвердження зразка ордера, виготовлення бланків свідоцтв про право на заняття адвокатською діяльністю єдиної форми за встановленим зразком. Причому остання функція була покладена на ВККА Указом Президента України «Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури» від 30 вересня 1999 р., пунктом 2 якого їй було запропоновано до 1 грудня 1999 р. виготовити бланки свідоцтва і забезпечити видачу їх адвокатам, включеним до Єдиного реєстру адвокатів України.

5. Згаданим вище Указом Президента України на ВККА покладено ведення і систематичне оприлюднення Єдиного реєстру адвокатів України, який запроваджено цим Указом.

Положення про Єдиний реєстр адвокатів України, затверджене Постановою № 2 Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України від 10 березня 2000 р., визначає, що цей реєстр є базою даних, в яких містяться необхідні відомості про адвокатів України. Повідомлення щодо адвокатів направляються не пізніше 10 днів з дня прийняття рішення палатами обласної КДКА і вносяться до ЄРАУ протягом трьох днів з дня надходження. У п. 2.2. цього Положення йдеться про направлення документів обласних палат КДКА, але зрозуміло, що до Єдиного реєстру мають направлятися рішення всіх палат, у тому числі й палат КДКА Автономної Республіки Крим, Київської та Севастопольської міських КДКА.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури у разі необхідності внесення змін до ЄРАУ в зв'язку з прийняттям нею рішень, які змінюють відомості у реєстрі, має повідомити про це ВККА у порядку, передбаченому п. 2.2 Положення про Єдиний реєстр адвокатів України щодо внесення повідомлень до цього реєстру.

У Положенні названі відомості, які мають вноситися до ЄРАУ в разі зупинення дії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю і при поновленні його дії, при анулюванні свідоцтва, припиненні адвокатської діяльності, а також у разі зміни розташування робочого місця (офісу) адвоката або зміни ним прізвища, ім'я та по батькові. В останніх двох випадках адвокат зобов'язаний протягом місяця повідомити регіональну КДКА про ці зміни (заява подається до КДКА, на території якої знаходиться робоче місце адвоката), а КДКА не пізніше 10 днів з дня отримання заяви направляє до ВККА відповідне повідомлення про це.

Витяги з ЄРАУ видає ВККА за запитами правоохоронних органів, юридичних і фізичних осіб за плату, розмір якої встановлюється ВККА, вона ж систематично оприлюднює ЄРАУ.

Постановою ВККА № 1 від 10 березня 2000 р. про затвердження Положення про Єдиний реєстр адвокатів України встановлено: якщо особи, котрі отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю (або щодо яких прийнято рішення про його видачу) після 30 вересня 1999 р. (дата Указу Президента України, яким запроваджено Єдиний реєстр), усунуть протягом одного місяця з дня попередження перешкоди щодо сумісності адвокатської діяльності з іншою діяльністю, будуть включені до Єдиного реєстру адвокатів України. Якщо обмежуючі обставини протягом зазначеного строку усунені не будуть, свідоцтво такої особи анулюється рішенням КДКА. Однак можуть бути включені до реєстру й ті особи, які отримали свідоцтва до 30 вересня 1999 р., за наявності у них обмежуючих обставин щодо сумісності, незалежно від усунення таких обставин, за умови подачі ними заяви про Призупинення адвокатської діяльності.

Слід зазначити, що Закон «Про адвокатуру» не передбачає «призупинення» адвокатської діяльності, про яке йдеться в постанові ВККА № 1 від 10 березня 2000 р. Закон містить лише норму про зупинення цієї діяльності на певний строк, але як одну з форм дисциплінарного стягнення. Оскільки згідно зі ст.10' Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури вона приймає або затверджує положення, рекомендації, роз'яснення, рішення, обов'язкові для виконання кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури, адвокатами та адвокатськими об'єднаннями, вказані юридичні і фізичні особи мають виконувати зазначену постанову. Проте її виконати фактично неможливо в цій частині за відсутності законних підстав на «призупинення адвокатської діяльності».

Ще одним чинником, який свідчить про необґрунтованість положення про те, що особа, не усунувши причин несумісності, тобто залишаючись, наприклад, суддею, може бути включена до Єдиного реєстру адвокатів України, є встановлена п. 10 «и» функція ВККА -життя заходів до усунення порушень вимог несумісності адвокатської діяльності з Іншими видами роботи, яка у цьому ж пункті розглядається як вчинення порушень законодавства, отже не може підмінятися «призупиненням діяльності» навіть у разі, якщо таке призупинення містилося б у законодавчих актах про адвокатуру.

6. Норма, що передбачає утворення при Кабінеті Міністрів України ВККА, міститься у Положенні про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури. На жаль, організаційні питання її діяльності

не врегульовано іншими актами законодавства, що ускладнює роботу комісії. Зокрема, п. 26 Положення покладає на Кабінет Міністрів України організаційно-технічне забезпечення ВККА. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 703-р від 26 вересня 1994 р. на Київський міськвиконком покладалося забезпечення ВККА службовим приміщенням, на Мінзв'язку - телефонним зв'язком, а загальний відділ Кабміну повинен здійснювати організаційне забезпечення діяльності ВККА.

Вища кваліфікаційна комісія адвокатури щорічно має інформувати про свою роботу Кабінет Міністрів України.

Незважаючи на згадані вище об'язки щодо забезпечення діяльності ВККА, до цього часу вони не реалізуються, що призводить до серйозних ускладнень у її роботі, зокрема за відсутності фінансування комісія не має приміщення, технічних засобів, не укомплектована штатними працівниками*. На звернення ВККА до Адміністрації президента України щодо внесення змін до Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури, де було б передбачено її фінансування, надійшло роз'яснення, що ВККА утворюється при Кабінеті Міністрів, її організаційне забезпечення здійснюється урядом і як підвідомчий йому орган не потребує реєстрації в інших органах державної влади.

Як ВККА, так і КДКА існують не за рахунок внесків адвокатів чи адвокатських об'єднань, а фінансуються відповідно до Державного бюджету України і місцевих бюджетів. Водночас за дорученням Кабінету Міністрів України від 17 червня 2002 р. № 6534/84 в Міністерстві фінансів розглянуто лист ВККА і, зокрема, повідомлено, що функції, пов'язані із забезпеченням діяльності ВККА, доцільно покласти на один із структурних підрозділів секретаріату Кабінету Міністрів України. Такий підхід суперечить головним засадам діяльності адвокатури, закладеним Законом України «Про адвокатуру» та міжнародними стандартами адвокатської професії, зокрема принципу незалежності. Пропозиції щодо подібного одержавлення адвокатури були свого часу закладені у законопроекті № 51—32—1 від 23 травня 2000 р., внесеному народним депутатом України А. Білоусом, котрий запропонував перевести кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури і Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури на виключно бюджетне фінансування зі статусом державних органів. Ця пропозиція суперечить, зокрема, Основним положенням про роль адвокатів, прийнятим VIII Конгресом ООН у серпні 1990 р., які наголошують на тому, що «дисциплінарне провадження проти адвоката здійснюється безсторонніми дисциплінарними комісіями, створеними адвокатурою» (п. 28). Згаданий законопроект був негативно оцінений Спілкою

* Адвокат.- 2002. - № 2-3. - С. 72.

адвокатів України і міжнародними експертами, які давали на нього свої відгуки.

Зокрема, зазначалося, що «перетворення дисциплінарних органів адвокатури на державні органи, що фінансуються виключно з бюджету, поставило б адвокатів у пряму залежність від держави, адже дисциплінарна відповідальність є потенційним важелем тиску на адвокатів»*. Згідно з п. 2.1,1 Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Союзу завдання, які виконуються адвокатом у процесі професійної діяльності, вимагають його абсолютної незалежності і відсутності будь-якого впливу на нього.

7. Строк повноважень Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури, яка є юридичною особою, становить три роки, починаючи з дня першого її засідання, яке проводиться в 15-денний строк з часу сформування її складу. Склад комісії формується таким чином: представник від кожної КДКА обирається таємним голосуванням на альтернативній основі при вільному висуненні кандидатів з числа членів КДКА (п. 13¹ Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури). Представник від Верховного Суду обирається Пленумом Верховного Суду, від Співки адвокатів України - Правлінням, а від Міністерства юстиції України призначається міністром юстиції.

Засідання ВККА є правомочними, якщо в них беруть участь не менш як дві третини членів комісії.

Про засідання комісії повідомляють завчасно, не пізніше як за 10 днів, особу» яка подала скаргу, та інших осіб, які повинні взяти участь у засіданні. Скаржник має право заявити відвід члену комісії до початку розгляду справи. Питання про відвід вирішується іншими членами комісії без участі члена, якому заявлено відвід, відкритим голосуванням більшістю голосів.

Скарги на рішення КДКА розглядаються у місячний строк з дня надходження, термін може бути продовжений до трьох місяців головою ВККА у разі складності обставин, пов'язаних зі скаргою, чи потреби в додатковій їх перевірці. Комісія має право запрошувати на засідання осіб, які звернулися зі скаргою на рішення КДКА, представників адвокатських об'єднань, підприємств, установ, службових осіб; запитувати і одержувати безоплатно необхідну для здійснення її повноважень інформацію від судів, слідчих органів, органів місцевого самоврядування тощо, а також від адвокатських об'єднань, громадян (за їх згодою).

Рішення ВККА приймається таємним голосуванням більшістю від загальної кількості членів комісії, в ньому мають обов'язково зазначатися мотиви прийнятого рішення, результати розгляду справи. Якщо є окрема думка члена комісії щодо рішення, вона

* Адвокат. - 2000. - № 3. - С. 33-34.

додається до справи. У триденний строк рішення має бути видапи особі, щодо якої воно винесено.

Вища кваліфікаційна комісія адвокатури має право, розглядаючи скарги, що надійшли, змінювати чи скасовувати рішення КДКА і надсилати справу на новий розгляд у ту саму КДКА, закривати справу чи приймати її до свого провадження, розглядати і постановляти нове рішення.

8. Відповідно до п. 20 Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури її рішення є остаточним.

Виходячи із ст. 55 Конституції України, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Згідно зі ст. 8, 55, 64 Конституції України право на судовий захист належить до основних невідчужуваних прав і свобод людини і громадянина. Відповідно до ч. 2 ст. 124 Конституції юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Загальна декларація прав людини проголошує, що кожен, у разі порушення його основних прав, наданих Конституцією і законом, має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами. У рішенні Конституційного Суду України від 23 травня 2001 р. у справі щодо конституційності статті 248³ ЦПК України підкреслено, що судам підвідомчі будь-які звернення фізичної особи щодо захисту своїх прав і свобод; суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України вважає, що його права і свободи порушено чи порушуються, або створено чи створюються перешкоди для їх реалізації, або має місце інше ущемлення прав і свобод.

Наведене дає підставу для висновку, що рішення ВККА можуть оскаржуватись до суду, а згаданий п. 20 Положення сформульовано неточно.

Стаття 15. Присяга адвоката України

При видачі кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю особа, якій вручено це свідоцтво, приймає Присягу адвоката України такого змісту:

ПРИСЯГА адвоката України

Я, _____
беручи на себе обов'язки адвоката, урочисто клянусь:
у своїй професійній діяльності суворо додержувати законодавства України, міжнародних актів про права і свободи людини, правил адвокатської етики, з високою громадянською

відповідальністю виконувати покладені на мене обов'язки, бути завжди справедливим і принциповим, чесним і уважним до людей, суворо зберігати адвокатську таємницю, всюди і завжди берегти чистоту звання адвоката, бути вірним Присязі.

Адвокат _____
(прізвище та Ініціали)

« ____ » _____ року

1. Зобов'язання адвоката, дотримання яких він на себе бере, приймаючи Присягу, стосуються не тільки виконання ним професійних функцій - додержання законодавства, міжнародних актів про права і свободи людини, правил адвокатської етики, професійних обов'язків, збереження адвокатської таємниці, а й дотримання ним загальнолюдських цінностей, котрі б сприяли виконанню конституційних задач адвокатури, підвищенню ролі адвокатури в суспільстві, - це зобов'язання бути завжди справедливим і принциповим, чесним і уважним до людей. Вжитий термін «завжди» підкреслює саме такий характер зобов'язань адвоката, тим більше, що він повторюється у присязі й стосовно збереження чистоти звання адвоката не тільки у часі (завжди), а й у просторі (всюди).

2. Присяга адвоката України, підписана адвокатом, зберігається в його особовій справі. Слід наголосити, що вона є обов'язковою складовою статусу адвоката, це закріплено у ч. 1 ст. 2 Закону «Про адвокатуру», де визначено, що адвокатом може бути громадянин України, який прийняв Присягу адвоката України. Вона приймається під час одержання свідоцтва особою, якій його вручено. Якщо протягом місяця з моменту прийняття рішення атестаційною палатою про видачу свідоцтва особа не складе Присяги і не отримає цей документ, рішення про його видачу анулюється (п. 32 Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури). Таким чином, особа не може отримати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю не склавши Присяги. Недотримання цього порядку є грубим порушенням Закону «Про адвокатуру») і підставою до анулювання свідоцтва (ст. 17 Закону). Слід зауважити, що особа, яка знаходиться під іншою присягою (наприклад, суддя, співробітник органів внутрішніх справ), не може прийняти Присягу адвоката України, отже й отримати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Особа не може скласти присягу адвоката України не усунувши перешкоди, пов'язані з несумісністю (п. 32 Положення).

3. Посилання в Присязі на обов'язковість дотримання Правил адвокатської етики міститься в тексті з моменту прийняття Зако-

ну. Самі ж правила з'явилися лише 1 жовтня 1999 р. В декількох судових рішеннях, прийнятих до вказаної дати, наголошувалося, що до адвокатів не можна застосовувати дисциплінарні стягнення за порушення правил адвокатської етики, оскільки таких не існувало.

4. Беручи на себе обов'язки адвоката, особа клянеться дотримувати законодавство України, до цього ж її зобов'язують і правила адвокатської етики. Так, у своїй професійній діяльності він має дотримуватися чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності, вживати всі свої знання і професійну майстерність для належного захисту і представництва прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб (ст. 6). Вимагається також дотримуватися процесуального законодавства та іншого, зокрема яке регламентує поведінку учасників судового процесу, поводитись гідно і коректно; заборонено пред'являти позовні вимоги, складати інші процесуальні документи, що свідомо для адвоката не ґрунтуються на чинному законодавстві, схилити підзахисного, сторони, свідків до давання завідомо неправдивих пояснень, свідчень (ст. 53). Адвокат не повинен полишати без уваги порушення закону (ст. 54), йому заборонено приймати доручення, якщо засоби досягнення результату, на яких наполягає клієнт, є протиправними (ст. 22).

Виконуючи професійні обов'язки, адвокат повинен забезпечити високий рівень підготовки, фундаментальні знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва, надавати правову допомогу компетентно і добросовісно (ст. 10).

Адвокат має бути принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків, відстоюванні професійних прав та їх ефективному використанні в інтересах клієнтів (ст. 5).

Правила адвокатської етики вимагають від адвоката бути чесним і порядним, причому не тільки у професійній діяльності, а й у приватному житті, не вдаватися до омани, погроз, шантажу, підкупу (ст. 11), сумлінно ставитись до виконання прийнятих на себе доручень (ст. 52).

Професія адвоката вимагає від своїх представників відданості високому призначенню професії, благородства та людяності (ст. 51).

Своєю діяльністю адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, її сутності і громадського призначення; він не може вчиняти дій, спрямованих на підрив престижу адвокатури (ст. 12) або таких, що порочать честь, гідність чи ділову репутацію інших адвокатів (ст. 72). У своєму приватному житті адвокат також повинен дотримуватися закону, не вчиняти правопорушень і

не сприяти зумисно їх скоєнню іншими особами (ст. 6), забезпечувати високий рівень культури поведінки, поводити себе гідно, стримано, тактовно, мати пристойний зовнішній вигляд (ст. 13).

Стаття 16. Дисциплінарна відповідальність адвоката

За порушення вимог цього Закону, інших актів законодавства України, що регулюють діяльність адвокатури, Присяги адвоката України рішенням дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії до адвоката можуть бути застосовані такі дисциплінарні стягнення:

попередження;

зупинення дії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю на строк до одного року;

анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Рішення про накладення дисциплінарного стягнення може бути оскаржено до Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури або в судовому порядку.

Питання про дисциплінарну відповідальність адвоката - члена адвокатського об'єднання регулюється також статутом відповідного об'єднання.

1. Дисциплінарна відповідальність адвоката настає у разі порушення законодавства в галузі адвокатури, а також законодавства України і міжнародних актів про права і свободи людини, правил адвокатської етики, котрі ґрунтовно регулюють професійну діяльність адвоката, у тому числі згадані в Присязі принципи адвокатської діяльності - принципівість, чесність, повага до професії тощо. Отже не тільки порушення законодавства, а й принципів та правил адвокатської професії є підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності. Додержуватися їх адвокат клянеться приймаючи Присягу і скріплює цю клятву своїм підписом.

У введених Указом Президента України від 30 вересня 1999 р. змінах до Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури встановлено обов'язок КДКА здійснювати контроль за додержанням адвокатами зобов'язань, що випливають з актів законодавства України та Правил адвокатської етики, тобто також йдеться про більш широкий обсяг обов'язків, котрі адвокати зобов'язані виконувати і, природньо, відповідати за їх недотримання (ч. 1 ст. 13¹).

В ч. 2 ст. 13¹ Положення йдеться також про відповідальність за грубе порушення вимог Закону «Про адвокатуру», інших актів законодавства і Присяги адвоката України, тобто адвокат відповідає за порушення будь-якого акта законодавства, а також тих правових норм та професійних правил, про які йдеться у Присязі.

2. У Законі «Про адвокатуру» та законодавчих актах не можуть бути передбачені всі конкретні випадки порушень, за вчинення яких адвоката слід притягати до дисциплінарної відповідальності, відсутнє і посилення на обов'язковість застосування дисциплінарного стягнення - воно «може», а не «повинно» бути застосоване. Навіть щодо грубого порушення законодавець посилається на «можливість», а не «обов'язковість» анулювання свідоцтва. Разом з тин кримінально-процесуальним законодавством передбачено випадки, коли винуватість адвоката-захисника встановлює суд, наприклад, при перешкоджанні встановленню істини, зловживанні своїми правами, затягуванні судового розгляду справи, порушенні порядку в судовому засіданні та в інших випадках, передбачених ч. 4 ст. 61 КПК як підстави для усунення захисника від участі у справі. Постанова судді про усунення захисника оскарженню не підлягає, що є не тільки порушенням права адвоката на оскарження, а й обмеженням конституційного права клієнта мати захисника за своїм вільним вибором. Адже рішення може бути необ'єктивним, помилковим. Заборона оскарження у таких випадках може призвести до неможливості виправлення помилок при прийнятті суддею рішення про усунення захисника.

За таких умов дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури фактично зобов'язана на підставі повідомлення суду про усунення захисника від участі у справі, яке надсилається для вирішення питання про відповідальність адвоката (ч. 5 ст. 61¹ КПК), виходити з обставин, викладених у постанові судді про усунення захисника. Рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про застосування дисциплінарного стягнення адвокат може оскаржити як до Вищої кваліфікаційної комісії, так і до суду, але ж у даному випадку рішення дисциплінарної палати КДКА буде виходити з постанови судді, яка не підлягає перегляду.

Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Кош-ре-сом ООН, встановлюють, що дисциплінарне провадження проти адвоката здійснюється безсторонніми дисциплінарними комісіями, створеними адвокатурою, за можливості оскарження їх рішення до суду.

3. Законодавець встановлює перелік дисциплінарних стягнень; застосування кожного з них у конкретній справі є компетенцією дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, яка вирішує питання про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності та розглядає порушені з цих питань справи, приймає рішення про застосування дисциплінарного стягнення або про відмову у притягненні адвоката до дисциплінарної відповідальності. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвока-

тури, керуючись рішенням дисциплінарної палати про накладання дисциплінарного стягнення на адвоката, приймає рішення про припинення адвокатської діяльності та анулювання свідоцтва. Комісія може не погодитися з рішенням палати, скасувати його і повернути справу на новий розгляд у цю ж палату або закрити дисциплінарну справу своїм рішенням.

Адвокатська діяльність припиняється у разі анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю або тимчасово зупиняється на строк до одного року рішенням дисциплінарної палати КДКА. Іншого порядку припинення або тимчасового зупинення адвокатської діяльності Закон «Про адвокатуру» не передбачає. Разом з тим Кримінально-процесуальним кодексом України передбачена підстава заборони діяльності адвоката як захисника (тобто зупинення права займатися на невизначений строк певним видом адвокатської діяльності) у разі, коли щодо нього порушено кримінальну справу (п. 4 ч. 1 ст. 61). Таканорма суперечить ст. 2, 17 Закону «Про адвокатуру», оскільки свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю видається на здійснення всіх видів цієї діяльності (ст. 5) і може бути анульоване щодо усіх, а не одного виду діяльності, у разі засудження адвоката за вчинення злочину - після набрання вироком законної сили. Адвокатом не може бути особа, яка має судимість, отже тільки за зазначених умов адвоката можна позбавити права займатися будь-яким видом адвокатської діяльності.

Уст. 19 Основних положень про роль адвокатів зазначено, що суд або адміністративний орган не повинні відмовляти у праві адвоката, який має допуск до практики, представляти інтереси свого клієнта, якщо він не був дискваліфікований відповідно до національного права і практики його застосування й даних Положень.

4. Підставою для розгляду питання про дисциплінарну відповідальність адвоката є не тільки скарги і заяви громадян, окремі ухвали судів, постанови суддів, постанови, подання слідчих органів, голови або членів КДКА, заяви адвокатських об'єднань, підприємств, установ, організацій на дії адвокатів. Однією з форм звернення до КДКА є повідомлення суду про порушення захисником порядку судового засідання, коли він, незважаючи на зроблені головуючим попередження, допускає подальше невідкорення розпорядженням головуючого, що призводить до відкладення розгляду справи (ч. 2 ст. 272 КПК). За порушення порядку в судовому засіданні чи невиконання розпоряджень головуючого під час судового розгляду справи захисник може бути усунутий від участі у справі (ч. 4 ст. 61 КПК), про що повідомляється «відповідному органу» для вирішення питання про відповідальність адвоката (ч. 5 ст. 61 КПК). Таким органом є кваліфікаційно-дисцип-

лінарна комісія адвокатури, оскільки саме вона наділена повноваженнями щодо застосування дисциплінарної відповідальності до адвокатів. Повідомлення може направлятися і до адвокатського об'єднання, якщо адвокат є його членом. Статутом адвокатського об'єднання, як правило, передбачаються заходи дисциплінарного впливу.

5. Відповідно до ст. 18^і Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури члени КДКА можуть проводити перевірки якості подання правової допомоги у зв'язку з перевіркою достовірності поданих адвокатськими об'єднаннями звітів про якість наданої правової допомоги. За результатами таких перевірок голова КДКА може вносити подання до дисциплінарної палати про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності у зв'язку з вчиненими ним порушеннями або низьким рівнем наданої ним правової допомоги.

6. Оскаржити рішення про накладення дисциплінарного стягнення можна незалежно від того, ким воно було прийнято - кваліфікаційно-дисциплінарною комісією, дисциплінарною палатою чи адвокатським об'єднанням.

Оскаржується таке рішення до ВККА або до суду.

За результатами розгляду справи ВККА приймає рішення: залишити рішення палати або КДКА без зміни; змінити рішення; скасувати рішення і надіслати справу до КДКА для нового розгляду або закрити справу чи прийняти її до свого провадження і розглянути по суті (див. коментар до ст. 14). Оскаржуватись можуть також дії КДКА, їх палат і членів палат.

Стаття 17. Припинення адвокатської діяльності

Адвокатська діяльність може бути припинена рішенням кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, а видане свідоцтво анульоване у випадках:

засудження адвоката за вчинення злочину - після набрання вироком законної сили;

обмеження судом дієздатності або визнання адвоката недієздатним;

втрати громадянства України;

грубого порушення вимог цього Закону та інших актів законодавства України, які регулюють діяльність адвокатури, Присяги адвоката України,

1. На відміну від ст. 16 Закону «Про адвокатуру», у якій мова йде про дисциплінарну відповідальність адвоката і застосування (або відмову у застосуванні) дисциплінарного стягнення за певні, вказані безпосередньо у цій статті порушення, допущені адвокатом, ст. 17 Закону регулює інші питання, пов'язані не з дисциплі-

лінарною відповідальністю, а з порядком припинення адвокатської діяльності. Разом з тим у ній йдеться про вчинення адвокатом не просто порушень тих же самих правових норм, що зазначені у ст. 16 цього Закону, а про допущення грубих порушень, за які встановлена санкція дещо інша - припинення адвокатської діяльності (що, взагалі, не є дисциплінарною відповідальністю) і однаковий кінцевий результат - анулювання свідництва про право на заняття адвокатською діяльністю. В жодному документі не визначено, чим відрізняється просто порушення вимог Закону «Про адвокатуру», інших актів законодавства України, що регулюють діяльність адвокатури, Присяги адвоката України від їх грубого порушення, за вчинення якого настає не дисциплінарна відповідальність (яка обов'язково пов'язана з анулюванням свідництва), а припиняється адвокатська діяльність і анулюється свідство.

2. Припинення адвокатської діяльності у зв'язку із засудженням адвоката за вчинення злочину застосовується лише після набрання вироком законної сили у порядку, передбаченому ст. 401 КПК. Вирок місцевого суду набирає законної сили після закінчення строку на подання апеляцій, а вирок апеляційного суду - після закінчення строку на подання касаційної скарги, внесення касаційного подання, якщо його не було оскаржено чи на нього не було внесено подання. У разі подачі апеляції, касаційної скарги чи внесення касаційного подання вирок, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи відповідно апеляційною чи касаційною інстанцією (ч. 1 ст. 401).

3. Анулювання свідництва у разі визнання адвоката недієздатним або у разі обмеження його дієздатності може бути здійснено кваліфікаційно-дисциплінарною комісією лише на підставі судового рішення.

4. Оскільки адвокатом може бути лише громадянин України, втрата громадянства України тягне за собою анулювання свідництва цього адвоката і припинення його адвокатської діяльності.

5. Припинення адвокатської діяльності і анулювання свідництва про право на заняття адвокатською діяльністю віднесено до компетенції кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, а не дисциплінарної палати (п. 13^і Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури).

Стаття 18. Відносини адвокатури з Міністерством юстиції України, місцевими органами державного управління

Міністерство юстиції України:
забезпечує необхідне фінансування оплати праці адвокатів за рахунок держави у разі участі адвоката у кримінальній

справі за призначенням та при звільненні громадян від оплати юридичної допомоги;

узагальнює адміністративні дані про адвокатську діяльність;

(абзац третьої частини першої статті 18 у редакції Закону України від 07.02.2002 р. № 3047-III)

сприяє проведенню заходів щодо підвищення професійного рівня адвокатів.

Місцеві органи державного управління у межах своєї компетенції сприяють адвокатам та адвокатським об'єднанням у вирішенні соціальних питань, надають їм в оренду придатні для роботи приміщення, встановлюють пільги щодо орендної плати за використання приміщень тощо.

1. Порівняно із законодавством про адвокатуру, що діяло в Україні до прийняття Закону «Про адвокатуру» в 1992 році, компетенція Міністерства юстиції щодо адвокатури значно звузилася, і це цілком виправдано, оскільки проголошені принципи діяльності адвокатури, зокрема такі як незалежність і конфіденційність, виключають контроль за надаваною адвокатами правовою допомогою, вплив на вирішення внутрішніх, організаційних питань адвокатури. Закон «Про адвокатуру» забороняє будь-яке втручання в адвокатську діяльність (ст. 10).

У Правилах адвокатської етики також звертається увага на те, що специфіка цілей і завдань адвокатури вимагає максимальної незалежності адвоката, що передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність, зокрема і з боку державних органів (ч. 1 ст. 5).

Отже, коло повноважень Міністерства юстиції щодо адвокатури визначено, цей перелік є вичерпним. У Положенні про Міністерство юстиції України, затвердженому Указом Президента України від 30 грудня 1997 р. № 1396/97 (із змінами та доповненнями), зазначається, що Міністерство юстиції України «реєструє адвокатські об'єднання, забезпечує фінансування оплати праці адвокатів за рахунок коштів державного бюджету в разі участі адвоката у кримінальній справі за призначенням та звільнення громадян від оплати юридичної допомоги, веде реєстр адвокатських об'єднань» (п. 4.27).

2. Відповідно до чинного законодавства оплата праці захисника, коли він бере участь у справі за призначенням, провадиться за рахунок держави в порядку і розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України (ч. 6 ст. 93 КПК, ч. 2 ст. 12 Закону «Про адвокатуру»).

Згідно з п. 3 постанови Кабінету Міністрів України від 14 травня 1999 р. № 821 «Про затвердження Порядку оплати праці адвокатів з подання громадянам правової допомоги за рахунок держа-

ви» Міністерство юстиції України має надавати Міністерству фінансів розрахунки коштів на оплату праці адвокатів за подання громадянам правової допомоги в кримінальних справах за рахунок держави. Міністерство фінансів повинне передбачати відповідні асигнування при підготовці проекту державного бюджету на наступний рік. До компетенції Міністерства юстиції на підставі п. 6 Порядку віднесено перерахування коштів адвокатському об'єднанню чи адвокату за подання правової допомоги.

Внесеними у 2001 році до ст. 47 КПК змінами значно розширено участь захисника за призначенням (див. коментар до ст. 12), отже мають бути збільшеними суми коштів, що виділяються на оплату праці захисника за рахунок держави. Спілка адвокатів України 6 березня 2002 р. звернулася до Міністра юстиції з листом, у якому йшлося про недостатнє фінансування праці адвоката за призначенням, випадки нецільового використання коштів, що виділяються державою для вказаних цілей, застарілий механізм і замалий розмір оплати праці захисника*. Спілка адвокатів неодноразово зверталася до Прем'єр-міністра України щодо виділення необхідних коштів для оплати праці адвокатів у передбачених законом випадках і відповідно збільшення видатків на це в бюджеті** і виділення їх в бюджеті окремим рядком. Від Міністерства юстиції надійшла відповідь від 24 квітня 2002 р.*** про те, що відповідно до річного розпису призначень Державного бюджету України на 2002 рік за кодом 1139 «Оплата інших послуг та інші видатки» проводиться оплата праці народних засідателів і адвокатів та інших послуг, і за цим кодом у 2002 році передбачені видатки в обсязі: по апеляційних судах - 1105,3 тис. грн.; по місцевих судах - 5394,7 тис. грн. Одночасно сповіщалося, що в проекті закону «Про державну безоплатну правову допомогу» фінансування державної безоплатної правової допомоги здійснюватиметься за рахунок Державного бюджету України з коштів, виділених на утримання відповідних державних органів, а також з фонду забезпечення подання державної правової допомоги при Міністерстві юстиції України, перерахування на який закладаються в Державному бюджеті України окремим рядком.

Слід зазначити також, що кошти за подання правової допомоги мають перераховуватися адвокатському об'єднанню (адвокату) Головним управлінням юстиції Мініюсту в Автономній Республіці Крим, обласними, Київським та Севастопольським міськими управліннями юстиції. На жаль, кошти в регіони надходять не своєчасно, фінансування правової допомоги недостатнє. Доцільно

* Див.: Адвокат. - 2001. - № 4-5. - С. 72-73.

** Див.: Адвокат. - 2001. - № 3. - С. 39-40; № 4-5. - С. 63, 65-68.

*** Див.: Адвокат. - 2002. - № 1. - С. 39-40.

спростити процедуру оформлення документів для отримання цих коштів, передати право їх розподілу самій адвокатурі шляхом створення в Україні єдиної професійної організації адвокатів, ко-ра була б наділена такими функціями, які запропоновано у розробленому Спілкою адвокатів України проекті Положення про Національну палату (асоціацію) адвокатів.

3. У зв'язку з прийняттям нової редакції Закону України «Про державну статистику» до коментованої статті було внесено зміну (абзац третій), згідно з якою на Міністерство юстиції покладається узагальнення адміністративних даних про адвокатську діяльність. Термін «адміністративні дані» визначається Законом України «Про інформацію» (ст. 19¹), де вказується, що адміністративна інформація (дані) - це офіційні документовані дані, що дають кількісну характеристику явищ та процесів, що відбуваються в економічній, соціальній, культурній, інших сферах життя і збираються, використовуються, поширюються та зберігаються органами державної влади (за винятком органів державної статистики), органами місцевого самоврядування, юридичними особами відповідно до законодавства з метою виконання адміністративних обов'язків та завдань, що належать до їх компетенції. Встановлюється також, що система адміністративної інформації (даних), повноваження органів, які займаються діяльністю, пов'язаною із збиранням та використанням адміністративних даних, їх джерела та режим встановлюються відповідно до законодавства.

4. Ще один напрям, у якому мають розвиватися відносини з Міністерством юстиції, - це сприяння проведенню заходів щодо підвищення професійного рівня адвокатів- Однак він не набув достатнього розвитку.

У той же час обов'язок визначення порядку підвищення кваліфікації адвокатів покладено Указом Президента України від 30 вересня 1999 р. № 1240/99 «Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури» на Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури. Згідно з Положенням про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури вона ухвалює рішення про підвищення кваліфікації адвокатів та організовує їх виконання (п. 13¹). Голова КДКА може вносити подання до дисциплінарної палати про покладення на адвоката обов'язку підвищити свою кваліфікацію. Внести подання він вправі на підставі матеріалів перевірки достовірності звітів адвокатських об'єднань про якість подання правової допомоги або перевірок, які можуть здійснювати члени КДКА у разі надходження скарг, окремих ухвал, подань, постанов про порушення, вчинені адвокатом, або про низький рівень наданої ним правової допомоги (п. 18¹).

Правила адвокатської етики зобов'язують адвокатів підвищувати професійну майстерність (ст. 10). Проведення заходів з під-

вищення кваліфікації адвокатів є одним із завдань Співки адвокатів України, якому вона приділяє значну увагу шляхом здійснення спеціальних програм, зокрема, проведення навчальних семінарів, у тому числі в регіонах України, разом із Центром підвищення кваліфікації Академії адвокатури України, в якій діють також Школа адвокатської майстерності та Адвокатські студії (для тих, хто розпочинає свою професійну адвокатську діяльність)*. Підвищенню професійної майстерності адвокатів слугує також здійснювана протягом останніх років навчальна програма з вивчення міжнародних конвенцій і порядку звернення до Європейського Суду з прав людини, а також Консультативне бюро з прав людини Співки адвокатів України.

5. До завдань Міністерства юстиції України щодо адвокатури віднесено реєстрацію адвокатських об'єднань у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України (ч. 3 ст. 4 Закону «Про адвокатуру»). У Положенні про порядок реєстрації адвокатських об'єднань, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1993 р. № 302, зазначається, що у разі реєстрації адвокатського об'єднання Міністерство юстиції видає йому свідоцтво про реєстрацію і присвоює відповідний номер, що вноситься до Реєстру адвокатських об'єднань. Таким чином, на Міністерство юстиції покладено низку обов'язків, пов'язаних з реєстрацією адвокатських об'єднань: як передбачена процедурою реєстрація, так і видача свідоцтв про реєстрацію, ведення Реєстру адвокатських об'єднань, прийняття рішень про виключення адвокатського об'єднання з Реєстру і, вочевидь, анулювання відповідного свідоцтва. Міністерство юстиції певним чином впливає на професійний стан адвокатури і дисциплінарну практику. Так, до складу кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури входять представники від управлінь юстиції (по одному до атестаційної і дисциплінарної палат), яких призначає начальник відповідного управління юстиції.

До складу Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури входить представник від Міністерства юстиції України, якого призначає міністр юстиції.

6. Згідно з визначеними повноваженнями місцеві органи влади сприяють адвокатам і адвокатським об'єднанням у вирішенні питань, пов'язаних з організацією подання правової допомоги. Адвокатам виділяються необхідні для роботи приміщення, в регіонах встановлюються пільги щодо орендної плати за їх використання. У вирішенні цих питань значну допомогу надає Співка адвокатів України.

Разом з тим слід зазначити, що не в усіх регіонах місцеві органи

* Див.: Адвокат.-2001. -№ 1-2. - С. 59-60.

влади допомагають адвокатам у вирішенні проблем, що виникають стосовно їх соціального захисту, оренди приміщень тощо. У п. 8 Указу Президента України від 30 вересня 1999 р. «Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури» місцевим державним адміністраціям рекомендовано вжити заходів до виконання вимог ст. 18 Закону України «Про адвокатуру» щодо сприяння у вирішенні соціальних питань адвокатів і адвокатських об'єднань, надання їм в оренду придатних для роботи приміщень, встановлення пільг щодо орендної плати за використання приміщень тощо.

Стаття 19. Спілки та асоціації адвокатів

Адвокати та адвокатські об'єднання можуть створювати регіональні, загальнодержавні та міжнародні спілки та асоціації.

Спілки та асоціації адвокатів представляють інтереси адвокатів у державних органах і об'єднаннях громадян, захищають соціальні та професійні права адвокатів, здійснюють методичну і видавничу роботу, сприяють підвищенню професійного рівня адвокатів, можуть створювати спеціальні фонди і діють відповідно до своїх статутів.

1. Згідно з Законом спілки та асоціації адвокатів можуть створювати як фізичні особи (адвокати), так і юридичні особи (адвокатські об'єднання), тобто передбачено як індивідуальне так і колективне членство. Спілки і асоціації адвокатів не є професійними об'єднаннями у розумінні ст. 4 Закону «Про адвокатуру», які утворюються з метою здійснення ними адвокатської діяльності.

Цю різницю нескладно спостерігати: адвокатське об'єднання утворюється для виконання професійної діяльності, визначеної в Конституції України і в Законі «Про адвокатуру», яка полягає у захисті і представництві прав і законних інтересів інших як фізичних, так і юридичних осіб, які не є членами цих об'єднань. Здійснюючи цю діяльність, члени адвокатського об'єднання керуються спеціально наданими їм правами і встановленими спеціально для них обов'язками і передбаченими гарантіями. За виконуваними ними працю вони отримують оплату, в тому числі від держави захист у порядку, передбаченому ст. 47 КПК. Діяльність адвокатури, і себто її складових - адвокатських об'єднань, — передбачена Конституцією, що не характерно для громадських організацій, об'єднань громадян, а також регулюється спеціальним законом, в якому відсутні будь-які посилання на Закон «Про об'єднання громадян», дія якого не поширюється на адвокатські об'єднання щодо їх професійної діяльності. Однак для захисту своїх соціальних та професійних прав адвокати і адвокатські об'єднання можуть створювати спілки та асоціації, і це передбачено окремо - ст. 19

Закону «Про адвокатуру», а серед визначених їм цілей, безумовно, відсутні такі, що пов'язані з поданням правової допомоги, забезпеченням захисту та представництвом фізичних та юридичних осіб.

Слід наголосити й на тому, що чинним законодавством встановлено різний порядок реєстрації адвокатських об'єднань і об'єднань громадян, зокрема, громадських організацій (у даному разі - асоціацій і спілок адвокатів); щодо перших — їх обов'язково реєструє Міністерство юстиції України згідно з Положенням про порядок реєстрації адвокатських об'єднань, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1993 р. № 302, а об'єднання громадян (регіональні) реєструються в місцевих органах влади. Їх адвокатські об'єднання лише повідомляють (письмово) про свою реєстрацію.

Члени адвокатських об'єднань несуть дисциплінарну відповідальність у разі неналежного виконання своїх професійних обов'язків, здійснюваних у цих об'єднаннях або за їх дорученням на підставі угоди, укладеної згідно з ч. 1 ст. 12 Закону «Про адвокатуру», а в разі анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю у порядку, встановленому ст. 16 та 17 цього Закону, вони не можуть входити до складу адвокатських об'єднань. Адвокатські об'єднання включаються до Реєстру адвокатських об'єднань, що є правовою підставою для подання ними правової допомоги та інших, передбачених коментованим Законом, БНДІВ адвокатської діяльності (див. коментар до ст. 5). Об'єднання громадян або фізичні особи, як члени цих об'єднань, згідно з чинним законодавством не можуть займатися професійною юридичною діяльністю, зокрема надавати правову допомогу, здійснювати захист у суді тощо. Тому слід визнати незаконною діяльність громадських організацій, у тому числі спілок та асоціацій адвокатів, які займаються професійною юридичною діяльністю. На це звертається увага в п. 4 Указу Президента України «Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури».

2. Мета створення спілок та асоціацій адвокатів визначена у ч. 2 коментованої статті. Зокрема наголошується на захисті цими організаціями соціальних та професійних прав адвокатів. Однією з таких організацій є Спілка адвокатів України — всеукраїнська організація адвокатів, метою якої є об'єднання зусиль адвокатів у сприянні формуванню демократичної правової держави, підвищення рівня правової допомоги, піднесення ролі і авторитету адвокатури в суспільстві й державі, вдосконалення законодавчого регулювання діяльності адвокатури, сприяння досягненню адвокатурою повної самостійності та самоврядування, захист законних інтересів членів Спілки, поширення історичних традицій

української адвокатури, сприяння розвитку і поглибленню міжнародних зв'язків адвокатів.

Дійсно, понад 10 років Спілка адвокатів України виборює професійні і соціальні права адвокатів, захищає та представляє їх інтереси в різних організаціях. Наприклад, Спілка бере участь у законопроектній роботі, обстоювала право адвокатів на здійснення професійної діяльності у 1993 році, коли був відсутній механізм набуття статусу адвоката за Законом «Про адвокатуру», за її пропозицією в Законі закріплено право адвокатів на заняття адвокатської діяльністю індивідуально; розроблено і впроваджено правила адвокатської етики. Спілка веде боротьбу за зменшення податкового тиску на адвокатів і адвокатські об'єднання, усунення порушень гарантій адвокатської діяльності, розширення професійних прав адвокатів, захищала окремих адвокатів від необгрунтованого тиску та переслідувань, займається підвищенням кваліфікації адвокатів, зокрема спільно з Академією адвокатури України, одним із співзасновників якої є Спілка адвокатів. За зверненнями Спілки проводилися міжнародні експертизи і зустрічі з експертами, міжнародні семінари та конференції з питань відповідності чинного законодавства, законопроектів, які стосуються адвокатури і адвокатської діяльності, рішення Конституційного Суду у справі Солдатова міжнародним стандартам адвокатської професії. Спілкою проводиться видавнича діяльність, зокрема, засновано серію книжок «Адвокатура України», журнал «Адвокат», активно розвиваються міжнародні зв'язки, вивчається історія адвокатури України.

Разом з тим Спілка адвокатів України може захищати лише своїх членів, представляти інтереси тільки певної частини адвокатів - тих, хто є членами цієї організації. З метою зміни такого становища сама Спілка у 1995 році виступила з пропозицією щодо утворення в Україні єдиної професійної організації адвокатів з обов'язковим членством, яка б представляла всю адвокатуру-Національної палати (асоціації) адвокатів України, яка до цього часу не створена.

3. У регіонах України також створені й активно діють громадські організації адвокатів. Так, адвокати Чернівецької області об'єдналися в Асоціацію адвокатів, яка надає їм допомогу в організації професійної діяльності, нещодавно утворено Спілку адвокатів Закарпаття. У деяких містах України, зокрема в Ужгороді, Одесі, Харкові, Києві, існують адвокатські клуби. Можна назвати й цілу низку громадських організацій адвокатів, сформованих не за територіальною, а за іншими ознаками - вік, галузь права тощо.

Розділ 2

Законодавство про адвокатуру
та адвокатську діяльність

2.1. Організація діяльності адвокатури в Україні

Конституція України

**Прийнята на п'ятій сесії
Верховної Ради України**

28 червня 1996 року

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 30, ст. 141)

(Витяг)

Стаття 8. В Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Стаття 9. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Стаття 29. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено

його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

Стаття 59. Кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

(Офіційне тлумачення статті 59 див. в Рішенні Конституційного Суду № 13-рп/2000 від 16.11.00)

Стаття 62, Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вина не буде доведена в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Стаття 63. Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист.

Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Стаття 64. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.

(Офіційне тлумачення статті 64 див. в Рішенні Конституційного Суду № 9-зп від 25.12.97)

Стаття 92. Виключно законами України визначаються:

14) судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи, організація і діяльність прокуратури, органів дізнання і слідства, нотаріату, органів і установ виконання покарань; основи організації та діяльності адвокатури;

Стаття 129. Судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону.

Судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних.

Основними засадами судочинства є:

- 1) законність;
- 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 3) забезпечення доведеності вини;
- 4) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;
- 5) підтримання державного обвинувачення в суді прокурором;
- 6) забезпечення обвинуваченому права на захист;
- 7) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 8) забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом;
- 9) обов'язковість рішень суду.

Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства в судах окремих судових юрисдикцій.

За неповагу до суду і судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності.

Про судоустрій України

Закон України
від 7 лютого 2002 року № 3018-III

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, № 27-28, ст.180)

(Витяг)

Стаття 6. Право на судовий захист

1. Усім суб'єктам правовідносин гарантується захист їх прав,

свобод і законних інтересів незалежним і неупередженим судом, утвореним відповідно до закону.

2. Для забезпечення всебічного, повного та об'єктивного розгляду справ, законності судових рішень в Україні діють суди першої, апеляційної та касаційної інстанцій.

3. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у суді, до підсудності якого вона віднесена процесуальним законом. Угоди про відмову у зверненні за захистом до суду є недійсними.

4. Ніхто не може бути позбавлений права на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку в суді будь-якого рівня.

5. Іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи користуються в Україні правом на судовий захист нарівні з громадянами та юридичними особами України.

Стаття 7. Рівність перед законом і судом

Правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від статі, раси, кольору шкіри, мови, політичних, релігійних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин.

Стаття 8. Правова допомога при вирішенні справ у судах

1. Кожен має право користуватися правовою допомогою при вирішенні його справи в суді.

2. Для надання правової допомоги при вирішенні справ у судах в Україні діє адвокатура. У випадках, передбачених законом, правову допомогу надають також інші особи. Порядок та умови надання правової допомоги визначаються законом. У випадках, передбачених законом, правова допомога надається безоплатно.

Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури

Указ Президента України від 30 вересня 1999 року № 1240/99

З метою посилення гарантій конституційних прав громадян на правову допомогу та захист від обвинувачення, підвищення якості правової допомоги, що надається адвокатами та адвокатськими об'єднаннями, постановляю:

1. Визнати за необхідне запровадити в Україні Єдиний реєстр

адвокатів, ведення якого здійснює Вища кваліфікаційна комісія адвокатури.

Установити, що Єдиний реєстр адвокатів України, як і Реєстр адвокатських об'єднань, підлягають систематичному оприлюдненню.

Положення про Єдиний реєстр адвокатів затверджує Вища кваліфікаційна комісія адвокатури.

2. Запропонувати Вищій кваліфікаційній комісії адвокатури:

вжити заходів до запобігання порушенням законодавства про адвокатуру під час видачі свідоцтв про право на заняття адвокатською діяльністю та посилити контроль за додержанням кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури вимог статті 2 Закону України «Про адвокатуру» щодо несумісності адвокатської діяльності з іншими видами роботи;

виготувати бланки свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю єдиної форми за встановленим зразком і до 1 грудня 1999 року забезпечити видання адвокатам, включеним до Єдиного реєстру адвокатів України, зазначених свідоцтв;

розробити і впровадити новий зразок ордера, що видається адвокатам для підтвердження повноважень з представництва або захисту клієнтів;

визначити порядок підвищення кваліфікації адвокатів.

3. Внести зміни і доповнення до Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури та Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури, затверджених Указом Президента України від 5 травня 1993 року № 155 (додаються*).

4. Міністерству юстиції України в місячний строк перевірити наявність в адвокатських об'єднаннях свідоцтв про реєстрацію та вжити заходів до припинення практики незаконного надання правової допомоги організаціями адвокатів, юристів та іншими організаціями.

5. Державній податковій адміністрації України, Пенсійному фонду України, Фонду соціального страхування України разом і кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури та Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури у тримісячний строк перевірити додержання адвокатами, які практикують індивідуально, вимог чинного законодавства щодо обліку суб'єктів оподаткування і ведення фінансової документації та вжити заходів щодо притягнення до відповідальності тих із них, які ухиляються від обліку як суб'єкти оподаткування.

6. Міністерству фінансів України, Міністерству юстиції Укра-

* Не наводяться. - *Ред.*

їни за погодженням з Державною податковою адміністрацією України та Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури розробити і затвердити Інструкцію з оподаткування адвокатської діяльності та Положення про бухгалтерський облік в адвокатських об'єднаннях.

7. Зажадати від органів, які проводять попереднє слідство, суворого додержання ними законодавства про гарантії адвокатської діяльності, усунення порушень професійних прав адвокатів, втручання в їх діяльність, фактів тиску на них, порушень конституційного права кожного на вільний вибір захисника своїх прав.

8. Місцевим державним адміністраціям вжити заходів до виконання вимог статті 18 Закону України «Про адвокатуру» щодо сприяння у вирішенні соціальних питань адвокатів та адвокатських об'єднань, надання їм в оренду придатних для роботи приміщень, встановлення пільг щодо орендної плати за використання приміщень тощо.

9. Органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, керівникам підприємств, установ і організацій сприяти реалізації права адвокатів збирати відомості про факти, які можуть бути використані як докази в цивільних, господарських, кримінальних справах і справах про адміністративні правопорушення, надавати безоплатно відповідні відомості та копії документів за запитами адвокатів та адвокатських об'єднань у справах, що перебувають у їх провадженні.

Про Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури та Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури

**Указ Президента України
від 5 травня 1993 року № 155/93**

*(Із змінами, внесеними згідно з Указами Президента
Лз 70/99 від 27.01.99, № 1240/99 від 30.09.99)*

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру» **п о с т а н о в л я ю :**

Затвердити Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури та Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури (додаються).

ПОЛОЖЕННЯ про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури

**Затверджено Указом Президента України
від 5 травня 1993 року № 155/93**

(У тексті Положення слова «Республіка Крим», «управління юстиції Ради міністрів Республіки Крим, обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації» в усіх відмінках замінено відповідно словами «Автономна Республіка Крим» і «Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласні. Київська і Севастопольська міські управління юстиції» у відповідних відмінках, а слова «народних депутатів», де їх вжито разом зі словом «ради», виключено згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

I. Загальні положення

1. Це Положення відповідно до Закону України «Про адвокатуру» визначає порядок організації та діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (далі - кваліфікаційно-дисциплінарна комісія).

2. Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії створюються в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

Строк повноважень кваліфікаційно-дисциплінарної комісії становить три роки, починаючи з дня першого засідання комісії.

(Пункт 2 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 70/99 від 27.01.99)

3. Основним завданням кваліфікаційно-дисциплінарної комісії є визначення рівня професійних знань осіб, які мають намір займатися адвокатською діяльністю, та вирішення питань про дисциплінарну відповідальність адвокатів.

4. У своїй діяльності кваліфікаційно-дисциплінарна комісія керується Конституцією України, актами законодавства України, актами Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури, прийнятими в межах її компетенції, а також цим Положенням.

(Пункт 4 в редакції Указів Президента № 70/99 від 27.01.99, № 1240/99 від 30.09.99)

5. Формування кваліфікаційно-дисциплінарних комісій та організаційне забезпечення їх діяльності здійснюють відповідно Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна, Київська та Севастопольська міська рада.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія набуває повноважень після сформування її відповідним органом у повному складі.

(Пункт 5 доповнено абзацом другим згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99) (Пункт 5 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 70/99 від 27.01.99)

6. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія є юридичною особою, має штамп і печатку із своїм найменуванням.

II. Склад кваліфікаційно-дисциплінарної комісії та порядок її формування

7. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія діє в складі двох палат - атестаційної та дисциплінарної.

Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію очолює голова, який обирається більшістю голосів від загальної кількості членів комісії таємним голосуванням на альтернативній основі з числа членів палат на першому засіданні комісії, що має бути скликане у 15-денний строк з часу сформування.

(Пункт 7 доповнено абзацом згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

Заступниками голови кваліфікаційно-дисциплінарної комісії за посадою є голови палат комісії.

(Пункт 7 доповнено абзацом згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

Голова комісії і голови палат не можуть обіймати ці посади більше ніж два строки підряд.

(Пункт 7 доповнено абзацом згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

8. Атестаційна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії створюється у складі 11 членів. До неї входять 4 адвокати, 4 судді, по одному представнику відповідно від Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласної, Київської та Севастопольської міської ради, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласного, Київського та Севастопольського міського управління юстиції, відділення Спілки адвокатів України.

(Пункт 8 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 70/99 від 27.01.99)

9. Дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії утворюється у складі 9 членів. До неї входять 5 адвокатів, 2 судді, по одному представнику відповідно від Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласного, Київського та Севастопольського міського управління юстиції, відділення Спілки адвокатів України.

(Пункт 9 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 70/99 від 27.01.99)

10. Палату кваліфікаційно-дисциплінарної комісії очолює го-

лова, якого обирають більшістю голосів від загальної кількості членів палати таємним голосуванням на альтернативній основі при вільному висуненні кандидатів з членів палати на першому її засіданні.

(Абзац перший пункту 10 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

Голова палати має заступника, який обирається в такому самому порядку, як і голова.

(Абзац третій пункту 10 виключено на підставі Указу Президента № 1240/99 від 30.09.99)

11. Члени палат кваліфікаційно-дисциплінарної комісії - адвокати обираються на загальних зборах (конференції) адвокатів Автономної Республіки Крим, області, міст Києва, Севастополя, судді - на конференції суддів Автономної Республіки Крим, області, міст Києва, Севастополя.

(Абзац перший пункту 11 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 70/99 від 27.01.99)

Представники відділення Спілки адвокатів України як члени палат обираються на зборах відділення Спілки.

Члени палат — адвокати, судді та представники відділення Спілки адвокатів України обираються таємним голосуванням на альтернативній основі при вільному висуненні кандидатів. Обраним вважається кандидат, за якого подано більше половини голосів учасників зборів (конференції).

Представник обласної, Київської та Севастопольської міської ради як член атестаційної палати обирається відповідною радою. Представник Ради міністрів Автономної Республіки Крим призначається Радою міністрів Автономної Республіки Крим.

(Абзац четвертий пункту 11 в редакції Указу Президента №70/99 від 27.01.99)

Члени палат - представники Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського та Севастопольського міського управлінь юстиції призначаються начальником відповідного управління юстиції.

(Абзац п'ятий пункту 11 в редакції Указу Президента № 70/99 від 27.01.99)

12. Ведення документації палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії, облік і зберігання справ здійснює секретар, який обирається на першому засіданні палати з її членів.

13. У разі дострокового вибуття голова, заступник голови, секретар, член палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії обираються (призначаються) в порядку, встановленому цим Положенням.

13¹. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія:
видає свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
приймає Присягу адвоката України;
припиняє відповідно до цього Положення адвокатську діяльність, анулює свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та рішення атестаційної палати про видачу такого свідоцтва;
здійснює контроль за додержанням адвокатами зобов'язань, що випливають з Присяги адвоката України, актів законодавства України та Правил адвокатської етики;
виявляє причини та умови, що сприяли вчиненню адвокатами дисциплінарних проступків, наданню правової допомоги на низькому професійному рівні, та розробляє рекомендації стосовно заходів щодо усунення цих причин і умов;
ухвалює рішення про підвищення кваліфікації адвокатів та організовує їх виконання;
обирає представників до складу Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури.

У разі грубого порушення адвокатом вимог Закону України «Про адвокатуру», Інших актів законодавства І Присяги адвоката України кваліфікаційно-дисциплінарна комісія рішення про припинення адвокатської діяльності та про анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю приймає на підставі рішення дисциплінарної палати тієї ж комісії про накладання відповідного дисциплінарного стягнення. Якщо комісія не погодиться з рішенням палати, вона може його скасувати і повернути справу на новий розгляд в дисциплінарну палату з поновленням строку розгляду справи або своїм рішенням закрити дисциплінарну справу.

(Положення доповнено пунктом 13¹ згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

III. Повноваження кваліфікаційно-дисциплінарної комісії та її палат, порядок їх роботи

(Найменування розділу III в редакції Указу Президента № 1240/99 від 30.09.99)

14. Атестаційна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії:
розглядає заяви осіб, які мають намір займатися адвокатською діяльністю;

допускає осіб або відмовляє їм у допуску до складання кваліфікаційних іспитів;

приймає кваліфікаційні іспити;

ухвалює рішення про видачу або відмову у видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

15. Дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії:

розглядає скарги громадян, окремі ухвали судів, постанови суддів, постанови, подання слідчих органів, голови кваліфікаційно-дисциплінарної комісії або її членів, заяви адвокатських об'єднань, підприємств, установ, організацій на дії адвокатів;

(Абзац другий пункту 15 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

вирішує питання про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, розглядає порушені з цих питань справи, приймає рішення про застосування дисциплінарного стягнення або про відмову у притягненні адвоката до дисциплінарної відповідальності;

(Абзац третій пункту 15 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

узагальнює дисциплінарну практику палати та адвокатських об'єднань за рік.

(Пункт 15 доповнено абзацом згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

15^і. Повноваження кваліфікаційно-дисциплінарної комісії реалізуються на засіданнях комісії, скликання та проведення яких здійснюється відповідно до правил, встановлених для засідань палат, головою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії (його заступниками) з врахуванням кількісного складу обох палат під час застосування правил про кворум, порядок прийняття рішень тощо.

(Положення доповнено пунктом 15^і згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

16. Перше засідання палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії проводиться в 15-денний строк з часу сформування складу комісії.

(Пункт 16 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

17. Підготовка засідання палати забезпечується її головою, заступником голови або за дорученням голови одним з членів палати. Голова палати визначає час і місце проведення засідання палати і не пізніше як за 10 днів повідомляє про це осіб, щодо яких вирішуватиметься питання, та інших осіб, які повинні взяти участь у засіданні палати.

18. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія та її палати мають право запитувати та одержувати безоплатно необхідну для здійснення їх повноважень інформацію від судів, слідчих органів, органів юстиції, прокуратури, внутрішніх справ, інших органів виконавчої влади, адвокатських об'єднань, адвокатів, підприємств, установ, організацій, а також від громадян (за їх згодою).

(Абзац перший пункту 18 в редакції Указу Президента № 1240/99 від 30.09.99)

Органи і службові особи, до яких надійшов запит, повинні не пізніше як через 10 днів дати відповідь кваліфікаційно-дисциплінарній КОМІСІЇ.

18¹. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія щорічно запитує від адвокатських об'єднань звіти про якість надання правової допомоги, які складаються за результатами проведених ними перевірок, і в разі потреби має право перевірити достовірність цих звітів.

Перевірки можуть бути здійснені з ініціативи комісії або за поданням однієї з палат і в разі надходження в кваліфікаційно-дисциплінарну комісію (або її палати) скарг (окремих ухвал, подань, постанов) про порушення, вчинені адвокатом адвокатського об'єднання (адвокатом, що практикує індивідуально), або низький рівень наданої ним правової допомоги.

Під час проведення перевірок члени кваліфікаційно-дисциплінарної комісії користуються повноваженнями, зазначеними у пункті 18 цього Положення, і мають право вимагати від адвокатів і членів керівних органів адвокатських об'єднань особистих пояснень щодо питань, які мають бути з'ясовані в ході перевірки.

Результати перевірки розглядаються на засіданні кваліфікаційно-дисциплінарної комісії і використовуються при плануванні заходів щодо підвищення кваліфікації адвокатів, забезпечення додержання ними Правил адвокатської етики, усунення причин і умов, що перешкоджають здійсненню адвокатами завдань, покладених на адвокатуру.

На підставі матеріалів перевірки голова кваліфікаційно-дисциплінарної комісії може вносити подання до дисциплінарної палати комісії про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності або покладення на нього обов'язку підвищити свою кваліфікацію.

(Положення доповнено пунктом 18 згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

19. Засідання палати є правомочним, якщо в ньому бере участь не менш як дві третини членів палати.

20. Палати проводять засідання в міру потреби, але з обов'язковим додержанням установлених цим Положенням строків розгляду заяв і справ.

(Абзац другий пункту 20 виключено на підставі Указу Президента № 1240/99 від 30.09.99)

21. Засідання палати веде її голова, а в разі його відсутності - заступник або один із членів палати, обраний для цього рішенням палати.

Усі члени палати в прийнятті рішення мають рівні права.

У засіданнях палати чи кваліфікаційно-дисциплінарної комісії з правом дорадчого голосу можуть брати участь учені-юристи і народні депутати.

(Абзац третій пункту 21 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

22. До початку розгляду заяви чи справи особа, яка подала заяву чи відносно якої розглядається справа, має право заявити відвід члену палати, якщо вона вважає, що член палати або його родичі заінтересовані в результатах розгляду, чи має сумнів у його об'єктивності з інших причин.

Питання про заявлений відвід вирішується іншими членами палати присутніми на засіданні без участі члена, якому заявлено відвід, відкритим голосуванням більшістю голосів. У разі рівності голосів член палати вважається відведеним. Член палати, якому заявлено відвід, має право дати пояснення з приводу заявленого відводу.

(Абзац другий пункту 22 із змінами, внесеними згідно з Указом Президентом 1240/99 від 30.09.99)

23. Розгляд питань, що підлягають вирішенню на засіданні палати, починається з доповіді голови палати, заступника голови або одного з членів палати, який проводив попереднє вивчення поданих матеріалів. Потім заслуховуються запрошені на засідання особи, досліджуються необхідні документи і матеріали.

На засіданні палати ведеться протокол, який підписують голова і секретар палати.

24. Рішення атестаційної палати про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю або про відмову у видачі свідоцтва приймається відкритим голосуванням більшістю голосів від загальної кількості членів палати.

Рішення дисциплінарної палати про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності приймається відкритим голосуванням двома третинами голосів від загальної кількості членів палати.

Рішення викладається в письмовій формі з наведенням мотивів його прийняття і підписується головуючим на засіданні та членами палати, які брали участь у засіданні.

Член палати може особисто або спільно з іншими членами палати викласти окрему думку щодо рішення палати. Окрема думка приєднується до дисциплінарної справи. Якщо рішення у справі з окремою думкою не оскаржено, справа надсилається голові Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури.

(Абзац четвертий пункту 24 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

Копія рішення палати в триденний строк надсилається (або видається) особі, щодо якої вирішувалося питання, а також органу або особі, за поданням (заявою, скаргою, постановою, ухвалою) яких розглядалася справа.

(Абзац п'ятий пункту 24 в редакції Указу Президента № 1240/99 від 30.09.99)

25. У рішенні палати повинно бути зазначено: назву кваліфікаційно-дисциплінарної комісії, склад палати, місце і час розгляду заяви (справи), прізвище, ім'я, по батькові особи, яка подала заяву (щодо якої розглядається справа), її пояснення, зміст заяви (обставини справи), прийняте рішення у зв'язку з заявою (міра дисциплінарного стягнення або мотиви закриття справи).

26. Рішення про відмову в допуску до кваліфікаційних іспитів, про анулювання рішення атестаційної палати відповідно до пункту 32 цього Положення або рішення про відмову у видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю може бути оскаржено в місячний строк до Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури, а рішення про накладення на адвоката дисциплінарного стягнення і рішення про припинення адвокатської діяльності та анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю — в тримісячний строк до Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури або в судовому порядку.

(Абзац перший пункту 26 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

Скарга на рішення чи дії кваліфікаційно-дисциплінарії комісії (або однієї з палат) подається в комісію (або її палату), яка його ухвалила, і у семиденний строк разом зі справою надсилається нею на розгляд у Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури або суд.

(Абзац другий пункту 26 в редакції Указу Президента № 1240/99 від 30.09.99)

27. Члени палат кваліфікаційно-дисциплінарної комісії звільняються від виконання своїх службових обов'язків на час роботи комісії зі збереженням середньомісячного заробітку за рахунок коштів кваліфікаційно-дисциплінарної комісії.

(Пункт 27 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

28. Раз на рік палати підбивають підсумки своєї діяльності та розробляють заходи щодо підвищення її якості.

Голова кваліфікаційно-дисциплінарної комісії щорічно аналізує роботу комісії, вносить на розгляд комісії підсумки її діяльності.

(Абзац другий пункту 28 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

Члени палат про свого роботу повідомляють органи, які їх обрали або призначили.

IV. Розгляд заяв про видачу свідоцтва на право заняття адвокатською діяльністю

29. Особа, яка має намір займатися адвокатською діяльністю, подає до атестаційної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії заяву, нотаріальню засвідчену копію диплома про вищу юридичну освіту, документ, що підтверджує стаж роботи за фахом юриста або помічника адвоката не менш як два роки та документ про місце роботи і посаду на момент подання заяви.

(Абзац перший пункту 29 із змінами, внесеними згідно з Указом Президентам 1240/99 від 30.09.99)

Атестаційна палата може в разі потреби витребувати й інші документи для вирішення питання про допуск чи відмову у допуску до складання кваліфікаційних іспитів.

(Пункт 29 доповнено абзацом другим згідно з Указом Президентам» 1240/99 від 30.09.99)

Одержані документи атестаційна палата розглядає протягом місяця з дня надходження.

За результатами розгляду заяви та документів, зазначених в абзаці першому цього пункту, атестаційна палата приймає рішення про:

- допуск заявника до кваліфікаційних іспитів;
- витребування додаткових документів;
- відмову в допуску до кваліфікаційних іспитів.

(Пункт 29 доповнено абзацом четвертим згідно з Указом Президентам 1240/99 від 30.09.99)

30. Кваліфікаційні іспити включають відповіді на запитання з галузей права, Правил адвокатської етики, історії адвокатури, законодавства про адвокатуру, внесені до екзаменаційних білетів, запитання членів комісії, а також виконання практичних завдань і складання правових документів відповідно до Програми кваліфікаційних іспитів.

(Абзац перший пункту 30 в редакції Указу Президента № 1240/99 від 30.09.99)

Особа, яка не склала кваліфікаційні іспити, має право скласти їх повторно через рік.

31. За результатами складання кваліфікаційних іспитів атестаційна палата приймає рішення про:

видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;

відмову у видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

32. Особі, яка успішно склала кваліфікаційні іспити, на підставі рішення атестаційної палати у строк до одного місяця з моменту прийняття рішення кваліфікаційно-дисциплінарна комісія видає свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю за формою, що додається, якщо для цього немає перешкод, пов'язаних з несумісністю.

Під час одержання свідоцтва особа, якій його вручено, складає Присягу адвоката України.

Якщо особа протягом вказаного строку не одержить зазначене свідоцтво і не складе Присягу адвоката України, рішення про видачу свідоцтва кваліфікаційно-дисциплінарною комісією в установленому порядку анулюється.

(Пункт 32 редакції Указу Президента Л^о 1240/99 від 30. 09.99)

V. Розгляд справ про дисциплінарну відповідальність адвоката та припинення адвокатської діяльності

(Найменування розділу Віз змінами, внесеними згідно з Указом Президентом? 1240/99 від 30.09.99)

33. Право порушення дисциплінарного провадження належить голові дисциплінарної палати, а в разі його відсутності - заступникові голови, який попередньо розглядає інформацію, що стосується підстав притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, знайомить його з цією інформацією і вимагає від нього письмового пояснення.

(Пункт 33 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

34. Дисциплінарне стягнення до адвоката застосовується безпосередньо за виявленням проступку, але не пізніше як через місяць з дня його виявлення, не рахуючи часу хвороби адвоката або перебування його у відпустці.

Дисциплінарне стягнення не може бути накладено пізніше як через шість місяців з дня вчинення проступку.

35. Справа про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності повинна бути розглянута не пізніше як у місячний строк з дня її порушення.

36. За порушення вимог Закону України «Про адвокатуру», інших актів законодавства України, що регулюють діяльність адвокатури, і Присяги адвоката України рішенням дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії до адвоката можуть бути застосовані такі дисциплінарні стягнення:

попередження;

зупинення дії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю на строк до одного року;

анулювання свідoctва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Дисциплінарна палата може закрити дисциплінарну справу, якщо під час розгляду справи переконається у необґрунтованості скарги (заяви, постанови, ухвали) та відсутності підстав для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, або у недоцільності накладення на нього дисциплінарного стягнення за вчинений ним проступок, або визнає, що вчинене виходить за межі дисциплінарної відповідальності адвокатів.

(Абзац п'ятий пункту 36 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

37. До початку розгляду справи, в разі потреби, провадиться додаткова перевірка підстав для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, яку голова доручає одному з членів дисциплінарної палати. При цьому можуть бути витребувані додаткові документи і матеріали.

38. Під час розгляду справи участь адвоката, який притягається до дисциплінарної відповідальності, є обов'язковою. Повторна неявка адвоката без поважних причин не перешкоджає розглядові справи за його відсутності.

У ході засідання адвокат, який притягається до дисциплінарної відповідальності, має право в будь-який момент заявляти клопотання і давати додаткові пояснення. За розсудом дисциплінарної палати можуть бути заслухані повідомлення інших осіб, запрошених з Ініціативи як адвоката, так і палати, оголошені документи і досліджені інші матеріали, що є у справі, і ті, що подані додатково.

Рішення виносяться за відсутності адвоката, щодо якого порушено дисциплінарну справу.

39. Якщо протягом року з дня накладення дисциплінарного стягнення адвоката не буде піддано новому дисциплінарному стягненню, він вважається таким, що не піддавався дисциплінарному стягненню.

Дисциплінарна палата може після закінчення не менш як шести місяців з дня накладення стягнення зняти його достроково при бездоганній поведінці адвоката і сумлінному ставленні до виконання своїх обов'язків.

40. Рішення про припинення адвокатської діяльності та про анулювання свідoctва кваліфікаційно-дисциплінарного комісіїю може бути прийнято у випадках:

засудження адвоката за вчинення злочину - після набрання вироком законної сили;

обмеження судом дієздатності або визнання адвоката недієздатним;

втрати громадянства України;

грубого порушення вимог Закону України «Про адвокатуру» та інших актів законодавства України, які регулюють діяльність адвокатури, і Присяги адвоката України.

*Додаток
до Положення про кваліфікаційно-
дисциплінарну комісію адвокатури,
затвердженого Указом Президента України
від 5 травня 1993 року № 155/93*

Державний герб України

СВІДОЦТВО

про право на заняття адвокатською діяльністю
№ _____

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру»

гр- _____
(прізвище, ім'я по батькові)

який проживає _____
(місце проживання)

має право на заняття адвокатською діяльністю.

Підстава: рішення _____
(назва комісії)

кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

в і д _____ Р -

№ _____

Голова _____
(назва комісії)

кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

(підпис)

(прізвище та ініціали)

« _____ » _____ 20 ____ року

М.П.

ПОЛОЖЕННЯ про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури

**Затверджено Указом Президента України
від 5 травня 1993 року № 155/93**

1. Це Положення відповідно до Закону України «Про адвокатуру» визначає порядок діяльності Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури.

2. Вища кваліфікаційна комісія адвокатури утворюється при Кабінеті Міністрів України.

Строк повноважень комісії становить три роки, починаючи з дня першого її засідання.

3. Основним завданням Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури є розгляд скарг на рішення кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

(Пункт 3 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента №70/99 від 27.01.99)

4. У своїй діяльності Вища кваліфікаційна комісія адвокатури керується Конституцією України, актами законодавства України, а також цим Положенням.

(Пункт 4 в редакції Указів Президента № 70/99 від 27.01.99, № 1240/99 від 30.09.99)

5. До складу Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури входять по одному представнику від кожної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Верховного Суду України, Міністерства юстиції України, Спілки адвокатів України.

6. Представники від кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури до складу Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури обираються таємним голосуванням на альтернативній основі при вільному висуненні кандидатів з членів кваліфікаційно-дисциплінарних комісій. Обраним вважається кандидат, за якого подано більше половини голосів членів кваліфікаційно-дисциплінарної комісії.

Представник від Верховного Суду України до Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури обирається Пленумом Верховного Суду України, а представник від Спілки адвокатів України - правлінням цієї Спілки.

Представник від Міністерства юстиції України призначається Міністром юстиції України.

7. Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури очолює голова, якого обирають таємним голосуванням на альтернативній основі при вільному висуненні кандидатів з членів комісії на її першому засіданні.

Голова комісії має заступника, який обирається в такому самому порядку, як і голова.

8. Ведення документації Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури, облік і зберігання справ здійснює секретар, який обирається на першому засіданні комісії з її членів.

9. У разі дострокового вибуття голова, заступник голови, секретар, член Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури обираються (призначаються) в порядку, встановленому цим Положенням.

10. Вища кваліфікаційна комісія адвокатури:

а) розглядає скарги:

на рішення кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури або їх палат про:

відмову в допуску до кваліфікаційних іспитів;

відмову у видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;

анулювання рішення атестаційної палати про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;

накладення на адвоката дисциплінарного стягнення;

припинення адвокатської діяльності та анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;

на дії кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, їх палат або членів палат, вчинені з порушенням чинного законодавства;

б) розробляє і затверджує програми і порядок складання кваліфікаційних іспитів особами, які виявили намір займатися адвокатською діяльністю, порядок видачі та анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;

в) здійснює контроль за діяльністю кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, аналізує практику застосування ними Закону України «Про адвокатуру», Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, актів, прийнятих Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури, розробляє і здійснює заходи щодо поліпшення роботи цих комісій;

г) схвалює Правила адвокатської етики;

д) встановлює порядок здійснення контролю за додержанням адвокатами зобов'язань, що випливають із Присяги адвоката України, актів законодавства України, Правил адвокатської етики, порядок організації та проведення перевірок, передбачених пунктом 18^і Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури;

е) затверджує Положення про Єдиний реєстр адвокатів України, складає, веде і систематично оприлюднює цей Реєстр;

є) затверджує зразок ордера, що використовується адвокатом

для підтвердження своїх повноважень з представництва або захисту клієнта;

ж) виготовляє за встановленим зразком бланки свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;

з) встановлює порядок і форми підвищення кваліфікації адвокатів та координує роботу кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури з цих питань;

и) вживає заходів до усунення порушень вимог несумісності адвокатської діяльності з іншими видами роботи та причин і умов, що сприяли вчиненню інших порушень законодавства.

(Пункт 10 в редакції Указу Президента № 1240/99 від 30.09.99)

10^і. Вища кваліфікаційна комісія адвокатури в межах своїх повноважень приймає або затверджує положення, рекомендації, роз'яснення, рішення, обов'язкові для виконання кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури, адвокатами та адвокатськими об'єднаннями, на яких поширюється їх дія.

(Положення доповнено пунктом 10^і згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

11. Перше засідання Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури проводиться в 15-денний строк з часу сформування складу комісії.

12. Підготовка засідання Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури забезпечується її головою, заступником голови або за дорученням голови одним із членів комісії. Голова комісії визначає час і місце проведення засідання комісії та не пізніше як за 10 днів повідомляє про це особу, що звернулася зі скаргою, та інших осіб, які повинні взяти участь у засіданні комісії.

13. Засідання Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури є правомочним, якщо в ньому бере участь не менш як дві третини членів комісії.

14. Вища кваліфікаційна комісія адвокатури свої засідання проводить в міру потреби, але з обов'язковим додержанням установлених цим Положенням строків розгляду скарг.

15. Засідання Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури веде її голова, а в разі його відсутності - заступник або один із членів комісії, обраний для цього рішенням комісії.

Усі члени комісії в прийнятті рішення мають рівні права.

16. До початку розгляду справи у Вищій кваліфікаційній комісії особа, яка подала скаргу, має право заявити відвід члену цієї комісії, якщо вона вважає, що він особисто або його родичі заінтересовані в результатах розгляду скарги чи має сумнів у його об'єктивності з інших причин.

Питання про заявлений відвід вирішується іншими членами комісії без участі члена, якому заявлено відвід, відкритим голосу-

ванням більшістю голосів. У разі рівності голосів член комісії вважається відведеним. Член комісії, якому заявлено відвід, має право дати пояснення з приводу заявленого відводу.

Член Вищої кваліфікаційної комісії, який брав участь у розгляді заяви чи справи і прийнятті рішення у кваліфікаційно-дисциплінарній комісії, не може брати участь у розгляді цієї справи, якщо це рішення оскаржено.

17. Вища кваліфікаційна комісія адвокатури має право:

запрошувати на засідання комісії осіб, які звернулися зі скаргою на рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, представників адвокатських об'єднань, підприємств, установ, організацій, а також службових осіб;

запитувати і одержувати безоплатно необхідну для здійснення її повноважень інформацію від судів, слідчих органів, органів юстиції, прокуратури, міліції, інших органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, адвокатських об'єднань, адвокатів, підприємств, установ, організацій, а також громадян (за їх згодою);

(Абзац третій пункту 17 в редакції Указу Президента № 1240/99 від 30.09.99)

здійснювати перевірку цільового використання кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури їх коштів та якості виконання комісіями покладених на них функцій.

(Пункт 17 доповнено абзацом четвертим згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

Органи і службові особи, до яких надійшов запит, повинні не пізніше як через 10 днів дати відповідь Вищій кваліфікаційній комісії.

18. Скарги на рішення кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури розглядаються у місячний строк з дня надходження.

У разі складності обставин, пов'язаних зі скаргою, чи потреби в додатковій їх перевірці голова Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури може продовжити строк розгляду скарги до трьох місяців, письмово повідомивши про це особу, яка подала скаргу.

(Пункт 18 доповнено абзацом другим згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

19. Розгляд скарги на засіданні Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури починається доповіддю голови комісії, Його заступника або одного з членів комісії, який попередньо вивчав скаргу, справу і документи, що надійшли з кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Потім заслуховуються запрошені на засідання особи, досліджуються необхідні матеріали і документи.

На засіданні комісії ведеться протокол, який підписують голова і секретар комісії.

20. У результаті розгляду справи Вища кваліфікаційна комісія адвокатури може ухвалити таке рішення:

залишити рішення палати або кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури без змін, а скаргу без задоволення;

(Абзац другий пункту 20 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

змінити рішення;

скасувати рішення і надіслати справу в ту саму кваліфікаційно-дисциплінарну комісію для нового розгляду або закрити справу або прийняти справу до свого провадження, розглянути її по суті та постановити нове рішення.

(Абзац четвертий пункту 20 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

Рішення Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури є остаточним.

21. Рішення Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури приймаються таємним голосуванням більшістю голосів від загальної кількості членів комісії.

(Абзац перший пункту 21 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

Рішення викладається в письмовій формі з наведенням мотивів його прийняття і підписується головою на засіданні.

(Абзац другий пункту 21 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

Член комісії може особисто або спільно з іншими членами комісії викласти окрему думку щодо рішення комісії. Окрема думка додається до справи.

(Абзац третій пункту 21 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

22. У рішенні Вищої кваліфікаційної комісії повинно бути зазначено: назву комісії, її склад, місце і час засідання, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка подала скаргу, короткий зміст оскарженого рішення, суть скарги, висновок у справі, мотиви прийнятого рішення та результати розгляду справи.

23. У триденний строк рішення комісії має бути видано особі, щодо якої воно винесено.

23¹. Скарги на дії кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, їх палат і членів палат, вчинені з порушенням вимог законодавства, розглядаються Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури в порядку, встановленому цим Положенням для розгляду скарг на рішення зазначених комісій або їх палат.

За результатами розгляду цих скарг Вища кваліфікаційна комісія адвокатури приймає рішення про:

вжиття заходів до усунення порушень законодавства в діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, її палат чи членів палат та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню порушень;

внесення подання органу, що обрав чи призначив члена палати, який грубо порушив законодавство під час здійснення своїх функцій в комісії, про його дострокове відкликання.

(Положення доповнено пунктом 23 згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

24. Члени Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури звільняються від виконання своїх службових обов'язків на час роботи комісії зі збереженням за цей час середньомісячного заробітку за рахунок коштів комісії.

(Пункт 24 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1240/99 від 30.09.99)

25. Вища кваліфікаційна комісія адвокатури щорічно інформує про свою роботу Кабінет Міністрів України,

26. Організаційно-технічне забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури здійснюється Кабінетом Міністрів України.

27. Вища кваліфікаційна комісія адвокатури є юридичною особою, має штамп і печатку зі своїм найменуванням.

Про День адвокатури

Указ Президента України від 2 грудня 2002 року № 1121/2002

Ураховуючи важливу роль адвокатури в розбудові правової держави, захисті конституційних прав і свобод громадян, велике громадське значення цієї правозахисної інституції в Україні, постановляю кк

Установити в Україні професійне свято — День адвокатури, яке відзначати щорічно 19 грудня.

Про порядок реєстрації адвокатських об'єднань

Постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1993 року № 302

*(Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ
Яв 621 від 08.06.96; № 283 від 07.03.98)*

Відповідно до статті 4 Закону України «Про адвокатуру» Кабінет Міністрів України постановляє :

1. Затвердити Положення про порядок реєстрації адвокатських об'єднань, що додається.

2. Установити, що за реєстрацію адвокатських об'єднань справ-

ляється плата в розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

(Абзац перший пункту 2 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 621 від 08.06.96)

За видачу адвокатському об'єднанню дубліката свідоцтва про реєстрацію справляється плата в розмірі 50 відсотків цієї суми.

Вся сума плати зараховується до державного бюджету,

(Абзац третій пункту 2 в редакції Постанови КМ № 283 від 07.03.98)

Положення про порядок реєстрації адвокатських об'єднань

Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1993 року Хс 302

1. Відповідно до статті 4 Закону України «Про адвокатуру» реєстрація адвокатських колегій, фірм, контор та інших адвокатських об'єднань провадиться у Мін'юсті.

2. Для реєстрації адвокатського об'єднання до Мін'юсту подаються:

1) заява, підписана уповноваженим представником об'єднання;

2) статут адвокатського об'єднання;

3) установчий договір чи протокол зборів адвокатів про створення адвокатського об'єднання;

4) дані про кількісний склад адвокатського об'єднання, наявність у його членів свідоцтв про право на заняття адвокатською діяльністю;

5) документ про внесення плати за реєстрацію.

3. Заява про реєстрацію адвокатського об'єднання розглядається у місячний термін від дня надходження всіх необхідних документів.

4. За результатами розгляду заяви можуть бути прийняті такі рішення про:

реєстрацію адвокатського об'єднання;

відмову в реєстрації адвокатського об'єднання;

залишення заяви без розгляду.

5. У разі реєстрації адвокатського об'єднання йому видається свідоцтво про реєстрацію, зразок якого додається.

6. Зареєстрованому адвокатському об'єднанню присвоюється відповідний номер, що вноситься до Реєстру адвокатських об'єднань.

У Реєстрі зазначаються: дата надходження документів, назва адвокатського об'єднання і місце його знаходження, дата затвер-

дження статуту, дата реєстрації об'єднання, відомості про зміни, що сталися в статутних документах, сума внесеної плати.

7. Якщо статутні або інші документи, подані до реєстрації адвокатського об'єднання, суперечать законодавству України, приймається рішення про відмову в реєстрації, яке в 10-денний термін надсилається заявникові.

Рішення про відмову в реєстрації адвокатського об'єднання може бути оскаржене в порядку, передбаченому законодавством,

8. Заява про реєстрацію адвокатського об'єднання залишається без розгляду, якщо вона подана без документів, зазначених у пункті 2 цього Положення, про що Мін'юст повідомляє заявника протягом часу, встановленого для розгляду заяв.

У разі усунення причин, на підставі яких було винесено рішення про залишення заяви без розгляду, заява розглядається в порядку і термін, встановлені цим Положенням.

9. Про зміни, що сталися в статутних документах, про припинення діяльності, а також про зміну адреси адвокатське об'єднання повідомляє Мін'юст у 5-денний термін для внесення необхідних змін до Реєстру адвокатських об'єднань.

10. У разі припинення діяльності адвокатського об'єднання приймається рішення про виключення його з Реєстру адвокатських об'єднань.

*Додаток
до Положення про порядок реєстрації
адвокатських об'єднань*

Герб України

Міністерство юстиції України

СВІДОЦТВО
про реєстрацію адвокатського об'єднання

СВІДОЦТВО
про реєстрацію адвокатського об'єднання

«__» _____ р.

№ _____

Назва об'єднання _____

Місце знаходження об'єднання _____

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**Рішення
Конституційного Суду України
у справі за конституційним зверненням
громадянина Солдатова Геннадія Івановича
щодо офіційного тлумачення положень статті 59
Конституції України, статті 44
Кримінально-процесуального кодексу України,
статей 268, 271 Кодексу України
про адміністративні правопорушення
(справа про право вільного вибору захисника)**

**Рішення Конституційного Суду України
від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000
Справа № 1-17/2000**

*Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:*

Скоморохи Віктора Єгоровича — головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича - суддя-доповідач,
Євграфова Павла Борисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича,

розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 42, 43 Закону

України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне звернення громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність неоднозначного застосування положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України щодо права вільного вибору захисника під час розгляду кримінальних справ.

Заслухавши суддю-доповідача Вознюка В. Д. та вивчивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Громадянин Солдатов Г. І. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статей 55, 59 Конституції України, статті 44 та глави 22 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Необхідність в офіційному тлумаченні наведених правових норм він обґрунтовує тим, що під час попереднього розслідування кримінальної справи слідчий, прокурор та суд загальної юрисдикції відмовили йому в задоволенні клопотання про допуск як захисника працівника приватної юридичної фірми, з якою він уклав угоду-доручення на представництво його інтересів у кримінальній справі. Зазначені посадові особи та суд посилались на відсутність у працівника цієї юридичної фірми свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Така відмова, як стверджує громадянин Солдатов Г. І., призвела до порушення його конституційного права на вільний вибір захисника своїх прав.

І, Додані до конституційного звернення документи свідчать, що стосовно Солдатова Г. І. було порушено кримінальну справу, в якій його визнано підозрюваним у вчиненні злочину. У зв'язку з цим він заявив клопотання про допуск захисником його прав працівника приватної юридичної фірми, яка має право на здійснення представництва громадян за їхнім дорученням у кримінальних справах. Слідчим податкової міліції було відмовлено у задоволенні клопотання з тих мотивів, що працівник цієї фірми не має свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Дії слідчого Солдатов Г. І. оскаржив прокурору м. Маріуполя Донецької області. Скаргу було відхилено з посиланням на те, що слідчим прийнято рішення відповідно до вимог статті 44 Кри-

мінально-процесуального кодексу України. Солдатов Г. І. звернувся до Жовтневого районного суду м. Маріуполя із скаргою на дії слідчого та прокурора щодо відхилення його клопотання. Суд визнав дії зазначених посадових осіб неправомірними і зобов'язав слідчого допустити працівника приватної юридичної фірми захисником Солдатова Г. Т. у кримінальній справі.

Судова колегія Донецького обласного суду за касаційним поданням прокурора м. Маріуполя скасувала рішення районного суду і припинила провадження у справі, мотивуючи тим, що відповідно до частини другої статті 59 Конституції України для забезпечення права на захист від обвинувачення в Україні діє адвокатура, а за положенням частини першої статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України захисником підозрюваного, обвинуваченого і підсудного допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Відповідно до роз'яснень, що містяться в пункті 4 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування законодавства, яке забезпечує підозрюваному, обвинуваченому, підсудному право на захист» від 7 липня 1995 року № 10 (з наступними змінами), як захисники підозрюваних, обвинувачених і підсудних допускаються лише особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, що видається їм згідно з вимогами статті 2 Закону України «Про адвокатуру». Не можуть допускатися до участі у справі як захисники особи, які мають інші документи (ліцензії) на здійснення юридичної практики чи підприємницької діяльності тощо.

Таким чином, матеріали справи свідчать про наявність неоднозначного застосування положень статті 59 Конституції України щодо гарантії підозрюваному, обвинуваченому і підсудному права на вільний вибір захисника.

3. Стосовно клопотання громадянина Солдатова Г. І. дати офіційне тлумачення положень статті 55 Конституції України та глави 22 Кримінально-процесуального кодексу України Конституційний Суд України своєю ухвалою відмовив у відкритті конституційного провадження, оскільки офіційне тлумачення положень статті 55 Конституції України дано рішеннями Суду від 25 листопада 1997 року № 6-зп та від 25 грудня 1997 року № 9-зп. Що ж до офіційного тлумачення глави 22 Кримінально-процесуального кодексу України, то у конституційному зверненні не дотримано вимог статті 42 Закону України «Про Конституційний Суд України», тобто не вказано, які саме положення цієї глави потребують офіційного тлумачення.

4. Відповідно до положень частини другої статті 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і

спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Конституція України гарантує права і свободи людини і громадянина (частина друга статті 22), які не можуть бути обмежені за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками (частина друга статті 24). Права і свободи є основним елементом правового статусу людини і громадянина. Діставши закріплення в Конституції України, права і свободи визначають міру можливої поведінки людини і громадянина, відображають певні межі цих прав і свобод, можливість користуватися благами для задоволення своїх інтересів.

З метою забезпечення реалізації закріплених прав і свобод людини і громадянина Конституція України встановлює відповідні правові гарантії. Зокрема, в частині першій статті 59 Конституції України закріплено право кожного на правову допомогу. Право на правову допомогу - це гарантована Конституцією України можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги.

Держава в особі відповідних органів визначає певне коло суб'єктів надання правової допомоги та їх повноваження. Аналіз чинного законодавства України з цього питання дає підстави визначити, зокрема, такі види суб'єктів надання правової допомоги:

- державні органи України, до компетенції яких входить надання правової допомоги (Міністерство юстиції України, Міністерство праці та соціальної політики України, нотаріат тощо);

- адвокатура України як спеціально уповноважений недержавний професійний правозахисний Інститут, однією з функцій якого є захист особи від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах (частина друга статті 59 Конституції України);

- суб'єкти підприємницької діяльності, які надають правову допомогу клієнтам у порядку, визначеному законодавством України;

- об'єднання громадян для здійснення і захисту своїх прав і свобод (частина перша статті 36 Конституції України).

5. Положення частини першої статті 59 Конституції України гарантує кожному право на вільний вибір захисника своїх прав. Визначення поняття «захисник» у чинному законодавстві України відсутнє. У Конституції України це поняття вживається також у частині четвертій статті 29, положення якої гарантують кожному заарештованому чи затриманому можливість користуватися правовою допомогою захисника.

Відповідно до частини першої статті 44 Кримінально-процесу-

ального кодексу України як захисники підозрюваних, обвинувачених і підсудних допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. За згодою підсудного допускаються близькі родичі, опікуни або піклувальники. Ця процесуальна норма визначає, що у досудовому провадженні кримінальної справи як захисники допускаються лише адвокати, а при судовому розгляді такої справи як захисники допускаються адвокати і за згодою підсудного — близькі родичі, опікуни або піклувальники.

Інше чинне процесуальне законодавство України не містить терміна «захисник», а вживає поняття «представництво в суді». Представниками сторін і третіх осіб, крім представників за законом, можуть бути також адвокати. Ці положення закріплено у статтях ПО, 111, 112 Цивільного процесуального кодексу України, у статті 28 Арбітражного процесуального кодексу України. Процесуальні положення Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачають право фізичної особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, при розгляді справи допослуватися юридичною допомогою адвоката (стаття 268).

Науково-теоретична та довідково-енциклопедична література не містить однозначного визначення терміна «захисник». За одним тлумаченням цей термін ототожнюється з терміном «адвокат», за іншим - терміну «захисник» надається більш широке значення.

Закріпивши право будь-якої фізичної особи на правову допомогу, конституційний припис «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» (частина перша статті 59 Конституції України) за своїм змістом є загальним і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й інших фізичних осіб, яким гарантується право вільного вибору захисника з метою захисту своїх прав та законних інтересів, що виникають з цивільних, трудових, сімейних, адміністративних та інших правовідносин, а не тільки з кримінальних. Право на захист, зокрема, може бути реалізоване фізичною особою у цивільному, арбітражному, адміністративному і кримінальному судочинстві.

Про загальність положень частини першої статті 59 Конституції України свідчить положення частини другої статті 63 Конституції України, яке окремо закріплює право підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист. Що ж стосується права підозрюваного, обвинуваченого і підсудного на захист від обвинувачення в аспекті конституційного звернення громадянина Солопова Г. І., то Конституційний Суд України виходить з таког

Конвенція про захист прав людини і основних свобод, рати-

фікована Верховною Радою України 17 липня 1997 року, передбачає право кожного обвинуваченого захищати себе особисто або використовувати правову допомогу захисника, вибраного ним на власний розсуд (стаття 6). У Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, ратифікованому Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року № 2148—VIII, зазначено, що держава повинна гарантувати кожному, чиї права і свободи порушено, ефективний захід правового захисту, і таке право повинно встановлюватись судом або будь-яким іншим компетентним органом, передбачений правовою системою держави (стаття 2), та можливість вільного вибору обвинуваченим захисника (пункт 3 статті 14). «Основні принципи, що стосуються ролі юристів», прийняті восьмим Кодексом ООН з питань попередження злочинності і поведіння; правопорушниками 27 серпня - 7 вересня 1990 року, передбачають, що кожна людина має право звернутися до будь-якого юриста за допомогою для захисту і відстоювання своїх прав та захисту їх на всіх стадіях кримінального судочинства (принцип 1); жодний суд чи адміністративний орган, в якому визнається право на адвоката, не відмовляється визнавати права юриста відстоюватив суді інтереси свого клієнта, за винятком тих випадків, коли юристу було відмовлено в праві виконувати свої професійні обов'язки відповідно до національного права і практики та цих принципів (принцип 19).

Таким чином, наведені міжнародно-правові акти передбачають право кожного обвинуваченого захищати себе особисто або через вільно вибраного ним на власний розсуд захисника з-поміж юристів, які можуть надати ефективний правовий захист. Ці положення міжнародно-правових актів щодо права фізичної особи на захист від обвинувачення відтворені у положеннях частини першої статті 59 Конституції України, які закріплюють право кожної фізичної особи на правову допомогу і право вільного вибору захисника з метою захисту від обвинувачення.

Положення частини другої статті 59 Конституції України про те, що для забезпечення права на захист від обвинувачення в Україні діє адвокатура, не може тлумачитись як право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного вибирати захисником лише адвоката, тобто особу, яка має свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю відповідно до Закону України «Про адвокатуру» від 19 грудня 1992 року (стаття 2). Це положення треба розуміти як одну з конституційних гарантій, що надає підозрюваному, обвинуваченому і підсудному можливість реалізувати своє право вільно вибирати захисником у кримінальному судочинстві адвоката, тобто особу, яка має право на заняття адвокатською

діяльністю. У такий спосіб держава бере на себе обов'язок забезпечити реальну можливість надання особам кваліфікованого захисту від обвинувачення, якщо цього вимагають інтереси правосуддя. Допуск приватно практикуючого юриста, який займається наданням правової допомоги особисто або за дорученням юридичної особи, як захисника ніяк не порушує право підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист.

Отже, положення частини першої статті 59 Конституції України про те, що кожен є вільним у виборі захисника своїх прав, в аспекті конституційного звернення громадянина Солдатова Г. І. треба розуміти як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного при захисті від обвинувачення, а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги вибрати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

6. Частина перша статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, зокрема, визначає: «Як захисники підозрюваних, обвинувачених і підсудних допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю». Положення частини першої статті 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає право особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката. За своїм змістом положення цих правових норм передбачають можливість допуску лише адвокатів як захисників підозрюваного, обвинуваченого і підсудного або особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, тобто інші фахівці у галузі права захисниками не допускаються.

Обмеження права підозрюваного, обвинуваченого і підсудного та особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, на вільний вибір захисниками інших юристів, які мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, суперечить положенням частини першої статті 59 та статті 64 Конституції України, за якими конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Зокрема, не можуть бути обмежені у будь-який спосіб права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 55, 59, 63 Конституції України.

Згідно з положеннями частини третьої статті 42 Конституції України держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Закріплення лише за адвокатами права на здійснення захисту підозрюваного, обвинуваченого і підсудного від обви-

нування та надання юридичної допомоги особам, які притягаються до адміністративної відповідальності, не сприяє конкуренції щодо надання кваліфікованої правової допомоги у цих сферах і підвищенню кваліфікації фахівців у галузі права.

Таким чином, положення частини першої статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, за яким обмежується право на вільний вибір підозрюваним, обвинуваченим і підсудним як захисника, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, та частини першої статті 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення, за яким обмежується право на вільний вибір особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, як захисника, крім адвоката, іншого фахівця в галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, не відповідають положенням частини першої статті 59 Конституції України.

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 147, 150, 152 Конституції України, статтями 50, 61, 63, 65, 95 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Положення частини першої статті 59 Конституції України про те, що «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав», в аспекті конституційного звернення громадянина Солдатова Г. І. треба розуміти як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного при захисті від обвинувачення та особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги вибирати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

2. Положення частини другої статті 59 Конституції України про те, що «для забезпечення права на захист від обвинувачення... в Україні діє адвокатура», треба розуміти як одну із конституційних гарантій, що надає підозрюваному, обвинуваченому і підсудному можливість реалізувати своє право вільно вибирати захисником у кримінальному судочинстві адвоката - особу, яка має право на заняття адвокатською діяльністю.

3. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними);

- положення частини першої статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, за яким обмежується право на вільний вибір підозрюваним, обвинуваченим і підсудним як захисника

своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи;

- положення частини першої статті 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення, за яким обмежується право на вільний вибір особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

4. Положення частини першої статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України та частини першої статті 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення, визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

5. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

**Ухвала Конституційного Суду України
про відмову у відкритті конституційного
провадження у справі за конституційним
зверненням громадянина США
Плотова Олександра Леонідовича
щодо офіційного тлумачення положень статей 42,
43 Конституції України, Закону України
«Про адвокатуру» і статті 1 Закону України
«Про підприємництво»
та визнання неконституційними
положень статей 2, 17 Закону України
«Про адвокатуру»**

**Ухвала Конституційного Суду України
від 1 жовтня 2002 року № 51-у/2002**

Справа № 2-53/2002

*Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:*

Скоморохи Віктора Єгоровича - головуєчий,

**Вознижа Володимира Денисовича - суддя-доповідач,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Козюбри Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,**

розглянув питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина США Глотова Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень статей 42, 43 Конституції України, Закону України «Про адвокатуру» і статті 1 Закону України «Про підприємництво» та визнання неконституційними положень статей 2, 17 Закону України «Про адвокатуру».

Заслухавши суддю-доповідача Вознюка В.Д. та розглянувши матеріали конституційного звернення. Конституційний Суд України

установив:

1. Громадянин США Глов О. Л. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням щодо офіційного тлумачення положень статей 42, 43 Конституції України, Закону України «Про адвокатуру» і статті 1 Закону України «Про підприємництво» та визнання неконституційними положень статей 2, 17 Закону України «Про адвокатуру».

Необхідність такого тлумачення суб'єкт права на конституційне звернення обґрунтовує тим, що чинне українське законодавство обмежує його права як іноземного громадянина.

2. Колегія суддів Конституційного Суду України з конституційних звернень (подань) своєю Ухвалою від 18 липня 2002 року відмовила у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пунктів 1, 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

3. З матеріалів конституційного звернення вбачається, що

громадянин США Глов О. Л. бажає займатися в Україні адвокатською діяльністю. Проте, на його думку, чинним законодавством це питання щодо осіб, які не мають громадянства України, не врегульовано. Так, положенням статті 26 Конституції України гарантовано іноземцям, які перебувають в Україні на законних підставах, право користуватися тими ж правами і свободами, як і громадянам України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Однак, всупереч зазначеним положенням Конституції України, Закон України «Про адвокатуру» виключає можливість для осіб, які не є громадянами України, займатися адвокатською діяльністю в Україні. У зв'язку з цим суб'єкт права на конституційне звернення просить визнати неконституційними положення статей 2, 17 Закону України «Про адвокатуру».

4. Підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України відповідно до статті 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» може бути лише наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може *привести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод*.

Однак у *матеріалах справи* не наведено фактів неоднозначного застосування судами України, іншими органами державної влади ієрархічних автором конституційного звернення положень статей Конституції та законів України і немає даних, які б офіційно підтверджували звернення громадянина Глово О. Л. в зазначені органи, а також вчинення будь-яких актів чи дій службовими чи посадовими особами, що призвело до порушення його конституційних прав і свобод.

Прохання громадянина Глово О. Л. щодо офіційного тлумачення в цілому Закону України «Про адвокатуру» не може бути вдоволене, оскільки відповідно до пункту 3 частини другої статті 42 Закону України «Про Конституційний Суд України» суб'єкт права на конституційне звернення повинен зазначити конкретні статті (окремі положення) Конституції України або Закону України, тлумачення яких має бути дано Конституційним Судом України.

Згідно з вимогами пунктів 4, 5 частини другої статті 42 Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційне звернення повинно містити також обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні положень Конституції України або законів України, дані щодо документів і матеріалів, на які посилається суб'єкт права на конституційне звернення, з обов'язковим доданою копією.

Громадянин Глотов О. Л. також стверджує про те, що Конституційний Суд України своїм Рішенням від 16 листопада 2000 року № ІЗ-рп/2000 у справі про право вільного вибору захисника створив прецедент, оскільки, незважаючи на те, що громадянин Солдатов Г. І. не є суб'єктом права на конституційне подання з питань конституційності, Конституційний Суд України своїм рішенням визнав неконституційними окремі положення законів України. Зазначене твердження є неприйнятним, тому що відповідно до частини третьої статті 61 Закону України «Про Конституційний Суд України» у разі, якщо у процесі розгляду справи за конституційним зверненням щодо офіційного тлумачення виявлено невідповідність Конституції України інших правових актів (їх окремих положень), крім тих, щодо яких відкрито провадження у справі і які впливають на прийняття рішення у справі, Конституційний Суд України визнає такі правові акти (їх окремі положення) неконституційними.

Індивіди, зокрема іноземці, особи без громадянства, відповідно до статті 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» не є суб'єктами права на конституційне подання з питань конституційності.

Згідно з частиною четвертою статті 8 Закону України «Про правовий статус іноземців» іноземці не можуть призначатися на окремі посади або займатися певною трудовою діяльністю, якщо відповідно до законодавства України призначення на ці посади або заняття такою діяльністю пов'язано з належністю до громадянства України.

Отже, чинним законодавством для іноземців встановлено певні обмеження щодо заняття певними видами трудової діяльності.

Таким чином, конституційне звернення не відповідає вимогам, передбаченим Законом України «Про Конституційний Суд України», а тому підстав для відкриття конституційного провадження у цій справі немає.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 42, 45, 50, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

ухвалив;

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина США Гловоєа Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень статей 42, 43 Конституції України, Закону України «Про адвокатуру» і статті 1 Закону України «Про підприємництво» та визнання неконституційними положень статей 2, 17 Закону України «Про адвокатуру» на підставі пунктів 1, 2 статті 45 Закону Укра-

їни «Про Конституційний Суд України» — відсутність встановленого Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України» права на конституційне подання; невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України».

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною і не може бути оскарженою.

Правила адвокатської етики

Схвалено

**Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури
при Кабінеті Міністрів України
1 жовтня 1999 року,
протокол від 1-2 жовтня 1999 р. № 6/VI**

Преамбула

Конституція України в статті 59 проголосила щонайважливішу соціальну функцію адвокатури - забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах.

Роль єдиного незалежного професійного правозахисного інституту, який покликаний захищати права та свободи, представляти законні інтереси особи в державних владних структурах на закріплених Законом України «Про адвокатуру» принципах верховенства закону, незалежності, демократизму, гуманізму та конфіденційності, реалізується адвокатурою в складній системі правовідносин. Адвокат при здійсненні своєї професійної діяльності виступає носієм обов'язків, іноді суперечливих, по відношенню до:

- клієнтів;
- судів та інших державних органів;
- адвокатури в цілому та окремих адвокатів;
- суспільства в цілому.

Надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки; водночас специфіка, комплексний характер обов'язків, що лежать на адвокатурі, обумовлюють необхідність збалансування служіння адвоката інтересам окремого клієнта з інтересами суспільства в цілому, дотриманням принципів законності і верховенства права.

Успішне досягнення мети саморегуляції професійної поведінки адвокатів на такому високому рівні, який передбачає врахування складного співвідношення різнопланових обов'язків адвоката, їх пріоритетів та конкретного втілення в ситуаціях, коли такі обов'язки вступають в суперечність один з одним, а також відшукування шляху їх реалізації, що оптимально відповідає покликанню і статусу адвокатури, диктує необхідність встановлення правил професійної адвокатської етики, які мають стати путівником адвоката в обранні належних варіантів професійної поведінки.

Вироблення адвокатурою і дотримання адвокатами особливих деонтологічних вимог і правил розглядається світовою адвокатською спільнотою як необхідна наріжна передумова повноцінного функціонування адвокатури, виконання нею її важливої соціальної ролі в демократичному суспільстві.

Закон України «Про адвокатуру» передбачає дотримання Правил адвокатської етики як одного з основних зобов'язань адвоката, які він бере на себе, складаючи Присягу адвоката України.

Виходячи з наведених міркувань, були вироблені ці Правила з метою уніфікованого закріплення традицій і досвіду української адвокатури в сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загальноновизнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві.

Вони покликані слугувати системою орієнтирів для адвокатів України при збалансуванні, практичному узгодженні ними своїх багатоманітних професійних прав і обов'язків відповідно до статусу, основних завдань адвокатури та принципів її діяльності, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру» та іншими законодавчими актами України, а також мають закріпити єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки адвоката у дисциплінарному провадженні кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури при оскарженні дій адвоката як таких, що порушують присягу адвоката через порушення Правил адвокатської етики.

Розділ I

Загальні положення

Стаття 1. Співвідношення Правил адвокатської етики і чинного законодавства про адвокатуру

Норми цих Правил не відміняють і не замінюють положень чинного законодавства про адвокатуру, а доповнюють і конкретизують його.

Стаття 2. Дія Правил адвокатської етики за предметом, колом осіб та в часі

(1) Дія цих Правил поширюється на всі види професійної діяльності адвоката і в частині, визначеній Правилами, — на іншу його діяльність (дії), котра може вступити в суперечність з професійними обов'язками адвоката або підірвати престиж адвокатської професії.

(2) Дія цих Правил поширюється також на членів органів адвокатури, помічників адвокатів у частині, яка застосована до їх діяльності.

(3) Дія цих Правил поширюється на відносини, що виникли після їх прийняття.

Стаття 3. Тлумачення Правил адвокатської етики

Право офіційного тлумачення цих Правил належить виключно Вищій кваліфікаційній комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України.

Стаття 4. Терміни, використані в цих Правилах

Стосовно до змісту цих Правил вживані в них терміни слід вважати такими, що мають наступний зміст:

Клієнт - особа, права і свободи якої адвокат захищає або чиї законні інтереси він представляє, або котрій він безпосередньо надає правову допомогу в інших формах, передбачених чинним законодавством.

Угода про надання правової допомоги - договір (контракт), згідно з яким одна сторона - адвокат, що практикує індивідуально, або адвокатське об'єднання - приймає на себе доручення іншої сторони - клієнта (або його представника) — про надання клієнту юридичної допомоги обумовленого ним виду в інтересах клієнта на умовах, передбачених угодою, а інша сторона — клієнт (або його представник) - зобов'язується сплатити гонорар за дії адвоката по наданню правової допомоги, а також у випадку необхідності — фактичні витрати, пов'язані з виконанням угоди.

Угодою можуть передбачатися також інші умови надання юридичної допомоги.

Гонорар - передбачена угодою про надання правової допомоги винагорода за виконані адвокатом дії по наданню правової допомоги; гонорар не включає кошти, що вносяться клієнтом (його представником) на покриття фактичних витрат, пов'язаних з виконанням угоди.

Суд - орган, що представляє судову владу згідно з чинним законодавством.

Інші органи - будь-які органи державної законодавчої або вико-

навчої влади, органи прокуратури, місцевого самоврядування, органи управління установ, організацій, підприємств та їх об'єднань, керівні органи об'єднань громадян.

Інші особи - будь-які юридичні особи, громадяни, Іноземці, особи без громадянства.

Розділ II

Основні принципи адвокатської етики

Стаття 5. Незалежність

(1) Специфіка цілей і завдань адвокатури вимагає як необхідної умови належного здійснення адвокатської діяльності максимальної незалежності адвоката у виконанні своїх професійних прав і обов'язків, що передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність, зокрема з боку державних органів, а також від впливу своїх особистих інтересів.

(2) З метою дотримання цього принципу в своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний протистояти будь-яким спробам посягання на його незалежність, бути мужнім і принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків, відстоюванні професійних прав та їх ефективному використанні в інтересах клієнтів.

(3) Адвокат зобов'язаний не допускати в своїй професійній діяльності компромісів, що применшували б його незалежність, з метою догодити суду, іншим державним органам, третім особам або клієнту, якщо такі компроміси розходяться з законними інтересами клієнта і перешкоджають належному наданню йому правової допомоги.

(4) Адвокат не повинен займатися Іншою діяльністю, яка ставила б його в юридичну, матеріальну або моральну залежність від інших осіб, підпорядкувала його вказівкам або правилам, які можуть увійти в суперечність з нормами чинного законодавства про адвокатуру і цими Правилами, або можуть іншим чином перешкоджати вільному і незалежному виконанню адвокатом його професійних обов'язків.

(5) Адвокат не повинен ділити гонорар, отриманий від клієнта, з іншими особами, окрім адвоката, що раніше виконував це доручення, та спадкоємців померлого адвоката, чиє частково виконане доручення він прийняв.

(6) Адвокат не повинен при виконанні доручення клієнта керуватися вказівками Інших осіб стосовно змісту, форм, методів, послідовності і часу здійснення його професійних прав і обов'яз-

ків, якщо вони суперечать його власній уяві про оптимальний варіант виконання доручення клієнта.

Стаття 6. Дотримання законності

(1) У своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний дотримуватися чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності, вживати всі свої знання і професійну майстерність для належного захисту і представництва прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб.

(2) Адвокат не може давати клієнту поради, свідомо спрямовані на полегшення скоєння правопорушень, або іншим чином зумисно сприяти їх скоєнню його клієнтом або іншими особами.

(3) Адвокат не має права в своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або цим Правилам.

(4) У своєму приватному житті адвокат також зобов'язаний дотримуватися закону, не вчиняти правопорушень і не сприяти зумисно їх скоєнню іншими особами.

Стаття 7. Домінантність інтересів клієнтів

(1) У межах дотримання принципу законності адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності виходити з переваги інтересів клієнтів перед своїми власними інтересами, інтересами колег, партнерів, співробітників, інтересами законних представників клієнтів, або їх опікунів, піклувальників та інших осіб, а також будь-якими іншими міркуваннями.

(2) Адвокат повинен поважати свободу вибору клієнтом адвоката і НІ до прийняття доручення, ні в процесі його виконання не вчиняти перешкод до реалізації цієї свободи.

Стаття 8. Неприпустимість представництва клієнтів з суперечливими інтересами

Адвокат не може представляти одночасно двох або більше клієнтів, інтереси котрих є взаємно суперечливими, або з високим ступенем вірогідності можуть стати суперечливими.

Стаття 9. Конфіденційність

(1) Дотримання принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання правової допомоги. Тому збереження конфіденційності будь-якої інформації, отриманої адвокатом від клієнта, а також про клієнта (зокрема щодо його особи) або інших осіб у процесі здійснення адвокатської

діяльності, є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується.

(2) Дія принципу конфіденційності не обмежена в часі.

(3) Конфіденційність певної інформації, що охороняється правилами цієї статті, може бути відмінена тільки особою, зацікавленого в її дотриманні (або спадкоємцями такої фізичної особи чи правонаступниками юридичної особи), в письмовій або іншій зафіксованій формі.

(4) Адвокат не відповідає за порушення цього принципу у випадках допиту його у встановленому законом порядку як свідка стосовно обставин, які виходять за межі предмета адвокатської таємниці, визначеного чинним законодавством, хоча й охоплюється предметом конфіденційності інформації, передбаченим цими Правилами.

(5) За всіх інших обставин при визначенні обсягу відомостей, на котрі поширюється обов'язок збереження конфіденційності, адвокат повинен виходити з норм цих Правил.

(6) Розголошення відомостей, що складають адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин, включаючи незаконні спроби органів дізнання, попереднього слідства і суду допитати адвоката про обставини, що складають адвокатську таємницю.

(7) Адвокат (адвокатське об'єднання) зобов'язаний забезпечити розуміння і дотримання принципу конфіденційності його помічниками та членами технічного персоналу.

(8) Адвокат (адвокатське об'єднання) зобов'язаний забезпечити такі умови зберігання документів, переданих йому клієнтом, адвокатських дос'є та інших матеріалів, що знаходяться в його розпорядженні і містять конфіденційну інформацію, котрі розумно виключають доступ до них сторонніх осіб.

Стаття 10. Компетентність та добросовісність

(1) Зважаючи на суспільну значущість і складність професійних обов'язків адвоката, від нього вимагається високий рівень професійної підготовки, фундаментальне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва.

(2) Адвокат зобов'язаний надавати правову допомогу клієнтам компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, досконалість в урахуванні всіх обставин, що стосуються доручення клієнта і можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до належного виконання доручення.

(3) Адвокат зобов'язаний незалежно від сфери своєї пере-

важкої спеціалізації, якщо така має місце, підтримувати на належному рівні знання у питаннях, з яких він згідно з чинним законодавством зобов'язаний надавати юридичну допомогу за призначенням органів слідства або суду, а також безкоштовно.

(4) Адвокат має постійно працювати над вдосконаленням своїх знань і професійної майстерності, володіти достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві.

(5) Адвокат повинен забезпечувати розумно необхідний рівень компетентності своїх помічників, технічного персоналу та інших осіб, що залучаються ним для виконання окремих робіт у зв'язку з виконанням доручення.

Стаття 11. Чесність і порядність

Адвокат повинен як у своїй професійній діяльності, так і в приватному житті бути чесним і порядним; не вдаватися до омани, погроз, шантажування, підкупу, використання тяжких матеріальних чи особистих обставин інших осіб або інших протизаконних засобів для досягнення своїх професійних чи особистих цілей; поважати права, законні інтереси, честь, гідність, репутацію та почуття осіб, з якими він спілкується в різних відносинах.

Стаття 12. Повага до адвокатської професії

(1) Всією своєю діяльністю адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, її сутності і громадського призначення, сприяти зберіганню та підвищенню її престижу.

(2) Цей принцип повинен дотримуватись у всіх сферах діяльності адвоката: професійній, громадській, публіцистичній та ін.

(3) Адвокат зобов'язаний виконувати законні рішення виборних органів адвокатури, прийняті в межах їх компетенції, що не виключає можливості критики останніх та їх оскарження у встановленому законом порядку.

(4) Адвокат не повинен вчиняти дій, спрямованих на обмеження права особи на захист, професійних прав адвокатів, незалежності адвокатської професії, підрив її престижу.

Стаття 13. Культура поведінки

Адвокат повинен як у своїй професійній діяльності, так і в приватному житті, дбаючи про престиж звання адвоката, забезпечувати високий рівень культури поведінки, поводити себе гідно, стримано, тактовно, по можливості зберігати самоконтроль і витримку, при здійсненні своєї професійної діяльності мати пристойний зовнішній вигляд.

Стаття 14. Обмежене рекламування діяльності адвокатів

(1) Адвокат, який практикує індивідуально, і адвокатське об'єд-

нання мають право рекламувати свою професійну діяльність з дотриманням чинного законодавства і цих Правил.

(2) Рекламування допускається у формі вміщення об'яв, інформаційних повідомлень та інших рекламних матеріалів у періодичних виданнях, довідниках, інформаційних бюлетенях, інших друкованих виданнях, а також трансляції рекламних матеріалів по радіо і телебаченню.

Адвокат не має права пропонувати свої послуги конкретному клієнту ні особисто, ні через посередників.

(3) Рекламні об'яви або інші рекламні матеріали щодо професійної діяльності адвоката (адвокатського об'єднання):

1) повинні містити: відомості про прізвище та ім'я адвоката (назву адвокатського об'єднання); адресу, за якою може здійснюватись надання правової допомоги цим адвокатом (об'єднанням); номер телефону; загальні відомості про галузі права, в котрих спеціалізується адвокат (адвокатське об'єднання) або вказівку про те, що правова допомога може бути надана з усіх галузей права; реєстраційний номер, дату і місце видачі адвокату свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю (дату реєстрації адвокатського об'єднання та його реєстраційний номер);

2) можуть містити:

- відомості про те, в яких навчальних закладах адвокатом (членами адвокатського об'єднання) отримана освіта; де він підвищував кваліфікацію надалі; про вчені та інші звання адвоката, нагороди, що він має, вчені праці, інші академічні заслуги і професійні досягнення адвоката; його членство в спілках, асоціаціях адвокатів, участь в їх органах;

- дані про тривалість стажу роботи адвокатом або юристом (з обов'язковою конкретизацією тривалості стажу роботи адвокатом);

- відомості про іноземні мови, якими володіє адвокат;

3) не можуть містити:

- оціночних характеристик адвоката;

- відгуків інших осіб про роботу адвоката;

- порівнянь з іншими адвокатами і їх критики;

- заяв про вірогідність успішного виконання доручень та інших заяв, що можуть викликати безпідставні надії у клієнтів;

- вказівок, які можуть скласти уявлення, що діяльність саме цього адвоката характеризується рисами і показниками, припам'ятованими, в дійсності, адвокатурі як такій.

(4) Рекламні матеріали про діяльність адвоката (адвокатського об'єднання) мають бути об'єктивними, достовірними, чіпкими і зрозумілими, не повинні містити натяків, двозначностей або іншим чином утворювати підґрунтя для введення потенційних

клієнтів в оману, мають відповідати розумним естетичним вимогам.

(5) Рекламні матеріали про діяльність адвокатських об'єднань, в яких вказуються імена адвокатів та інших співробітників адвокатського об'єднання, повинні містити також точні вказівки про статус кожної з цих осіб: адвокат, помічник адвоката, юрист (без статусу адвоката) або член технічного персоналу (директор, менеджер, секретар, перекладач і т. ін.).

(6) Адвокати (керівники адвокатського об'єднання) несуть персональну відповідальність за достовірність рекламних матеріалів про них (про адвокатські об'єднання), а також за їх відповідність чинному законодавству і цим Правилам.

Якщо адвокату (адвокатському об'єднанню) стало відомо про поширену без його відома рекламу його діяльності, що не відповідає зазначеним вимогам, він зобов'язаний вжити всіх розумно доступних заходів до спростування і корегування такої рекламної інформації та повідомити про це регіональну кваліфікаційно-дисциплінарну комісію.

(7) Всі вишевикладені обмеження стосовно рекламних матеріалів адвокатів (адвокатських об'єднань) поширюються не тільки безпосередньо на рекламні об'яви, а й на об'яви про прийом на роботу співробітників, тощо.

Розділ III

Відносини адвоката з клієнтами

Стаття 15. Підстави для надання адвокатом правової допомоги

Адвокат надає правову допомогу згідно з чинним законодавством про види адвокатської діяльності на підставі угоди з клієнтом про надання правової допомоги або за призначенням особи, що здійснює дізнання, слідчого чи суду в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством України.

Стаття 16. Форма угоди про надання правової допомоги

(1) У випадках надання правової допомоги таких видів, як консультації та роз'яснення з правових питань, довідки щодо законодавства, складення окремих правових документів, угода може укладатися в спрощеній письмовій формі (рядок у відомості, тощо) або усній формі, коли правова допомога надається безкоштовно.

(2) Стосовно надання правової допомоги інших видів угода мо-

же укладатися в усній формі лише в ситуації, коли укладення письмової угоди є неможливим, а клієнт потребує невідкладного надання правової допомоги. В таких випадках угода підлягає наступному письмовому оформленню.

(3) У всіх інших випадках доручення клієнта на надання йому адвокатом правової допомоги підлягає оформленню у формі письмової угоди про надання правової допомоги.

Стаття 17. Загальні вимоги до змісту угоди про надання правової допомоги

(1) В угоді про надання правової допомоги мають бути чіткої недвозначно визначені всі головні умови, на яких адвокат приймає доручення клієнта.

(2) В угоді про надання правової допомоги в будь-якому випадку мають бути визначені:

а) прізвище, ім'я та по батькові, адреса фізичної особи або назва та адреса юридичної особи — клієнта;

б) ті ж відомості щодо особи, яка уклала угоду, якщо договір укладається не особисто клієнтом;

в) прізвище, ім'я та по батькові адвоката (або назва адвокатського об'єднання), який надаватиме правову допомогу, та його адреса;

г) зміст доручення: яка саме правова допомога має надаватися за угодою і де вона має надаватися;

д) розмір гонорару, порядок його обчислення (фіксована сума, погодинна оплата) і внесення (авансування, оплата за результатом, тощо);

е) розмір, порядок обчислення і внесення фактичних витратів, пов'язаних з виконанням доручення;

є) підписи осіб, що уклали угоду.

(3) Угода не повинна містити положень, що суперечать чинному законодавству та цим Правилам. Зокрема, забороняється включення в угоду з клієнтом положень про позбавлення його права стягнення шкоди, заподіяної неналежним виконанням адвокатом прийнятого доручення, або про обмеження такого права.

Стаття 18. Особи, від яких адвокат може прийняти доручення на надання правової допомоги. Забезпечення реальної згоди клієнта на надання йому допомоги певним адвокатом

(1) Адвокат може прийняти доручення на надання правової допомоги тільки безпосередньо від клієнта або його представника, уповноваженого на укладання угоди з адвокатом, або законного представника неповнолітнього чи недієздатного клієнта, або орга-

ну (посадової особи), уповноваженого призначати захисника в кримінальному судочинстві відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України.

(2) У всіх випадках, коли допускається прийняття доручення не безпосередньо від клієнта, а від його представника, адвокат зобов'язаний отримати підтвердження згоди клієнта на надання йому правової допомоги цим адвокатом, якщо у представника відсутні повноваження на вибір адвоката на свій розсуд без погодження з клієнтом.

Стаття 19. Інформування, що забезпечує вільний вибір клієнтом адвоката

До підписання угоди адвокат має повідомити клієнту, в яких галузях права він спеціалізується, якщо така спеціалізація має місце, а на прохання клієнта - також відомості про стаж роботи адвокатом, наявність досвіду у веденні певної категорії справ та обставини, що можуть вплинути на можливе виникнення конфлікту інтересів.

Стаття 20. Дотримання принципів компетентності та добросовісності на стадії прийняття адвокатом доручення клієнта

(1) Приймаючи доручення на надання правової допомоги, адвокат повинен зважити свої можливості по його виконанню і зобов'язаний відмовитись від прийняття доручення, якщо є розумно достатні підстави вважати, що стосовно даного доручення норми цих Правил, в яких втілений принцип компетентності, не можуть бути адвокатом дотримані.

(2) У випадку, коли для досягнення рівня компетентності, необхідного для належного виконання доручення, адвокату потрібна спеціальна підготовка, що виходить за межі звичайної підготовки до справи і вимагає значного часу через відсутність у адвоката спеціальних знань законодавства, що підлягає застосуванню в даному випадку, або досвіду ведення відповідної категорії справ, адвокат зобов'язаний до укладення угоди з клієнтом попередити його про необхідність такої підготовки.

(3) Адвокат не повинен приймати доручення на надання правової допомоги, якщо він через обсяг зайнятості не зможе забезпечити розумно необхідну сумлінність виконання доручення, досконалість, ретельність підготовки, оперативність при виконанні доручення, окрім випадків, коли відмова від прийняття доручення в конкретній ситуації може призвести до суттєвого порушення прав та законних інтересів клієнта, або коли клієнт дає згоду на запропоновані йому строки виконання доручення, якщо відстрочка об'єктивно не повинна суттєво позначитись на можливості належ-

ного виконання доручення. В будь-якому випадку до укладення угоди з клієнтом адвокат зобов'язаний попередити клієнта про складнощі і можливі негативні наслідки для результату виконання доручення, пов'язані з обсягом зайнятості цього адвоката.

(4) До підписання угоди про надання правової допомоги у справі, що підлягає судовому розгляду, адвокат повинен з'ясувати всі відомі клієнту обставини, які можуть позначитися на визначенні наявності правової позиції у справі та її змісті, та запитати і вивчити всі відповідні документи, які є в розпорядженні клієнта.

(5) Адвокат не повинен приймати доручення на виконання дій, що виходять за межі його професійних прав та обов'язків.

Стаття 21. Інформування клієнта щодо правової позиції у справі

(1) Якщо після виконання вимог, викладених у частині четвертій статті 20 цих Правил, адвокат переконається у наявності фактичних і правових підстав для виконання певного доручення, він повинен неупереджено й об'єктивно викласти їх клієнту і повідомити в загальних рисах, який час і обсяг роботи вимагатиметься для виконання цього доручення, та які правові наслідки досягнення результату, якого бажає клієнт, може мати для суттєвих інтересів клієнта.

(2) Якщо за наявності фактичних і правових підстав для виконання доручення, свідомо для адвоката існує поширена несприятлива (з точки зору гіпотетичного результату, бажаного для клієнта) практика застосування відповідних норм права, адвокат зобов'язаний повідомити про це клієнта.

(3) У випадку, коли адвокат дійде висновку про відсутність фактичних та правових підстав для виконання доручення, він зобов'язаний повідомити про це клієнта та узгодити з ним зміну змісту доручення, що відповідає би тому гіпотетичному результату, котрий може бути досягнутий згідно з чинним законодавством, або відмовитись від прийняття доручення.

(4) Адвокат повинен повідомити клієнта про можливий результат виконання доручення на підставі закону та практики його застосування. При цьому забороняється давати клієнту запевнення і гарантії стосовно реального результату виконання доручення, прямо або опосередковано сприяти формуванню у нього необґрунтованих надій, а також уявлення, що адвокат може вплинути на результат іншими засобами, окрім сумлінного виконання своїх професійних обов'язків.

Стаття 22. Дотримання принципу законності на стадії прийняття доручення клієнта

(1) Адвокату забороняється приймати доручення, якщо резуль-

та, якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких клієнт наполягає, є протиправними.

(2) Якщо клієнт наполягає на використанні засобів виконання доручення, котрі є протиправними, адвокат повинен повідомити клієнта про неприпустимість їх застосування та вказати на можливі законні шляхи досягнення того самого або подібного результату. Якщо і при цьому не вдається узгодити з клієнтом зміну змісту доручення, адвокат зобов'язаний відмовитись від укладення з клієнтом угоди.

Стаття 23. Дотримання принципу неприпустимості представництва клієнтів з суперечливими інтересами на стадії прийняття доручення клієнта

(1) Адвокат не має права прийняти доручення, якщо інтереси клієнта об'єктивно суперечать інтересам іншого клієнта, з яким адвокат (адвокатське об'єднання) зв'язаний угодою про надання правової допомоги, або якщо є розумні підстави вважати, що передбачуваний розвиток інтересів нового і попереднього клієнта призведе до виникнення суперечності інтересів.

(2) Обмеження, передбачене частиною першою цієї статті, може бути скасоване в конкретному випадку за письмовою згодою обох (всіх тих) клієнтів, інтереси яких є (або можуть стати) суперечливими.

(3) Адвокат не може прийняти доручення, знаючи, що його виконання може суперечити його власним інтересам, інтересам його родичів чи адвокатського об'єднання, членом котрого він є, або суперечитиме його професійним та іншим обов'язкам, партійним чи релігійним переконанням.

Прийняття доручення за таких обставин можливе лише за умови повідомлення клієнту про можливий конфлікт інтересів і отримання письмової згоди-клієнта на представництво його інтересів цим адвокатом, а також за умови, що адвокат впевнений, що він зможе зберегти незалежність і об'єктивність своїх висновків та дій, а також дотримання всіх інших професійних та етичних вимог при виконанні цього доручення.

(4) В будь-якому випадку адвокат не може прийняти доручення, в предметі якого безпосередньо зацікавлений він особисто або його близький родич (або партнер, помічник, член технічного персоналу, член адвокатського об'єднання, до якого належить адвокат), від клієнта, інтереси котрого суперечать інтересам вказаних осіб.

(5) Адвокат, який перебуває в родинних стосунках з іншим адвокатом (батько, мати, син, дочка, рідний брат або сестра, подружжя), не повинен приймати доручення клієнта, знаючи, що його інтереси суперечать інтересам клієнта, якого представляє

цей інший адвокат, за винятком випадків, коли обидва клієнти дають на це свого згоду після роз'яснення кожному з них його адвокатом ситуації, що склалася.

Стаття 24. Етичні засади прийняття доручення на здійснення посередництва між клієнтами

Адвокат може виступати посередником між клієнтами за умови, що:

1) між інтересами клієнтів немає суперечностей і вірогідність виникнення таких є незначною;

2) адвокат пояснить кожному з клієнтів можливі наслідки виконання ним ролі посередника, пов'язаної з одночасним представництвом їх інтересів, включаючи переваги і ризики, котрі можуть бути з цим пов'язані, сутність правових та етичних норм, що регламентують відносини клієнта з адвокатом, і отримає згоду кожного з клієнтів на їх одночасне представництво;

3) адвокат має достатні підстави вважати, що результат одночасного представництва клієнтів буде належним чином відповідати інтересам кожного з них і що навіть при недосягненні результату посередництва інтереси і можливості кожного з клієнтів щодо подальшого захисту його інтересів не постраждають внаслідок їх попереднього представництва одним адвокатом;

4) адвокат має достатні підстави вважати, що він зможе зберегти об'єктивність при одночасному представництві інтересів клієнтів і по відношенню до кожного з них виконати свої професійні обов'язки відповідно до закону і вимог цих Правил.

Стаття 25. Дотримання принципу конфіденційності на стадії прийняття доручення клієнта

(1) Адвокат не повинен приймати доручення, виконання якого може потягти за собою розголошення відомостей, конфіденційність котрих охороняється цими Правилами, крім випадків, коли на це буде отримано письмову згоду особи, зацікавленої в збереженні конфіденційності, за умови, що її інтересам при цьому об'єктивно не буде завдано шкоди.

(2) У випадку відмови від прийняття доручення адвокат зобов'язаний зберігати конфіденційність інформації, повідомленої йому клієнтом у ході переговорів про прийняття доручення, або такої, що стала йому відомою у зв'язку з цим.

Стаття 26. Дотримання принципу конфіденційності та обмежень, пов'язаних з конфліктом інтересів, при прийнятті доручення адвокатськими об'єднаннями

(1) Правила статей 23, 25 цих Правил про обмеження права на

прийняття доручення внаслідок суперечності інтересів та обмежень, що випливають з принципу конфіденційності, поширюються на відносини, що виникають при укладенні угоди як безпосередньо з адвокатом, так і з адвокатським об'єднанням.

(2) Жоден з адвокатів - членів адвокатського об'єднання не може прийняти доручення клієнта, якщо іншому адвокату - члену цього адвокатського об'єднання це забороняється згідно з правилами, передбаченими статтями 23, 25 цих Правил.

(3) Правила, викладені в статтях 23 і 25 цих Правил, в частині, що стосується адвокатських об'єднань, поширюються на членів адвокатських об'єднань, діяльність яких здійснюється в одному приміщенні, які користуються технічними послугами одного й того самого технічного персоналу та користуються спільною офісною технікою, а також перебувають при здійсненні професійної діяльності у відносинах регулярного спілкування, пов'язаного з технічними особливостями організації роботи об'єднання.

Стаття 27. Дотримання поваги до прав інших адвокатів на стадії прийняття доручення клієнта

(1) До укладення угоди з клієнтом адвокат повинен з'ясувати у нього, чи він не зв'язаний нерозірваною угодою з іншим адвокатом (адвокатським об'єднанням) на виконання тотожного або такого, що частково збігається за обсягом, доручення, а також з'ясувати, з яких причин клієнт бажає відмовитись від подальшою надання йому правової допомоги іншим адвокатом (адвокатським об'єднанням).

(2) Якщо ці причини пов'язані з незрозумінням клієнтом об'єктивних характеристик його доручення, обсягу професійних прав та обов'язків адвоката тощо, адвокат повинен дати клієнту відповідні роз'яснення.

(3) Якщо клієнт наполягає на заміні адвоката, що виконує доручення, адвокат може прийняти доручення після того, як угоду з іншим адвокатом (адвокатським об'єднанням) буде розірвано.

(4) Неприпустимо прямо або опосередковано схилити клієнта до зміни адвоката, якщо немає об'єктивних підстав вважати, що подальше надання правової допомоги клієнту іншим адвокатом може завдати шкоди його інтересам.

Стаття 28. Засади прийняття доручення клієнта декількома адвокатами

(1) За бажанням клієнта або за погодженням з ним допускається прийняття одного доручення декількома адвокатами. В цьому випадку угодою можуть бути визначені засади розподілу обов'язків та повноважень адвокатів, що сумісно виконуватимуть доручення, а також їх відповідальності перед клієнтом.

(2) Забороняється спонукати клієнта до укладання угоди з декількома адвокатами (що тягне збільшення суми гонорару), якщо причина неможливості виконання доручення одним з них самостійно полягає в його некомпетентності.

(3) У випадках, коли угода про надання правової допомоги укладається з адвокатським об'єднанням в цілому, рішення про призначення конкретного адвоката чи кількох адвокатів для виконання доручення або про заміну адвоката чи адвокатів (у випадках, коли це не суперечить закону) приймається адвокатським об'єднанням на свій розсуд (про що клієнту має бути попередньо повідомлено), якщо в угоді не вказаний інший порядок заміни адвоката.

(4) У випадках, коли клієнт після укладення угоди про надання йому правової допомоги певним адвокатом без погодження з останнім укладе угоду з іншим адвокатом, то перший з адвокатів, а також і другий, якщо клієнт не повідомить його про наявність попередньої угоди, матиме право в односторонньому порядку розірвати укладену угоду про надання правової допомоги за винятком випадків, передбачених чинним законодавством, коли відмова адвоката від подальшого виконання професійних функцій щодо клієнта не допускається.

Стаття 29. Дотримання принципу законності на стадії виконання адвокатом доручення клієнта

Адвокату категорично забороняється використовувати при виконанні доручення клієнта незаконні та неетичні засоби, зокрема, спонукати свідків до давання завідомо неправдивих свідчень, вдаватися до протизаконних методів тиску на протилежну сторону чи свідків (погроз, шантажу, тощо), використовувати свої особисті зв'язки для впливу на суд або Інший орган, перед яким він здійснює представництво інтересів клієнтів, використовувати інформацію, отриману від колишнього клієнта, конфіденційність якої охороняється законом, використовувати інші засоби, що суперечать чинному законодавству або цим Правилам.

Стаття 30. Дотримання права клієнта на вибір адвоката, що надаватиме йому правову допомогу, на стадії виконання доручення

(1) Адвокат не повинен без погодження з клієнтом передоручати виконання доручення в цілому або його відносно самостійних частин іншим особам; вони можуть залучатися до виконання окремих допоміжних дій, пов'язаних із виконанням доручення, і при цьому адвокат несе відповідальність перед клієнтом за такі дії цих осіб.

(2) Залучення інших адвокатів до сумісного виконання доручення допускається на умовах, визначених статтею 28 цих Правил.

Стаття 31. Інформування клієнта про хід виконання доручення

Адвокат повинен з розумною регулярністю інформувати клієнта про хід виконання доручення і своєчасно відповідати на запити клієнта про стан його справи. Інформація має подаватися клієнту в обсязі, достатньому для того, щоб він міг приймати обґрунтовані рішення відносно суті свого доручення.

Стаття 32. Дотримання принципу добросовісності на стадії виконання адвокатом доручення клієнта

(1) Кожному дорученню, незалежно від розміру обумовленого гонорару, адвокат повинен приділяти розумно необхідну для його успішного виконання увагу.

(2) При виконанні доручення адвокат зобов'язаний використати всі розумно необхідні і доступні йому законні засоби для надання ефективної правової допомоги клієнту.

(3) Адвокат має виявляти активність у збиранні відомостей про факти, що можуть бути використані як докази у дорученій йому справі, бути принциповим і наполегливим у використанні дозволених законом засобів їх отримання.

(4) Адвокат повинен намагатися оперативно виконувати доручення клієнтів, дотримуючись при цьому всіх інших вимог, що пред'являються законом і цими Правилами до належного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків.

Стаття 33. Гонорар

(1) Гонорар є єдиною допустимою формою отримання адвокатом винагороди за надання правової допомоги клієнту.

(2) Гонорар, отримуваний адвокатом за надання правової допомоги, повинен бути законним за формою і порядком внесення і розумно обґрунтованим за розміром.

(3) Фактори, що повинні братися до уваги при визначенні обґрунтованого розміру гонорару, включають в себе;

1) обсяг часу і роботи, що вимагаються для належного виконання доручення; ступінь складності та новизни правових питань, що стосуються доручення; необхідність досвіду для його успішного завершення;

2) вірогідність того, що прийняття доручення перешкоджатиме прийняттю адвокатом інших доручень або суттєво ускладнить їх виконання в звичайному часовому режимі;

- 3) необхідність виїзду у відрядження;
- 4) важливість доручення для клієнта;
- 5) роль адвоката в досягненні гіпотетичного результату, якого бажає клієнт;
- 6) досягнення за результатами виконання доручення позитивного результату, якого бажає клієнт;
- 7) особливі або додаткові вимоги клієнта стосовно строків виконання доручення;
- 8) характер і тривалість професійних відносин даного адвоката з клієнтом;
- 9) професійний досвід, науково-теоретична підготовка, репутація, значні професійні здібності адвоката.

(4) Жодний з факторів, вказаних у частині третій цієї статті, не має самодостатнього значення; вони підлягають врахуванню в їх взаємозв'язку стосовно до обставин кожного конкретного випадку.

(5) Розмір гонорару і порядок його внесення мають бути чітко визначені в угоді про надання правової допомоги.

(6) Засади обчислення гонорару (фіксована сума, погодинна оплата, доплата гонорару за позитивний результат по справі, тощо) визначаються за домовленістю між адвокатом та клієнтом і також мають бути закріплені в угоді.

(7) Угодою може бути передбачена можливість наступної зміни гонорару, визначеного у фіксованій сумі, у зв'язку із суттєвим зростанням або зменшенням обсягу допомоги, що має бути надана, та наслідки недосягнення згоди з цього питання.

Стаття 34. Оплата фактичних витратів, пов'язаних з виконанням доручення

(1) Адвокат має право, окрім гонорару, стягувати з клієнта кошти, необхідні для покриття фактичних витрат, пов'язаних з виконанням доручення, якщо обов'язок клієнта з погашення цих витрат визначено угодою.

(2) В угоді про надання правової допомоги мають бути визначені види передбачуваних фактичних витрат, пов'язаних з виконанням доручення (оплата роботи фахівців, чії висновки запитуються адвокатом, транспортні витрати, оплата друкарських, копіювальних та інших технічних робіт, перекладу та нотаріального посвідчення документів, телефонних розмов тощо), порядок їх погашення (авансування, оплата по факту в певний строк і т. ін.) та може бути визначений їх обсяг.

(3) Якщо необхідність несення фактичних витрат певних додаткових видів або збільшення їх орієнтовного обсягу, визначеного раніше, з'ясувалася після укладення угоди, адвокат повинен

негайно повідомити про це клієнта та отримати його згоду на погашення необумовлених раніше видатків.

Стаття 35. Особи, від яких адвокат може приймати гонорар та погашення фактичних видатків, пов'язаних з дорученням

Адвокат не повинен приймати гонорар або оплату фактичних видатків, пов'язаних з виконанням доручення, від інших осіб, окрім клієнта (або Іншої особи, яка відповідно до статті 18 цих Правил, уклала угоду про надання правової допомоги в інтересах клієнта), крім випадків, коли:

- 1) клієнт (його представник) наполягає на цьому;
- 2) прийняття оплати від іншої особи за конкретних обставин не зможе вплинути на незалежність адвоката в наданні правової допомоги клієнту та не потягне за собою порушення обов'язків адвоката, передбачених чинним законодавством та цими Правилами.

Стаття 36. Списання гонорару. Отримання невнесеного (недовнесеного) гонорару

(1) Право на повернення внесеного клієнтом гонорару в свою власність (списання гонорару) в повному обсязі виникає у адвоката тільки після завершення виконання доручення; разом з тим адвокат має право частково списувати гонорар по ходу виконання доручення, якщо інше не передбачене угодою про надання правової допомоги.

(2) Право адвоката на отримання невнесеного (недовнесеного) гонорару не залежить від результату виконання доручення, якщо інше не передбачене угодою про надання правової допомоги.

Стаття 37. Гонорарні відносини у випадку дострокового розірвання угоди

У випадку дострокового розірвання угоди про надання правової допомоги:

1) за ініціативою клієнта, якщо причина розірвання угоди полягає в неналежному, такому, що не відповідає закону і цим Правилам, виконанні доручення, або при фактичній відмові адвоката від виконання доручення (окрім випадків, коли згідно з законом і цими Правилами допускається одностороннє розірвання угоди адвокатом) - адвокат не має права вимагати сплати йому гонорару і повинен повернути клієнту одразу після розірвання угоди фактично внесений гонорар;

2) за ініціативою клієнта в інших випадках, а також за зустрічною ініціативою адвоката і клієнта або за ініціативою адвоката у випадках, коли це допускається відповідно до закону та цих Пра-

вил, адвокат має право вимагати сплати гонорару в частині, що відповідає обсягу фактично виконаної адвокатом роботи, або списати відповідну частину реально внесеного клієнтом гонорару, якщо інше не передбачене угодою про надання правової допомоги.

Стаття 38. Окремі аспекти майнових відносин, що виникають при переукладенні угоди про надання правової допомоги іншим адвокатом

(1) Сума гонорару, обумовлена в угоді про надання правової допомоги, є обов'язкового тільки для адвоката (адвокатського об'єднання), що уклав цю угоду, і не перешкоджає іншому адвокату, що приймає це доручення (повністю або в частині) після розірвання попередньої угоди на його виконання, визначити суму гонорару наново, виходячи з критеріїв, передбачених частиною третьою статті 33 цих Правил.

(2) Адвокат, що продовжує виконання доручення, раніше прийняте іншим адвокатом (адвокатським об'єднанням):

1) внаслідок переукладення угоди на надання правової допомоги - повинен по можливості сприяти отриманню сум гонорару, належних іншому адвокату за фактично виконаний ним обсяг роботи;

2) у випадку смерті іншого адвоката (ліквідації адвокатського об'єднання) - повинен сприяти отриманню зазначених сум його спадкоємцями (правонаступниками об'єднання).

Стаття 39. Етичні обмеження щодо майнових угод адвоката з клієнтом

Адвокат не може укласти з клієнтом, доручення якого перебуває в його провадженні, угод майнового характеру, окрім угод про засоби забезпечення зобов'язань клієнта щодо сплати гонорару або погашення фактичних видатків, пов'язаних з виконанням доручення.

Стаття 40. Одностороннє розірвання клієнтом угоди про надання правової допомоги

(1) Клієнт може в будь-який час і з будь-яких причин (або без їх пояснення) розірвати угоду з адвокатом в односторонньому порядку.

(2) Адвокат не має права вчиняти тиск на клієнта з метою перешкодити реалізації цього права.

(3) Водночас адвокат, котрому став відомий намір клієнта розірвати угоду з ним, повинен пояснити клієнту можливі наслідки цього для перспективи подальшого виконання його доручення, з'ясувати причини, що потягли за собою Ініціювання клієнтом ро-

зривання угоди, і якщо вони пов'язані з помилковим уявленням клієнта про хід захисту (представництва) його інтересів або обумовлені недоліками в захисті (представництві) клієнта адвокатом, які можуть бути усунені, - пояснити це клієнту і обговорити з ним можливість збереження угоди, якщо це об'єктивно відповідає інтересам клієнта.

Стаття 41. Одностороннє розірвання адвокатом угоди про надання правової допомоги

(1) Адвокат може достроково (до завершення виконання доручення) розірвати угоду з клієнтом за сукупності таких умов;

1) клієнт згоден на розірвання угоди, маючи достатню інформацію про можливі наслідки цього для перспективи виконання його доручення;

2) у клієнта є реальна можливість звернутися до іншого адвоката;

3) чинним законодавством не передбачено неможливість розірвання угоди про надання правової допомоги певного виду.

(2) Без дотримання умов, передбачених пунктами 1, 2 частини першої цієї статті, адвокат може достроково розірвати угоду з клієнтом за однієї з наступних обставин:

1) клієнт вчиняє дії, що стосуються суті доручення, на порушення чинного законодавства і відмовляється припинити їх вчинення, не зважаючи на роз'яснення адвоката;

2) клієнт використовує правову допомогу, що йому надається адвокатом, для полегшення вчинення злочину;

3) клієнт, не зважаючи на роз'яснення адвоката, наполягає на досягненні результату, який через нові або нововиявлені обставини є об'єктивно недосяжним;

4) клієнт грубо порушує обов'язки, взяті ним на себе згідно з угодою про надання правової допомоги;

5) належне виконання доручення стає неможливим через дії клієнта, що вчиняються ним всупереч порадам адвоката;

6) клієнт вчиняє дії, що ганьблять честь, гідність і ділову репутацію адвоката;

7) клієнт не погоджується погашати фактичні видатки у випадку, передбаченому частиною третьою статті 34 цих Правил, якщо вони є необхідними для подальшого виконання доручення;

8) фізичний або психологічний стан адвоката позбавляє його можливості належним чином продовжувати виконання доручення; в цьому випадку адвокат зобов'язаний вжити всіх доступних йому заходів для запобігання ущемленню законних інтересів клієнта і забезпеченню подальшого представництва клієнта іншим адвокатом;

9) в інших випадках, передбачених цими Правилами.

(3) У всіх випадках розірвання угоди за Ініціативою адвоката він зобов'язаний попередити про це клієнта, пояснити йому причини розірвання угоди, пересвідчитись, що вони об'єктивно або суб'єктивно, виходячи з позиції, зайнятої клієнтом, не можуть бути усунені, і вжити розумно необхідних заходів для захисту законних інтересів клієнта.

Стаття 42. Розірвання угоди про надання правової допомоги за взаємною згодою адвоката і клієнта

Угода про надання правової допомоги може бути в будь-який час розірвана за взаємною згодою адвоката і клієнта за умови, що клієнту повідомлено можливі наслідки розірвання угоди для перспективи виконання його доручення.

Стаття 43. Розірвання угоди про надання правової допомоги через суперечність інтересів клієнтів або неможливість дотримання принципу конфіденційності

(1) У випадку, коли в процесі виконання доручення клієнта адвокат дізнався про існування суперечності між інтересами цього та інших клієнтів, а також інших осіб за обставин, зазначених у статтях 23 та 25 цих Правил, він повинен розірвати угоду з клієнтом (одним з клієнтів), якщо не буде отримано відповідної письмової згоди клієнта (клієнтів) або осіб, зацікавлених у збереженні конфіденційної інформації, на подальше представництво його (їх) інтересів цим адвокатом або на розголос конфіденційної інформації.

(2) При визначенні того, з ким із клієнтів розірвати угоду у випадках, передбачених частиною першою статті 23 цих Правил, адвокат має виходити із зіставлення можливостей рівноцінного представництва інтересів кожного з них іншим адвокатом, важливості прав та інтересів, пов'язаних з предметом доручень, строків необхідного здійснення дій по кожному з доручень, розміру передбачуваної шкоди, що може бути заподіяна кожному з клієнтів внаслідок розірвання угоди про надання правової допомоги.

Стаття 44. Обов'язки адвоката при розірванні угоди

При розірванні угоди (незалежно від причин) адвокат зобов'язаний:

1) повернути клієнту отримані від нього документи, а також документи, видані адвокату для клієнта іншими особами в ході виконання доручення, майно, передане клієнтом на зберігання адвокату, та невитрачені кошти, що призначалися для погашення видатків, пов'язаних з виконанням доручення;

2) поінформувати клієнта щодо здійсненої адвокатом роботи і передати клієнту копії процесуальних документів, складених адвокатом при виконанні доручення. Це правило не поширюється на випадки розірвання угоди адвокатом з підстав грубого порушення клієнтом зобов'язань, прийнятих на себе згідно з угодою, що виразилося у відмові від сплати або фактичній несплаті гонорару в повному обсязі.

Стаття 45. Розірвання угоди про надання правової допомоги з адвокатським об'єднанням

Якщо стороною в угоді з клієнтом про надання правової допомоги виступає адвокатське об'єднання, то при виникненні обставин, які є підставами для розірвання угоди, пов'язаних з конкретним адвокатом, котрого об'єднання призначило для надання правової допомоги клієнту, адвокатське об'єднання повинне вжити заходів для заміни адвоката за згодою клієнта, якщо при цьому можуть бути дотримані вимоги цих Правил.

Стаття 46. Етичні аспекти відносин адвоката з недієздатним (обмежено, частково дієздатним) клієнтом

(1) Недієздатність (обмежена, часткова дієздатність) клієнта або його фактично знижена здатність адекватно оцінювати дійсність сама по собі не може правити за підставу, що виправдовує невиконання (неналежне виконання) адвокатом своїх професійних обов'язків по відношенню до такого клієнта.

(2) Якщо через вік, психічне захворювання, інші об'єктивні причини у клієнта знижена можливість приймати виважені рішення, пов'язані зі змістом доручення, адвокат повинен намагатися підтримувати з ним нормальні стосунки, що відповідають вимогам цих Правил.

(3) Якщо клієнт у встановленому законом порядку визнаний недієздатним (обмежено дієздатним) і над ним запроваджено опіку (піклування) або якщо клієнт є неповнолітнім, і інтереси клієнта, відповідно, представляє законний представник (або опікун, піклувальник), котрий свідомо для адвоката діє на шкоду законним інтересам неповнолітнього (підопічного), адвокат повинен:

1) відмовитись від прийняття (або, відповідно, - продовження виконання) доручення, яке може завдати шкоди інтересам неповнолітнього (підопічного);

2) вжити всіх доступних йому заходів до захисту законних інтересів клієнта;

3) поставити органи опіки та піклування до відома щодо зазначених дій опікуна (піклувальника) недієздатного (обмежено дієздатного) клієнта або законних представників (опікуна) неповнолітнього.

Стаття 47. Етичні аспекти відносин адвоката з клієнтом - юридичною особою

(1) У відносинах щодо надання правової допомоги клієнту - юридичній особі адвокат при визначенні суб'єкта прав і обов'язків клієнта і відповідному визначенні порядку реалізації своїх обов'язків має виходити з наступного:

1) для цілей передбаченої законодавством та цими Правилами взаємодії з клієнтом (узгодження змісту доручення, отримання дозволу на розголошення конфіденційної інформації, надання роз'яснень щодо правової позиції у справі, Інформування про хід виконання доручення тощо) клієнта уособлює особа, яка від імені юридичної особи уклала угоду на надання останній правової допомоги, маючи на те належні повноваження, або інша особа (особи), зазначена в угоді;

2) носієм прав та обов'язків, які захищає або представляє адвокат при наданні правової допомоги, є юридична особа як така; тому якщо пов'язані з предметом доручення дії особи (осіб), зазначених у частині першій цієї статті, або інших осіб, що перебувають у трудових (членських або подібних) відносинах з клієнтом - юридичною особою, є протиправними або такими, що об'єктивно шкодять Інтересам клієнта і унеможливають ефективне виконання доручення, адвокат має вжити розумно необхідні і доступні йому заходи для зменшення негативних наслідків таких дій, зокрема, може оскаржити їх керівнику юридичної особи (або вищому щодо нього органу).

(2) Якщо, незважаючи на вжиті адвокатом заходи, керівник юридичної особи (або вищий орган) підтримують зазначені дії (бездіяльність), шкідливі для інтересів юридичної особи, адвокат може розірвати угоду на надання правової допомоги клієнту - юридичній особі в односторонньому порядку.

Стаття 48. Особливості застосування правил щодо суперечності інтересів у відносинах з клієнтом - юридичною особою

(1) На відносини щодо надання правової допомоги клієнту - юридичній особі в повному обсязі поширюються норми цих Правил, що регламентують поведінку адвоката в ситуаціях існування або виникнення конфлікту (суперечності) інтересів.

(2) Якщо у спілкуванні з посадовими особами, службовцями та іншими працівниками клієнта - юридичної особи, пов'язаному з наданням правової допомоги цьому клієнту, стає очевидним, що виникає ситуація конфлікту Інтересів, адвокат повинен недвозначно повідомити, що він представляє клієнта - юридичну особу, і пояснити свої обов'язки, пов'язані з конфліктом інтересів.

(3) В період дії угоди про надання правової допомоги клієнту — юридичній особі адвокат не повинен укласти угод про надання правової допомоги з особами, що перебувають в трудових, цивільно-правових та інших правовідносинах з клієнтом, якщо це може суперечити інтересам клієнта - юридичної особи.

(4) В ситуаціях, описаних у частині першій статті 23 та частині першій статті 25 цих Правил, адвокат може прийняти доручення від посадової особи, службовця, Іншого працівника юридичної особи, що опинився у відносинах конфлікту інтересів з останньою (або виконання доручення якого може потягти за собою розголошення відомостей щодо юридичної особи), якщо стосовно до правил зазначених норм від імені юридичної особи дається згода належно уповноваженою особою, що не є тією особою, на користь якої така згода запитується.

Стаття 49. Особливості виконання доручення, пов'язаного з посередництвом між клієнтами

(1) Якщо адвокат виступає в ролі посередника між клієнтами, він повинен з кожним із них узгоджувати рішення, що приймаються, і забезпечувати належну інформованість кожного з них про всі обставини і міркування, що є необхідними для прийняття виважених рішень по суті доручення.

(2) Адвокат повинен припинити свої дії як посередника і розірвати відповідні угоди з кожним із клієнтів, якщо цього вимагає хоча б один з клієнтів, яких він одночасно представляє, або якщо виникають обставини, за яких дотримання умов, передбачених частиною першою статті 24 цих Правил, стає неможливим.

(3) Якщо дії адвоката як посередника між клієнтами не досягли бажаного клієнтами результату, він не може надалі представляти інтереси жодного з клієнтів з питань, пов'язаних із предметом посередництва.

Стаття 50. Етичні аспекти здійснення захисту за призначенням

(1) Здійснення захисту за призначенням органів попереднього слідства та суду у випадках, передбачених чинним кримінально-процесуальним законодавством, є важливим професійним обов'язком адвоката. Необґрунтована відмова від прийняття на себе захисту за цих умов є неприпустимою.

(2) Відмову слід вважати обґрунтованою тільки у випадках:

1) коли адвокат через тимчасову непрацездатність не може повноцінно виконувати свої професійні обов'язки;

2) коли з об'єктивних причин у адвоката відсутня належна кваліфікація для надання правової допомоги у конкретній справі, що є особливо складною;

3) коли при прийнятті адвокатом на себе надання правової допомоги певній особі через конкретні причини неможливо забезпечити дотримання вимог цих Правил, які регламентують ситуацію суперечності інтересів, або правил, що забезпечують гарантії збереження конфіденційної інформації;

4) коли прийняття захисту за призначенням через конкретні об'єктивні причини може потягти за собою суттєве порушення прав і законних інтересів інших клієнтів адвоката, з котрими адвокат пов'язаний раніше укладеними угодами про надання правової допомоги;

5) коли частина роботи, що виконується за призначенням, у загальному обсязі роботи адвоката стає вочевидь надмірною і ставить його в тяжке матеріальне становище.

(3) У випадках здійснення захисту за призначенням у порядку, передбаченому Кримінально-процесуальним кодексом України, з оплатою відповідно до чинного законодавства на будь-якій стадії здійснення правової допомоги допускається укладення угоди з клієнтом про надання йому правової допомоги, яке передбачає внесення гонорару клієнтом.

(4) Адвокат не має права в цих випадках схилити клієнта до укладення угоди шляхом обману, погроз та інших засобів, які суперечать чинному законодавству і цим Правилам.

(5) Адвокат, який виконував на попередньому слідстві захист клієнта на підставі укладеної угоди або за призначенням, не може відмовитись від прийняття доручення на захист цього клієнта в суді першої інстанції.

Стаття 51. Етичні аспекти надання адвокатом правової допомоги малозабезпеченим громадянам

(1) У своїй професійній діяльності адвокат повинен завжди враховувати, що професія адвоката є не тільки джерелом заробітку для нього, а й має важливе соціальне значення, є однією з головних гарантій належного рівня захисту прав та свобод громадян і вимагає від своїх представників відданості цьому призначенню професії, благородства та людяності. Тому адвокат повинен надавати правову допомогу у випадках, передбачених законом, на частково сплатних засадах або безкоштовно.

(2) Необгрунтована відмова або ухилення адвоката від надання правової допомоги безоплатно у випадках, прямо передбачених законом, є неприпустимою. Обгрунтованою такою відмовою слід вважати лише у випадках, аналогічних передбаченим частиною другою статті 50 цих Правил.

(3) Адвокат повинен також намагатись знайти можливість надання правової допомоги незаможним громадянам на частково

сплатних засадах або безкоштовно і в інших випадках, прямо не передбачених законом, виходячи з розумного співвідношення цієї роботи з повністю оплачуваною.

(4) При зверненні до адвоката особи, що завідомо має згідно з законом право на надання правової допомоги безкоштовно, адвокат повинен пояснити їй це право. Адвокату забороняється в цих випадках шляхом повідомлення неправдивої інформації про права такої особи або свідомого їх замовчування добиватися винагороди за надану правову допомогу.

(5) Разом з тим, якщо клієнт, будучи повідомленим про свої права, все ж таки бажає внести гонорар, або якщо за нього це хоче зробити інша особа, адвокат має право прийняти оплату, якщо при цьому не порушуються інші Правила адвокатської етики.

(6) Якщо в рекламних матеріалах про діяльність адвоката (адвокатського об'єднання) зазначається, що правова допомога певних видів або допомога певним категоріям громадян буде надаватися безкоштовно, адвокат зобов'язаний виконувати умови рекламних матеріалів і не може відмовитись від надання безкоштовної правової допомоги у випадках, прямо передбачених рекламними матеріалами. Рівною мірою адвокат (адвокатське об'єднання) має дотримуватися вміщених у рекламних матеріалах вказівок про знижений рівень оплати правової допомоги.

Стаття 52. Дотримання адвокатом принципу добросовісності при здійсненні захисту за призначенням та наданні правової допомоги безоплатно

Адвокат зобов'язаний сумлінно ставитись до виконання прийнятих на себе доручень як у випадках, коли угодами передбачено отримання повноцінного гонорару за їх виконання, так і коли правова допомога, що надається адвокатом, оплачується державою за фіксованими ставками або надається безоплатно відповідно до закону або угоди між адвокатом і клієнтом.

Розділ IV

Відносини адвоката з судом
та іншими учасниками судового процесу

Стаття 53. Дотримання адвокатом принципу законності у відносинах з судом та іншими учасниками судового процесу

(1) Представляючи інтереси клієнта або виконуючи функцію захисника в суді, адвокат зобов'язаний дотримуватися вимог чинного процесуального законодавства, законодавства про адвокатуру та про статус суддів, іншого законодавства, що регламен-

тує поведінку учасників судового процесу, а також вимог цих Правил, не виявляти неповаги до суду (суддів), поводитись гідно і коректно.

(2) Адвокат не повинен пред'являти позовних вимог, клопотань та інших процесуальних документів, що свідомо для нього не ґрунтуються на чинному законодавстві, окрім випадків, коли нормативний акт, що регулює спірні відносини, сам видається незаконним або неконституційним і підлягає оскарженню у передбаченому законом порядку.

(3) В ході судового розгляду справи адвокат не повинен:

1) намагатися вплинути на рішення (вирок) суду позапроцесуальними засобами;

2) робити свідомо неправдиві заяви стосовно фактичних обставин справи або давати їм свідомо неправильну правову оцінку;

3) подавати суду завідомо неправдиві докази або свідомо брати участь в їх формуванні;

4) посилатися в суді на завідомо неправдиві або завідомо викривлені фактичні обставини, або обставини, що завідомо не стосуються предмета спору; або на подані клієнтом докази, стосовно яких йому відомо, що вони є неправдивими, або докази, отримані з порушенням статті 29 цих Правил; а також на особисту ознайомленість з обставинами справи, свою суб'єктивну, не обґрунтовану поданими доказами думку щодо правдивості, порядності та інших особистих якостей учасників процесу, свідків, експертів; а у вступі в судових дебатах - крім того, на обставини, які не були предметом дослідження під час судового розгляду (щодо яких адвокатом не заявлялися клопотання, спрямовані на доказування таких обставин) за винятком загальновідомих фактів;

5) порушувати порядок у судовому засіданні, припускатись сперечань з судом та висловлювань, що принижують честь і підність суду або інших учасників процесу.

(4) Схиляння адвокатом підзахисного, сторін в процесі та свідків до давання завідомо неправдивих пояснень та свідчень або експертів до надання завідомо неправдивих висновків - категорично забороняється.

Стаття 54. **Дотримання принципів незалежності адвоката та домінантності інтересів клієнта у відносинах адвоката з судом**

(1) Дотримуючись принципу законності, адвокат водночас має бути наполегливим і принциповим у відстоюванні інтересів клієнта в суді, не поступатися своєю незалежністю у захисті й представництві прав та інтересів клієнта з метою не погіршити стосунків з суддями;

у випадку вчинення судом тиску на адвоката - не йти на ком-

промiси, якi суперечать охоронюваним законом iнтересам клiєнта; послiдовно дотримуватися принципу доминантностi iнтересiв клiєнта перед всiма iншими iнтересами й мiркуваннями, що пов'язанi з вiдносинами адвоката з судом.

(2) Адвокат не повинен полишати без уваги порушення закону, нетактовне i зневажливе ставлення суду та iнших учасникiв процесу до його клiєнта, його самого або адвокатури в цiлому i повинен реагувати на вiдповiднi дiї у формах, передбачених чинним законодавством.

(3) Адвокат не повинен приймати доручення на ведення в судi справи клiєнта, направленою до нього суддею, який братиме участь в судовому розглядi цiєї справи.

Стаття 55. Деякi аспекти втiлення принципу добросовiсностi при виконаннi адвокатом професiйних обов'язкiв у судi

(1) Адвокат повинен виявляти активнiсть у збираннi та наданнi доказiв у справi, що розглядається судом.

(2) Адвокат повинен прагнути формулювати процесуальнi документи, уснi заяви, клопотання, виступи таким чином, щоби унеможливити iх невірне тлумачення.

Стаття 56. Спiввiдношення принципiв доминантностi iнтересiв клiєнта та законностi при поданнi суду доказiв

Адвокат має право всупереч вимогам клiєнта вiдмовитись посылатися на фактичнi обставини справи i подавати докази, стосовно яких у нього є обґрунтованi сумнiви щодо iх правдивостi.

Стаття 57. Дотримання принципу конфiденцiйностi при здiйсненнi адвокатом професiйної дiяльностi в судi

Адвокат не має права при здiйсненнi професiйної дiяльностi в судi будь-яким чином, безпосередньо або опосередковано порушувати конфiденцiйностi iнформацiї, яка вiдноситься до предмета адвокатської таємниці або є конфiденцiйною згiдно з цими Правилами.

Стаття 58. Дотримання адвокатом принципiв чесностi та порядностi пiд час здiйснення професiйної дiяльностi в судi

(1) Адвокат не повинен повiдомляти учасникам процесу або свiдкам свiдомо неправдиву iнформацiю стосовно фактичних обставин справи, iх правової оцiнки, сутi закону, обсягу прав та обов'язкiв сторiн або iншим чином намагатися схилити iх до змiни iх позицiї, свiдчень, здiйснення iнших дiй, в яких зацiкавлений його клiєнт.

(2) Адвокат повинен уникати позапроцесуального спілкування по суті справи, що є предметом судового розгляду, з учасниками процесу, які не є його клієнтами, і має здійснювати таке лише у формах та з метою, що не суперечить чинному законодавству та цим Правилам і лише у випадках, коли це є необхідним для належного виконання доручення.

(3) Адвокат повинен уникати спілкування з суддею в будь-яких формах, окрім передбачених законодавством, по суті справи, що розглядається судом, і не повинен спонукати до цього клієнта.

(4) Адвокат не повинен вчиняти дій, спрямованих на невинуватене затягування судового розгляду справи.

Стаття 59. Культура поведінки адвоката у відносинах з іншими учасниками судового процесу

У відносинах з іншими учасниками процесу адвокат повинен:

- 1) бути стриманим і коректним;
- 2) реагувати на неправильні дії або вислови цих осіб у формах, передбачених законом, зокрема у формі заяв, клопотань, скарг, тощо;
- 3) при допиті підсудних, потерпілих, сторін у цивільному процесі, свідків та інших осіб бути тактовним, не ставити запитань у підвищеному тоні, брутальній, знущальній формі або формі, що принижує їх честь та гідність.

Розділ V

Відносини адвоката при здійсненні професійної діяльності з іншими органами та особами

Стаття 60. Етичні аспекти відносин адвоката з органами дізнання, попереднього слідства та адміністративної юрисдикції

(1) У відносинах з органами дізнання, попереднього слідства, адміністративної юрисдикції адвокат має дотримуватися принципів і підходів, закріплених розділом IV цих Правил, з урахуванням специфіки статусу цих органів і процесуальних форм взаємодії адвоката з ними, передбачених чинним законодавством.

(2) Адвокат повинен зберігати таємницю слідства в межах, визначених чинним кримінально-процесуальним законодавством.

(3) Адвокат не повинен умисно перешкоджати законному здійсненню процесу дізнання, попереднього слідства, адміністративного провадження і давати клієнту поради, свідомо спрямовані на вчинення таких перешкод.

(4) Адвокат не повинен приймати доручення на ведення на стадії дізнання та попереднього слідства справи клієнта, направленою йому особами, що здійснюють дізнання або слідство по цій справі.

Стаття 61. Етичні аспекти відносин адвоката з іншими державними органами

У відносинах з іншими державними органами з приводу виконання доручення клієнта адвокат має дотримуватися вимог цих Правил у частині, застосовній до цих відносин, і не повинен:

1) розголошувати пов'язану з їхньою діяльністю інформацію, що стала йому відомою у зв'язку з виконанням доручення, таємниця якої охороняється чинним законодавством;

2) робити завідомо неправдиві заяви стосовно суті доручення, фактичних обставин, що мають до нього відношення, їх правової оцінки, прав і обов'язків адвоката, клієнта, а також обсягу своїх повноважень по представництву останнього перед цим органом;

3) здійснювати протизаконний тиск на посадових осіб та службовців цих органів, використовуючи особисті зв'язки, погрози, обіцянки, тощо.

Стаття 62. Дотримання принципу незалежності та домінантності інтересів клієнта у відносинах адвоката з органами дізнання, попереднього слідства, адміністративної юрисдикції та іншими державними органами

У відносинах як з органами дізнання, попереднього слідства, адміністративної юрисдикції, так і з іншими державними органами адвокат повинен виявляти принциповість у відстоюванні інтересів клієнта, не допускаючи підлєсливості, та за згодою клієнта оскаржувати незаконні дії посадових осіб або органів, які перешкоджають виконанню доручення, в порядку, передбаченому чинним законодавством.

Стаття 63. Етичні аспекти відносин адвоката з іншими особами

У відносинах з будь-якими особами, з якими адвокат взаємодіє в процесі виконання доручення клієнта, адвокат має дотримуватись вимог цих Правил у частині, застосовній до цих відносин, і не повинен:

1) робити завідомо неправдиві заяви стосовно фактичних обставин, що мають відношення до суті доручення, їх правової оцінки, прав і обов'язків адвоката, клієнта та інших осіб;

2) використовувати засоби і методи, що свідомо порушують законні права та інтереси інших осіб.

Відносини між адвокатами

Стаття 64. Загальні етичні засади взаємин між адвокатами

Відносини між адвокатами повинні будуватися на засадах колегіальності, взаємної поваги представників адвокатської професії, дотримання професійних прав адвокатів, слідування всім основним принципам адвокатської етики, передбаченим цими Правилами.

Стаття 65. Окремі етичні аспекти взаємин між адвокатами

Адвокат не повинен допускати по відношенню до іншого адвоката:

1) висловлювань, що принижують його честь та гідність, завдають шкоди його діловій репутації, нетактовних та принизливих висловів;

2) поширення свідомо неправдивих відомостей про нього;

3) спроб схилити клієнта іншого адвоката до розірвання з ним угоди про надання правової допомоги;

4) спілкування з клієнтом іншого адвоката без згоди останнього з приводу виконуваного ним доручення;

5) намагань схилити до укладення угоди про надання правової допомоги особу, що прийшла в адвокатське об'єднання до іншого адвоката;

6) навмисного введення іншого адвоката в оману стосовно справи, в судовому розгляді якої вони обидва беруть участь, щодо місця і часу проведення судових засідань, результатів розгляду справи судами різних інстанцій, наявності доказів (і намірів їх представити), які в дійсності не існують, намірів свого клієнта, які стосуються предмета спору і ведення справи, умов мирової угоди, що пропонується.

Стаття 66. Допустимі форми реагування адвоката на незаконні або неетичні дії іншого адвоката

Допустимими формами реагування адвоката на незаконну або неетичну поведінку іншого адвоката, якою заподіяна або може бути заподіяна шкода інтересам адвоката, його клієнта, адвокатського об'єднання, виборних органів адвокатури або адвокатури як такої, слід вважати звернення (заяви, скарги) в органи адвокатури, наділені дисциплінарними повноваженнями по відношенню до адвокатів, а також використання інших форм захисту прав та законних інтересів особи, передбачених чинним законодавством України.

Стаття 67. Окремі аспекти дотримання принципу взаємної поваги між адвокатами

(1) Адвокат повинен уникати розголошу в засобах масової інформації (або поширення іншим способом) відомостей, що ганьблять іншого адвоката, якщо цього не вимагають його власні законні інтереси, інтереси його клієнта або адвокатури України.

(2) Адвокат не повинен обговорювати з клієнтами обставини, що стосуються особистого життя іншого адвоката, його матеріального стану, походження, національної належності та інші обставини, що стосуються адвоката, які не мають відношення до суті доручення.

Стаття 68. Обмеження рекламування адвокатської діяльності, пов'язані з принципом колегіальності

Адвокат не може вдаватись до антиреклами стосовно іншого адвоката (адвокатського об'єднання) або використовувати цей метод при рекламуванні своєї діяльності.

Стаття 69. Майновий аспект відносин між адвокатами при направленні клієнта

Адвокат не має права вимагати винагороду від іншого адвоката за направлення йому клієнта.

Розділ VII

Дотримання норм адвокатської етики в громадській, науковій та публіцистичній діяльності адвоката

Стаття 70. Співвідношення між професійними обов'язками адвоката і його громадськими, науковими та іншими інтересами

(1) В своїй громадській, науковій та публіцистичній діяльності адвокат повинен враховувати необхідність дотримання своїх професійних обов'язків, зокрема, тих, що впливають з Правил адвокатської етики.

(2) У випадку виникнення суперечності між професійними обов'язками адвоката, передбаченими чинним законодавством, цими Правилами, і обов'язками перед конкретними клієнтами, що впливають з угод про надання правової допомоги, - з одного боку, та інтересами адвоката, що обумовлені його членством в певній громадській організації, партії, науковому товаристві, тощо - з іншого, адвокат не має права порушувати свої професійні обов'язки.

Стаття 71. Дотримання принципу конфіденційності в громадській, науковій або публіцистичній діяльності адвоката

Адвокат не може використовувати в своїй громадській, науковій або публіцистичній діяльності інформацію, конфіденційність якої охороняється цими Правилами, без згоди на це осіб, зацікавлених у нерозголошенні такої Інформації.

Стаття 72. Дотримання принципу поваги до адвокатської професії в публіцистичній діяльності адвоката

У своїх публіцистичних матеріалах адвокат не повинен поширювати відомостей, що не відповідають дійсності або викладені неправдиво, які порочать честь, гідність чи ділову репутацію інших адвокатів або престиж адвокатури як такої, а обґрунтовану критику зазначених осіб або адвокатури в цілому має викладати в коректній формі.

Розділ VIII

Адвокатське об'єднання як суб'єкт відносин щодо забезпечення дотримання Правил адвокатської етики

Стаття 73. Поширення Правил адвокатської етики на діяльність об'єднань адвокатів

Ці Правила адвокатської етики є обов'язковими для дотримання об'єднаннями адвокатів тією самою мірою, що й окремими адвокатами.

Стаття 74. Обов'язки адвокатського об'єднання щодо забезпечення Правил адвокатської етики

У випадках, коли стороною в угоді про надання правової допомоги є адвокатське об'єднання, воно зобов'язане забезпечити відповідність кандидатури адвоката, котрому доручається виконання угоди (окремих робіт за угодою), вимогам до компетентності, об'єктивно обумовленим характером доручення, а також забезпечити дотримання інших вимог цих Правил, що стосуються укладення угоди на надання правової допомоги, її виконання та припинення.

Стаття 75. Участь адвокатів у забезпеченні дотримання адвокатським об'єднанням Правил адвокатської етики

Кожен адвокат, який є членом адвокатського об'єднання, повинен докладати розумних зусиль щодо забезпечення вжиття об'єд-

нанням заходів, що сприяють дотриманню всіма адвокатами та співробітниками цього об'єднання цих Правил.

Стаття 76. Співвідношення професійних обов'язків адвокатів - членів адвокатського об'єднання з обов'язками, пов'язаними з членством в такому об'єднанні

Для адвоката, який є членом адвокатського об'єднання, професійні обов'язки, перед клієнтами, що випливають із чинного законодавства, Правил адвокатської етики, угод про надання правової допомоги, повинні мати домінуюче значення по відношенню до обов'язків адвоката щодо виконання вказівок керівних органів адвокатського об'єднання.

Розділ IX

Відповідальність за порушення Правил адвокатської етики

Стаття 77. Правові наслідки порушення Правил адвокатської етики

За порушення Правил адвокатської етики до адвоката можуть бути застосовані заходи дисциплінарної відповідальності в порядку, передбаченому чинним законодавством про адвокатуру.

Стаття 78. Відповідальність адвоката за порушення Правил адвокатської етики помічником адвоката

Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за порушення Правил адвокатської етики його помічником, якщо адвокат:

- 1) не забезпечив ознайомлення останнього з цими Правилами;
- 2) не здійснював належного контролю за діями помічника, залученого ним до виконання окремих робіт за дорученням, передбаченим угодою між адвокатом і клієнтом про надання правової допомоги;
- 3) своїми розпорядженнями і порадами або особистим прикладом сприяв порушенню помічником Правил адвокатської етики.

Стаття 79. Відповідальність керівників адвокатських об'єднань за незабезпечення умов для дотримання Правил адвокатської етики

Адвокат, що є керівником адвокатського об'єднання (адвокати - члени колегіального керівного органу адвокатського об'єднання), може бути притягнутий до дисциплінарної відповідально-

сті за невиконання вимог статті 74 цих Правил, а також за прийняття ним (ними) рішень, які тягнуть за собою порушення Правил адвокатської етики.

Стаття 80. Загальні засади застосування дисциплінарної відповідальності за порушення Правил адвокатської етики

(1) При застосуванні дисциплінарних стягнень за порушення Правил адвокатської етики дисциплінарні органи адвокатури мають виходити із загальних засад юридичної відповідальності, зокрема повинні застосовувати заходи дисциплінарної відповідальності лише за винні порушення.

(2) Щодо відносин дисциплінарної відповідальності адвоката діє презумпція невинуватості.

Стаття 81. Роль регіональних дисциплінарних органів адвокатури в роз'ясненні Правил адвокатської етики

(1) У випадках, коли в конкретній ситуації адвокату важко визначити варіант поведінки, який у певних обставинах відповідає би нормам цих Правил, він може звернутися за роз'ясненням до відповідного регіонального дисциплінарного органу адвокатури.

(2) Дії адвоката, що відповідають роз'ясненню регіонального дисциплінарного органу адвокатури, не можуть бути поставлені йому за провину і тягти накладення дисциплінарною стягнення.

Регламент Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України

**Схвалено Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури
при Кабінеті Міністрів України
19 лютого 2003 року**

Глава I. Загальні положення

1. Правові засади діяльності Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України

Порядок діяльності Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури (далі - Комісії) визначається Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру», Положенням про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури, Іншими правовими актами та цим Регламентом.

2. Призначення Регламенту Комісії

Регламент Комісії визначає порядок скликання Комісії, проведення її засідань, вирішення питань, що належать до повноважень Комісії відповідно до чинного законодавства, а також окремих питань внутрішньої діяльності Комісії.

3. Питання, які вирішуються Комісією

Комісія на своїх засіданнях вирішує питання, віднесені до її компетенції пунктами 10, 10¹, 23¹ Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури, затвердженого Указом Президента України від 05.05.1993 р. № 155/93 з наступними змінами.

4. Склад і правомочність Комісії

1. Комісія діє в складі 30 членів - по одному представнику від регіональної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Верховного Суду України. Міністерства юстиції України, Співки адвокатів України.

2. Засідання Комісії є правомочними за наявності не менше двох третин її складу.

3. У засіданні Комісії, яке стосується розгляду скарг на рішення кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, може запрошуватись особа, яка подала таку скаргу.

4. У засіданнях Комісії можуть бути присутні представники засобів масової інформації та інші особи з дозволу Комісії.

5. Мова Комісії

1. Засідання Комісії проводяться державною мовою.

2. У разі, коли запрошена на засідання Комісії особа не володіє державною мовою, вона має право виступати й давати пояснення рідною або іншою мовою і мати перекладача.

Протоколи та інші документи Комісії складаються виключно державною мовою.

6. Рівноправність членів Комісії на її засіданнях

1. Члени Комісії мають рівні права під час розгляду включених до порядку денного її засідань питань.

2. Головуючий на засіданні не має права обмежувати членів Комісії у можливості ставити запитання учасникам засідання, знімати поставлені членами Комісії запитання, коментувати висловлю-

вання та запитання членів чи інших учасників засідання, обмежувати членів Комісії в обговоренні питання, що розглядається.

3. Члени Комісії під час засідань Комісії повинні бути взаємні ввічливими й додержувати встановленого порядку денного ТІ цього Регламенту.

7. Колегіальність прийняття рішень Комісією

1. Рішення приймаються Комісією колегіально відповідно до п. 1 параграфу 15 Регламенту.

2. Член Комісії, який брав участь у розгляді заяви чи справи і прийнятті рішення у кваліфікаційно-дисциплінарній комісії, не може брати участь у розгляді цієї справи, якщо це рішення оскаржено.

3. Порядок та умови голосування визначаються параграфом 12 Регламенту.

8. Протоколи засідань Комісії

1. Засідання Комісії протоколюються секретарем Комісії.

2. Протоколи засідань Комісії підписуються головуючим та секретарем Комісії.

3. У протоколі засідання Комісії зазначаються:

- місце, дата, час початку й закінчення засідання (визначає голова або його заступник);

- прізвища, ініціали головуючого та секретаря Комісії;

- прізвища, ініціали присутніх та відсутніх членів Комісії, вказуються запрошені та інші присутні особи;

- суть виступів учасників засідання, запитання та відповіді учасників, суть виступів членів Комісії при обговоренні питань;

- всі інші питання у їх послідовності, які розглядаються Комісією;

- прийняті Комісією рішення та результати голосування «за» і «проти»;

4. На вимогу заінтересованих осіб за розпорядженням секретаря Комісії їм може бути надано витяг з протоколу засідання Комісії в частині, що їх стосується, засвідчений секретарем Комісії.

Глава II. Підготовка і проведення засідань Комісії

9. Порядок підготовки засідань Комісії.

Перше засідання Комісії

1. Підготовка засідання Комісії та її скликання, визначення часу та місця проведення засідань, повідомлення членів та інших осіб, які мають право брати участь у засіданнях, забезпечуються головою Комісії, його заступником або за дорученням голови чи заступника голови одним із членів Комісії.

Про час та місце засідання члени Комісії та інші особи, які мають право брати участь в засіданні, повідомляються не пізніше як за 10 днів до його початку.

Повідомлення складається у письмовій формі за підписом голови Комісії або його заступників, воно повинно містити в собі питання порядку денного чергового засідання та коротку анотацію до них.

2. Скликання Комісії відбувається в разі необхідності вирішення питань, віднесених до її відання, але з обов'язковим додержанням строків, установлених Положенням про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури та цим Регламентом.

3. Проекти актів, які приймає Комісія відповідно до її компетенції, крім рішень по результатах розгляду скарг на рішення кваліфікаційно-дисциплінарних комісій, надсилаються секретарем Комісії членам Комісії не пізніше як за десять днів до початку засідання разом з повідомленням про час та місце проведення засідання.

4. Члени комісії мають право не пізніше як за десять днів до засідання Комісії внести на розгляд Комісії питання, віднесені до її відання.

5. Перше засідання Комісії проводиться в 15-денний строк з часу сформування складу Комісії. Скликання першого засідання здійснює голова попереднього складу Комісії, відповідно до п. 1 розділу 9 Регламенту, та головує на ньому до обрання голови та секретаря Комісії, після чого складає свої повноваження.

10. Головуючий на засіданні Комісії

1. Головуючий на Комісії веде засідання, вживає заходів до повного і всебічного розгляду включених до порядку денного питань та скарг на рішення кваліфікаційно-дисциплінарних комісій, до забезпечення встановленого законодавством і цим Регламентом порядку їх вирішення.

2. У разі перешкодження веденню засідання Комісії головуючий попереджає порушника про неможливість вчинення таких дій. Порушника, за рішенням головуючого, може бути видалено із залу засідання, а за наявності підстав голова Комісії готує та передає компетентним органам матеріали для вирішення питання про притягнення порушника до передбаченої законодавством відповідальності.

11. Участь члена Комісії в засіданні Комісії

1. Члени Комісії беруть участь у засіданні Комісії безпосередньо.

2. Член Комісії може бути відсутній на засіданні Комісії лише з

поважних причин, про які він повинен повідомити секретаря Комісії у письмовій формі за три дні до початку роботи Комісії.

У випадку неодноразової (два і більше рази) неявки члена Комісії на засідання Комісії, або якщо повідомлені ним причини неявки не підтвердяться, голова комісії або його заступник може ставити питання перед тим органом, який обрав такого члена, про його відкликання.

3. Член Комісії не може брати участь у розгляді скарги на рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії за наявності обставин, передбачених л. 16 Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури.

12. Порядок проведення голосування

1. Рішення Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури приймаються таємним голосуванням більшістю голосів від загальної кількості членів Комісії за допомогою бюлетенів, які готує секретар Комісії. Бюлетені виготовляються у письмовому вигляді, підписуються секретарем комісії з прикладенням печатки Комісії

2. Члени Комісії, які беруть участь у голосуванні, розписуються в одержанні бюлетеня в окремому списку. На бюлетенях, які залишилися, секретар робить напис «Погашено» й засвідчує його своїм підписом.

3. До бюлетеня для голосування про вибори голови Комісії, його заступника, секретаря в алфавітному порядку вносяться прізвища, імена та по батькові кандидатів на зайняття відповідної посади.

При голосуванні щодо кожної посадової особи член Комісії залишає у бюлетені прізвище одного кандидата, а прізвища інших закреслює.

4. До бюлетеня для голосування по питаннях, крім передбачених п. 3 параграфу 12 Регламенту, в хронологічному порядку їх виникнення вносяться усі запропоновані для голосування питання та пропонується дати лише позитивну або негативну відповідь - «так» або «ні».

Голосування відбувається одночасно з усіх питань порядку денного лише після їх обговорення. При голосуванні член Комісії залишає у бюлетені лише ту відповідь, на яку він погоджується, інше - закреслює.

5. Бюлетені без підпису секретаря Комісії і відбитка печатки Комісії, а так само бюлетені, в яких залишено прізвища двох і більше кандидатів або дві протилежні відповіді на одне і те саме питання, вважаються недійсними.

6. За рішенням комісії з обговорених питань (крім обрання голови, заступника голови, секретаря комісії), може проводитись

відкрите голосування, однак, якщо хоч один член комісії висловлюється за таємне голосування питання, то обов'язково прск водиться таємне голосування. Після обговорення поставленого питання головуючий зобов'язаний з'ясувати у членів комісії чи бажають вони, щоб голосування було таємне.

13. Порядок проведення засідань Комісії

1. Голова Комісії відкриває засідання Комісії й повідомляє про кількість присутніх членів Комісії, а також про усіх інших осіб, які з'явилися на засідання. У разі відсутності голови Комісії засідання її відкриває і веде його заступник.

2. Засідання Комісії, на якому обирається або звільняється з посади голова Комісії, відкриває і веде заступник голови Комісії, крім випадку, передбаченого п. 4 параграфу 9 Регламенту. Якщо до списку кандидатів на посаду голови Комісії внесено прізвище члена Комісії, який є головою, то на засіданні головує старший за віком член Комісії з числа тих, прізвища яких не внесено до списку кандидатів.

3. Вирішивши питання правомочності засідання, Комісія відкритим голосуванням затверджує його порядок денний.

4. Засідання Комісії здійснюється гласно й відкрито, із загальним обговоренням питань порядку денного. В окремих випадках (зачіпається таємниця приватного життя тощо) за клопотанням зацікавленої особи Комісія допускає проведення закритого засідання.

5. Член Комісії, якому доручено доповісти на її засіданні те чи інше питання, готує коротку письмову довідку з нього, проект рішення Комісії і проекти відповідей, які мають надіслати зацікавленим особам.

14. Розгляд Комісією скарг на рішення кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури та інших питань

1. Скарги на рішення кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури розглядаються протягом одного місяця з дня надходження, а в разі складності обставин, пов'язаних зі скаргою, чи потреби в додатковій їх перевірці голова Комісії або його заступник може продовжити строк розгляду до трьох місяців, письмово повідомивши про це особу, яка подала скаргу, протягом десяти днів після спливу місячного строку розгляду.

2. До початку розгляду справи в Комісії особа, яка подала скаргу, має право заявити відвід члену цієї Комісії, якщо вона вважає, що він особисто або його родичі заінтересовані в результатах розгляду скарги, чи має сумнів у його об'єктивності з інших причин.

Такий відвід заявляється у письмовій формі за підписом скажника із обов'язковим наведенням мотивів відводу, інакше він не береться до уваги.

Питання про заявлений відвід вирішується іншими членами Комісії без участі члена комісії, якому заявлено відвід, і за відсутності особи, яка заявила відвід, відкритим голосуванням більшістю членів. У разі рівності голосів член Комісії вважається відведеним. Член Комісії, якому заявлено відвід, має право дати пояснення з приводу заявленого відводу.

Член Комісії, який брав участь у розгляді заяви чи справи і прийнятті рішення у кваліфікаційно-дисциплінарній комісії, не може брати участь у розгляді цієї справи, якщо це рішення оскаржено.

3. Розгляд Комісією скарг на рішення кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури та інших питань порядку денного починається доповіддю голови Комісії, його заступника або одного з членів комісії, який попередньо вивчав скаргу, справу і документи, що надійшли з кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Після її виголошення доповідачеві можуть ставитися запитання. Потім заслуховуються інші запрошені на засідання особи, досліджуються необхідні матеріали і документи.

Кожен із членів Комісії та особи, запрошені на засідання Комісії, мають право взяти участь в обговоренні питання, що розглядається.

У разі необхідності Комісія може створити з числа членів Комісії редакційну комісію для доопрацювання проектів актів, які приймає Комісія.

Питання, внесені на розгляд Комісії за ініціативою члена Комісії в порядку, передбаченому п. 4 параграфу 9 Регламенту, доповідаються відповідно цим членом комісії.

4. У результаті розгляду справи Комісія може ухвалити одне з таких рішень:

- залишити рішення палати або кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури без зміни, а скаргу без задоволення;

- змінити рішення;

- скасувати рішення і надіслати справу в ту саму або іншу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію для нового розгляду, або закрити справу, або прийняти справу до свого провадження, розглянути її по суті та постановити нове рішення.

5. У триденний строк рішення Комісії має бути видано особі, щодо якої воно винесено.

6. Рішення Комісії за результатами розгляду скарги на рішення кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури є остаточним, але може бути оскаржене зацікавленими особами до суду.

15. Рішення Комісії

1. Рішення Комісії приймаються за наслідками загального обговорення усіх питань порядку денного. Ніхто із членів Комісії не вправі утримуватись від голосування. При рівності голосів «за» й «проти» рішення Комісії вважається неприйнятим.

2. Член Комісії може особисто або спільно з іншими членами Комісії викласти окрему думку щодо рішення Комісії. Окрема думка додається до справи.

3. Рішення викладається у письмовій формі з наведенням мотивів його прийняття і підписується головуючим на засіданні.

4. У рішенні Комісії повинно бути зазначено:

- назву Комісії;
- склад Комісії;
- місце і час засідання;
- суть розглянутого питання;
- висновок у справі;
- мотиви прийнятого рішення;
- результати розгляду справи.

Якщо рішення Комісії приймається по результатах розгляду скарги на рішення кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, то в ньому, крім того, зазначаються:

- прізвище, ім'я та по батькові особи, яка подала скаргу;
- назва, номер та короткий зміст оскаржуваного рішення;
- суть скарги;
- вказівка про те, що рішення має бути видано особі, щодо якої воно винесено, протягом трьох днів.

16. Виконання рішень Комісії

1. Виконання рішень Комісії покладається на регіональні кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури.

2. Усі рішення Комісії підлягають виконанню протягом десятиденного строку з дня їх прийняття або протягом строку, вказаного в рішенні.

Глава III. Обрання голови,
заступника та секретаря Комісії

17. Вибори голови та заступника голови Комісії

1. Голова обирається Комісією таємним голосуванням на альтернативній основі при вільному висуненні кандидатів з членів Комісії строком на три роки.

2. Вибори голови Комісії проводяться на її першому засіданні, або в місячний строк з дня, коли посада голови Комісії стала вакантною або виникли підстави для його переобрання.

Посада голови стає вакантною у випадках:

- відкликання його зі складу Комісії тим органом чи установою, якою він обраний або призначений до складу Комісії;
- добровільної відмови від подальшого виконання своїх повноважень. Така відмова приймається лише після одного року роботи на цій посаді або раніше, якщо для цього є виключні підстави;
- дострокового звільнення з посади;
- смерті або втрати дієздатності.

3. Члени Комісії на засіданні Комісії пропонують кандидатури на посаду голови Комісії, які вносяться секретарем Комісії до списку в бюлетень для таємного голосування.

4. Голосування щодо кандидатур, висунутих на посаду голови Комісії, проводиться в порядку, передбаченому розділом 12 Регламенту.

5. Обраним на посаду голови Комісії вважається кандидат, за якого подано більше половини голосів членів Комісії, обраних або призначених до Комісії на день голосування.

6. У разі, коли жоден з кандидатів не одержав необхідної кількості голосів, Комісія проводить повторне голосування щодо двох кандидатів, які одержали найбільшу кількість голосів.

7. Якщо при повторному голосуванні голову Комісії не буде обрано, проводяться нові вибори з висуненням кандидатур, які не балотувались на перших виборах.

8. Після оголошення результатів голосування Комісія приймає рішення про їх затвердження, і голова Комісії вважається обраним.

9. Копії рішень Комісії, протоколів її засідань, бюлетені таємного голосування опечатаються секретарем (на першому засіданні Комісії після її обрання - будь-ким з членів комісії) й передаються на зберігання до архіву Комісії.

10. Заступник голови Комісії обирається в такому самому порядку, як і голова.

18. Вибори секретаря Комісії

1. Секретар Комісії обирається з числа членів Комісії таємним голосуванням строком на три роки у порядку, передбаченому параграфами 12, 16 Регламенту.

2. Секретар Комісії відповідає за ведення документації Комісії, облік її справ і зберігання.

19. Порядок дострокового звільнення голови Комісії, його заступника та секретаря

1. Дострокове звільнення голови Комісії, його заступника та секретаря здійснюється Комісією шляхом таємного голосування.

2. Пропозиція про дострокове звільнення члена Комісії з посади

ди голови Комісії, його заступника та секретаря може бути внесена у Комісію не менше як однією третиною членів Комісії, за їх підписами.

На наступному засіданні Комісії питання про дострокове звільнення з посади голови Комісії, його заступника та секретаря може бути прийнято не менше як двома третинами голосів членів Комісії, обраних або призначених до Комісії на день голосування.

3. Голосування проводиться відповідно до вимог параграфу 12 Регламенту.

20. Внесення змін до Регламенту Комісії

1. Зміни до Регламенту Комісії можуть бути внесені Комісією за пропозицією голови, заступника голови Комісії чи членів Комісії.

2. Рішення про внесення змін до Регламенту вважається прийнятним, якщо за нього проголосувало дві третини членів Комісії, обраних або призначених до Комісії на день голосування.

Прозатвердження Положення про Єдиний реєстр адвокатів України

Постанова Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України від 10 березня 2000 року № 1

Відповідно до п. 1,2 Указу Президента України від 30 вересня 1999 року № 1240/99 «Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури» та абз. «є» п. 10 Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури, затвердженого Указом Президента України від 5 травня 1993 року № 155/93, Вища кваліфікаційна комісія адвокатури **п о с т а н о в л я є :**

1. Затвердити Положення про Єдиний реєстр адвокатів України (ЄРАУ), який додається.

2. Кваліфікаційно-дисциплінарним комісіям адвокатури довести цю постанову та додаток до неї до відома адвокатів та адвокатських об'єднань.

3. Опублікувати Положення про Єдиний реєстр адвокатів України в журналі «Адвокат».

4. Головам кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури:

4.1. У випадку, коли після 30 вересня 1999 року громадянам України було видано свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю або прийнято рішення про його видачу і не усунуто перешкод щодо сумісності адвокатської діяльності з іншого діяльністю, офіційно запропонувати таким особам визначитися

щодо адвокатської діяльності протягом одного місяця, і у випадку усунення перешкод, передбачених ст. 2 Закону України «Про адвокатуру», включити їх до Єдиного реєстру адвокатів України. У випадку, коли в місячний термін з дня такого попередження обмеження щодо сумісності усунуті не будуть, свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю такої особи анулюється рішенням КДКА на підставі п. 32 Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, затвердженого Указом Президента України від 5 травня 1993 року № 155/93.

4.2. Головам КДКА до 1 травня 2000 року направити у ВККА повідомлення про включення до ЄРАУ стосовно осіб, які отримали свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю до 30 вересня 1999 року при наявності у них обмежень щодо сумісності, незалежно від усунення таких обмежень за умови подачі такими особами заяв про призупинення адвокатської діяльності. Відносно осіб, які склали кваліфікаційні іспити після 30.09.1999 року, такі повідомлення направити лише після усунення ними обмежень щодо сумісності, встановлених ст. 2 Закону України «Про адвокатуру».

4.3. Всі інші відомості, необхідні для внесення до ЄРАУ, направити ВККА у письмовій формі до 1 травня 2000 року.

Положення про Єдиний реєстр адвокатів України

Затверджено
постановою Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури
при Кабінеті Міністрів України
від 10 березня 2000 року № 2

1. Загальні положення

1.1. Єдиний реєстр адвокатів України (далі - ЄРАУ) - це база даних, в якій містяться необхідні відомості про адвокатів України.

1.2. Створення, ведення та організаційно-методичне забезпечення ЄРАУ здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України.

2. Порядок внесення відомостей до ЄРАУ

2.1. Відомості до ЄРАУ вносяться Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури на підставі повідомлень регіональних кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю (далі - свідоцтва), зупинення дії свідоцтва на строк до одного року, анулювання сві-

доцтва, припинення адвокатської діяльності, які приймаються, відповідно, за результатами складання кваліфікаційних іспитів атестаційною палатою, розгляду справи про дисциплінарне правопорушення стосовно адвоката дисциплінарною палатою, рішень кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

2.2. Повідомлення направляються до ВККА не пізніше десяти днів з дня прийняття відповідного рішення палатами обласної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури і вносяться до ЄРАУ ВККА протягом трьох днів з дня надходження.

2.3. Якщо у встановленому порядку рішення регіональних КДКА, відомості з якого підлягають внесенню до ЄРАУ, буде змінено, то такі відомості ВККА вносяться до ЄРАУ у порядку, передбаченому п. 2.2 цього Положення І про них ВККА повідомляє КДКА, яка прийняла рішення.

3. Відомості, які вносяться до ЄРАУ

3.1. Після прийняття рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю до ЄРАУ вносяться такі відомості:

- прізвище, ім'я та по батькові адвоката;
- номер, дата прийняття рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- назва органу, який прийняв рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- номер свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- поштовий індекс та адреса робочого місця (офісу) адвоката;
- номер робочого телефону;
- дата внесення відомостей до ЄРАУ;
- прізвище, ім'я та по батькові особи, яка внесла відомості до ЄРАУ.

4. Внесення змін до ЄРАУ

4.1. До ЄРАУ вносяться зміни у випадках:

- зупинення дії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- поновлення дії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- припинення адвокатської діяльності;
- зміни розташування робочого місця (офісу) адвоката;
- зміни прізвища, імені та по батькові адвоката;

4.2. Відомості, які вносяться до ЄРАУ у випадку зупинення дії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю:

- дата зупинення дії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- підстава зупинення дії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- дата, до якої припинено дію свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- орган, який прийняв рішення про зупинення дії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- прізвище особи, яка внесла зміни до ЄРАУ.

4.3. Відомості, які вносяться до ЄРАУ у випадку поновлення дії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю:

- дата, з якої поновлено дію свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- підстава для поновлення дії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- назва органу, який прийняв рішення про поновлення дії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- прізвище особи, яка внесла зміни до ЄРАУ.

4.4. Відомості, які вносяться до ЄРАУ у випадку анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю:

- дата анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- підстава анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- назва органу, який прийняв рішення про анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- прізвище особи, яка внесла зміни до ЄРАУ.

4.5. Відомості, які вносяться до ЄРАУ у випадку припинення адвокатської діяльності:

- дата прийняття рішення про припинення адвокатської діяльності;
- підстава припинення адвокатської діяльності;
- назва органу, який прийняв рішення про припинення адвокатської діяльності;
- прізвище, ім'я та по батькові особи, яка внесла відомості до ЄРАУ.

4.6. У випадку зміни відомостей, які вносяться до ЄРАУ, адвокат зобов'язаний протягом місяця повідомити регіональну КДКА про ці зміни.

4.7. Заява про внесення змін до ЄРАУ подається до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії, на території якої знаходиться робоче місце адвоката. В заяві про внесення змін у зв'язку зі зміною робочого місця зазначаються:

- прізвище, ім'я та по батькові адвоката;
- номер свідоцтва про право на заняття адвокатської діяльності;
- назва органу, який видав свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю;
- поштовий індекс та адреса робочого місця (офісу);
- поштовий індекс та адреса нового робочого місця (офісу);
- підпис адвоката.

У заяві про внесення змін у зв'язку зі зміною прізвища, імені та по батькові адвоката зазначаються:

- прізвище, Ім'я та по батькові адвоката;
- номер свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- назва органу, яким видано свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю;
- нове прізвище, ім'я та по батькові;
- підстава, з якої змінено прізвище, ім'я та по батькові адвоката;
- підпис адвоката.

4.8. КДКА, отримавши заяву адвоката про внесення змін до ЄРАУ, не пізніше десяти днів з дня отримання заяви направляє у ВККА відповідне повідомлення про це.

5. Порядок відшкодування витрат, пов'язаних з веденням ЄРАУ

5.1. Витрати, пов'язані з веденням ЄРАУ, відшкодовуються в розмірах і порядку, встановленому Вищою кваліфікаційною комісією адвокатів.

5.2. Кошти, отримані за внесення відомостей та змін до ЄРАУ, використовуються виключно для відшкодування витрат, пов'язаних із веденням ЄРАУ.

6. Порядок користування ЄРАУ

6.1. ЄРАУ створюється як централізована база необхідних даних про адвокатів України.

6.2. ВККА за запитами правоохоронних органів, юридичних та фізичних осіб видає витяги з ЄРАУ в порядку, встановленому ВККА.

6.3. Витяги з ЄРАУ видаються за плату, розмір якої встановлює ВККА.

6.4. ВККА систематично оприлюднює ЄРАУ.

Порядок складання кваліфікаційних іспитів урегіональних кваліфікаційно-дисциплінарних комісіях адвокатури

**Затверджено
протоколом Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури
України при Кабінеті Міністрів України
від 1 жовтня 1999 року № 6/2**

I. Загальні положення

1. Порядок складання кваліфікаційних іспитів особами, які виявили намір займатися адвокатською діяльністю (далі - Заявник), розроблено відповідно до п.10 Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури (ВККА), затвердженого Указом Президента України від 5 травня 1993 року № 155/93 із змінами, внесеними Указом Президента України № 1240/99 від 30 вересня 1999 року.

Цей Порядок визначає правила прийому і вивчення документів від заявників, процедуру засідання атестаційної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії під час складання кваліфікаційного іспиту, порядок голосування і оголошення рішення атестаційної палати, Інші питання, які впливають з Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури (КДКА), затвердженого Указом Президента України від 5 травня 1993 року № 155/93 із змінами, внесеними Указом Президента України від 30 вересня 1999 року № 1240/99.

2. Складання Заявником кваліфікаційного іспиту є необхідною умовою для отримання Свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю (далі - Свідоцтво). Кваліфікаційні іспити - це перевірка теоретичних і практичних знань Заявника в галузі законодавства, історії адвокатури, вміння правильно застосовувати теоретичні знання у практичній діяльності адвоката.

3. Заявник повинен виявити добрі знання з усіх питань, включених до білета, скласти правовий документ, вказаний у білеті. При прийнятті кваліфікаційних іспитів атестаційна палата КДКА (далі - Палата) повинна виходити з того, що заявник відразу ж після отримання Свідоцтва буде надавати юридичну допомогу громадянам і організаціям. Тому невміння Заявника практично застосовувати теоретичні знання, незнання ним теоретичних і практичних положень чинного законодавства повинно бути підставою для відмови у виданні Свідоцтва.

Не можуть визнаватись як переконливі аргументи заявників при негативних знаннях з окремих питань білета, що вони будуть

займатися лише окремими справами чи видами діяльності. Адвокат мусить бути високоосвіченим фахівцем з усіх напрямів адвокатської діяльності, і тому виявлені знання з тих чи інших питань мають бути достатньо високими, щоб допустити його до такої діяльності.

II. Прийняття документів від заявників

4. Заявник подає заяву про допуск до складання кваліфікаційних іспитів, нотаріально посвідчені документи про вищу юридичну освіту, підтвердження про стаж роботи за фахом юриста або помічника адвоката не менше двох років, а також пред'являє паспорт громадянина України.

Голова (його заступники) або за його (їх) дорученням — Інші члени Палати регіональної КДКА (далі - Комісія) особисто приймають від Заявника документи, передбачені частиною 1 цього пункту та пунктом 29 Положення про КДКА (далі — Положення).

При цьому перевіряється достовірність поданих документів. Зокрема, чи посвідчено копію диплома нотаріусом, а документи про стаж- керівником організації, в якій працював Заявник. У разі потреби Комісія робить необхідні запити щодо освіти, трудової діяльності, судимості працівника, його громадянства, про місце роботи та посади на час подачі заяви, місце проживання.

Заява подається за місцем постійного проживання Заявника. Складання кваліфікаційних іспитів не за місцем постійного проживання Заявника дозволяється лише за рішенням ВККА.

5. Подані документи реєструються секретарем Палати у журналі реєстрації заяв. Претенденту видається під розписку Програма складання кваліфікаційних іспитів, затверджена ВККА, з умовою, щоб на підготовку до іспиту Заявник мав не менше 30 діб.

Програма іспитів видається заявнику після сплати на рахунок Комісії суми одноразового внеску, встановленого ВККА на організаційно-технічне забезпечення діяльності КДКА. Якщо Заявник просить про зменшення розміру оплати за складання кваліфікаційних іспитів або про звільнення його від такої оплати, йому роз'яснюється його право звернутися за вирішенням цього питання до ВККА. При поданні такої заяви питання про допуск до складання кваліфікаційних іспитів вирішується Комісією після отримання рішення ВККА, прийнятого за заявою Заявника.

III. Розгляд заяв Палатою

6. У визначений відповідно до частини 1 пункту 5 цього Порядку день і час проводиться засідання атестаційної Палати, яка розглядає заяву. Воно є повноважним, коли на ньому присутні не менше 2/3 членів Палати (вісім і більше членів Палати).

У засіданні з дорадчим голосом з дозволу Палати можуть брати участь члени Дисциплінарної палати, інші особи, вказані в Подженні про КДКА.

На засіданні головуючий доповідає членам Палати про документи, подані Заявником, передає їх для обов'язкового ознайомлення всім членам Палати.

Члени Палати можуть ставити Заявнику запитання щодо його освіти, трудової діяльності, місця фактичного проживання, мотивів, що спонукали його займатись адвокатською діяльністю, намірів щодо можливої спеціалізації, організаційної форми діяльності тощо.

Головуючий представляє Заявнику всіх членів Палати, розяснює йому право їх відводу згідно з пунктом 22 Положення. Заявник про відвід може бути усна чи письмова.

Член Палати має право заявити самовідвід, який вирішується в порядку, передбаченому пунктом 22 Положення.

Відвід (самовідвід) задовольняється, коли за нього проголосувала більшість членів Палати, присутніх на засіданні, або при рівності голосів.

Коли відвід (самовідвід) заявлено декільком членам Палати, що позбавляє можливості розглянути заяву у правомочному складі, та у випадку відводу всьому складу Палати, матеріали Заявника надсилаються голові ВККА при Кабінеті Міністрів України для вирішення питання про направлення їх для розгляду Іншою регіональною комісією.

7. Головуючий ставить на голосування питання про можливість допуску Заявника до складання іспиту. Рішення про допуск Заявника до складання кваліфікаційного іспиту або відмову у допуску приймається більшістю членів Палати (не менше шести голосів «за» або «проти»).

Відмова у допуску до складання кваліфікаційних іспитів можлива при виявленні перешкод для заняття адвокатською діяльністю, передбачених Законом України «Про адвокатуру».

Рішення про відмову у допуску до складання кваліфікаційного іспиту видається Заявнику у триденний строк і в місячний термін може бути оскаржено до ВККА.

IV. Прийняття кваліфікаційного іспиту

8. Після допуску Заявника до складання кваліфікаційного іспиту головуючий пропонує Заявнику один з білетів, що відповідають Програмі складання кваліфікаційних іспитів.

Заявнику надається до однієї години часу на підготовку. При цьому

му користуватися конспектами, юридичною літературою не дозволяється.

9. Після спливу встановленого на підготовку відповідей і правового документа часу головуючий пропонує Заявнику приступити до складання іспиту. Кваліфікаційний іспит полягає у викладі Заявником усних відповідей на всі запитання білета і складанні правового документа.

10. Головуючий оголошує запитання білета, після чого Заявник відповідає на нього.

Після того як відповідь закінчено, члени Палати мають право в межах цього запитання поставити Заявнику уточнюючі, деталізуючі запитання, які заносяться до протоколу. До протоколу заносяться основні і додаткові запитання та відповіді на них.

До наступного запитання Заявник переходить лише в тому разі, якщо у членів Палати немає зауважень до попереднього.

Письмовий документ, складений Заявником, здається Палаті перед відповідями на усні запитання.

11. За наслідками складання кваліфікаційних Іспитів члени Палати вносять пропозиції про видачу Свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю або про відмову у видачі такого Свідоцтва. Пропозиції голосуються в порядку надходження. Інші пропозиції на голосування не ставляться як такі, що не передбачені Положенням про КДКА.

Рішення вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість від загальної кількості членів Палати (не менше шести членів Палати). У разі, якщо більшість членів Палати (не менше шести) не проголосувала за видачу Свідоцтва, Заявник вважається таким, що не склав кваліфікаційного іспиту, і йому відмовляється у видачі Свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

12. У випадку відмови Заявнику у видачі свідоцтва йому роз'яснюється порядок і терміни оскарження рішення Палати, передбачені п. 26 Положення про КДКА, а також його право знайомитись з протоколом засідання атестаційної Палати в частині, що стосується його заяви.

13. Заявнику, який успішно склав Іспити, за рішенням КДКА протягом одного місяця видається Свідоцтво, під час отримання якого він приймає присягу адвоката України. У разі відмови прийняти присягу або якщо на час прийняття присяги адвоката України будуть існувати обмеження, встановлені ст. 2 Закону України «Про адвокатуру», Свідоцтво анулюється рішенням КДКА.

14. КДКА дозволяється використовувати аудіозапис під час складання кваліфікаційних іспитів.

15. Засідання атестаційної Палати має проводитись не рідше ніж один раз на місяць.

**Програма
складання кваліфікаційних іспитів особами,
які виявили намір отримати Свідоцтво
про право на заняття адвокатською діяльністю**

**Затверджено
протоколом Вищої кваліфікаційної комісії
адвокатури України при Кабінеті Міністрів України
від 1 жовтня 1999 року № 6/2**

**Пояснення
до Програми складання кваліфікаційних іспитів**

1. Програма складається з дванадцяти розділів.
2. Кожний розділ містить 22 запитання.
3. На основі даної Програми регіональні КДКА складають білети. До кожного білету має бути включено по одному запитанню з кожного розділу Програми. Всього має бути 22 білети. У кожному білеті по 12 запитань.
4. Крім давання усних відповідей на запитання білету, претендент складає правовий документ за темою, яка вказується регіональною комісією. Таких тем комісією має бути розроблено не менше 12 і претендент витягує їх разом з білетом.
5. Відповідаючи на запитання білету, претендент має повністю розкрити його суть, показати специфіку і роботу адвоката як представника з боку позивача, так і з боку відповідача, як захисника обвинуваченого та підсудного, так і представника потерпілого.

**I. Історія адвокатури, правове становище
адвокатури і адвоката.
Юридична практика адвоката**

1. Походження та історичний шлях світової адвокатури. Які Вам відомі найкращі адвокати минулого і сучасності.
2. Виникнення та розвиток української адвокатури. Що Ви читали про адвокатуру України.
3. Права та обов'язки адвоката. Як Ви уявляєте суть обов'язку адвоката «використовувати всі передбачені законом засоби захисту прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб».
4. Нормативна база адвокатської діяльності в Україні. Які у Вас пропозиції з удосконалення законодавства про адвокатуру.
5. Чи знайомі Ви із законодавством про адвокатуру інших країн. Яких саме. Порівняйте Його із законодавством про адвокатуру України.
6. Як набувається статус адвоката. Хто може бути адвокатом і

хто не може ним бути. Чим відрізняється статус адвоката від статусу інших юристів, які займаються юридичною практикою. Які, на Вашу думку, переваги і недоліки статусу адвоката.

7. Види адвокатської діяльності. Якою адвокатською практикою Ви плануєте займатись. Розкажіть, як Ви собі уявляєте цю діяльність.

8. Адвокатська таємниця, її зміст, правове значення, наслідки порушення, відповідальність за порушення адвокатської таємниці. Як її захистити.

9. Соціальне становище адвокатури і адвоката, їх роль і місце у правоохоронній системі держави. Які, на Вашу думку, є шляхи поліпшення ролі адвокатури у суспільстві.

10. Адвокатура і Міністерство юстиції. Якими є і якими, на Вашу думку, повинні бути їх відносини. Як адвокатура взаємодіє з іншими державними органами і громадськими організаціями.

11. Спілка адвокатів України. її статут, статус, структура, створені нею органи, друковані органи. Що Ви передплатуєте з юридичних видань. Яка публікація в них за останній місяць, квартал привернула Вашу увагу, чому.

12. Які гарантії діяльності адвоката. Що Ви зробите у випадку їх порушення.

13. Як оплачується праця адвоката. Як би Ви визначили цю оплату.

14. Організаційні форми діяльності адвокатури. Як Ви уявляєте собі адвокатське об'єднання, фірму, контору, бюро. Які переваги і недоліки колективної та індивідуальної діяльності адвоката.

15. Дисциплінарна відповідальність адвоката. За що і яким чином можна покарати адвоката.

16. Правове становище кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (регіональних і Вищої). Якими вони, на Вашу думку, мали б бути.

17. Значення Присяги адвоката. Як, на Вашу думку, вона має прийматися.

18. Що таке адвокатська етика. Чи знайомі Ви з Правилами етики адвоката. Розкажіть про них. Що не дозволено адвокату етичними нормами.

19. Якими мають бути умови діяльності адвоката, його контора, робоче місце, він сам. Чим це регулюється.

20. Якими мають бути відносини адвоката з судом, з колегами по роботі, клієнтами. Як Ви будете формувати такі відносини.

21. Як припиняється адвокатська діяльність. Як вона призупиняється. Як адвокат позбавляється права на адвокатську діяльність.

22. Що Ви знаєте про адвокатуру Вашої області, району, міста, Автономної Республіки Крим.

II. Конституційне законодавство

1. Як у Конституції України закріплено питання адвокатури, Які існують механізми реалізації цих конституційних положень, Які перешкоди і як їх подолати.

2. Право громадян на працю. Як адвокатська практика може сприяти його реалізації.

3. Питання захисту честі і гідності особи у Конституції України і можливості адвокатури у реалізації цих конституційних положень.

4. Відшкодування шкоди, заподіяної особі органами державної влади та місцевого самоврядування. Як адвокат може допомогти громадянам, організаціям щодо цього.

5. Конституційний суд України. Як скласти звернення до Конституційного суду України.

6. Якою має бути за Конституцією України судова система. Що Ви знаєте про апеляційні суди, суд присяжних. Якими, на Вашу думку, мають бути форми діяльності адвоката у цих судах.

7. Що Ви знаєте про право громадян України на звернення до міжнародних судових інстанцій. Як правильно скласти заяву до Європейського суду з прав людини.

8. Право на житло. Яку правову допомогу може надавати адвокат у його захисті.

9. Як Ви розумієте передбачене Конституцією України право на оскарження до суду дій посадових осіб, юридичних осіб, органів державної влади та місцевого самоврядування. Яким має бути звернення до суду з цього питання.

10. Як слід розуміти норму Конституції України, за якою всі правовідносини підвідомчі суду. Чи є правовідносини, які не підвідомчі суду.

11. Право на освіту. Як адвокат може сприяти його реалізації громадянами.

12. Охорона здоров'я. Чи може адвокат допомогти у захисті цього права. Яким чином.

13. Громадянство України. Правова допомога адвоката особам, які хочуть набути чи позбутися цього статусу, особам без громадянства, іноземцям.

14. Україна і СНД. Ваші погляди на можливу інтеграцію адвокатур держав СНД. Що Ви знаєте про таку співпрацю. Які Ви знаєте договори про правову допомогу з країнами СНД. Яким чином подається правова допомога за цими угодами.

15. Як подається правова допомога громадянам України в ін-

ших країнах (крім СНД). Що Ви знаєте про договори про правову допомогу з іншими державами.

16. Що Ви знаєте про державний устрій України. Як формується парламент, уряд, місцеві органи влади.

17. Яким має бути слідство за нормами Конституції України. Як в умовах реформування слідчої системи має працювати адвокатура.

18. Обов'язки громадян України за Конституцією. Який механізм їх реалізації. Як адвокат сприяє виконанню цих обов'язків.

19. Які норми Конституції України, Ви вважаєте, слід переглянути, чому. Як розпочати і здійснювати цю процедуру.

20. Якими є і якими можуть бути шляхи взаємодії адвокатури в цілому, окремих адвокатів з Президентом України, Верховною Радою, народними депутатами.

21. Право на відшкодування збитків, заподіяних громадянинові державою, її органами та посадовими особами державних органів влади. Які форми і способи реалізації цього права розглянуто в адвокатській практиці.

22. Політичні партії, громадські організації за Конституцією України, можливості співпраці з ними адвокатів і адвокатури в цілому.

III. Цивільне право

1. Дієздатність і правоздатність. Порядок визнання особи безвісно відсутньою або померлою. Юридичні наслідки. Робота адвоката по веденню таких справ.

2. Довіреність, її форма і види, порядок видачі, значення, наслідки. Ведення таких справ адвокатом.

3. Поняття, види і форми угод. Обов'язковість нотаріальної форми угод і наслідки її недодержання. Порядок і підстави визнання угод недійсними. Робота адвоката над такими справами.

4. Позовна давність: строки, значення. Початок перебігу і наслідки закінчення строку позовної давності. Робота адвоката при застосуванні строків позовної давності.

5. Неустойка і застава. Договір позики і його оформлення. Ведення таких справ адвокатом.

6. Аванс і завдаток. Ведення адвокатом справ про стягнення завдатку, авансу.

7. Спадкоємство за законом і за заповітом. Право на обов'язкову частку в спадщині. Ведення таких справ адвокатом.

8. Поділ спадкового майна. Підготовка і ведення таких справ. Заперечення проти такого позову.

9. Відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки. Підготовка та ведення таких справ.

10. Солідарна відповідальність боржників і регресій вимоги по справах про заподіяння шкоди. Подання адвокатом юридичної допомоги у таких справах.

11. Право власності і його захист.

12. Договір довічного утримання. Порядок його розірвання. Ведення адвокатом таких справ.

13. Представництво і доручення. Форми доручень. Передоручення. Ведення таких справ адвокатом.

14. Види забезпечення виконання зобов'язань. Порука, гарантія, застава, заклад. Ведення адвокатом таких справ.

15. Майновий найом, оренда, форми договорів такого виду, зміст, строки. Подання юридичної допомоги адвокатами у такт справах.

16. Договір купівлі-продажу. Захист справ споживачів. Подання юридичної допомоги адвокатом.

17. Договір підряду. Подання адвокатом юридичної допомога під час ведення справ, що виникають з таких правовідносин.

18. Перевозки майна і пасажирів. Ведення адвокатом справ, що впливають з договору перевозки.

19. Договір позики. Подання адвокатом юридичної допомоги у таких справах.

20. Договори комісії, схову. Подання адвокатом юридичної допомоги у таких справах.

21. Визнання громадянина недієздатним. Ведення адвокатом таких справ.

22. Захист честі, гідності, ділової репутації та відшкодування моральних збитків у таких справах. Ведення адвокатом таких справ.

IV. Цивільне процесуальне законодавство

1. Справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Підготовка і ведення адвокатом таких справ.

2. Докази. Обов'язковість доказування, строки подання доказів у цивільному процесі. Оцінка доказів. Робота адвоката по забезпеченню доказами позовних заяв.

3. Судові витрати, їх види. Звільнення від судових витрат. Розподіл судових витрат між сторонами у цивільній справі.

4. Сторони у цивільному процесі, їх права. Треті особи. Представники сторін і третіх осіб.

5. Підсудність і підвідомчість цивільних справ.

6. Забезпечення позову, доказів. Діяльність адвоката з цих питань.

7. Протокол судового засідання. Робота адвоката з протоколом судового засідання.

8. Законність і обґрунтованість рішень по цивільній справі. Аналіз адвокатом рішення у цивільній справі.

9. Встановлення неправильності запису в книгах реєстрації актів громадянського стану. Зміст заяви. Підвідомчість і підсудність. Робота адвоката по таких справах.

10. Право касаційного оскарження рішень. Строки оскарження. Методика складання касаційної скарги. Порядок її подання та подання додаткових документів по цивільній справі.

11. Пояснення на касаційну скаргу. Порядок та строки його принесення. Подання додаткових документів. Пояснення адвоката в суді касаційної інстанції I його відмінність від промови адвоката в суді першої інстанції по цивільній справі.

12. Методика складання скарги в порядку нагляду по цивільній справі. Зміст скарги. Робота адвоката по оскарженню судових рішень в порядку нагляду.

13. Зміст і форма позовної заяви. Підготовка адвоката до складання позовної заяви.

14. Оскарження в судовому порядку дій посадових осіб і колегіальних органів.

15. Перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами. Робота адвоката над такими справами.

16. Виконання судових рішень. Подання адвокатом юридичної допомоги сторонам на цій стадії.

17. Окреме провадження у цивільних справах. Специфіка роботи адвоката по таких справах.

18. Опротестування рішень, ухвал, постанов судів у цивільних справах. Робота адвоката на цій стадії.

19. Експертиза у цивільному процесі. Робота адвоката з висновком судової експертизи, її підготовка.

20. Проведення у справах, що впливають з адміністративно-правових відносин.

21. Закриття провадження у справі. Залишення позову без розгляду. Робота адвоката у таких ситуаціях.

22. Зустрічний позов. Підготовка, подання, юридична допомога стороні адвокатом.

V. Кримінальне право

1. Поняття злочину. Відмежування злочину від проступку та діянь, що не являють собою суспільної небезпеки. Поняття тяжкозлочину.

2. Скоєння умисного злочину та злочину з необережності. Казс. Доводи, що подаються адвокатом на підтвердження правової позиції про вчинення злочину з необережності.

3. Стадії розвитку злочинної діяльності. Відповідальність за го-

тування до злочину та замах на злочин. Добровільна відмова від вчинення злочину.

4. Поняття неосудності. Примусові заходи медичного характеру, що застосовуються до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння в стані неосудності.

5. Необхідна оборона та крайня необхідність. Перевищення меж необхідної оборони. Захист у таких справах.

6. Співучасть. Види співучасників злочину. Відмежування співучасті від недонесення та укриття злочину. Захист співучасника.

7. Види покарань. Основні та додаткові види покарань.

8. Види колоній для утримання осіб, засуджених до позбавлення волі за вчинення умисних злочинів та злочинів з необережності.

9. Відповідальність за злочини, пов'язані з використанням* і транспортних засобів, методика роботи адвоката у таких справах.

10. Загальні начала визначення покарань. Обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність. Використання адвокатом роз'яснень Пленуму Верховного Суду України та судової практики з питань, пов'язаних з призначенням покарань.

11. Призначення покарання за вчинення кількох злочинів та за кількома вироками. Принципи складання та поглинання, що застосовуються при призначенні покарання. Правові підстави для призначення покарання більш м'якого, ніж це передбачено законом.

12. Умовне засудження та відстрочка виконання вироку. Підстави та наслідки відміни умовного засудження та відстрочки виконання вироку.

13. Давність притягнення до кримінальної відповідальності та виконання вироку. Погашення та зняття судимості. Амністія.

14. Бандитизм та його відмінність від розбою, грабежу, вимагательства. Захист у таких справах.

15. Порушення правил про валютні операції. Застосування адвокатом роз'яснень Пленуму Верховного Суду України та судової практики при веденні справ даної категорії.

16. Кваліфікуючі ознаки крадіжки. Крадіжки у значному, великому та особливо великому розмірах. Відмежування крадіжки від грабежу, розбою, вимагательства. Захист у таких справах.

17. Умисне вбивство. Вбивство з необережності, у стані сильного душевного хвилювання та при перевищенні меж необхідної оборони. Замах на вбивство. Погроза вбивством. Умисне вбивство при обтяжуючих обставинах. Захист у таких справах.

18. Зловживання посадовим становищем. Поняття посадової особи. Захист у таких справах.

19. Відповідальність за хабарництво. Умови звільнення від кримінальної відповідальності у справах про хабарництво. Вимагательство хабара. Провокація хабара. Захист у справах про хабарництво.

20. Відповідальність за злочини проти правосуддя. Звільнення від кримінальної відповідальності за відмову від дачі показань. Вимоги Конституції України та роз'яснення Пленуму Верховного Суду України з цих питань.

21. Військові злочини. Захист у справах про військові злочини.

22. Злочини проти честі, гідності особи. Захист у таких справах.

VI. Кримінально-процесуальне законодавство

1. Участь адвоката при провадженні попереднього слідства, його права та обов'язки. Обов'язкова участь адвоката на попередньому слідстві. Випадки відмови від захисту.

2. Засоби запобіжного захисту. Застава. Оскарження санкції прокурора на арешт.

3. Клопотання адвоката на попередньому слідстві. Оскарження постанов слідчого про відмову в задоволенні клопотання.

4. Докази у кримінальній справі. Права адвоката по збиранню та представленню відомостей про факти, які можуть бути використані як докази у справі, і збирання ним таких відомостей.

5. Робота адвоката при виконанні вимог ст. 218 КПК України.

6. Підготовка адвоката до захисту в суді. Ведення адвокатського дос'є. Заявлення клопотань у розпорядчому засіданні суду, Заявлення клопотань та подача заяв до суду.

7. Захисна промова. Підготовка та методика її проголошення, репліка.

8. Протокол судового засідання. Строки складання і підписання протоколу та порядок подання на нього зауважень, їх розгляд. Правове значення протоколу судового засідання.

9. Особи, які мають право на подання касаційної скарги. Строки її подання. Строки подання додаткових доказів та міркувань. Прохальна частина касаційної скарги. Методика складання адвокатами касаційної скарги.

10. Пояснення адвоката в касаційній інстанції та їх відмінність від закисної промови у суді першої інстанції.

11. Методика складання адвокатом скарг у порядку нагляду. Особи, яким може бути подана скарга в порядку нагляду, та їх права по її розгляду. Формулювання прохальної частини скарги в порядку нагляду,

12. Судова експертиза як доказ у кримінальній справі. Робота адвоката з експертами та експертизою.

13. Строки у кримінальному процесі. Специфіка роботи адвоката у питаннях застосування строків у кримінальному процесі.

14. Допит як спосіб доказування. Ведення адвокатом допиту в суді підсудного, потерпілих, свідків, експертів, спеціалістів.

15. Адвокат — представник у кримінальній справі. Цивільний позов у кримінальній справі.

16. Захист неповнолітніх у кримінальному процесі.

17. Закриття кримінальної справи. Порядок та підстави для оскарження постанов про закриття кримінальної справи. Діяльність адвоката у закритих кримінальних справах.

18. Амністія, помилування, реабілітація, їх наслідки та відмінність. Адвокатська діяльність у таких випадках.

19. Скасування вироків за нововиявленими обставинами. Забезпечення права на захист в таких ситуаціях.

20. Участь адвоката у слідчих діях. Суть, методика, значення, тактика. Оскарження адвокатом дій слідчого.

21. Захист у справах щодо осіб, до яких застосовуються заходи медичного характеру.

22. Дізнання у кримінальному процесі. Захисник і захист у цій стадії процесу.

VII. Господарське законодавство

1. Поняття, зміст та принципи підприємницької діяльності. Обмеження у здійсненні підприємницької діяльності. Ліцензовані види діяльності. Суб'єкти підприємницької діяльності. Характеристика організаційно-правових форм і порядку державної реєстрації підприємницької діяльності.

2. Поняття індивідуального та приватного підприємництва, умови їх створення. Вимоги, які пред'являються до статуту підприємства. Джерела формування майна підприємства. Управління підприємством. Припинення діяльності підприємства.

3. Поняття і види господарських товариств. Порядок їх створення, установчі документи господарських товариств. Припинення діяльності господарських товариств.

4. Оренда державного майна. Правове становище орендаря і орендодавця. Характеристика договору оренди. Право власності орендаря. Право повного господарського відання створеного орендарем підприємства.

5. Поняття спільного підприємства. Підприємство з іноземними інвестиціями та порядок їх створення. Організаційно-правові форми підприємств з іноземними інвестиціями. Дочірні підприємства, філії і представництва підприємств з іноземними інвестиціями. Господарська, економічна і соціальна діяльність підприєм-

ства з іноземними Інвестиціями. Припинення діяльності підприємства з іноземними інвестиціями.

6. Поняття об'єднання підприємств. Види об'єднань. Реєстрація об'єднань. Характеристика асоціацій, корпорацій, консорціумів, концернів. Характеристика інших об'єднань, що створюються за галузевими, територіальними та іншими ознаками. Холдингові компанії. Припинення діяльності об'єднань.

7. Поняття бірж. Види бірж. Законодавство, що регулює біржову діяльність. Особливості установчих документів фондової та валютної бірж. Права членів біржі і органів управління нею.

8. Поняття ринку цінних паперів та їх види. Особливості фондової та валютної бірж. Біржові угоди. Поняття інвестиційного сертифікату. Характеристика угод, складених за участю інвестиційних фондів та компаній.

9. Поняття страхової діяльності. Суб'єкти і види страхової діяльності. Особливості, порядок створення і реєстрації страхових компаній. Договір страхування і його особливості.

10. Поняття банку і банківської системи. Правове регулювання діяльності банків. Статус НБУ. Поняття і види банківських операцій. Договір клієнта з банком, види, спори, ведення таких справ адвокатом.

11. Кредитування і його принципи. Кредитний договір, його види, сторони, зміст. Кредити банків і організацій як джерело формування майна підприємства. Застава кредитованих цінностей. Особливості надання деяких видів позик. Ведення адвокатом таких справ.

12. Поняття розрахункового рахунка. Правила його відкриття і закриття. Поняття поточного рахунка і його особливості. Валютний рахунок. Умови здійснення розрахунків. Санкції за порушення кредитних зобов'язань.

13. Вексель, його основні характеристики та реквізити. Різновиди векселя. Акцепт та індосамент векселя. Особливості погашення векселя. Чек, його призначення і реквізити. Ведення вексельних справ

14. Поняття загальних гарантій прав підприємців і підприємств. Гарантії майнових прав. Підстави і межі втручання державних органів у господарську діяльність підприємств. Правовий механізм оскарження актів вищевказаних органів до суду.

15. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності та її правове регулювання. Поняття зовнішньоекономічного договору. Права підприємств щодо використання валютних коштів, одержаних у результаті зовнішньоекономічної діяльності.

16. Система арбітражних (господарських) судів України, їх

компетенція і підвідомчість. Міжнародний комерційний арбіраж. Робота адвокатів у таких судах.

17. Доарбітражне врегулювання господарських спорів: суть, значення, порядок, строки, наслідки. Робота адвоката в таких справах. Арбітражні витрати.

18. Перегляд рішень арбітражних судів за нововиявленими обставинами. Виконання рішень арбітражного суду. Робота адвоката у цій стадії.

19. Право на звернення до арбітражного суду, форми звернень за захистом порушених прав у арбітражному суді. Сторони і треті особи в арбітражному процесі, їх права та обов'язки.

20. Докази в арбітражному процесі. Подання доказів. Робота адвоката у цій стадії. Виконання в Україні рішень іноземних арбітражних судів.

21. Розгляд справ по суті в арбітражних судах. Робота адвоката під час судового розгляду. Виконання на території іноземних держав рішень арбітражних судів України.

22. Оскарження рішень, ухвал арбітражних судів. Строки, порядок, наслідки. Робота адвоката у таких справах.

VIII. Законодавство про працю

1. Колективний договір: суть, сторони, зміст, строк дії, порядок укладення. Спори, які виникають при його укладенні та виконанні, юридична допомога адвоката у їх вирішенні.

2. Трудовий договір, строки та порядок його укладення. Трудовий контракт. Трудові спори, що впливають з трудових договорів та участь адвоката у їх вирішенні.

3. Підстави і порядок розірвання трудового договору. Трудові спори з цих питань та юридична допомога адвоката сторонам у цій категорії справ.

4. Порядок вивільнення працівників. Пільги і компенсації вивільнюваним працівникам. Трудові спори по цих категоріях справ, юридична допомога адвоката.

5. Матеріальна відповідальність працівників за заподіяну шкоду. Юридична допомога по цій категорії справ.

6. Трудова дисципліна. Стягнення і заохочення працівників, порядок їх застосування і зняття. Спори з цих питань і робота адвоката.

7. Правове регулювання праці жінок і молоді. Гарантії при прийомі на роботу і звільненні цієї категорії працівників, юридична допомога адвоката у вирішенні таких трудових спорів.

8. Індивідуальні трудові спори. Позасудовий порядок і строки розгляду трудових спорів. Юридична допомога у їх вирішенні.

9. Розгляд трудових спорів у судах. Юридична допомога адвоката у таких справах.

10. Колективні трудові спори. Юридична допомога адвоката у вирішенні.

11. Право на відпустку. Участь адвоката у справах, які виникають при порушенні такого права.

12. Оплата праці, її правове регулювання. Спори з питань оплати праці. Юридична допомога адвоката при вирішенні таких спорів.

13. Відрядження, його правове регулювання, роль і діяльність адвоката у розгляді спорів з цих питань.

14. Охорона праці та її правове регулювання. Відповідальність власника за шкоду, заподіяну працівникові. Робота адвоката у цій галузі.

15. Соціальне страхування (крім пенсійного). Спори з цих питань, юридична допомога адвоката.

16. Пенсійне забезпечення в Україні. Спори громадян і правова допомога адвоката у пенсійних справах.

17. Міжнародно-правове регулювання праці і законодавство про працю України. Застосування міжнародно-правових актів про працю при вирішенні трудових спорів і юридична допомога адвоката з цих питань.

18. Застосування праці неповнолітніх. Трудові спори з участю неповнолітніх. Юридична допомога адвоката.

19. Гарантії і компенсації у трудових правовідносинах. Спори з № питань. Юридична допомога адвоката у цій категорії спорів.

20. Профспілки, їх участь у трудових правовідносинах, гарантії діяльності, межі втручання у діяльність підприємств, спори. Юридична допомога адвоката.

21. Пільги ветеранам війни і праці, інвалідам усіх категорій, правове регулювання надання пільг, спори з приводу пільг і переваг. Юридична допомога адвоката цій категорії громадян.

22. Нагляд за дотриманням законодавства про працю. Система органів, що його здійснюють, їх компетенція. Межі втручання у сферу трудових відносин. Можливості адвокатів у використанні компетенції контролюючих органів при поданні юридичної допомоги у трудових правовідносинах.

IX. Законодавство продовкілля (земельне, водне, про надра тощо)

1. Суб'єкти права власності на землю, їх права, обов'язки. Застосування права власності на землю.

2. Право приватної власності на землю. Порядок і умови отримання землі у приватну власність.

3. Позбавлення права власності на землю і на право користування землею. Порядок розгляду спорів з цих питань, юридична допомога адвоката.

4. Органи, які розглядають земельні спори. Строки і порядок їх вирішення. Юридична допомога адвоката.

5. Плата за землю. Спори з цих питань, порядок вирішення, юридична допомога адвоката.

6. Приватизація землі. Спори з цих питань, порядок їх вирішення. Юридична допомога адвоката.

7. Вилучення земельних ділянок: порядок, умови. Розгляд спорів з цих питань та юридична допомога.

8. Відшкодування збитків у зв'язку з вилученням земельних ділянок: порядок, розміри, умови, спори з приводу відшкодування збитків. Юридична допомога адвоката.

9. Відповідальність за порушення ветеринарно-санітарних норм. Види цієї відповідальності, органи, уповноважені розглядати справи про правопорушення у галузі ветеринарної медицини, порядок розгляду, юридична допомога адвоката.

10. Правове регулювання використання ядерної енергії і відповідальність за порушення у цій галузі. Юридична допомога адвоката.

11. Правове регулювання захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання, відшкодування завданої шкоди. Порядок надання юридичної допомоги адвокатом.

12. Правове регулювання використання лісових ресурсів і користування земельними ділянками лісового фонду.

13. Вирішення спорів у галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів. Правова допомога адвоката у таких категоріях справ.

14. Відповідальність фізичних і юридичних осіб за шкоду, заподіяну лісовому господарству, її компенсація та відшкодування. Юридична допомога адвоката в цих справах.

15. Водокористування: суб'єкти, види і порядок. Умови скидання зворотних вод у водні об'єкти, юридична допомога адвоката у таких справах.

16. Вирішення спорів з питань використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів. Правова допомога адвоката у ньому.

17. Відповідальність за порушення водного законодавства. Юридична допомога у цій категорії справ.

18. Правовий статус територій, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Юридичний захист громадян, що проживають на цій території, їх пільги, гарантії.

19. Правовий статус громадян, що постраждали внаслідок ава-

рії на Чорнобильській АЕС. Юридична допомога цій категорії громадян.

20. Правове регулювання використання надр в Україні. Надання надр у користування, права і обов'язки користувачів надр. Плата за користування надрами. Спори за цією категорією справ.

21. Вирішення спорів з питань користування надрами. Відповідальність за порушення законодавства про надра. Юридична допомога у таких справах.

22. Правове регулювання використання водойм в Україні. Спори з цих питань і юридична допомога адвокатів.

Х. Житлове законодавство. Законодавство про шлюб та сім'ю

1. Конституційне право особи на житло і його захист адвокатом.

2. Житловий фонд та управління ним. Надання жилих приміщень у будинках державного і громадського житлового фонду. Ордер на жиле приміщення. Визнання ордера недійсним. Ведення таких справ.

3. Користування жилими приміщеннями у будинках державного і громадського житлового фонду. Договір найму жилого приміщення. Норма жилої площі. Ведення таких справ адвокатом.

4. Плата за користування житлом і комунальні послуги. Житлові субсидії. Юридична допомога громадянам з цих питань.

5. Договір піднайму жилого приміщення: сторони, умови укладення, плата, розірвання. Обмін жилих приміщень. Спори з цих питань і ведення таких справ адвокатом.

6. Виселення осіб із жилих приміщень. Ведення таких справ адвокатом.

7. Визнання особи такою, що втратила право на жиле приміщення. Ведення таких справ адвокатом.

8. Правове становище житлово-будівельних кооперативів. Набуття членства в кооперативі, сплата внесків, набуття права власності на жиле приміщення в будинках житлово-будівельних кооперативів. Спори, які виникають з цих питань і правова допомога адвоката.

9. Підстави надання, користування та виселення осіб із службових приміщень. Ведення таких справ адвокатом.

10. Підстави надання, користування та виселення осіб з гуртожитків. Ведення таких справ адвокатом.

11. Користування жилими приміщеннями в будинках (квартирах) приватного житлового фонду. Правове регулювання приватизації житла в Україні.

12. Укладення шлюбу і його припинення. Ведення адвокатом справ, пов'язаних із розлученням.

13. Визнання шлюбу недійсним: підстави, порядок і наслідки. Спори між подружжям, пов'язані з цими питаннями, і юридична допомога адвоката.

14. Особисті права і обов'язки подружжя, батьків і дітей, інших членів сім'ї. Спори між подружжям, пов'язані з вихованням дітей, місцем проживання дітей при розлученні. Юридична допомога адвоката.

15. Майнові права та обов'язки подружжя, батьків і дітей, інших членів сім'ї. Аліментні зобов'язання. Ведення адвокатом справ, які виникають внаслідок стягнення аліментів на неповнолітніх чи повнолітніх непрацездатних дітей, батьків чи іншого з подружжя, які потребують допомоги.

16. Спільна і роздільна власність подружжя. Ведення адвокатом справ з питань поділу спільного майна та інших майнових спорів подружжя.

17. Ведення адвокатом справ, пов'язаних із спорами про визнання чи оспорювання батьківства.

18. Усиновлення (удочеріння), опіка і піклування. Правове становище органів опіки і піклування. Спори, які з цього випливають, юридична допомога адвоката.

19. Усиновлення (удочеріння) дітей - громадян України іноземними громадянами. Аліментні зобов'язання іноземних громадян перед громадянами України. Порядок виконання в Україні рішень з аліментних справ, прийнятих іноземними судами, та рішень судів України на території іноземних держав. Правова допомога адвоката у цьому.

20. Реєстрація актів громадянського стану та правове становище органів, які її проводять. Ведення адвокатом справ, пов'язаних з актами громадянського стану.

21. Допомога адвоката громадянам, які бажають змінити прізвище, ім'я та по батькові.

22. Шлюбний контракт: зміст, форма, порядок укладення, правове значення. Використання адвокатом шлюбного контракту при розлученні.

XI. Законодавство про адміністративні правопорушення

1. Адміністративне правопорушення та адміністративна відповідальність. Відмежування адміністративного правопорушення від злочину. Юридична допомога в адміністративних справах.

2. Адміністративне стягнення, його види. Накладення адміні-

стративного стягнення. Правове становище адвоката в адміністративній справі.

3. Адміністративні правопорушення в галузі охорони праці і здоров'я населення. Ведення адвокатом таких справ.

4. Адміністративні правопорушення, що посягають на власність. Ознаки відмежування їх від злочинів проти власності. Ведення адвокатом таких справ.

5. Адміністративні правопорушення в галузі охорони природи, використання природних ресурсів, охорони пам'яток історії та культури. Ведення адвокатом таких справ.

6. Адміністративні правопорушення в промисловості, будівництві та в галузі використання електричної і теплової енергії. Ведення адвокатом таких справ.

7. Адміністративні правопорушення у сільському господарстві. Ведення адвокатом таких справ.

8. Адміністративні правопорушення на транспорті, в галузі шляхового господарства і зв'язку. Ведення адвокатом таких справ.

9. Адміністративні правопорушення в галузі житлових прав громадян, житлово-комунального господарства та благоустрою. Ведення адвокатом таких справ.

10. Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, у галузі фінансів і підприємницької діяльності. Ведення адвокатом таких справ.

11. Адміністративні правопорушення в галузі стандартизації, якості продукції, метрології та сертифікації. Ведення адвокатом таких справ.

12. Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку. Ведення адвокатом таких справ.

13. Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління. Ведення адвокатом таких справ.

14. Адміністративна юрисдикція. Підвідомчість справ про адміністративні правопорушення. Органи (посадові особи), уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення.

15. Поняття провадження у справах про адміністративне правопорушення та його стадії.

16. Протокол про адміністративне правопорушення. Робота адвоката з протоколом про адміністративне правопорушення при наданні юридичної допомоги.

17. Адміністративне затримання: органи, які правомочні його здійснювати, строки, відмежування від адміністративного арешту та затримання і арешту за кримінально-процесуальним законодавством. Ведення адвокатом справ, пов'язаних з адміністративним затриманням.

18. Застосування примусу та вогнепальної зброї при зариманнях- Закон України «Про міліцію».

19. Особистий огляд, огляд речей і вилучення речей та документів уповноваженими органами.

20. Розгляд справ про адміністративне правопорушення. Особи, які беруть участь у провадженні про адміністративне правопорушення. Участь адвоката у ньому.

21. Постанова по справі про адміністративне правопорушення, її оскарження і опротестування, роль адвоката у цьому.

22. Виконання постанов про Ріакладення адміністративних стягнень. Робота адвоката у цій стадії.

XII. Бюджетне, податкове та митне законодавство

1. Бюджетна система України, бюджетний устрій, бюджетний процес і його учасники.

2. Правове регулювання доходів бюджетів усіх рівнів.

3. Система оподаткування України. Закон України «Про систему оподаткування», його зміст та значення.

4. Правове становище державної податкової адміністрації (інспекції). Закон України «Про державну податкову службу в Україні».

5. Оподаткування прибутку підприємств. Юридична допомога підприємствам при веденні справ з оподаткування прибутку підприємств.

6. Податок на додану вартість, акцизний збір та інші непрямі податки. Юридична допомога суб'єктам оподаткування при веденні таких справ.

7. Прибутковий податок з громадян. Неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Юридична допомога громадянам - платникам податків.

8. Податок з транспортних засобів. Земельний податок. Юридична допомога адвоката у таких справах.

9. Правове регулювання місцевих податків та зборів. Юридична допомога адвоката.

10. Державне мито. Нормативно-правові акти, які регулюють стягнення державного мита.

11- Обов'язкові платежі до бюджету від адвокатської практики. Нормативна база, яка регулює такі платежі. Якими, на Вашу думку, вони мають бути.

12. Відповідальність за порушення податкового законодавства. Ведення адвокатом таких справ.

13. Оскарження рішень державних органів, які уповноважені застосовувати заходи відповідальності за порушення податкового

законодавства. Надання адвокатом юридичної допомоги в таких справах.

14. Законодавство про митну справу. Правове становище митних органів. Митний кодекс України. Ведення адвокатом справ про контрабанду.

15. Порядок переміщення цінностей через митний кордон та їх митне оформлення. Юридична допомога адвоката у справах про порушення митних правил.

16. Мито та митні збори. Єдиний митний тариф. Юридична допомога адвоката.

17. Відповідальність за порушення митного законодавства. Ведення адвокатом таких справ.

18. Правове регулювання бухгалтерського обліку в Україні.

19. Правове регулювання аудиторської діяльності. Випадки обов'язкового проведення аудиторських перевірок. Використання аудиту в адвокатській діяльності.

20. Законодавство про валютне регулювання і валютний контроль, його суть та відповідальність за його порушення. Ведення адвокатом таких справ.

21. Правове регулювання грошового обігу в Україні. Право грошової емісії. Правове становище Національного банку України.

22. Правове становище органів державного казначейства та їх функції.

Статут громадської організації «Спілка адвокатів України»

Зареєстровано Міністерством юстиції Української РСР

14 листопада 1990 року

Свідоцтво № 6

(Учинний редакції статут прийнято на звітно-виборному з'їзді Спілки адвокатів України 9 червня 2001 р. та погоджено зі змінами і доповненнями з Міністерством юстиції України 23 серпня 2001р.)

1. Загальні положення

1.1. Громадська організація «Спілка адвокатів України» (надалі Спілка) - добровільна, професійна, незалежна, самоврядна всеукраїнська організація адвокатів України.

1.2. Спілка у своїй діяльності керується Конституцією України,

Законом України «Про адвокатуру», Правилами адвокатської етики, іншим законодавством України та цим Статутом.

Діяльність Спілки поширюється на територію України.

1.3. Спілка діє з метою:

- об'єднання зусиль адвокатів України у сприянні формуванню демократичної правової держави;
- підвищення рівня правової допомоги, що надається громадянам, підприємствам, установам, організаціям, у тому числі іноземним фізичним і юридичним особам;
- підвищення ролі й авторитету адвокатури в суспільстві і державі;
- вдосконалення законодавчого регулювання діяльності адвокатури;
- сприяння досягненню адвокатурою повної самостійності і самоврядування;
- захисту законних інтересів членів Спілки;
- поширення історичних традицій української адвокатури;
- сприяння розвитку і поглибленню міжнародних зв'язків адвокатів.

1.4. Спілка та її регіональні відділення в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі є юридичними особами, мають самостійний баланс та рахунки в банківських установах, печатки, штампи і можуть мати власну символіку.

1.5. Відділення Спілки керується у своїй діяльності власним Положенням, що приймається відповідно до Примірного положення та затверджується Правлінням Спілки. Відділення Спілки реєструється в порядку, встановленому законодавством.

1.6. Спілка є неприбутковою організацією. Спілка веде статистичну звітність та подає фінансовим органам декларацію та звіти про свої доходи та витрати згідно з чинним законодавством.

1.7. Спілка взаємодіє з державними органами, громадськими організаціями, зарубіжними та міжнародними організаціями.

2. Завдання Спілки

2.1. Спілка ставить перед собою такі завдання:

а) сприяти розвитку демократичних засад діяльності адвокатури, удосконаленню її організаційної структури, підвищенню престижу адвокатської професії, створенню належних умов для активної професійної і громадської діяльності адвокатів, впровадженню науково-технічних засобів у їх роботу;

б) вносити пропозиції, що впливають з мети діяльності Спілки, до органів влади та управління;

в) забезпечувати захист соціальних та професійних прав і законних інтересів членів Спілки; захищати інтереси членів Спілки

у державних органах, громадських та інших організаціях, зокрема у кваліфікаційно-дисциплінарних комісіях адвокатури і Вищій кваліфікаційній комісії адвокатури;

г) сприяти підвищенню кваліфікації і обміну досвідом роботи адвокатів, вивчати й узагальнювати адвокатську практику, забезпечувати членів Спілки методичною літературою, що видається Спілкою;

д) пропагувати неухильне дотримання норм адвокатської етики;

є) сприяти науковій розробці питань, пов'язаних з діяльністю адвокатури, усуненню недоліків у правозастосовчій діяльності;

є) розвивати міжнародні зв'язки, обмін професійним досвідом, співробітництво з різними міжнародними організаціями, всебічно сприяти імплементації міжнародних норм і стандартів адвокатської діяльності.

3. Форми діяльності Спілки адвокатів України

3.1. Для виконання статутних завдань у встановленому законом порядку Спілка:

а) розглядає звернення членів Спілки, пов'язані з порушенням їх професійних і соціальних прав, приниженням честі й гідності, а також з питань відрахування і виключення з адвокатських об'єднань, направляє подання у відповідні державні, правоохоронні органи, адвокатські об'єднання, громадські організації щодо усунення виявлених порушень, представляє інтереси членів Спілки;

б) організовує науково-методичну роботу, обмін досвідом роботи адвокатів;

в) сприяє поширенню правових знань і правової культури через друковані видання та інші інформаційні органи;

г) вивчає правовий досвід Інших країн і розвиває різні форми міжнародних контактів;

д) встановлює нагороди і заохочує членів Спілки за активну роботу у Спілці, вносить у встановленому законом порядку пропозиції стосовно представлення членів Спілки до державних нагород, почесних звань;

є) сприяє оздоровленню членів Спілки, реалізації їх соціальних прав;

є) створює фонди Спілки, займається благодійною діяльністю;

ж) для виконання своїх статутних завдань Спілка може бути засновником інших юридичних осіб.

4. Членство у Спілці

4.1. Спілка створюється за принципами індивідуального і колективного членства.

4.2. Членами Спілки можуть бути - адвокати, адвокатські об'єднання і асоціації, які визнають цей Статут, добровільно виявили бажання вступити до Спілки і брати участь у її діяльності.

Почесними членами Спілки можуть бути вчені-юристи, провідні громадські діячі, особи, які займаються адвокатською діяльністю за межами України.

4.3. Прийняття у члени Спілки здійснюється відділенням Спілки на підставі поданої заяви, а для колективного члена - рішення загальних зборів (конференції). Членові Спілки вручається членський квиток і значок (затверджені Правлінням Спілки).

4.4. Членство у Спілці припиняється за заявою члена Спілки, а для колективного члена - за рішенням загальних зборів (конференції); у разі анулювання адвокатського свідчення, припинення адвокатської діяльності, крім випадків виходу на пенсію. Член Спілки може бути виключений з неї за порушення Статуту Спілки з'їздом, Радою, загальними зборами регіональних відділень в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

Рішення регіонального відділення про виключення зі Спілки може бути протягом місяця оскаржене до Ради Спілки.

4.5. Вступний внесок встановлюється у розмірі 10 відсотків мінімальної заробітної плати, щорічні членські внески встановлюються у розмірі мінімальної заробітної плати на час сплати.

Відділення Спілки залишають із внесків, що надійшли, 50 відсотків, витрачаючи їх за власним розсудом для здійснення цілей завдань Спілки, решту перераховують на рахунок Спілки адвокатів України.

Розмір цих відрахувань за рішенням з'їзду або Ради може змінюватися.

Колективні члени сплачують вступний і щорічний членські внески в залежності від кількості членів об'єднання, асоціації, що є колективним членом.

4.6. Індивідуальні члени Спілки та повноважні представники колективних членів мають право:

- а) обирати і бути обраними до керівних органів Спілки;
- б) брати участь у роботі з'їздів, конференцій та інших заходів, що їх організовує Спілка, як безпосередньо, так і через своїх представників для виконання статутних завдань;
- в) звертатися до Спілки за захистом своїх соціальних та професійних прав, законних інтересів, зокрема, з приводу необгрунтованого позбавлення права займатися адвокатською діяльністю;
- г) одержувати всі види консультативної і методичної допомоги, яку надає Спілка, методичні посібники та інші матеріали, що видаються Спілкою;
- д) користуватися культурними, соціально-побутовими та матеріальними благами, що їх надає Спілка;

є) одержувати інформацію про діяльність Спілки, вносити до органів Спілки запити і пропозиції щодо питань, пов'язаних з її статутною діяльністю, і одержувати на них відповіді;

є) використовувати емблему Спілки за згодою Правління Спілки, користуватись послугами створених Спілкою підприємств і організацій на пільгових умовах.

4.7. Член Спілки зобов'язаний:

а) дотримуватися Статуту Спілки;

б) дотримуватися норм моралі і професійної етики;

в) брати активну участь у роботі регіонального відділення та органу Спілки, до якого він обраний;

г) сприяти проведенню в життя рішень керівних органів Спілки, дбати про зміцнення авторитету Спілки;

д) своєчасно сплачувати членські внески.

4.8. За активну участь у роботі Спілки, вагомий внесок у розвиток адвокатської професії індивідуальним членам Спілки можуть присвоюватись почесні звання Спілки адвокатів України, вони можуть заохочуватись іншими засобами Спілки, а також представлятись до державних нагород і почесних звань.

5. Структура Спілки.

Формування і компетенція керівних органів Спілки

5.1. Основою Спілки є відділення Спілки в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, що об'єднують індивідуальних і колективних членів, які:

а) реалізують цілі і завдання Спілки;

б) беруть участь у статутній діяльності Спілки;

в) приймають у члени Спілки, відраховують та виключають із неї;

г) висувають делегатів на з'їзд і до різних керівних органів Спілки, а також обирають представників у кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури (голова відділення Спілки висувається до складу комісії за посадою);

д) вносять пропозиції про представлення своїх членів до державних нагород, почесних звань, рекомендують їх для поїздок по країні і за кордон для вивчення правового досвіду, вносять пропозиції з інших питань, пов'язаних із статутною діяльністю Спілки;

є) заохочують членів Спілки шляхом матеріального та морального стимулювання;

є) забезпечують своєчасний збір і перераховування членських внесків на рахунок Спілки.

5.2. Відділення Спілки діє на підставі Положення, яке приймається загальними зборами членів відділення і затверджується Правлінням Спілки.

5.3. Керівними органами Співки адвокатів України є: з'їзд, Рада, Правління, Ревізійна комісія; створюються постійні і тимчасові комісії, Секретаріат та інші структури для здійснення цілених завдань Співки.

5.4. Вищим керівним органом Співки є з'їзд, який скликається не рідше одного разу в п'ять років.

Делегати на з'їзд обираються на загальних зборах відділень Співки. Норма представництва на з'їзд визначається на засіданні Ради, що передуює з'їздові.

Позачерговий з'їзд Співки скликається з ініціативи Ради, а також на вимогу Правління, Ревізійної комісії Співки, або на вимогу не менш як 1/3 членів Співки у тримісячний строк.

З'їзд вважається правомочним, якщо в його роботі бере участь не менше 2/3 обраних депутатів.

З'їзд Співки розглядає будь-які питання, що стосуються діяльності Співки, заслуховує звіт про роботу Співки. Виключною компетенцією з'їзду є:

а) затвердження Статуту Співки, внесення до нього змін і доповнень, затвердження Положення про Ревізійну комісію;

б) обрання Президента, першого віце-президента, віце-президентів, Ревізійної комісії;

в) формування Ради Співки.

Для внесення змін у Статут Співки потрібно не менше 2/3 голосів делегатів, які беруть участь у роботі з'їзду.

5.5. З'їзд Співки прямим таємним або відкритим (зарішенням з'їзду) голосуванням обирає із числа делегатів з'їзду Президента, першого віце-президента, віце-президентів Співки строком на п'ять років. Для їх обрання необхідно набрати більше 50% голосів делегатів, які беруть участь у роботі з'їзду.

Президент, перший віце-президент, віце-президенти можуть виконувати свої обов'язки на штатній основі, на громадських засадах та за сумісництвом.

Президент, перший віце-президент, віце-президенти, члени Ради, члени Правління, Голова і члени Ревізійної комісії можуть бути достроково відкликані за рішенням з'їзду.

5.6. Президент Співки здійснює загальне керівництво Співкою, здійснює загальне керівництво роботою Ради, Правління та Секретаріату Співки, подає звіти про роботу Співки, представляє Співку у державних органах, судах, громадських та міжнародних організаціях, зокрема у Вищій кваліфікаційній комісії адвокатури, підписує від імені Співки, Ради, Правління та Секретаріату документи, здійснює інші дії згідно зі Статутом.

Віце-президенти обираються з числа делегатів з'їзду I за посадою входять до складу Ради та Правління Співки. На віце-прези-

дентів покладається забезпечення постійного зв'язку між керівними органами Співки та адвокатами на місцях, координація діяльності відділень Співки, сприяння виконанню рішень Співки у регіонах України.

Перший віце-президент Співки координує роботу віце-президентів Співки та голів постійних комісій Співки.

5.7. У період між з'їздами вищим керівним органом Співки є Рада Співки. До складу Ради входить представник від кожного регіонального відділення, який обирається загальними зборами регіонального відділення в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі на підставі положення про нього; у випадку вибуття члена Ради, Рада за поданням відділення Співки має право на період до наступного з'їзду кооптувати до складу Ради виконуючого обов'язки члена Ради.

До складу Ради за посадою делегуються Президент Співки, перший віце-президент та віце-президенти Співки, голови регіональних відділень в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, голови, їх заступники та члени постійних комісій Співки.

Рада Співки:

- визначає плани роботи Співки;
- розглядає питання статутної діяльності Співки;
- затверджує бюджет Співки і розглядає звіт про його виконання;
- заслуховує звіти Президента Співки, комісій, здійснює інші функції згідно зі Статутом Співки, крім віднесених до виключної компетенції з'їзду;
  - щорічно заслуховує звіти Правління;
  - встановлює компетенцію і затверджує положення про постійні та тимчасові комісії Співки;
  - затверджує символіку і атрибутику Співки, положення про почесні звання, нагороди та відзнаки Співки адвокатів України;
  - за пропозиціями комісій Співки приймає загальноспівкові програми;
  - скликає з'їзди Співки та встановлює норму представництва, звітує перед з'їздом про свою діяльність;
  - затверджує річні бюджети Правління Співки і розглядає звіти про їх виконання;
  - затверджує рішення Правління Співки про вступ Співки до інших громадських організацій (об'єднань) та вихід з них;
  - вирішує інші питання діяльності Співки, що не входять до виключної компетенції з'їзду Співки.

Основна форма роботи Ради Співки - пленарні засідання, які проводяться у міру необхідності, але не рідше одного разу на рік.

Засідання Ради проводяться з ініціативи Правління Співки, на

вимогу Президента Спілки, першого віце-президента, Ревізійної комісії або не менше третини членів Ради Спілки.

5.8. Виконавчим органом Спілки є Правління, до складу якого входять Президент Спілки, перший віце-президент Спілки, віце-президенти Спілки з діяльності в регіонах, віце-президент Спілки з міжнародних зв'язків та голови постійних комісій Спілки.

Правління розробляє пропозиції і готує матеріали для розгляду на з'їздах, засіданнях Ради Спілки та здійснює виконання їх рішень; формує постійні і тимчасові комісії; організовує господарську та іншу поточну роботу Спілки.

5.9. Для технічного забезпечення роботи Спілки діє Секретаріат, який очолює Голова Секретаріату. Кількісний склад Секретаріату та його Голова затверджуються Правлінням Спілки.

5.10. Ревізійна комісія обирається у кількості трьох осіб таємним або відкритим (за рішенням з'їзду) голосуванням строком на п'ять років і діє згідно з Положенням про Ревізійну комісію, яке затверджується з'їздом.

5.11. Спілка може створювати комісії, склад яких формує Правління;

- а) із захисту прав та законних інтересів членів Спілки;
- б)законопроектну;
- в) з соціальних питань;
- г) з міжнародних зв'язків;
- д) з господарської діяльності;
- є) з професійної майстерності;
- є) з професійної етики;
- ж) молодіжну;
- з) жіночу;
- і) з вивчення Історії адвокатури України.

Спілка адвокатів, за рішенням Ради або Правління, може створювати й інші комісії (в тому числі тимчасові) з метою реалізації статутних завдань.

6. Кошти та майно Спілки

6.1. Кошти Спілки формуються із:

- вступних і членських внесків;
- коштів або майна, які надходять безоплатно або у вигляді безповоротної фінансової допомоги чи добровільних пожертвувань;
- коштів і майна, переданих в установленому порядку державою;
- надходжень від господарської діяльності заснованих Спілкою підприємств і організацій;
- спонсорських та благодійних внесків, пожертвувань громадян;

-будь-яких пасивних доходів;

-інших джерел, не заборонених чинним законодавством.

6.2. Спілка, її відділення можуть мати у власності будинки, споруди, обладнання та інше майно.

6.3. Члени Спілки, які припинили членство в Спілці або виключені з неї, не мають права на частку майна і коштів Спілки.

6.4. Розпорядження майном Спілки здійснюють керівні органи Спілки, а майном відділень Спілки - керівні органи відділень.

7. Припинення діяльності Спілки

7.1. Припинення діяльності Спілки може відбуватися шляхом реорганізації або ліквідації.

7.2. Реорганізація Спілки відбувається згідно з рішенням з'їзду.

7.3. Ліквідація Спілки може бути за рішенням з'їзду або за рішенням суду. У випадку ліквідації створюється ліквідаційна комісія.

7.4. Кошти та майно Спілки не можуть перерозподілятися між членами Спілки, а використовуються для виконання статутних завдань або на благодійні цілі.

7.5. Зміни та доповнення до цього Статуту затверджуються з'їздом Спілки. У виняткових випадках зміни і доповнення до Статуту, які не суперечать основним принципам, може вносити Рада Спілки.

2.2. Міжнародно-правові засади адвокатської діяльності

2.2.1. Документи ООН

Загальна декларація прав людини

**Прийнята і проголошена резолюцією 217А (Ш)
Генеральної Асамблеї ООН
від 10 грудня 1948 року**

(Витяг)

Генеральна асамблея проголосує цю Загальну декларацію прав людини як певний зразок, відповідати якому мають прагнути всі народи і всі держави, з тим щоб кожна людина і кожна структура суспільства, постійно враховуючи положення цієї Декларації, прагнули шляхом проведення просвітницької та освітньої діяльності сприяти поважанню цих прав і свобод, а також забезпечити, шляхом національних і міжнародних заходів, їх загальне й ефективне визнання та дотримання як серед народів держав-членів Організації, так і серед народів тих територій, що перебувають під їхньою юрисдикцією.

Стаття 1

Усі люди народжуються вільними й рівними за своєю гідністю та правами. Вони наділені розумом і совістю та повинні діяти один стосовно одного в дусі братерства.

Стаття 2

Кожній людині надаються всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, соціального чи станового походження, майнового або іншого стану.

Крім того, не повинно проводитися жодного розрізнення людей залежно від політичного, правового чи міжнародного статусу країни або території, до якої вони належать, незважаючи на те, є ця територія незалежною чи підопічною, несамоврядною або іншим чином обмеженою у своєму суверенітеті.

Стаття 3

Кожна людина має право на життя, свободу і на особисту недоторканність.

Стаття 5

Ніхто не повинен зазнавати тортур або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує людську гідність, поводження чи покарання.

Стаття 6

Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

Стаття 7

Усі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якого розрізнення, на рівний захист законом. Усі люди мають право на однаковий захист від будь-якої дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від будь-якого підбурювання до такої дискримінації.

Стаття 8

Кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом.

Стаття 9

Ніхто не може бути підданий безпідставному арешту, затриманню чи вигнанню.

Стаття 10

Кожна людина, для визначення своїх прав та обов'язків і для встановлення обґрунтованості висунутого проти неї кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справу було розглянуто незалежним і безстороннім судом прилюдно і з додержанням всіх вимог справедливості.

Стаття 11

1. Кожна людина, яка звинувачується у вчиненні злочину, має право вважатися безвинною доти, доки її винність не буде встановлена законним чином шляхом прилюдного судового розгляду, за якого їй забезпечуються всі можливості для захисту.

2. Ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, які під час їх скоєння не становили злочину за національними законами або за міжнародним правом. Не може також накладатися покарання, тяжче від того, яке могло бути застосоване на час вчинення злочину.

Стаття 12

Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте та сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист законом від подібних втручань чи посягань.

Стаття 17

1. Кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і спільно з іншими.
2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна.

Стаття 19

Кожна людина має право на свободу переконань і на вільний їх вияв; це право передбачає свободу безперешкодно дотримуватися власних переконань і свободу шукати, одержувати та поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

Стаття 20

1. Кожна людина має право на свободу мирних зборів і об'єднань.
2. Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якого об'єднання.

Стаття 23

1. Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі та сприятливі умови праці та на захист від безробіття.

2. Кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю.

3. Кожен, хто працює, має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людини існування для неї самої та її сім'ї і яка, в разі необхідності, доповнюється іншими засобами соціального забезпечення.

4. Кожна людина має право створювати професійні спілки і входити до професійних спілок з метою захисту своїх інтересів.

Стаття 28

Кожна людина має право на такий соціальний і міжнародний порядок, за якого права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені.

Стаття 29

1. Кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особистості.

2. Кожна людина, здійснюючи свої права і свободи, повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та з метою задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві.

3. Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не повинно суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права

Прийнято Генеральною Асамблеєю ООН
16 грудня 1966 року, резолюція 2200А (XXI)

*Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР
від 19 листопада 1976 року № 2148-VIII*

(Витяг)

Преамбула

Держави, які беруть участь у цьому Пакті,

беручи до уваги, що відповідно до принципів, проголошених Статутом Організації Об'єднаних Націй, визнання гідності, власної всім членам людської сім'ї, та рівних і невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості і загального миру,

визнаючи, що ці права випливають із властивої людській особі гідності,

визнаючи, що, згідно із Загальною декларацією прав людини, ідеал вільної людської особи, яка користується громадянською та політичною свободою і свободою від страху та нужди, можна здійснити тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами, так само як і своїми громадянськими та політичними правами,

беручи до уваги, що за Статутом Організації Об'єднаних Націй держави зобов'язані заохочувати дотримання загальної поваги прав і свобод людини,

беручи до уваги, що кожна окрема людина, маючи обов'язки щодо інших людей і того колективу, до якого вона належить, повинна добиватися заохочення та додержання прав, визнаних у цьому Пакті,

погоджуються про такі статті:

Частина II

Стаття 2

(1) Кожна Держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується поважати і забезпечувати всім перебуваючим у межах її території та під її юрисдикцією особам права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці як-от щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини.

(2) Якщо це ще не передбачено існуючим законодавством чи іншими заходами, кожна Держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується вжити необхідних заходів відповідно до своїх конституційних процедур і положень цього Пакту для вжиття таких законодавчих або інших заходів, які можуть виявитися необхідними для здійснення прав, що визнаються у цьому Пакті.

(3) Кожна Держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується:

а) забезпечити будь-якій особі, права та свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні;

б) забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту;

с) забезпечити застосування компетентними властями засобів правового захисту, коли вони надаються.

Стаття 4

(1) Під час надзвичайного стану в державі, за якого життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого оголошується офіційно, Держави — учасниці цього Пакту можуть вживати заходи на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом лише настільки, наскільки цього вимагає гострота становища, за умови, що такі заходи не є несумісними з іншими їхніми зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження.

(2) Це положення не може бути підставою для будь-яких відступів від статей 6, 7, 8 (пункти (1) і (2)), 11, 15, 16 і 18.

(3) Будь-яка Держава, яка бере участь у цьому Пакті, вико-

рнстовуючи право відступу, повинна негайно інформувати інші Держави, що беруть участь у цьому Пакті, за посередництвом Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про положення, від яких вона відступила, і про причини, що спонукали до такого рішення. Також має бути зроблено повідомлення через того ж посередника про дату, коли вона припиняє такий відступ.

Стаття 5

(1) Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як таке, яке означає, що будь-яка держава, будь-яка група чи будь-яка особа має право займатися якою завгодно діяльністю або чинити які завгодно дії, спрямовані на знищення будь-яких прав чи свобод, визнаних у цьому Пакті, або на обмеження їх більшою мірою, ніж передбачається в цьому Пакті.

(2) Жодне обмеження чи приниження будь-яких основних прав людини, що визнаються або існують на підставі закону, конвенцій, правил чи звичаїв у якій-небудь Державі-учасниці цього Пакту, не допускається під тим приводом, що в цьому Пакті не визнаються такі права або що в ньому вони визнаються в меншому обсязі.

Частина III

Стаття 7

Нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому його гідність поведженню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим досліддам.

Стаття 9

(1) Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути підданий свавільному арешту чи приманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на таких підставах і відповідно до такої процедури, які встановлені законом.

(2) Кожному заарештованому повідомляються при арешті причини його арешту та в терміновому порядку повідомляється будь-яке обвинувачення, що висувається проти нього.

(3) Кожна заарештована або затримана за кримінальним звинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді чи до іншої службової особи, якій належить за законом право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення. Тримання під вартою осіб, які чекають на судовий розгляд, не має бути загальним правилом,

але звільнення може ставитись у залежність від подання гаранта явки на суд, явки на судовий розгляд у будь-якій іншій його стадії, в разі необхідності, явки для виконання вироку.

(4) Кожному, хто позбавлений волі внаслідок арешту чи тримання під вартою, належить право на розгляд його справи в суді, щоб цей суд міг невідкладно винести постанову щодо законності його затримання і розпорядитися про його звільнення, якщо затримання є незаконним.

(5) Кожен, хто був жертвою незаконного арешту чи тримання під вартою, має право на компенсацію, якій надано позовної сили.

Стаття 10

(1) Усі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі.

(2) а) Обвинувачені у випадках, коли відсутні виняткові обставини, поміщаються окремо від засуджених, і їм надається окремий режим, що відповідає їх статусу незасуджених осіб;

б) обвинувачені неповнолітні відокремлюються від повнолітніх і в найкоротший строк доставляються в суд для винесення рішення.

(3) Пенітенціарною системою передбачається режим для ув'язнених, істотною метою якого є їх виправлення та соціальне перевиховання. Неповнолітні правопорушники відокремлюються від повнолітніх, і їм надається режим, який відповідає їх віку і правовому статусу.

Стаття 11

Ніхто не може бути позбавлений волі на тій лише підставі, що він не в змозі виконати якоесь договірне зобов'язання.

Стаття 13

Іноземець, який законно перебуває на території будь-якої Держави-учасниці цього Пакту, може бути висланий лише на виконання рішення, винесеного відповідно до закону, і, якщо імперативні міркування державної безпеки не вимагають іншого, має право на подання доводів проти свого вислання, на перегляд своєї справи компетентною владою чи особою або особами, спеціально призначеними компетентною владою, і на те, щоб бути представленим з цією метою перед вказаною владою, особою чи особами.

Стаття 14

(1) Усі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що висувається проти нього, або при визначенні його прав і обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний

розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Преса і публіка можуть не допускати на весь судовий розгляд або частину його з міркувань моралі, громадського порядку чи державної безпеки в демократичному суспільстві, або коли того вимагають інтереси приватного життя сторін, або - тією мірою, якою це, на думку суду, є строго необхідним, - за особливих обставин, якщо публічність порушувала б інтереси правосуддя; проте будь-яка судова постанова в кримінальній або цивільній справі повинна бути публічною, за винятком тих випадків, коли інтереси неповнолітніх вимагають іншого чи коли справа стосується матримоніальних спорів або опіки над дітьми.

(2) Кожен обвинувачений у кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно із законом.

(3) Кожен має право при розгляді будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності:

a) бути терміново і докладно повідомленим мовою, яку він розуміє, про характер і підставу висунутого проти нього обвинувачення;

b) мати достатньо часу та можливостей для підготовки свого захисту і мати зносини з обраним ним самим захисником;

c) бути судимим без невинувинуваної затримки;

d) бути судимим у його присутності та захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним самим захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безплатно для нього в усякому такому випадку, коли він не має достатньо коштів для оплати цього захисника;

e) допитувати свідків, які дають показання проти нього, або мати право на те, щоб цих свідків було допитано, та мати право на виклик і допит його свідків на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього;

f) користуватися безплатною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не говорить цією мовою;

g) не бути приневоленим до давання показань проти самого себе чи до визнання себе винним.

(4) Щодо неповнолітніх процес повинен бути таким, щоб враховувались їх вік і бажаність сприяння їхньому перевихованню.

(5) Кожен, кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок були переглянуті вищестоящою судовою інстанцією згідно із законом.

(6) Якщо будь-яка особа остаточною рішенням була засуджена за кримінальний злочин і якщо винесений їй вирок був згодом скасований або їй було дароване помилування на тій підставі, що якась нова чи нововиявлена обставина незаперечно доводить наявність судової помилки, то ця особа, котра зазнала покарання в результаті такого засудження, одержує компенсацію згідно з законом, якщо не буде доведено, що вказана невідома обставина не була свого часу виявлена виключно або частково з її вини.

(7) Ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону та кримінально-процесуального права кожної країни.

Стаття 15

(1) Ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні будь-якого кримінального злочину внаслідок якоїсь дії чи упущення, що згідно з діючим на момент його вчинення внутрішньодержавним законодавством або міжнародним правом, не були кримінальним злочином. Так само не може призначатися більш тяжке покарання, ніж те, яке підлягало застосуванню на момент вчинення кримінального злочину. Якщо після вчинення злочину законом встановлюється більш легке покарання, дія цього закону поширюється на даного злочинця.

(2) Ніщо в цій статті не перешкоджає відданню під суд і покаранню будь-якої особи за будь-яке діяння чи упущення, які на момент вчинення становили кримінальний злочин згідно із загальними принципами права, визнаними міжнародним співтовариством.

Стаття 16

Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

Стаття 17

(1) Ніхто не може зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію.

(2) Кожна людина має право на захист законом від такого втручання чи таких посягань.

Стаття 19

(1) Кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів.

(2) Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, діставати і поширювати

будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.

(3) Користування передбаченими в пункті (2) цієї статті правами накладає особливі обов'язки й особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними:

а) для поважання прав і репутації інших осіб;

б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення.

Стаття 22

(1) Кожна людина має право на свободу асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів.

(2) Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень користування цим правом для осіб, які входять до складу збройних сил і поліції.

(3) Ніщо в цій статті не дає права Державам-учасницям Конвенції Міжнародної організації праці 1948 року щодо свободи асоціацій і захисту права на організацію, приймати законодавчі акти на шкоду гарантіям, передбаченим у зазначеній Конвенції, або застосовувати закон таким чином, щоб завдавалася шкода цим гарантіям.

Стаття 23

(1) Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави.

(2) За чоловіками і жінками, які досягли шлюбного віку, визнається право на одруження і право засновувати сім'ю.

(3) Жоден шлюб не може бути укладений без вільної і цілковитої згоди тих, хто одружуються.

(4) Держави, які беруть участь у цьому Пакті, повинні вжити належних заходів для забезпечення рівності прав і обов'язків кожного з подружжя щодо одруження, під час перебування в шлюбі і при його розірванні. В разі розірвання шлюбу має передбачатися необхідний захист усіх дітей.

Стаття 24

(1) Кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси,

кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі як малолітньої| боку її сім'ї, суспільства і держави.

(2) Кожна дитина повинна бути зареєстрована негайно після народження і повинна мати ім'я.

(3) Кожна дитина має право на набуття громадянства.

Стаття 26

Усі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист законом. У цьому відношенні всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини.

Стаття 27

У тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншості, особам, які належать до таких меншостей, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

Частина IV

Стаття 28

(1) Створюється Комітет з прав людини (який іменується нижче в цьому Пакті «Комітет»). Він складається з вісімнадцяти членів і виконує функції, передбачені нижче.

(2) До складу Комітету входять особи, які є громадянами Держав-учасниць цього Пакту і мають високі моральні якості та визнану компетентність у галузі прав людини, причому береться до уваги корисність участі кількох осіб, що мають юридичний досвід.

(3) Члени Комітету обираються і працюють як такі.

Стаття 44

Положення про здійснення цього Пакту застосовуються без шкоди для процедур у галузі прав людини, визначених установчими актами і конвенціями Організації Об'єднаних Націй і спеціалізованих установ або відповідно до них, і не перешкоджають Державам, які беруть участь у цьому Пакті, вдаватися до них

процедур вирішення спору на підставі чинних між ними загальних і спеціальних міжнародних угод.

Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями

**Затверджені 1 Конгресом Організації Об'єднаних Націй
з профілактики злочинності і поведження з в'язнями,
30 серпня 1955 року,
Женева**

*Схвалені Економічною і Соціальною Радою
(резолюція 663 СІ (XXIV) від 31 липня 1957 року)*

(Витяг)

Частина I

Загальні правила

Основний принцип

6.1) Нижченаведені правила слід застосовувати неупереджено. Дискримінація за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігійних, політичних та інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, сімейного становища або соціального стану неприпустима.

2) З іншого боку, треба поважати релігійні переконання та моральні засади в'язнів, які належать до тих чи інших груп населення.

Реєстр

7.1) В усіх місцях ув'язнення треба мати реєстр у вигляді журналу з пронумерованими сторінками, куди повинні заноситися щодо кожного в'язня такі дані:

- а) відомості про його особу;
- б) причини, за якими його ув'язнено, і найменування урядового органу, який прийняв рішення про його ув'язнення;
- с) день і година його прибуття, а також виходу з місця ув'язнення.

2) Нікого не можна приймати до в'язниці без офіційного наказу про ув'язнення, подробиці якого попередньо заносяться в реєстр.

Поділ на категорії

8. Різні категорії в'язнів утримуються в різних закладах або в

різних частинах одного й того ж закладу, з урахуванням **їх** статі, віку, попередньої судимості, юридичних причин їх ув'язнення та нормативно визначеного характеру поведінки з **ними**. Таким чином;

а) чоловіків та жінок треба по можливості утримувати в **різні** закладах;

б) якщо ж чоловіки та жінки утримуються в одному і тому ж **з** закладі, то жінок слід розміщувати в абсолютно окремих **приміщен**нях;

в) незасуджених в'язнів треба розміщувати окремо від **засудж**ених;

г) осіб, засуджених за невиконання боргових зобов'язань, та **ін**ших в'язнів, засуджених по цивільних справах, слід розміщувати окремо від осіб, які здійснили кримінальний злочин;

д) неповнолітніх правопорушників треба утримувати **окре**мо від дорослих.

Приміщення

9. 1) Там, де в'язні ночують у камерах або кімнатах, **кожен** них повинен мати окрему камеру або кімнату. Якщо ж з **особл**ивих причин, таких, як тимчасове перевантаження тюрми, **цент**ральному в'язничному управлінню доводиться відмовитися **від** цього правила, все одно розміщувати двох в'язнів в одній і **тій же** камері або кімнаті є небажаним.

2) Там, де є загальні камери, в'язнів, яких в них **розміщують**, треба ретельно відбирати, аби переконатися, що вони **здатні жити** разом у таких умовах. Ночами слід здійснювати постійний **нагляд**, сумісний з характером закладу.

10. Всі приміщення, якими користуються в'язні, **особливо** спальні, повинні відповідати всім санітарним вимогам, **прим**у належну увагу слід звертати на кліматичні умови, особливо на **ку**батуру цих приміщень, на мінімальну площу їх, на **освітлення**, опалення і вентиляцію.

11. В приміщеннях, де живуть і працюють в'язні:

а) вікна повинні мати достатні розміри для того, **щоб** **в'язні** могли читати і працювати при денному світлі, і повинні **бути** сконструйовані так, щоб забезпечувати доступ свіжого **повітря**, незалежно від того, є чи немає штучної системи вентиляції;

б) штучне освітлення повинне бути достатнім для того, **щоб** в'язні могли читати і працювати без шкоди для зору.

12. Санітарні вузли повинні бути достатні для того, **щоб** **кожен** в'язень міг задовольнити свої природні потреби, коли йому це **пот**рібно, в умовах чистоти і пристойності.

13. Кількість лазень і душових повинна бути достатньою **для**

того, щоб кожен в'язень міг і був зобов'язаний купатися або приймати душ при температурі, яка підходить для даного клімату, і так часто, як цього вимагають умови загальної гігієни, з урахуванням пори року і географічного району, але в будь-якому випадку хоча б раз на тиждень у помірному кліматі.

14. Всі частини закладу, якими в'язні користуються регулярно, повинні завжди утримуватися в належному порядку і суворій чистоті.

Особиста гігієна

15. Від в'язнів слід вимагати, щоб вони утримували себе в чистоті. Для цього їх треба забезпечувати водою і туалетним приладдям, необхідним для підтримання чистоти і здоров'я.

16. Для того щоб в'язні могли зберігати зовнішній вигляд, сумісний з їхньою людською гідністю, їм треба давати можливість дбати про свою зачіску і бороду, дозволяючи чоловікам регулярно голитися.

Одяг і спальні приладдя

19. Кожному в'язневі слід забезпечити окреме ліжко відповідно до національних чи місцевих норм, забезпечене окремими постільними речами, які повинні бути чистими в момент видачі їх, підтримуватися в порядку і мінятися досить часто, аби забезпечувати їхню чистоту.

Фізичні вправи і спорт

21.1) Усі в'язні, не зайняті роботою на свіжому повітрі, мають право щоденно, принаймні годину, займатися фізичними вправами на вулиці, якщо дозволяє погода.

2) Неповнолітнім та іншим в'язням приблизно одного віку, що мають відповідний фізичний стан, слід забезпечити фізичне тренування і можливість ігор під час вправ. Для того треба мати необхідні майданчики і спортивне обладнання.

Медичне обслуговування

22. 1) Усі заклади повинні мати у своєму розпорядженні принаймні одного кваліфікованого медичного працівника, досвідченого в галузі психіатрії. Медичне обслуговування слід організувати в тісному зв'язку з місцевими або державними органами охорони здоров'я. Воно повинно охоплювати психіатричні діагностичні служби і там, де це потрібно, лікування психічно хворих в'язнів.

2) Хворих в'язнів, які потребують послуг спеціаліста, слід пере-

водити до особливих закладів або ж у цивільні лікарні. Ті ж лікарні повинні мати обладнання, установки і ліки, необхідні р належного медичного догляду за хворими та для їх лікування, а також достатньо кваліфікований персонал.

3) Кожен в'язень повинен мати можливість користуватися послугами кваліфікованого зубного лікаря.

23. 1) Жіночі установи повинні мати особливі приміщення для догляду за вагітними жінками і породіллями. Там, де це можливо, слід потурбуватися про те, щоб пологи відбувалися не в тюрмі, а в цивільному госпіталі. Якщо ж дитина народилася у в'язниці, про цю обставину не слід згадувати в метричному свідоцтві.

2) Там, де матерям-в'язням дозволено залишати немовляток себе, треба передбачити створення ясел, де працював би кваліфікований персонал. Туди слід помішати дітей у періоди, коли матері не матимуть можливості піклуватися про них.

24. Кожен в'язень підлягає медичному оглядові, коли його приймають, а також пізніше, в міру потреби, з тим щоб установити, чи не хворий він фізично або розумово; вжити необхідні заходи; ізолювати в'язнів, коли можна запідозрити, що вони хворі на яку-небудь інфекційну або заразну хворобу; виявити фізичні або розумові вади, які можуть перешкодити їхньому перевихованню; визначити, яка є фізична здатність їх до праці.

25. 1) Про фізичне і психічне здоров'я в'язнів зобов'язаний піклуватися лікар, який повинен щодня приймати або відвідувати всіх хворих, всіх, хто скаржиться на хворобу, а також тих, на кого була звернута його особлива увага.

2) Щоразу, коли лікар вважає, що фізична або розумова ризикова вага в'язня була порушена чи загрожує бути порушеною в результаті його ув'язнення або у зв'язку з якимись умовами ув'язнення, він доповідає про це директорові.

26. 1) Лікар зобов'язаний регулярно здійснювати інспекцію і доповідати директорові з таких питань:

- a) кількість, якість приготування і умови роздавання їжі;
- b) гігієна і чистота установи та осіб, які там утримуються;
- c) санітарія, опалення, освітлення й вентиляція установи;
- d) придатність і чистота одягу та постелі в'язнів;
- e) дотримання правил, що стосуються фізкультури і спорту, в тих випадках, коли це не покладено на спеціалізований персонал.

2) Директор зобов'язаний брати до уваги доповіді і поради і подає йому лікар відповідно до правил 25 (2) і 26, і, якщо їм згоден з рекомендаціями останнього, повинен негайно вжити заходів для втілення їх у життя; якщо ж ці рекомендації виходять за межі його компетенції або якщо він з ними не згоден, то він повинен негайно подати до вищих органів як свою власну доповідь, так і рекомендації лікаря.

Дисципліна і покарання

27. Дисципліни і порядку слід дотримуватися твердо, вводячи, однак, тільки ті обмеження, які потрібні для забезпечення надійного нагляду і дотримання належних правил спільного життя в установі.

28. 1) В'язнів не слід карати в дисциплінарному порядку роботою по обслуговуванню закладу.

2) Однак це правило не повинно перешкоджати належному функціонуванню системи самоуправління, при якій відповідальність за певні види соціальної, виховної або спортивної діяльності покладається на самих в'язнів, які працюють під наглядом у складі груп, створених з метою їх перевиховання.

29. Завжди повинні визначатися законом або ж розпорядженням компетентної адміністративної влади такі фактори:

а) поведінка, що складає дисциплінарну провину;

б) вид і тривалість покарання, якому може бути підданий в'язень;

с) орган, що має право накладати покарання.

30. 1) Покарання можна накладати тільки відповідно до такого закону чи такого розпорядження, причому жоден в'язень не повинен піддаватися повторному покаранню за одну і ту саму провину.

2) Жоден в'язень не може бути підданий покаранню, не будучи попередньо поінформованим про провину, яка ставиться йому в вину, і не отримавши належної можливості висловитися на своє виправдання. Компетентна влада повинна кожному такого роду справу ретельно розглядати.

3) Там, де це необхідно і може бути здійснено, в'язневі слід надавати можливість виступати на свій захист через перекладача.

31. Тілесні покарання, ув'язнення в темній камері й жорстокі, нелюдські або принизливі для людської гідності види покарання не можна допускати як покарання за дисциплінарні провини.

32.1) Покарання, що передбачають суворе ув'язнення або зменшення харчування, можна накладати лише після огляду в'язня лікарем, який мусить письмово підтвердити, що в'язень здатен перенести таке покарання.

2) Це саме стосується й інших видів покарання, що можуть нанести покараному фізичну або психологічну шкоду. Такі покарання ні в якому разі не повинні суперечити положенням правила 31 або відхилятися від них.

3) Лікар повинен щодня відвідувати в'язнів, які підлягають таким покаранням, і доводити свою думку до відома директора, якщо він вважає за необхідне перервати або змінити покарання з огляду на фізичний або психічний стан в'язня.

Контакти із зовнішнім світом

37. В'язням треба давати можливість спілкуватися через регулярні проміжки часу і під належним наглядом з їхніми сім'ями або друзями, що мають бездоганну репутацію, як шляхом листування, так і безпосередньо, в ході відвідин.

38. 1) Іноземним громадянам, які перебувають в ув'язненні, слід забезпечити розумну можливість підтримувати зв'язок з дипломатичними і консульськими представниками їхньої країни.

2) В'язні, котрі є громадянами країн, що не мають дипломатичного або консульського представництва в даній державі, а також біженці та особи без громадянства повинні мати можливість підтримувати зв'язок з дипломатичними представниками держави, яка взяла на себе захист їхніх інтересів, або ж із будь-яким національним чи міжнародним органом, що займається їхнім захистом.

39. До відома в'язнів слід регулярно доводити найважливіші новини, дозволяючи їм читати газети, журнали або особливі в'язничні видання, слухати радіо й бути присутніми на лекціях, або ж з допомогою будь-яких інших засобів, що допускаються і контролюються органами адміністрації.

Повідомлення про смерть, хворобу, переведення та інше

44. 1) У разі смерті, серйозного захворювання чи серйозного поранення в'язня або ж у разі його переведення до закладу для психічно хворих директор негайно повідомляє про це його дружину чи чоловіка, якщо вони є, його найближчого родича і в усякому разі особу, названу раніше самим в'язнем,

2) В'язням слід негайно повідомляти про смерть чи серйозну хворобу будь-кого з їхніх близьких родичів, У разі критичного захворювання близького родича в'язневі треба дозволити, якщо є можливість, відвідати його під охороною чи самотійно.

3) Кожен в'язень повинен мати право негайно інформувати членів своєї сім'ї про своє ув'язнення або переведення в інший заклад.

Інспекція

55. Пенітенціарні заклади і служби повинні підлягати регулярній інспекції з боку кваліфікованих і досвідчених інспекторів, яких призначає компетентна влада. Інспектори повинні, зокрема, переконатися в тому, що місця ув'язнення працюють відповідно до чинних законів і приписів і що їхня робота відповідає завданням, поставленим перед пенітенціарними і виправними службами,

Правила, що застосовуються до особливих категорій

А. Засудженів'язні

Основні принципи

56. Викладені нижче керівні принципи відбивають дух, в якому слід керувати пенітенціарними закладами, і мету, до здійснення якої ці заклади повинні прагнути, виходячи з попереднього зауваження і даного тексту.

57. Ув'язнення та інші заходи, які ізолюють правопорушника від навколишнього світу, завдають йому страждань уже тому, що вони відбирають у нього право на самовизначення, оскільки позбавляють свободи. Тому, крім випадків, коли сегрегація (відокремлення) видається виправданою або коли цього вимагає дисципліна, в'язнична система не повинна поглиблювати страждань, що випливають з такого становища.

58. Метою і виправданням присуду до ув'язнення або взагалі до позбавлення свободи є в кінцевому підсумку захист суспільства і попередження злочинів, що загрожують йому. Цієї мети можна досягти лише тоді, коли після відбуття строку ув'язнення! повернення до нормального життя в суспільстві правопорушник виявляється не тільки готовим, а й здатним підкоритися закону та забезпечити своє існування.

59. Для цього установа мусить використовувати всі виправні, виховні, моральні і духовні сили і види допомоги, якими вона володіє і які вважає придатними, застосовуючи їх з урахуванням потреб перевиховання кожного в'язня.

60. 1) Режим, прийнятий в закладі, повинен прагнути зводити до мінімуму різницю між життям у в'язниці і життям на свободі, що вбиває у в'язня почуття відповідальності та усвідомлення людської гідності.

2) Бажано, щоб перед завершенням терміну покарання вживались заходи до поступового повернення в'язнів до життя в суспільстві. Цієї мети можна досягти, враховуючи особливості кожного правопорушника, вводячи особливий режим для звільнюваних або в самому закладі, або в якомусь іншому закладі чи звільнюючи в'язнів на іспитовий термін, протягом якого вони все життя живуть під наглядом, при умові, що такий нагляд не покладається на міліцію і поєднується з ефективною соціальною допомогою.

61. У спілкуванні з в'язнями слід підкреслювати не їхню ізоляцію від суспільства, а ту обставину, що вони продовжують лише

тися його членами. Тому треба всюди, де це можливо, заохочувати громадські організації до співробітництва з персоналом закладів з метою повернення в'язнів до життя в суспільстві. При кожному закладі повинні бути соціальні працівники, які піклувалися б про підтримування і зміцнення бажаних стосунків в'язня з його сім'єю та соціальними організаціями, що могли б зберегти за собою максимум сумісних із законом і умовами вироку прав у галузі їхніх громадянських інтересів та інших соціальних пільг.

62. Медичні заклади повинні виявляти всі фізичні і психічні захворювання або вади, які могли б перешкодити перевихованню в'язня, і піклуватися про вилікування їх. Для цього заклади повинні мати можливість забезпечувати необхідне медичне, хірургічне та психіатричне обслуговування.

63.1) Втілення в життя цих принципів потребує індивідуального підходу до в'язнів, а відповідно і наявності гнучкої системи класифікації їх по групах; тому бажано, щоб такі групи розміщувались в окремих закладах, які підходять для роботи з кожною з груп.

2) У цих закладах не обов'язково вживати однакових заходів безпеки для кожної групи. Бажано навіть градувати суворість цих заходів залежно від групи. Найсприятливіші умови перевиховання ретельно вибраних в'язнів існують у відкритих закладах, де основний акцент робиться не на фізичних засобах попередження в'єч, а на самодисципліні.

3) Бажано, щоб число в'язнів у закладі було не занадто великим для того, щоб можна було застосувати індивідуальний підхід. У деяких країнах прийнято, що контингент такого роду закладів не повинен перевищувати 500 осіб. У відкритих закладах треба утримувати якнайменше в'язнів.

4) З іншого боку, в'язниці повинні мати достатні розміри для того, щоб у них можна було забезпечити потрібні можливості й обслуговування.

64. Обов'язки суспільства не припиняються з виходом в'язня на волю. Тому необхідно мати державні або приватні органи, здатні виявляти дійове піклування про в'язнів, які звільняються, борючись із їхніми упередженнями та забобонами, жертвами яких вони є, і допомагаючи їм знову включитися в життя суспільства.

Пільги

70. У кожному закладі треба мати систему пільг і розробляти різні методи поводження з різними категоріями в'язнів, щоб захопити їх до доброї поведінки, розвивати в них почуття відповідальності, прищеплювати їм інтерес до перевиховання і домагатися їхньої співпраці в цьому.

71. 1) Праця в'язня не повинна завдавати йому страждань.

2) Усі засуджені в'язні повинні працювати відповідно до їхніх фізичних і психічних здібностей, засвідчених лікарем.

3) На в'язнів слід покладати корисну роботу, достатню для того, щоб заповнити нормальний робочий день.

4) Робота, якою забезпечуються в'язні, повинна бути такою, щоб підвищувати або давати їм кваліфікацію, що дозволила б їм зайнятися чесною працею після звільнення.

5) В'язнів, які здатні мати з цього користь, особливо неповнолітніх, треба навчати корисних ремесел.

6) В'язні повинні мати можливість виконувати роботу за своїм вибором, якщо це сумісно з правильним вибором ремесла і вимогами управління та дисципліни в закладі.

72. 1) Організація і методи роботи в закладах повинні максимально наближатися до тих, що прийняті за стінами закладів, щоб в'язні привчилися таким чином до умов праці на волі.

2) Однак інтереси в'язнів і їхню професійну підготовку не варто підкоряти міркуванням про отримання прибутку від в'язничного виробництва.

73. 1) Керівництво промисловим і сільськогосподарським виробництвом в закладах найкраще покладати на саме поремне управління, а не на приватних підрядників.

2) В'язні, що виконують роботу, яка не контролюється закладом, повинні перебувати під постійним наглядом співробітників останнього. Крім випадків, коли в'язні виконують роботи для інших державних закладів, роботодавці мусять виплачувати закладу повні ставки заробітної плати, що належить за відповідну роботу, з урахуванням продуктивності праці в'язнів.

74. 1) Правила, що стосуються безпеки праці та охорони здоров'я вільних робітників, повинні застосовуватися і в закладах.

2) У разі каліцтва на виробництві або професійних захворювань треба виплачувати компенсацію. Умови цієї компенсації мають бути не менш сприятливими, ніж умови компенсації, передбачені законом для вільних робітників.

75. 1) Максимальна тривалість робочого дня чи тижня встановлюється законом або на основі адміністративних постанов, з урахуванням місцевих правил і звичаїв для умов праці вільних робітників.

2) Робочий час треба розподіляти таким чином, щоб в'язні мали принаймні один день відпочинку на тиждень, а також час для навчання та інших видів діяльності, що необхідні для їхнього перевиховання.

76.1) За свою працю в'язні повинні отримувати справедливу винагороду в рамках певної системи.

2) Відповідно до цієї системи в'язні повинні мати можливість витрачати в крайньому разі частину зароблених ними коштів на придбання дозволених предметів особистого вжитку і посилати частину свого заробітку сім'ї.

3) Ця система повинна також передбачати, що частина зароблених в'язнем грошей лишається на збереженні адміністрації, яка переїє йому ці заощадження в момент його звільнення.

Стосунки із зовнішнім світом і опіка після звільнення

79. Особливу увагу треба приділяти підтриманню і зміцненню зв'язків між в'язнем та його сім'єю, коли вони бажані і служать інтересам обох сторін.

80.3 самого початку відбування терміну покарання слід думати про майбутнє, яке чекає в'язня після його звільнення. Тому треба допомагати йому підтримувати і зміцнювати зв'язки з особами та установами, що знаходяться за стінами закладу, які здатні захистити інтереси його сім'ї і сприяти включенню його в життя суспільства після звільнення.

81. 1) Державні або інші органи та установи, що допомагають звільненим в'язням знаходити своє місце в суспільстві, повинні там, де це можливо і необхідно, піклуватися про те, щоб такі в'язні отримували необхідні документи і свідоцтва, знаходили придатне житло і роботу, мали придатний і достатній для переїзду на місце призначення і для життя протягом періоду, що настає після звільнення.

2) Акредитовані представники таких установ повинні мати можливість відвідувати в'язничні заклади і осіб, що там ув'язнені. З ними треба консультуватися про перспективи подальшого життя в'язнів із самого початку строку їхнього ув'язнення.

3) Бажано, щоб робота таких установ централізувалася або координувалася в межах можливого, з тим, щоб забезпечувати максимально ефективне використання їх роботи.

В. Душевнохворі та розумово відсталі в'язні

82. 1) Особи, визнані душевнохворими, не підлягають тюремному ув'язненню. Тому слід вживати заходів для якнайшвидшого переведення їх у заклади для душевнохворих.

2) В'язнів, які страждають іншими психічними захворюваннями чи мають подібні вади, треба брати під нагляд і лікувати в спеціальних закладах під керівництвом лікарів.

3) За час перебування їх у в'язниці такі в'язні повинні знаходитися під особливим лікарським наглядом.

4) Медичні та психіатричні служби, що працюють у пенітенціарних закладах, повинні забезпечувати психічне лікування всіх в'язнів, що потребують його.

83. У співробітництві з компетентними закладами бажано вживати необхідних заходів, щоб забезпечувати психіатричний догляд за звільненими в'язнями, а також соціально-психіатричну опіку над ними.

С. Особи, які перебувають під арештом або чекають суду

84. 1) Особи, що були заарештовані чи перебувають у ув'язненні за звинуваченням у кримінальному злочині й утримуються або в відділеннях міліції, або у в'язниці, але ще не викликані в суд і не засуджені, називаються далі в Правилах «в'язнями, що перебувають під слідством».

2) В'язні, що перебувають під слідством, вважаються невинними, і з ними слід обходитися відповідно.

3) При умові дотримання законоположень, що стосуються свободи особистості чи передбачають процедуру поводження з в'язнями, що перебувають під слідством, до цих в'язнів слід застосовувати особливий режим, основні правила якого подано нижче.

85. 1) В'язнів, які перебувають під слідством, слід утримувати окремо від засуджених.

2) Молодих в'язнів, які перебувають під слідством, слід утримувати окремо від дорослих і загалом в окремих закладах.

86. На ніч в'язнів, які перебувають під слідством, слід розміщувати поодиночці в окремих приміщеннях, враховуючи, однак, місцеві особливості, що пояснюються кліматичними умовами.

87. Коли це не порушує прийнятого в закладі порядку, в'язням, які перебувають під слідством, можна дозволити, якщо вони того бажають, одержувати їжу зі сторони, за їхній власний рахунок, або через органи в'язничної адміністрації, або членів їхньої сім'ї чи друзів. В іншому випадку харчування в'язня забезпечується адміністрацією.

88. 1) В'язні, що перебувають під слідством, мають право носити цивільний одяг, за умови, що він утримується в чистоті і має пристойний вигляд.

2) Якщо в'язень, який перебуває під слідством, носить в'язничне обмундирування, то воно повинно відрізнятися від обмундирування засуджених.

89. В'язням, які перебувають під слідством, завжди треба надавати можливість працювати. Однак працювати вони незобов'язано.

ні. Якщо такий в'язень вирішує попрацювати, його робота повинна оплачуватися.

90. Усі в'язні, які перебувають під слідством, повинні мати можливість придбати на власні кошти або за рахунок третіх осіб книги, газети, письмове приладдя та інші предмети, що дає їм змогу проводити час із користю, за умови, що ці речі сумісні з інтересами правосуддя, вимогами безпеки і нормальним ходом життя в закладі.

91. В'язням, які перебувають під слідством, дозволяється користуватися під час перебування їх у в'язниці послугами їхнього власного лікаря або стоматолога, якщо їхнє прохання про це видається виправданим і якщо вони сплатили пов'язані з цим видатки.

92. В'язні, які перебувають під слідством, повинні мати можливість негайно інформувати сім'ю про факт їхнього затримання, а також користуватися розумною можливістю спілкування з родичами і друзями, підпадаючи при цьому тільки під ті обмеження і нагляд, що необхідні для належного виконання правосуддя, дотримання вимог безпеки і забезпечення нормальної роботи закладу.

93.3 метою свого захисту в'язні, які перебувають під слідством, повинні мати право звертатися там, де це можливо, до безплатної юридичної консультації, приймати в ув'язненні юридичного радника (адвоката), який взяв на себе їх захист, підготовлювати і передавати йому конфіденційні інструкції. З цією метою на їхню вимогу треба надавати в їхнє розпорядження письмове приладдя. Побачення в'язня з його юридичним радником повинні відбуватися на очах, але за межами слуху міліцейських або в'язничних органів.

Свод принципів защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме

Утверждено резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН
от 9 декабря 1988 года № 43/173

Сфера применения Свода принципів

Настоящие Принципы применяются для защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме.

Употребление терминов

Для целей Свода принципів:

а) слово «арест» означает акт задержания лица по подозрению совершения какого-либо правонарушения или по решению какого-либо органа;

б) слова «задержанное лицо» означают любое лицо, лишенное личной свободы не в результате осуждения за совершение правонарушения;

в) слова «заключенное лицо» означают любое лицо, лишенное личной свободы в результате осуждения за совершение какого-либо правонарушения;

г) слово «задержание» означает состояние задержанного лица, определение которого приводится выше;

д) слово «заключение» означает состояние заключенного лица, определение которого приводится выше;

е) слова «судебный или иной орган» означают судебный или иной орган в соответствии с законом, статус и положение которого обеспечивают максимально прочные гарантии компетентности, беспристрастности и независимости.

Принцип 1

Все лица, подвергнутые задержанию или заключению в какой бы то ни было форме, имеют право на гуманное обращение и уважение достоинства, присущего человеческой личности.

Принцип 2

Арест, задержание или заключение осуществляются только в строгом соответствии с положениями закона и компетентными должностными лицами или лицами, уполномоченными законом для этой цели.

Принцип 3

В интересах лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме, не допускается никакое ограничение или умаление каких бы то ни было прав человека, признаваемых или существующих в каком-либо государстве в соответствии с правом, конвенциями, правилами или обычаями, на том основании, что эти права не признаются или признаются в меньшем объеме в настоящем Своде принципов.

Принцип 4

Задержание или заключение в какой бы то ни было форме и все меры, затрагивающие права человека, применительно к задержанным или находящимся в заключении лицам, должны осуществля-

вляться в силу постановления или подлежать эффективному контролю судебного или другого органа.

Принцип 5

1. Настоящие принципы применяются ко всем лицам в пределах территории любого данного государства без какого бы то ни было различия, как то в отношении расы, цвета кожи, пола, языка, религии или верования, политических или иных убеждений, национального, этнического или социального происхождения, имущественного, сословного или иного положения.

2. Меры, применяемые в рамках закона и предназначенные специально для защиты прав и особого статуса женщин, в особенности беременных женщин и кормящих матерей, а также детей, подростков, престарелых, больных или инвалидов, не рассматриваются как дискриминационные. Вопрос о необходимости и применении таких мер всегда подлежит рассмотрению судебным или другим органом.

Принцип 6

Ни одно задержанное или находящееся в заключении лицо не должно подвергаться пыткам или жестоким, бесчеловечным или унижающим достоинство видам обращения или наказания*. Никакие обстоятельства не могут служить оправданием для пыток или других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения или наказания.

Принцип 7

1. Государствам следует запрещать в законодательном порядке любые действия, противоречащие правам и обязанностям, содержащимся в настоящих Принципах, налагать за такие действия соответствующие санкции и проводить беспристрастное расследование по жалобам.

2. Должностные лица, имеющие основания считать, что произошло или может произойти нарушение настоящего Свода принципов, должны сообщить об этом вышестоящим властям, и когда это необходимо, другим соответствующим властям или органам,

* Термин «жестокое, бесчеловечное или унижающее достоинство виды обращения или наказания» должен толковаться таким образом, чтобы обеспечить, по возможности, наиболее широкую защиту против злоупотреблений физического или психологического характера, включая содержание задержанного или находящегося в заключении лица в условиях, которые лишают его, временно или постоянно, любого из его природных чувств, таких как зрение, слух, пространственная или временная ориентация,

на которые возложены полномочия по надзору или исправлению положения.

3. Любое другое лицо, имеющее основание считать, что произошло или может произойти нарушение настоящего Свода принципов, имеет право сообщить об этом в вышестоящие по отношению к причастным должностным лицам инстанции, а также другим соответствующим властям или органам, на которые возложены полномочия по надзору или исправлению положения.

Принцип 8

К задержанным лицам применяется режим, соответствующий их статусу неосужденных лиц. В этой связи они всегда, когда это возможно, помещаются отдельно от лиц, находящихся в заключении.

Принцип 9

Власти, производящие арест лица, его задержание или ведущие расследование дела, осуществляют лишь полномочия, предоставляемые им по закону, и осуществление этих полномочий может быть обжаловано в судебном или ином органе, предусмотренном законом.

Принцип 10

Каждому арестованному сообщаются при аресте причины его ареста и без промедлений сообщается любое предъявленное ему обвинение.

Принцип 11

1. Лицо не может находиться в задержании без предоставления эффективной возможности быть в срочном порядке заслушанным судебным или иным органом. Задержанное лицо имеет право само выступать в свою защиту или пользоваться помощью адвоката, как это предусмотрено законом.

2. До сведения задержанного лица или его адвоката, если таковой имеется, без промедлений доводится полная информация о любом постановлении о задержании, а также о причинах задержания.

3. Судебный или иной орган должен иметь полномочия для рассмотрения, в случае необходимости, основания для продолжения задержания.

Принцип 12

1. Надлежащим образом заносятся в протокол:

- а) причины ареста;
- б) время ареста этого лица и время, когда такое лицо было препровождено в место содержания, а также время первого появления перед судебным или иным органом;
- с) фамилии соответствующих должностных лиц правоохранительных органов;
- д) точные данные в отношении места содержания.

2. Такие протоколы представляются задержанному или его адвокату, если таковой имеется, в предписанной законом форме.

Принцип 13

Любому лицу в момент ареста и в начале задержания или заключения или вскоре после этого органом, ответственныш за арест, задержание или заключение, соответственно, доводятся до сведения и раз-ясняются его права и как оно может осуществить эти права.

Принцип 14

Лицо, которое недостаточно хорошо понимает или говорит на языке, используемом властями, ответственныши за его арест, задержание или заключение, имеет право на получение как можно скорее на языке, который он понимает, информации, указанной в принципах 10, 11 (пункт 2), 12 (пункт 1) и 13, и на получение помощи переводчика, если необходимо бесплатной, в связи с юридическим разбирательством после его ареста.

Принцип 15

Несмотря на исключения, содержащиеся в пункте 4 принципа 16 и пункте 3 принципа 18, задержанному или находящемуся в заключении лицу может быть отказано в связи с внешним миром, и в частности с его семьей или адвокатом, в течение периода, не превышающего нескольких дней.

Принцип 16

1. Вскоре после ареста и после каждого перевода из одного места задержания или заключения в другое задержанное или находящееся в заключении лицо имеет право обратиться в компетентный орган с просьбой уведомить членов его семьи или других соответствующих лиц по его вибору о его аресте, задержании или заключении или же о переводе и о месте, в котором оно содержится.

2. Если задержанное или находящееся в заключении лицо является иностранцем. ему должно быть без промедления сообщено о его праве связаться с помощью надлежащих средств с консуль-

ством или дипломатическим представительством государства, гражданином которого оно является или которое иным образом правомочно полупить такое сообщение в соответствии с международным правом, или с представителем компетентной международной организации, если оно является беженцем или каким-либо иным образом находится под защитой межправительственной организации.

3. Если задержанное или находящееся в заключении лицо является несовершеннолетним или не способно осознать свои права, то упомянутый компетентный орган по своей инициативе берет на себя обязательство по уведомлению, упомянутому в настоящем принципе. Особое внимание должно уделяться уведомлению родителей и опекунов.

4. Любое уведомление, упомянутое в настоящем принципе, должно отправляться или разрешаться компетентным органом без промедления. Компетентный орган может, однако, отсрочить уведомление на разумный период, если того требуют исключительные обстоятельства расследования.

Принцип 17

1. Задержанное лицо имеет право на получение юридической помощи со стороны адвоката. Оно вскоре после ареста информируется компетентным органом о своем праве, и ему предоставляются разумные возможности для осуществления этого права.

2. Если задержанное лицо не имеет адвоката по своему выбору, оно во всех случаях, когда этого требуют интересы правосудия, имеет право воспользоваться услугами адвоката, назначенного для него судебным или иным органом, без оплаты его услуг, если это лицо не располагает достаточными денежными средствами.

Принцип 18

1. Задержанное или находящееся в заключении лицо имеет право связываться и консультироваться с адвокатом.

2. Задержанному или находящемуся в заключении лицу предоставляются необходимое время и условия для проведения консультаций со своим адвокатом.

3. Право задержанного или находящегося в заключении лица на его посещение адвокатом, на консультации и на связь с ним, без промедления или цензуры и в условиях полной конфиденциальности, не может быть временно отменено или ограничено, кроме исключительных обстоятельств, которые определяются законом или установлениями в соответствии с законом правилами, когда, по мнению судебного или иного органа, это необходимо для поддержания безопасности и порядка.

4. Свидания задержанного или находящегося в заключении лица с его адвокатом могут иметь место в условиях, позволяющих должностному лицу правоохранительных органов видеть их, но не слышать.

5. Связь задержанного или находящегося в заключении лица с его адвокатом не может использоваться как свидетельство против обвиняемого или находящегося в заключении лица, если она не имеет отношения к совершаемому или замышляемому преступлению.

Принцип 19

Задержанному или находящемуся в заключении лицу предоставляется, в частности, право на посещение членами семьи и переписку с ними, а также соответствующую возможность сношения с внешним миром согласно разумным условиям и ограничениям, содержащимся в законе и в установленных в соответствии с законом правилах.

Принцип 20

По просьбе задержанного или находящегося в заключении лица оно содержится, если это возможно, в месте задержания или заключения, находящемся на разумном удалении от его обычного места проживания.

Принцип 21

1. Запрещается злоупотреблять положением задержанного или находящегося в заключении лица с целью принуждения его к признанию, какому-либо иному изобличению самого себя или даче показаний против любого другого лица.

2. Ни одно задержанное лицо не должно подвергаться по время допроса насилию, угрозам или таким методам дознания, которые нарушают его способность принимать решения или выносить суждения.

Принцип 22

Ни одно задержанное или находящееся в заключении лицо не должно даже с его согласия подвергаться каким-либо медицинским или научным опитам, могущим повредить его здоровью.

Принцип 23

1. Продолжительность любого допроса задержанного или находящегося в заключении лица и перерывов между допросами, а

также фамилии должностных лиц, проводящих допрос, и других присутствующих лиц фиксируются и удостоверяются в той форме, какая может быть предписана законом.

2. Задержанное или находящееся в заключении лицо или (его адвокат, когда это предусмотрено законом, имеют доступ к информации, о которой говорится в пункте 1 настоящего принципа

Принцип 24

Задержанному или находящемуся в заключении лицу предоставляется возможность пройти надлежащее медицинское обследование в возможно кратчайшие сроки после его прибытия в место задержания или заключения; впоследствии ему предоставляется медицинское обслуживание и лечение всякий раз, когда в этом возникает необходимость. Обслуживание и лечение предоставляются бесплатно.

Принцип 25

Задержанное или находящееся в заключении лицо или его адвокат, при условии соблюдения лишь разумных условий, необходимых для поддержания безопасности и порядка в месте задержания или заключения, имеют право обращаться в судебный или иной орган с просьбой или прошением о повторном медицинском обследовании или заключении.

Принцип 26

Факт прохождения задержанного или находящимся в заключении лицом медицинского обследования, фамилия врача и результаты такого обследования должным образом фиксируются в протоколе. Обеспечивается доступ к этому протоколу. Способы такого доступа определяются соответствующими нормами национального законодательства.

Принцип 27

Несоблюдение этих принципов при получении доказательств принимается во внимание при определении допустимости таких доказательств против задержанного или находящегося в заключении лица.

Принцип 28

Задержанное или находящееся в заключении лицо имеет право получать, если это из государственных источников, то в пределах имеющихся средств, в разумных количествах учебные, художе-

ственные и информационные материалы при соблюдении разумных условий, обеспечивающих безопасность и порядок в местах задержания или заключения.

Принцип 29

1. В целях наблюдения за строгим соблюдением соответствующих законов и правил места задержания регулярно посещаются квалифицированными и обладающими достаточным опытом лицами, назначаемыми и ответственным перед компетентными властями, ОТЛИЧНЫМИ от властей, в непосредственном ведении которых находятся места задержания или заключения.

2. Задержанное или находящееся в заключении лицо имеет право свободно и в условиях полной конфиденциальности общаться с лицами, которые посещают места задержания или заключения в соответствии с пунктом 1 при соблюдении разумных условий, необходимых для обеспечения безопасности и порядка в таких местах.

Принцип 30

1. Характер поведения задержанного или находящегося в заключении лица, представляющий собой дисциплинарное правонарушение во время задержания или заключения, вид и продолжительность дисциплинарного наказания, которое может быть наложено, а также власти, в компетенции которых входит назначение такого наказания, должны быть точно определены в надлежащем образом опубликованных законах или установленных в соответствии с законом правилах.

2. Задержанное или находящееся в заключении лицо имеет право быть заслушанным до наложения дисциплинарных санкций. Оно имеет право обжаловать такие меры перед вышестоящими властями.

Принцип 31

Соответствующие власти принимают меры для обеспечения согласно национальному законодательству, в случае необходимости, помощи членам семей задержанных или находящихся в заключении лиц, находящимся на их иждивении, в особенности несовершеннолетним лицам, и уделяют особое внимание надлежащей опеке над детьми, оставшимися без присмотра.

Принцип 32

1. Задержанное лицо или его адвокат имеют право в любое время возбудить в соответствии с внутренним законодательством

разбирательство перед судебным или иным органом для оспаривания законности задержания этого лица с целью достижения немедленного его освобождения, если такое задержание является незаконным.

2. Упомянутое в пункте 1 разбирательство должно быть простым, быстрым и бесплатным для лиц, не имеющих соответствующих средств. Власти, осуществляющие задержание, должны без неоправданных задержек представить задержанное лицо органу, рассматривающему его дело.

Принцип 33

1. Задержанное или находящееся в заключении лицо или его адвокат имеют право направить в органы, ответственные за управление местом задержания или заключения, и в более высокие инстанции, а в случае необходимости — соответствующим органам, уполномоченным рассматривать жалобы или предоставлять средства защиты, — просьбу или жалобу относительно обращения с данным лицом, в частности в случае пыток или другого жестокого, бесчеловечного или унижающего человеческое достоинство вида обращения.

2. В тех случаях, когда ни задержанное или находящееся в заключении лицо, ни его адвокат не имеют возможности осуществить его права в соответствии с пунктом 1, такое право могут осуществить член семьи задержанного или находящегося в заключении лица или какое-либо другое лицо, которое осведомлено об этом деле.

3. Обеспечивается конфиденциальный характер просьбы или жалобы, если об этом просит податель просьбы или жалобы.

4. Каждая просьба или жалоба без промедлений рассматривается, и ответ дается без неоправданной задержки. В случае отклонения этой просьбы или жалобы или в случае неоправданной задержки податель просьбы или жалобы может направить ее в судебный или иной орган. Как задержанное или находящееся в заключении лицо, так и любой податель просьбы или жалобы в соответствии с пунктом 1 не могут подвергаться преследованиям за подачу просьбы или жалобы.

Принцип 34

Если смерть или исчезновение задержанного или находящегося в заключении лица происходит во время его задержания или заключения, то судебный или иной орган проводит расследование либо по своей собственной инициативе, либо по просьбе члена семьи такого лица или любого лица, располагающего сведениями по

данному делу. Если это оправдано обстоятельствами, то такое расследование проводится на такой же процедурной основе всякий раз, когда смерть или исчезновение происходят вскоре после истечения срока задержания или заключения. Результаты такого расследования или доклад о нем предоставляются по просьбе, если это не наносит ущерба проводимому уголовному расследованию.

Принцип 35

1. Ущерб, причиненный в результате действий или упущений государственного должностного лица в нарушение прав, содержащихся в настоящих принципах, подлежит возмещению согласно применимым нормам об ответственности, предусмотренным внутренним законодательством.

2. Информация, которую требуется зафиксировать согласно настоящим принципам, предоставляется в соответствии с процедурами, предусматриваемыми национальным законодательством, для использования при предъявлении исков о возмещении ущерба в соответствии с настоящим принципом.

Принцип 36

1. Задержанное лицо, подозреваемое или обвиняемое в совершении уголовного преступления, считается невиновным и имеет право на обращение с ним как с таковым до тех пор, пока его виновность не будет доказана согласно закону в ходе открытого судебного разбирательства, на котором оно располагало всеми гарантиями, необходимыми для своей защиты.

2. Арест или задержание такого лица на период проведения следствия и судебного разбирательства осуществляется только в целях отправления правосудия на основаниях и в соответствии с условиями и процедурами, установленными законом. Запрещается введение ограничений в отношении такого лица, в которых нет непосредственной необходимости с точки зрения целей задержания или устранения помех для хода расследования или отправления правосудия либо поддержания безопасности и порядка в месте задержания.

Принцип 37

Лицо, задержанное по уголовному обвинению, вскоре после его ареста представляется судебному или иному органу, определенному законом. Такой орган должен без промедления принять решение относительно законности и необходимости задержания. Никто не может быть задержан на период проведения следствия или су-

дебного розбирательства без письменного постановлення такого органа. Задержанное лице, когда его доставят в такой орган, имеет право выступить с заявлением по поводу обращения с ним в период задержання.

Принцип 38

Лицо, задержанное по уголовному обвинению, имеет право на судебное разбирательство в разумные сроки или на освобождение до суда.

Принцип 39

За исключением особых случаев, предусмотренных законом, и если судебный или иной орган не примет иного решения в интересах отправления правосудия, лицу, задержанному по уголовному обвинению, предоставляется возможность получить освобождение на период проведения суда на условиях, которые могут устанавливаться в соответствии с законом. Такой орган держит вопрос о необходимости задержання в поле зрения.

Общее положение

Ничто в настоящем Своде принципов не должно истолковываться в смысле ограничения или отхода от любого права, как оно определено в Международном пакте о гражданских и политических правах*.

Основні положення про роль адвокатів

Прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам 1 серпня 1990 року

Оскільки:

Статут Організації Об'єднаних Націй підтверджує право людей усього світу на створення умов, за яких законність буде додержуватися, і проголошує як одну з цілей досягнення співробітництва у створенні й підтриманні поваги до прав людини і основних свобод без поділу за ознаками раси, статі, мови та релігії;

Загальна декларація про права людини утврджує принципи рівності перед законом, презумпцію невинності, право на неупереджений і відкритий розгляд справи незалежним і справедливим

* См. Резолюцію 2200 А (XXI).

судом, а також усі гарантії, необхідні для захисту особи, обвинуваченої у вчиненні караного діяння;

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права додатково проголошує право бути вислуханим без тяганини та право на неупереджене і відкрите слухання справи компетентним, незалежним і справедливим судом, передбаченим законом;

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права нагадує про обов'язок держав відповідно до Статуту ООН сприяти загальній повазі й додержанню прав людини і основних свобод;

Звід принципів для захисту усіх осіб, затриманих або тих, які перебувають в умовах тюремного ув'язнення, передбачає, що кожній затриманій особі має бути надано право на допомогу, консультацію з адвокатом і можливість спілкуватися з ним;

стандартні мінімальні правила утримання ув'язнених рекомендують, зокрема, щоб юридична допомога і конфіденційність у процесі її здійснення були гарантовані для осіб, які перебувають в ув'язненні;

Гарантії, що забезпечують захист осіб, яким загрожує смертна кара, підтверджують право кожного, кому пред'явлено або може бути пред'явлено обвинувачення, котре тягне за собою як міру покарання смертну кару, одержувати необхідну юридичну допомогу в усіх стадіях розслідування і розгляду справи відповідно до ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права;

Декларація про основні принципи юстиції для жертв злочину й перевищення влади рекомендує вжиття заходів на міжнародному й національному рівні для поліпшення доступу до юстиції й справедливого ставлення, відшкодування шкоди, компенсації і допомоги для жертв злочину;

Адекватне забезпечення прав людини і основних свобод, на які усі люди мають право, надається їм в економічному, соціальному, культурному, суспільному і політичному житті і вимагає, щоб усі люди мали ефективну можливість користування юридичною допомогою, здійснюваною незалежною юридичною професією.

Професійні асоціації адвокатів відіграють важливу роль у підтриманні професійних стандартів та етичних норм, захищають своїх членів від переслідувань та необґрунтованих обмежень і посягань, забезпечують юридичну допомогу для усіх, хто має у ній потребу, та кооперуються з урядом та іншими інститутами для досягнення цілей правосуддя і суспільного інтересу.

Основні положення про роль адвокатів, викладені нижче, сформульовано так, щоб допомагати державам-учасницям у їх завданні сприяти і забезпечувати належну роль адвокатів, яка має поважатися і гарантуватися урядами при розробці національного

законодавства та його застосуванні як адвокатами, так і судьями, прокурорами, членами законодавчої та виконавчої влади і суспільством в цілому; ці принципи мають також застосовуватися до осіб, які здійснюють адвокатські функції без одержання формального статусу адвоката.

Доступ до адвокатів і юридичної допомоги

1. Будь-яка людина в праві звернутися по допомогу до адвоката за своїм вибором для підтвердження своїх прав і захисту в усіх стадіях кримінальної процедури.

2. Уряди повинні гарантувати ефективну процедуру і працюючий механізм для реального і рівного доступу до адвокатів усіх осіб, які проживають на його території і підпорядковані його юрисдикції незалежно від раси, кольору шкіри, етнічного походження, статі, мови, релігії, політичних та інших поглядів, національного або соціального походження, економічного чи іншого статусу.

3. Уряди мають забезпечити необхідне фінансування та інші ресурси для юридичної допомоги бідним та іншим незаможним людям. Професійні асоціації адвокатів мають співробітничати в організації та створенні умов подання такої допомоги.

4. Уряди та професійні асоціації адвокатів повинні розробити програму, що має на меті інформування членів суспільства про їх права і обов'язки, про роль адвокатів у захисті основних свобод.

3 цією метою особлива увага має приділятися бідним та іншим незаможним людям, оскільки вони самі неспроможні відстоювати свої права і мають потребу у допомозі адвоката.

Спеціальні гарантії у кримінальній юстиції

5. Обов'язком урядів є забезпечення можливості кожному бути поінформованим компетентними владами про право одержати допомогу адвоката за його вибором при арешті, затриманні або поміщенні у тюрму, або обвинуваченні у кримінальному злочині.

6. Будь-яка вищезазначена особа, яка не має адвоката, у випадках, коли інтереси правосуддя вимагають цього, повинна бути забезпечена допомогою адвоката, котрий має відповідну компетенцію та досвід ведення таких справ, щоб забезпечити її ефективну допомогу без оплати з її боку, якщо у неї немає необхідних коштів.

7. Уряди повинні забезпечити людині, підданій затриманню, арешту або поміщеній у тюрму з пред'явленням або без пред'явлення обвинувачення у вчиненні кримінального злочину, швидкий допуск до адвоката, у будь-якому випадку не пізніше ніж через 48 годин з моменту затримання або арешту.

8. Затриманій, заарештованій або поміщеній в тюрму особі ма-

ють бути забезпечені необхідні умови, час і засоби для зустрічі або комунікацій й консультацій з адвокатом без зволікань, перешкод і цензура, з повною їх конфіденційністю. Такі консультації можуть бути в полі зору, проте, за межами чутності уповноважених посадових осіб.

Кваліфікація і підготовка

9. Уряди, професійні асоціації адвокатів та навчальні інститути мають забезпечити адвокатам одержання відповідної освіти, підготовку і знання як їх ідеалів та етичних обов'язків, так і прав людини та основних свобод, визнаних національним і міжнародним правом.

10. Обов'язком урядів, професійних асоціацій адвокатів і навчальних інститутів є забезпечення відсутності дискримінації при допущенні осіб до адвокатської практики або до продовження практики за ознаками раси, кольору шкіри, статі, етнічного походження, релігії, політичних та інших поглядів, наявності власності, місця народження, економічного або іншого становища.

11. У країнах, де існують групи, общини або регіони, потреби яких у юридичній допомозі не забезпечені, особливо коли такі групи мають відмінності в культурі, традиціях, мові або були жертвами дискримінації у минулому, уряди, професійні асоціації адвокатів та навчальні інститути мають вжити спеціальних заходів до створення сприятливих умов для осіб з цих груп, які бажають займатися юридичною практикою, і забезпечити їм підготовку, необхідну для задоволення потреб цих груп.

Обов'язки і повноваження

12. Адвокати повинні постійно дбати про честь і гідність своєї професії як важливі учасники здійснення правосуддя.

13. Обов'язки адвоката щодо клієнта мають включати:

а) консультації клієнта про його права та обов'язки, з роз'ясненням принципів роботи правової системи, оскільки вони стоять прав і обов'язків клієнта;

б) надання допомоги клієнту будь-яким законним способом та чинення правових дій для захисту його інтересів;

в) надання клієнту допомоги в судах, трибуналах та адміністративних органах.

14. Надаючи допомогу клієнтам при здійсненні правосуддя, адвокати повинні додержувати прав людини й основних свобод, визнаних національним і міжнародним правом, діяти вільно і наполегливо відповідно до закону і визнаних професійних стандартів і етичних норм,

15. Адвокат має бути лояльним до інтересів свого клієнта.

Гарантії діяльності адвокатів

16. Уряди мають забезпечити адвокатам:

а) можливість здійснювати їх професійні обов'язки без зв'язування, перешкод, завдання турботи й недоречного втручання;

б) можливість вільно пересуватися і консультувати клієнта у своїй країні та за кордоном;

в) виключення можливості піддавати покаранню або погрожувати його застосуванням та можливості обвинувачення, адміністративних, економічних та інших санкцій за дії, здійснювані відповідно до визнаних професійних обов'язків, стандартів та етичних норм;

17. Там, де безпека адвокатів перебуває під загрозою у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, вони мають бути адекватно захищені властями.

18. Адвокати не повинні ідентифікуватися з клієнтами та їх справами у зв'язку з виконанням професійних обов'язків.

19. Суд або адміністративний орган не повинні відмовляти у праві адвоката, що має допуск до практики, представляти інтереси свого клієнта, якщо він не був дискваліфікований відповідно до національного права і практики його застосування й даних пологень.

20. Адвокат повинен мати кримінальний і цивільний імунітет від переслідувань за заяви, що стосуються справи, зроблені у письмовій або усній формі при сумлінному виконанні свого обов'язку й здійсненні професійних обов'язків в суді, трибуналі або іншому юридичному або адміністративному органі.

21. Обов'язком компетентних влад є забезпечення адвокату можливості своєчасно знайомитися з інформацією, документами, матеріалами справи, а у кримінальному процесі - не пізніше закінчення розслідування - до судового розгляду.

22. Уряди повинні визнавати і додержувати конфіденційності комунікацій і консультацій між адвокатом і клієнтом в рамках відносин, пов'язаних з виконанням адвокатом своїх професійних обов'язків.

Свобода висловлювання й асоціацій

23. Адвокати, як і інші громадяни, мають право на вільне висловлювання, віросповідання, об'єднання в асоціації та організації. Зокрема, вони мають право брати участь у публічних дискусіях з питань права, здійснення правосуддя, забезпечення і захисту прав людини, а також право приєднуватися або створювати місцеві національні і міжнародні організації та відвідувати їх збори без побоювання обмеження професійної діяльності з причин їх

законних дій або членства в організації, дозволеній законом. При здійсненні цих прав адвокати повинні керуватися законом і визнаними професійними стандартами та етичними правилами.

Професійні асоціації адвокатів

24. Адвокатам має бути надано право формувати самоврядні асоціації для представництва їх інтересів, постійного навчання, перепідготовки й підтримування їх професійного рівня. Виконавчі органи професійних асоціацій обираються їх членами і здійснюють свої функції без зовнішнього втручання.

25. Професійні асоціації мають кооперуватися з урядами для забезпечення права кожного на рівний та ефективний доступ до юридичної допомоги, з тим, щоб адвокати були здатні за відсутності недоречного стороннього втручання давати поради і допомагати своїм клієнтам згідно із законом та визнаними професійними стандартами й етичними правилами.

2,2.2. Документи Ради Європи

КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВНИХ СВОБОД

Рим, 4 листопада 1950 року

(Витяг)

До тексту Конвенції було внесено поправки відповідно до положень Протоколу № 3 (ETS No. 45), який набрав чинності 21 вересня 1970 року, Протоколу Яз 5 (ETS No. 55), який набрав чинності 20 грудня 1971 року, і Протоколу № 8 (ETS No. 118), який набрав чинності 1 січня 1990 року, і цей текст також включив текст Протоколу № 2 (ETS No. 44), який відповідно до пункту 3 статті 5 цього Протоколу був складовою частиною Конвенції з моменту набрання ним чинності 21 вересня 1970 року. Всі положення, що їх було змінено або доповнено згідно з цими протоколами, замінюються Протоколом № 11 (ETS No. 155) з 1 листопада 1998 року—дати набрання ним чинності. З цієї дати Протокол № 9 (ETS No. 140), який набрав чинності 1 жовтня 1994 року, скасовується.

Уряди держав - членів Ради Європи, які підписали цю Конвенцію,

беручи до уваги Загальну декларацію прав людини, проголошену

Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року,

враховуючи, що ця Декларація має на меті забезпечити загальні та ефективне визнання і дотримання прав, які в ній проголошені,

враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами і що одним із засобів досягнення цієї мети є забезпечення і подальше здійснення прав людини та основних свобод,

знову підтверджуючи свою глибоку віру в ті основні свободи, які складають підвалини справедливості і миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дев'яти політичній демократії, а з іншого боку, завдяки загальному розумінню і дотриманню прав людини, від яких вони залежать,

сповнені рішучості, як уряди європейських країн, що є одностайними і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів свободи та верховенства права, зробити перші кроки до колективного забезпечення певних прав, проголошених у Загальній декларації,

домовилися про таке:

Стаття 1. Зобов'язання поважати права людини

Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції.

Розділ I. ПРАВА І СВОБОДИ

Стаття 2. Право на життя

1. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який законом передбачене таке покарання.

2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що його вчинено на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- а) при захисті будь-якої особи від незаконного насильства;
- б) при здійсненні законного арешту або для запобігання втечі особи, яка законно тримається під вартою;
- в) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

Стаття 3. Заборона катування

Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

Стаття 4. Заборона рабства та примусової праці

1. Ніхто не може триматися в рабстві або в підневільному стані.

2. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю.

3. Для цілей цієї статті значення терміна «примусова чи обов'язкова праця» не поширюється на:

а) будь-яку роботу, виконання якої звичайно вимагається під час тримання під вартою, призначеного згідно з положеннями статті 5 цієї Конвенції, або під час умовного звільнення з-під варти;

б) будь-яку службу військового характеру або – у випадку, коли особа відмовляється від неї з релігійних чи політичних мотивів у країнах, де така відмова визнається, – службу, яка має виконуватися замість обов'язкової військової служби;

в) будь-яку службу, яка має виконуватися у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, що загрожує життю чи благополуччю суспільства;

г) будь-яку роботу чи службу, яка входить у звичайні громадянські обов'язки.

Стаття 5. Право на свободу та особисту недоторканність

1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом, і в таких випадках, як:

а) законне ув'язнення особи після її засудження компетентним судом;

б) законний арешт або затримання особи за невиконання законної вимоги суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, передбаченого законом;

в) законний арешт або затримання особи, здійснені з метою припровадження її до встановленого законом компетентного органу на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо є розумні підстави вважати за необхідне запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

г) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою припровадження його до встановленого законом компетентного органу;

д) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічно хворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;

е) законний арешт або затримання особи, здійснені з метою запобігання її незаконному в'їзду в країну, чи особи, щодо якої вживаються заходи з метою депортації або екстрадиції.

2. Кожного заарештованого має бути негайно поінформовано зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення проти нього.

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою службовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд упродовж розумного строку або на звільнення до початку судового розгляду. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями явки в судові засідання.

4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або затримання, має право на судовий розгляд, при якому суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання на порушення положень цієї статті, має захищене позовом право на відшкодування.

Стаття 6. Право на справедливий судовий розгляд

1. Кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків або при встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть не допускатися в зал засідань протягом усього судового розгляду або якоїсь його частини в інтересах збереження моралі, громадського порядку або національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін чи в разі крайньої необхідності, якщо, на думку суду, в особливих випадках публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено згідно із законом.

3. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, має щонайменше такі права:

а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причину обвинувачення проти нього;

б) мати достатньо часу і можливостей для підготовки свого захисту;

с) захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника, обраного на власний розсуд, або – якщо він не має достатніх коштів для оплати правової допомоги захисника – одер-

жувати таку допомогу безоплатно, якщо цього вимагають інтереси правосуддя;

с) допитувати свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;

е) якщо він не розуміє мову, яка використовується у суді, або не розмовляє нею, - отримувати безоплатну допомогу перекладача.

Стаття 7. Ніякого покарання без закону

1. Нікого не може бути визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії або бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення за національними законами або за міжнародним правом. Не може також призначатися покарання, тяжче від того, яке застосовувалося на час вчинення кримінального правопорушення.

2. Ця стаття не стоїть на перешкоді судовому розглядові і покаранню будь-якої особи за будь-які дії чи бездіяльність, які на час їх вчинення становили кримінальне правопорушення згідно із загальними принципами права, визнаними цивілізованими націями.

Стаття 8. Право на повагу до приватного і сімейного життя

1. Кожен має право на *повагу до його приватного і сімейного життя*, до житла і до таємниці кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права інакше ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод Інших осіб.

Стаття 9. Свобода думки, совісті і віросповідання

1. Кожен має право на свободу думки, совісті і віросповідання; це право включає свободу змінювати свою релігію або свої переконання, а також свободу сповідувати свого релігію або переконання як одноособово, так і спільно з іншими, прилюдно чи приватно, в богослужінні, ученні, виконанні та дотриманні релігійних і ритуальних обрядів.

2. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в Інтересах громадської безпеки, для охорони громадського порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 10. **Свобода вираження поглядів**

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та Ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду і є необхідними в демократичному суспільстві.

Стаття 11. **Свобода зібрань та об'єднання**

1. Кожен має право на свободу мирних зібрань та на свободу об'єднання з іншими, включаючи право створювати профспілки! вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, які встановлені законом в інтересах національної або громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб і є необхідними в демократичному суспільстві. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, які входять до складу збройних сил, поліції або органів державного управління.

Стаття 12. **Право на шлюб**

Чоловіки та жінки, які досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права.

Стаття 13. **Право на ефективний засіб правового захисту**

Кожен, чий права і свободи, викладені в цій Конвенції, порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, що діяли як офіційні особи.

Стаття 14. **Заборона дискримінації**

Здійснення прав і свобод, викладених у цій Конвенції, гарантується без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, націо-

нального або соціального походження, належності до національ-
них меншин, майнового стану, народження або інших обставин.

Стаття 15. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної
ситуації

1. Під час війни або іншої надзвичайної ситуації в державі, яка
загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може
вжити заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвен-
цією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, —
за умови, якщо такі заходи не суперечать іншим її міжнародно-
правовим зобов'язанням.

2. Наведене вище положення не може бути підставою для
відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних
воєнних дій, або від статей 3, 4 (пункт 1) і 7.

3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка використовує це
право відступу від своїх зобов'язань, повною мірою інформує Ге-
нерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і про
причини їх вжиття. Вона також інформує Генерального секретаря
Ради Європи про те, коли такі заходи було припинено і з якого ча-
су положення Конвенції знову повністю виконуються.

Стаття 16. Обмеження щодо політичної діяльності іноземців

Ніщо в статтях 10, 11 і 14 не може розглядатися як таке, що пе-
решкоджає запровадженню Високими Договірними Сторонами
обмежень щодо політичної діяльності іноземців.

Стаття 17. Заборона зловживання правами

Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитися як таке, що надає
будь-якій державі, групі або особі будь-яке право займатися будь-
якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасу-
вання будь-яких прав і свобод, що викладені в цій Конвенції, або
на їх обмеження в більшому обсязі, ніж передбачено в Конвенції.

Стаття 18. Обмеження у застосуванні обмежень на права

Обмеження, які дозволяються цією Конвенцією щодо зазначе-
них прав і свобод, можуть застосовуватися тільки з тією метою,
для якої вони передбачені.

Розділ II. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття 19. Створення Суду

Для забезпечення додержання Високими Договірними Сторо-
нами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї ство-
рюється Європейський суд з прав людини (далі «Суд»), який
функціонує на постійній основі.

Стаття 20. Кількісний склад суддів

Суд складається з такої кількості суддів, яка відповідає кількості Високих Договірних Сторін.

Стаття 21. Критерії добору суддів

1. Судді повинні мати високі моральні якості, а також мати кваліфікацію, необхідну для призначення на високу судову посаду, чи бути юристами з визнаним авторитетом.

2. Судді засідають у Суді у своїй особистій якості.

3. Упродовж строку своїх повноважень судді не можуть зятися ніякою діяльністю, що є несумісною з їхньою незалежністю, безсторонністю або вимогами виконання посадових обов'язків на постійній основі; усі питання, які виникають у зв'язку із застосуванням цього пункту, вирішуються Судом.

Стаття 27. Комісії, палати та Велика палата

1. Для розгляду переданих йому справ Суд засідає в комісіях у складі трьох суддів, у палатах у складі семи суддів та у Великій палаті у складі сімнадцяти суддів. Палати Суду створюють комісії на встановлений строк.

2. Як член палати та Великої палати за посадою засідає суддя, обраний від заінтересованої держави-учасниці, або, за відсутності такого чи в разі неспроможності такого взяти участь у засіданні, особа, яка визначається на вибір такої держави і засідає як суддя.

3. До складу Великої палати входять також Голова Суду, заступники Голови, голови палат та інші судді, які визначаються відповідно до Регламенту Суду. Якщо справа передається до Великої палати згідно зі статтею 43, у Великій палаті не може засідати жоден суддя з палати, яка постановила судові рішення, за винятком голови палати та судді, який засідав від заінтересованої держави-учасниці.

Стаття 28. Заяви комісії про неприйнятність

Комісія може - одноставним голосуванням - визнати непринятною або вилучити з реєстру справ індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо така ухвала може бути винесена без додаткового вивчення. Ухвала комісії є остаточною.

Стаття 29. Ухвали палат щодо прийнятності та суті заяв

1. Якщо згідно зі статтею 28 жодної ухвали не винесено, палата приймає рішення щодо прийнятності та суті індивідуальних заяв, поданих згідно зі статтею 34.

2. Палата приймає рішення щодо прийнятності та суті міждержавних заяв, поданих згідно зі статтею 33.

3. Ухвала щодо прийнятності виноситься окремо, якщо Суд, у виняткових випадках, не вирішить інакше.

Стаття 33. Міждержавні справи

Будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке, як вона вважає, було допущене іншою Високою Договірною Стороною.

Стаття 34. Індивідуальні заяви

Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від порушення однією з Високих Договірних Сторін прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати ніяким чином ефективному здійсненню цього права.

Стаття 35. Критерії прийнятності

1. Суд може прийняти питання до розгляду тільки після того, як було вичерпано всі національні засоби правового захисту - відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права, і впродовж шести місяців від дати прийняття остаточного рішення.

2. Суд не розглядає жодної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо вона:

а) є анонімною; або

б) за своєю суттю порушує питання, що вже було розглянуте Судом або вже подане на розгляд за іншого процедурою міжнародного розслідування чи врегулювання, і якщо вона не містить відповідної нової інформації.

3. Суд визнає непринятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає, що ця заява є несумісною з положеннями Конвенції або протоколів до неї, явно необгрунтованою або є зловживанням правом на подання заяви.

4. Суд відхиляє будь-яку заяву, якщо він вважає її непринятною згідно з цією статтею. Він може зробити це на будь-якій стадії провадження у справі.

Стаття 38. Розгляд справи та процедура дружнього врегулювання

1. Якщо Суд визнає заяву прийнятною, він:

а) розглядає справу разом із представниками сторін і, в разі необхідності, проводить розслідування, для ефективного здійснення якого заінтересовані держави створюють усі необхідні умови;

б) надає себе у розпорядження заінтересованих сторін з метою

забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини, визначених у Конвенції та протоколах до неї.

2. Переговори, які здійснюються згідно з підпунктом в пункту 1, є конфіденційними.

Стаття 39. Досягнення дружнього врегулювання

У разі досягнення дружнього врегулювання Суд вилучає справу з реєстру, прийнявши відповідне рішення, яке містить лише стислий виклад фактів і досягнутого вирішення.

Стаття 40. Слухання у відкритому засіданні та доступ до документів

1. Слухання проводяться у відкритому засіданні, якщо Суду виняткових випадках не вирішить інакше.

2. Доступ до документів, які здаються на зберігання Секретареві, має бути відкритим, якщо Голова Суду не вирішить інакше.

Стаття 41. Справедлива сатисфакція

Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію.

ПРОТОКОЛ ДО КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВНИХ СВОБОД

Париж, 20 березня 1952 року

(Витяг)

Уряди держав - членів Ради Європи, які підписали цей Протокол, сповнені рішучості вжити заходів для колективного забезпечення здійснення деяких прав і свобод, які не включені до розділу I Конвенції про захист прав людини та основних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі «Конвенція»), домовилися про таке:

Стаття 1. Захист права власності

Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують пра-

во держави вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

Стаття 2. **Право на освіту**

Нікому не може бути відмовлено в праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до своїх релігійних і світоглядних переконань.

Стаття 3. **Право на вільні вибори**

Високі Договірні Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечуватимуть вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу.

ПРОТОКОЛ № 4 ДО КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВНИХ СВОБОД, ЯКИЙ ГАРАНТУЄ ДЕЯКІ ПРАВА І СВОБОДИ, ЩО НЕ ВКЛЮЧЕНІ ДО КОНВЕНЦІЇ ТА ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ ДО НЕЇ

Страсбург, 16 листопада 1963 року

(Витяг)

Уряди держав - членів Ради Європи, які підписали цей Протокол,

сповнені рішучості вжити заходів для колективного забезпечення здійснення деяких прав і свобод, які не включені до розділу I Конвенції про захист прав людини та основних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі «Конвенція»), і в статтях 1-3 Першого протоколу до Конвенції, підписаного в Парижі 20 березня 1952 року,

домовилися про таке:

Стаття 1. **Заборона ув'язнення за борг**

Нікого не може бути позбавлено волі лише на підставі неспроможності виконати своє договірне зобов'язання.

Стаття 2. **Свобода пересування**

1. Кожен, хто законно перебуває на території будь-якої дер-

жави, в межах цієї території має право на свободу пересування і свободу вибору місця проживання.

2. Кожен є вільним залишати будь-яку країну, включаючи свою власну.

3. На здійснення цих прав не встановлюються жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для забезпечення громадського порядку, запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб.

4. Права, викладені в пункті 1, також можуть у певних місцевостях підлягати обмеженням, що встановлені згідно із законом і виправдовуються суспільними інтересами в демократичному суспільстві.

Стаття 3. Заборона вислання громадян

1. Нікого не може бути вислано, шляхом застосування індивідуальних або колективних заходів, з території держави, громадянином якої він є.

2. Нікого не може бути позбавлено права в'їзду на територію держави, громадянином якої він є.

ПРОТОКОЛ № 6 ДО КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВНИХ СВОБОД ЩОДО СКАСУВАННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ

Страсбург, 28 квітня 1983 року

(Витяг)

Держави - члени Ради Європи, які підписали цей Протокол до Конвенції про захист прав людини та основних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі «Конвенція»),

вважаючи, що розвиток подій у кількох державах - членах Ради Європи відображає загальну тенденцію до скасування смертної кари,

домовилися про таке:

Стаття 1. Скасування смертної кари

Смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено.

Стаття 2. Смертна кара під час війни

Держава може передбачити у своєму законодавстві смертну кару за діяння, вчинені під час війни або неминучої загрози війни; таке покарання застосовується тільки у випадках, передбачених законом і згідно з його положеннями. Держава повідомляє Генерального секретаря Ради Європи про відповідні положення цього закону.

Стаття 3. Заборона відступу від зобов'язань

Жодні відступи від положень цього Протоколу на підставі статті 15 Конвенції не допускаються.

Стаття 4. Заборона застережень

Жодні застереження щодо положень цього Протоколу на підставі статті 57 Конвенції не допускаються.

ПРОТОКОЛ № 7 ДО КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВНИХ СВОБОД

Страсбург, 22 листопада 1984 року

(Витяг)

Держави - члени Ради Європи, які підписали цей Протокол, сповнені рішучості вжити нових заходів для колективного забезпечення здійснення деяких прав і свобод за допомогою Конвенції про захист прав людини та основних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі «Конвенція»), домовилися про таке:

Стаття 1. Процедурні гарантії, що стосуються вислання іноземців

1. Іноземець, який законно проживає на території держави, не може бути висланий за її межі інакше ніж на виконання рішення, прийнятого відповідно до закону, і повинен мати можливість:

- а) наводити аргументи проти свого вислання;
- б) вимагати перегляду своєї справи; і
- с) бути представленим з цією метою перед компетентним органом або перед особою чи особами, призначеними ним органом.

2. Іноземець може бути висланий до здійснення своїх прав, передбачених у підпунктах а, б та с пункту 1 цієї статті, якщо таке вислання є необхідним в інтересах публічного порядку або зумовлюється міркуваннями національної безпеки.

Стаття 2. Право на оскарження у кримінальних справах

1. Кожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому вироку. Здійснення цього права, включаючи підстави, на яких воно може бути здійснене, регулюється законом.

2. Із цього права можуть робитися винятки для незначних правопорушень, як це передбачено законом, або в разі коли відповідну особу судив у першій інстанції найвищий суд, або коли її було визнано винною і засуджено після оскарження виправдального вироку.

Стаття 3. Відшкодування в разі незаконного засудження

Якщо остаточним рішенням особу було засуджено за вчинення кримінального правопорушення і якщо винесений їй вирок було потім скасовано або її було помилувано на підставі нового чи нововиявленого факту, який беззаперечно доводить наявність судової помилки, то ця особа, яка зазнала покарання в результаті такого засудження, одержує відшкодування згідно із законом або практикою відповідної держави, якщо тільки не буде доведено, що зазначений невідомий факт не було свого часу виявлено повністю або частково з вини цієї особи.

Стаття 4. Право не бути притягненим до суду або покараним двічі

1. Нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави.

2. Положення попереднього пункту не перешкоджають повторному розгляду справи згідно із законом та кримінальною процедурою відповідної держави за наявності нових або нововиявлених фактів чи суттєвих недоліків у попередньому судовому розгляді, які могли вплинути на результати розгляду справи.

3. Жодні відступи від положень цієї статті на підставі статті 15 Конвенції не допускаються.

Стаття 5. Рівноправність кожного з подружжя

Кожен із подружжя має рівні цивільні права та обов'язки у відносинах між собою і зі своїми дітьми, а також щодо одруження, перебування в шлюбі та щодо його розірвання. Ця стаття не перешкоджає державам вживати таких заходів, що є необхідними в інтересах дітей.

Європейська угода про осіб, що беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини

Страсбург,
5 березня 1996 року

(Витяг)

Держави - члени Ради Європи, які підписали цю Угоду, зважаючи на Конвенцію про захист прав і основних свобод людини, підписану в Римі 4 листопада 1950 року (далі - «Конвенція»),

з огляду на Європейську угоду про осіб, що беруть участь у процесі Європейської комісії та Європейського суду з прав людини, підписану в Лондоні 6 травня 1969 року,

зважаючи на Протокол № 11 до Конвенції, який передбачає перебудову контрольного механізму, створеного Конвенцією, підписаний у Страсбурзі 11 травня 1994 року (далі - «Протокол № 11 до Конвенції»), яким створюється постійний Європейський суд з прав людини (далі - «Суд») замість Європейської комісії та Європейського суду з прав людини,

зважаючи у цьому зв'язку за доцільне для кращого здійснення цілей Конвенції, щоб за новою угодою, Європейською угодою про осіб, що беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини (далі - «ця Угода»), особам, що беруть участь у процесі Суду, надавались певні привілеї та імунітети,

погодилися про таке:

Стаття 1

1. До осіб, до яких застосовується ця Угода, належать:

а) будь-які особи, що беруть участь у процесі, порушеному в Суді, як сторони процесу, їхні представники чи консультанти;

б) свідки та експерти, викликані Судом, та інші особи, запрошені Головою Суду взяти участь у процесі.

2. Для цілей цієї Угоди термін «Суд» включає комітети, палати, колегію Великої палати, Велику палату та суддів. Термін «участь у процесі» включає також направлення повідомлень з метою подання скарги проти держави - учасниці Конвенції.

3. Якщо під час виконання Комітетом міністрів своїх функцій за пунктом 2 статті 46 Конвенції будь-яка особа, згадана у пункті 1 вище, викликається постати перед Комітетом міністрів або якщо їй пропонується подати йому письмові заяви, до такої особи застосовуються положення цієї Угоди.

Стаття 2

1. Особи, згадані у пункті 1 статті 1 цієї Угоди, користуються імунітетом від юридичного процесу стосовно усних або письмових заяв, зроблених у Суді чи до нього, або документів чи інших доказів, пред'явлених у Суді чи поданих до нього.

2. Цей імунітет не застосовується до повідомлення за межами Суду про будь-які такі заяви, документи чи докази, подані до Суду-

Стаття 3

1. Договірні Сторони поважають право осіб, згаданих у пункті 1 статті 1 цієї Угоди, на безперешкодне листування із Судом.

2. Стосовно затриманих осіб здійснення цього права, зокрема, передбачає, що:

а) їхня кореспонденція відправляється та доставляється без надмірних затримок і без змін;

б) до таких осіб не застосовуються дисциплінарні заходи у жодній формі на підставі будь-якого повідомлення, надісланого до Суду належними каналами;

в) у зв'язку із будь-якою заявою до Суду чи будь-якою процедурою, яка може з неї впливати, такі особи мають право листуватися та спілкуватися за межами чутності інших осіб з адвокатом, що має право виступати в судах країни, у якій їх затримано,

3. Держава не може втручатися у здійснення попередніх пунктів інакше ніж згідно із законом та у випадках, необхідних в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, для розкриття чи переслідування кримінального правопорушення або для захисту здоров'я людей.

Стаття 4

1. а) Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати вільному пересуванню та подорожуванню осіб, згаданих у пункті 1 статті 1 цієї Угоди, з метою участі у процедурі Суду та повернення.

б) їхнє пересування та подорожування не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, які передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання громадського порядку, з метою запобігання злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших людей.

2. а) У країнах транзиту та в країні, де відбувається процес, такі особи не можуть переслідуватися у кримінальному порядку чи затримуватися, або підлягати будь-якому іншому обмеженню їхньої особистої свободи у зв'язку із діями чи судимостями, які мали місце до початку подорожування.

б) Будь-яка Договірна Сторона під час підписання, ратифікації, прийняття чи затвердження цієї Угоди може заявити, що положення цього пункту не застосовуватимуться до її власних громадян. Така заява може бути відкликана у будь-який час шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

3. Договірні Сторони зобов'язуються приймати на свою територію будь-яку таку особу, яка повертається на неї, якщо вона розпочала своє подорожування з цієї території.

4. Застосування положень пунктів 1 і 2 цієї статті припиняється, якщо відповідна особа упродовж п'ятнадцяти днів підряд віддає, на яку її присутність Суду більше не потрібна, мала можливість повернутися до країни, з якої вона розпочала своє подорожування.

5. У разі будь-якої колізії між зобов'язаннями Договірної Сторони, що випливають з пункту 2 цієї статті, та зобов'язаннями, що випливають з будь-якої конвенції Ради Європи чи будь-якого договору про видачу правопорушників або іншого договору про надання взаємної допомоги у кримінальних справах, укладеного з іншими Договірними Сторонами, переважну силу мають положення пункту 2 цієї статті.

Стаття 5

1. Імунітети та привілеї надаються особам, згаданим у пункті 1 статті 1 цієї Угоди, тільки з метою забезпечення їм свободи слова та незалежності, необхідних для виконання ними їхніх функцій, завдань чи обов'язків або для здійснення їхніх прав стосовно Суду-

2. а) Скасувати повністю або частково імунітет, передбачений у пункті 1 статті 2 цієї Угоди, може тільки Суд; він не тільки має право, але й зобов'язаний скасувати імунітет у будь-якому випадку, коли, на його думку, такий імунітет може перешкоджати відправленню правосуддя і коли його повне або часткове скасування не зашкодить цілі, визначеній у пункті 1 цієї статті.

б) Імунітет може бути скасований Судом або *ex officio*, або на прохання будь-якої Договірної Сторони чи будь-якої відповідної особи.

с) Рішення про скасування імунітету чи про відмову від скасування імунітету супроводжуються викладом причин.

3. Якщо Договірна Сторона підтверджує, що скасування Імунітету, передбаченого у пункті 1 статті 2 цієї Угоди, необхідне для переслідування правопорушення, вчиненого проти національної безпеки, Суд скасовує імунітет в обсязі, визначеному у підтверджуючому документі.

4. У випадку виявлення факту, який міг за своїм характером мати вирішальний вплив і який на час прийняття рішення про відмову від скасування імунітету був невідомий подавцю прохання, останній може подати до Суду нове прохання.

Стаття 6

Ніщо в цій Угоді не може тлумачитись як таке, що обмежує або порушує будь-які із зобов'язань, що Договірні Сторони взяли на себе за Конвенцією чи протоколами до неї.

Резолюція (78) 8 Комітета міністрів Ради Європи о юридической помощи и консультациях

2 марта 1978 года

Комитет министров,

учитывая, что право на доступ к правосудию и справедливому разбирательству, гарантированное статьей 6 Европейской конвенции по правам человека, является одним из основных признаков любого демократического общества;

учитывая, что важно, таким образом, принять все необходимые меры с целью устранения экономических препятствий для доступа к правосудию и что наличие соответствующих систем юридической помощи будет способствовать выполнению этой задачи, особенно в отношении лиц, находящихся в экономически неблагоприятном положении;

учитывая, что предоставление юридической помощи должно рассматриваться не как акт милосердия к неимущим, а как обязательство, лежащее на всем обществе в целом;

учитывая, что облегчение доступа к юридическим консультациям, помимо юридической помощи, для лиц, находящихся в экономически неблагоприятном положении, также способствует устранению препятствий для доступа к правосудию,

рекомендует правительствам государств-членов принять или усилить, в зависимости от обстоятельств, все меры, которые они сочтут необходимыми, с целью постепенной реализации принципов, изложенных в приложении к настоящей резолюции,

предлагает правительствам государств-членов периодически информировать Генерального секретаря Совета Европы о мерах, принятых во исполнение рекомендаций, содержащихся в настоящей резолюции,

Часть I

Юридическая помощь

1. Никто не может быть лишен в силу препятствий экономического характера возможности использования или защиты своих прав в любых судах, правомочных выносить решения по гражданским, торговым, административным, социальным или налоговым делам. С той целью любое лицо должно иметь право на необходимую юридическую помощь в судебном разбирательстве. При рассмотрении того, является ли эта помощь необходимой, следует учитывать:

а) финансовые возможности и обязательства заинтересованного лица;

б) ожидаемую величину судебных расходов.

2. Юридическая помощь должна предоставляться даже в тех случаях, когда заинтересованное лицо способно оплатить часть судебных издержек. В этом случае юридическая помощь может быть предоставлена при финансовом участии лица, которому она предоставляется, при условии, что это участие не превышает его возможности.

3. Юридическая помощь должна охватывать все расходы, понесенные лицом, которому она предоставляется, в ходе истребования или защиты своих прав, и в частности гонорары адвокатов, пошлины, расходы на экспертизу, возмещение расходов свидетелей и расходы на перевод.

Желательно, чтобы предоставление юридической помощи освобождало от внесения залога или депозита на покрытие судебных расходов.

4. Необходимо, чтобы юридическую помощь можно было получить в ходе судебного разбирательства, если изменилось финансовое положение стороны или возникло иное обстоятельство, делающее эту помощь необходимой.

5. Юридическая помощь всегда должна осуществляться лицом, имеющим право практиковать в качестве адвоката в соответствии с юридическими нормами данного государства, как в случаях, когда система юридической помощи предусматривает участие защитника, так и в случаях, когда:

а) стороны должны быть представлены! таким лицом в судебном органе данного государства в соответствии с законом этого государства;

б) орган, правомочный рассматривать просьбу о предоставлении юридической помощи, констатирует, что услуги адвоката необходимы ввиду конкретных обстоятельств рассматриваемого дела.

Лицо, которому предоставлена помощь, должно быть, по возможности, свободно в выборе квалифицированного защитника. Назначенное защитником лицо должно получить надлежащее вознаграждение за работу, сделанную в интересах пользующегося юридической помощью лица.

6. При рассмотрении вопроса о необходимости юридической помощи, власти могут:

а) учитывать, исходя из обстоятельств дела, целесообразна ли подача иска или же участие в суде в качестве ответчика;

б) принимать во внимание характер разбирательства и, в случае необходимости, предоставлять помощь только в отношении иных расходов, чем те, которые связаны с помощью квалифицированного лица, упомянутого в принципе 5.

7. Система юридической помощи должна предусматривать возможность пересмотра решения об отказе в предоставлении юридической помощи.

8. Ответственность за финансирование юридической помощи должна быть возложена на государство.

9. Финансовые условия юридической помощи должны пересматриваться, в частности с учетом роста стоимости жизни.

10. Система юридической помощи должна предусматривать предоставление помощи в соответствии с принципами, изложенными в настоящей резолюции, в рамках любой другой процедуры, имеющей целью признание или выполнение в данном государстве судебного решения, вынесенного в другом государстве.

11. Государству следует принять необходимые меры, с тем чтобы довести порядок действия системы юридической помощи до сведения общественности и заинтересованных кругов, в частности тех государственных органов, к которым могут обращаться за помощью потенциальные соискатели.

Часть II

Юридические консультации

12. Государство должно обеспечивать лицам, находящимся в экономически неблагоприятном положении, возможность получения необходимой юридической консультации по всем вопросам, которые могут затрагивать их права и интересы и которые попадают в сферу действия принципа 1.

13. Юридические консультации должны предоставляться либо бесплатно, либо при условии уплаты лицом, обратившимся с просьбой о консультации, суммы, соответствующей его финансовым возможностям.

14. Государству следует обеспечить, чтобы информация о порядке предоставления юридических консультаций была доведена

до сведения общественности и органов, в которые могут обращаться с просьбами о помощи лица, нуждающиеся в юридической консультации.

15. Государству следует принять соответствующие меры, с тем чтобы органы юридической консультации располагали информацией о действующем законодательстве.

16. Государству следует уделять особое **внимание** необходимости предоставления юридических консультаций в тех случаях, когда судебное разбирательство может быть возбуждено в другом государстве.

Рекомендация R(81)7 Комитета министров Совета Европы государствам-членам относительно путей облегчения доступа к правосудию

14 мая 1981 года

Комитет министров, в соответствии с положениями статьи 15 Б) Устава Совета Европы,

учитывая, что право на доступ к правосудию и справедливому разбирательству судом, гарантированное статьей 6 Европейской конвенции по правам человека, является одним из основных признаков любого демократического общества;

учитывая, что судопроизводство нередко носит настолько сложный, длительный и дорогостоящий характер, что частные лица, особенно находящиеся в экономически неблагоприятном положении, испытывают трудности в осуществлении своих прав в государствах-членах;

учитывая, что эффективная система юридической помощи и юридических консультации, как предусмотрено резолюцией (78) 8 Комитета министров, может внести значительный вклад в устранение таких препятствий;

учитывая, вместе с тем, что желательно также принять все необходимые меры по упрощению процедуры во всех возможных случаях в целях облегчения доступа частных лиц к судам, при одновременном соблюдении должного порядка отправления правосудия;

учитывая, что для облегчения доступа к правосудию желательно упростить судебные документы,

рекомендует правительствам государств-членов принять или усилить, в зависимости от обстоятельств, все меры, которые они сочтут необходимыми, с целью постепенной реализации принципов, изложенных в приложении к настоящей рекомендации.

ПРИНЦИПЫ

Государствам-членам следует принять все необходимые меры, чтобы информировать граждан о средствах защиты своих прав в суде, а также упростить, ускорить и удешевить судебное разбирательство по гражданским, торговым, административным, социальным или палоговым делам. В этих целях государствам-членам следует учитывать, в частности, нижеизложенные принципы.

А. Информирование общественности

1. Следует принять надлежащие меры по информированию общественности о месте нахождения и компетенции судов, а также о порядке обращения в суд или же защиты своих интересов в судебном разбирательстве.

2. Необходимо, чтобы информация общего характера могла быть получена либо в самих судах, либо в иной компетентной службейли органе по следующим вопросам:

- процессуальную нормы, при условии, что данная информация не содержит юридических советов по существу дела;
- порядок обращения в суд и сроки, в течение которых также обращение возможно, а также процессуальные требования и необходимые в этой связи документы;
- средства выполнения решения суда и, по возможности, издержки по его выполнению.

В. Упрощение

3. Следует принять меры по облегчению или поощрению, где это уместно, примирения сторон или мужественного урегулирования спора до принятия его к производству или же в ходе разбирательства.

4. Ни одна из сторон не должна быть лишена возможности пользоваться услугами адвоката. Следует избегать обязательного обращения какой-либо из сторон к услугам нескольких адвокатов по одному и тому же спору, когда участие нескольких адвокатов не является необходимым. В тех случаях, когда в силу характера спора в целях облегчения доступа граждан к правосудию было бы целесообразно, чтобы они сами изложили свое дело в суде, участие адвоката не должно быть обязательным.

5. Государствам следует принять меры, чтобы все процессуальные действия носили простой характер, используемый язык был понятен публике, а судебные решения были понятны сторонам.

6. Когда одна из сторон процесса не обладает достаточным знанием языка, на котором ведется судопроизводство, государство должно обратить особое внимание на проблему устного и письменного перевода и обеспечить, чтобы неимущие и малоимущие лица не находились в неблагоприятном положении с точки зрения доступа к суду или участия в судебном процессе в силу их неспособности говорить или понимать используемый в суде язык.

7. Следует принять меры, с тем чтобы число экспертов, назначенных для участия в суде самим судом или же по просьбе сторон, было как можно более ограниченным.

С. Ускорение разбирательства

8. Следует принять все возможные меры по максимальному сокращению сроков вынесения решений. В этих целях следует отменить устаревшие и не имеющие практического значения процедуры, предоставить судам достаточный персонал, облегчить их эффективную работу и разработать механизмы, позволяющие контролировать ход разбирательства с самого его начала.

9. Следует разработать меры в отношении неопротестованных или беспорных исковых требований, с тем чтобы окончательное решение выносилось быстро, без ненужных формальностей, лишних явок в суд или излишних расходов.

10. С тем чтобы право обжалования не использовалось недобросовестно или для получения отсрочки, следует обратить особое внимание на возможность временного выполнения решений, по которым возможно обжалование, а также на банковский процент, выплачиваемый по присужденной решением суда сумме до выполнения решения.

Д. Судебные издержки

11. Принятие к судопроизводству не должно оговариваться уплатой стороной государству какой-либо денежной суммы, размеры которой неразумны применительно к рассматриваемому делу.

12. В той степени, в которой судебные издержки являются явным препятствием для доступа к правосудию, их следует, по возможности, сократить или аннулировать. Следует пересмотреть систему судебных расходов с точки зрения ее упрощения.

13. Особое внимание следует уделить вопросу гонораров адвокатов и экспертов, поскольку они являются препятствием для доступа к правосудию. Необходимо обеспечить ту или иную форму контроля за размером этих гонораров.

14. За исключением особых обстоятельств, сторона, выигравшая дело, должна в принципе получать от проигравшей стороны

возмещение издержек и расходов, включая гонорари адвокатов, которые она обоснованно понесла в связи с разбирательством.

Е. Особые процедуры

15. Для споров по исковым требованиям на незначительную сумму должна быть установлена процедура, позволяющая сторонам обратиться в суд, не неся издержек, несоизмеримых денежной сумме, являющейся предметом спора. В этих целях возможно было бы предусмотреть упрощенное судопроизводство, избегать ненужных судебных заседаний и ограничить право обжалования.

16. Государствам следует обеспечивать, чтобы судебное разбирательство по делам семейного права было быстрым, недорогим и уважающим личностный характер рассматриваемых споров. Судебные прения по этим спорам должны, по возможности, носить непубличный характер.

Рекомендация R (84) 5 Комитета министров Совета Европы государствам-членам относительно принципов гражданского судопроизводства, направленных на совершенствование судебной системы

28 февраля 1984 года

Комитет министров, в соответствии с положениями статьи 15b) Устава Совета Европы,

учитывая, что право на публичное разбирательство, гарантированное в статье 6 Европейской конвенции о защите прав человека, является важнейшей чертой любого демократического общества;

учитывая, что осуществление мер и принципов, изложенных в резолюциях (76) 5 и (78) 8 относительно правовой помощи, и рекомендации R (81) 7 относительно мер, облегчающих доступ к правосудию, упростило бы гражданам осуществление их права на публичное разбирательство;

учитывая, однако, что некоторые нормы гражданского судопроизводства, принятые в государствах-членах, могут стать препятствием в эффективном отправлении правосудия, потому что, во-первых, они могут уже не отвечать потребностям современного общества и, во-вторых, что ими могут иногда злоупотреб-

лять или манипулировать для затягивания судебного разбирательства;

учитывая, что гражданское судопроизводство необходимо упростить и сделать более гибким и оперативным, одновременно сохранив гарантии, предоставляемые участникам процесса традиционными процессуальными нормами, и сохранив высокий качественный уровень правосудия, требующийся в демократическом обществе;

учитывая, что для достижения этих целей необходимо обеспечить доступ сторон к упрощенным и более быстрым формам судопроизводства и защитить их от злоупотреблений или задержек, в частности, наделив суд полномочиями вести судопроизводство более эффективно;

принимая во внимание результаты обсуждений и резолюции, принятые министрами юстиции европейских стран на их двенадцатой конференции, проведенной в мае 1980 года в Люксембурге,

рекомендует правительствам государств-членов принять или усилить, в зависимости от обстоятельств, любые меры, которые, по их мнению, необходимо принять для совершенствования гражданского судопроизводства, руководствуясь при этом принципами, изложенными в приложении к настоящей рекомендации.

Приложение к рекомендации R (84) 5

П Р И Н Ц И П Ы ГРАЖДАНСКОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА, НАПРАВЛЕННЫЕ НА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ

Принцип 1

1. Судопроизводство обычно должно состоять не более чем из двух судебных заседаний: первое заседание может быть предварительным слушанием подготовительного характера, а в ходе второго заседания могут представляться доказательства, заслушиваться доводы сторон и, если возможно, приниматься решение. Суд должен принимать меры для того, чтобы все действия, необходимые для проведения второго заседания, принимались своевременно и чтобы, в принципе, не допускались задержки.

2. В отношении любой стороны должны применяться санкции, если она, получив судебное уведомление, не предпримет процессуальных действий в сроки, установленные законом или судом. В зависимости от обстоятельств к таким санкциям могут относиться

лишение права на процессуальные действия, решение о возмещении ущерба и покрытии издержек, наложение штрафа и оставление заявлений без рассмотрения.

3. Суд должен иметь возможность вызывать свидетелей, а при неявке свидетелей без уважительных причин на таких свидетелей должны накладываться соответствующие санкции (в виде штрафов, возмещения ущерба и т. д.). В случае неявки свидетеля судья самостоятельно решает вопрос о продолжении разбирательства без заслушивания его свидетельских показаний. Чтобы облегчить порядок заслушивания свидетельских показаний, следует предусмотреть в соответствующих случаях использование таких современных технических средств, как телефонная связь или видеоаппаратура.

4. Если эксперт, назначенный судом, не представит свой доклад или без уважительных причин задержит его представление, проав него должны применяться соответствующие санкции. Они могут состоять в уменьшении размера гонорара, решении об оплате издержек или возмещении ущерба, а также принятии дисциплинарных мер судом или профессиональной организацией, в зависимости от обстоятельств.

Принцип 2

1. Когда сторона возбуждает явно необоснованный иск, суд должен обладать полномочиями принимать решения по делу на основе упрощенной процедуры и, если это необходимо, налагать на эту сторону штраф или выносить решение о возмещении убытков другой стороне.

2. Когда сторона в ходе судебного разбирательства ведет себя недобросовестно и явно нарушает процедуру с очевидной целью затянуть разбирательство, суд должен обладать полномочиями либо немедленно принять решение по существу, либо применить такие санкции, как, например, наложить штраф, обязать возместить ущерб или лишиться права на процессуальные действия; в особых случаях он должен взимать с адвоката судебные издержки.

3. Профессиональным ассоциациям юристов следует предложить применять дисциплинарные меры в случаях, когда поведение одного из их членов носило характер, описанный в предыдущих пунктах.

Принцип 3

Суд должен, по крайней мере в ходе предварительного заседания, а если возможно, и в течение всего разбирательства, играть активную роль в обеспечении быстрого судебного разбиратель-

ства, уважая при этом права сторон, в том числе и их право на беспристрастность. В частности, он должен обладать полномочиями *proprio motu*, чтобы требовать от сторон предъявления таких разъяснений, которые могут быть необходимыми; требовать от сторон личной явки, затрагивать вопросы права; требовать свидетельские показания, по крайней мере в тех случаях, когда речь идет не только об интересах сторон, участвующих в деле; контролировать допрос свидетелей, исключать из участия в разбирательстве свидетелей, чьи возможные показания не имеют отношения к данному делу, ограничивать количество свидетелей по конкретному обстоятельству, когда такое количество может оказаться излишним. Такие полномочия должны осуществляться в пределах предмета разбирательства.

Принцип 4

Суд, по крайней мере в качестве суда первой инстанции, должен иметь полномочия принимать решения с учетом характера, проведения письменного или устного судопроизводства, или их объединения, за исключением случаев, однозначно предусмотренных законом.

Принцип 5

За исключением случаев, когда закон предписывает иное, иски сторон, исковая давность или возражения по делу и, в принципе, их объяснения должны представляться на максимально ранней стадии производства и в любом случае до окончания его предварительного этапа, если таковой имеется. При рассмотрении дела по жалобе в суде второй инстанции суд обычно не учитывает обстоятельства, которые не были представлены суду первой инстанции, если только:

- а) о них не было известно при рассмотрении дела судом первой инстанции;
- б) лицо, представляющее их, не являлось участником разбирательства в суде первой инстанции;
- с) есть некоторые особые причины для их признания.

Принцип 6

Решение должно вноситься на заключительном заседании суда или в максимально короткие сроки после его окончания. Решение должно быть максимально коротким. В нем может содержаться ссылка на любую норму права, однако в нем, безусловно, должны быть решены, явно или неявно, все вопросы, связанные с жалобами сторон.

Принцип 7

Должны́ приниматься меры́ для того, чтобы́ предотвратить злупотребление мерами правовой защиты́ после принятия судебного решения.

Принцип 8

1. Кроме того, должны́ быть предусмотрены конкретные правила или свод правил, ускоряющих разрешение спора:

- а) в случаях, не терпящих отлагательств;
- б) в случаях, связанных с неоспоримым правом, заранее оцененным ущербом, а также в случаях, связанных с исками на небольшие суммы;
- в) в связи с дорожно-транспортными происшествиями, трудовыми спорами, вопросами, касающимися отношений между арендодателем и арендатором жилища, и некоторыми вопросами семейного права, в частности установлением и пересмотром размера алиментов.

2. С этой целью можно было бы использовать одну или несколько следующих мер: упрощенные методы начала разбирательства; проведение судебного разбирательства без заседаний, или проведение только одного заседания, или, в зависимости от обстоятельств, проведение предварительного подготовительного заседания; проведение исключительно письменного или устного судопроизводства, в зависимости от обстоятельств; запрет или ограничение некоторых возражений и объяснений; более гибкие правила дачи показаний; осуществление производства без перерывов или лишь с небольшими перерывами; назначение судебного эксперта, либо ex officio либо по просьбе сторон, если это возможно, до начала судебного процесса; активное участие суда в ведении дела и вызове свидетелей и заслушивание показаний.

3. Эти конкретные правила или свод правил могут, в зависимости от обстоятельств, быть обязательными, применяться при соответствующей просьбе любой из сторон или с согласия всех сторон,

Принцип 9

Судебные органы должны́ иметь в своем распоряжении самые современные технические средства для того, чтобы́ они могли отпирать правосудие самым эффективным образом, в частности, путем облегчения доступа к различным источникам права, а также путем ускорения отправления правосудия.

Рекомендації R (2000) 21
Комітету Міністрів
державам-учасницям Ради Європи
просвободу здійснення
професійних адвокатських обов'язків

Прийняті
Комітетом Міністрів Ради Європи
на 72-й зустрічі заступників міністрів
25 жовтня 2000 року

Комітет Міністрів, у відповідності з положеннями ст. 15 (в) Стату Рад Європи,

керуючись положеннями Європейської Конвенції з прав людини,

керуючись положеннями затверджених Генеральною Асамблеєю ООН в грудні 1990 року Основних Принципів ООН щодо ролі адвокатів,

керуючись Рекомендаціями R (94) 12 про незалежність, дієвість та роль суддів, прийнятими Комітетом Міністрів Ради Європи 13 жовтня 1994 р.,

наголошуючи на важливій ролі адвокатів і професійних об'єднань адвокатів у забезпеченні захисту прав і основних свобод людини,

прагнучи сприяння свободі здійснення професійних адвокатських обов'язків з метою розбудови верховенства права, складником якого є діяльність адвокатів, особливо при захисті свобод конкретної людини,

усвідомлюючи потреби в існуванні справедливої системи здійснення судочинства, яка гарантуватиме незалежність адвокатів при виконанні професійних обов'язків без будь-яких неналежних обмежень, утисків, спроб додаткового заохочення, тиску, погроз або втручання, як безпосередніх, так і опосередкованих, від будь-яких сторін і з будь-яких причин,

розуміючи бажаність забезпечення належного виконання адвокатських обов'язків і, зокрема, необхідності для адвокатів щодо отримання достатньої підготовки і щодо належного урівноваження обов'язків адвокатів по відношенню до судів і по відношенню до клієнтів,

вважаючи, що доступ до системи відправлення правосуддя може вимагати отримання послуг адвокатів особами, які перебувають в скрутних матеріальних обставинах,

рекомендує урядам держав-учасниць Ради Європи здійснити або, якщо це доцільно, підсилити всі заходи, котрі вони вважа-

тимуть необхідними, задля імплементації принципів, які містяться в цих Рекомендаціях.

В цілях цих Рекомендацій термін «адвокат» означає особу, яка згідно з вимогами національного законодавства, має необхідну кваліфікацію та допуск до ведення справ та виконання інших дій від імені клієнтів і може практикувати право, з'являється у судах, надавати поради клієнтам і представляти інтереси клієнтів при розгляді правових питань.

Принцип I - Загальні принципи свободи здійснення професійних адвокатських обов'язків

1. Треба вжити всіх необхідних заходів для забезпечення поваги до свободи здійснення професійних адвокатських обов'язків, її захисту та сприяння такій свободі, без будь-якої дискримінації і без неналежного втручання державних органів або приватних осіб, з особливим урахуванням відповідних положень Європейської Конвенції з прав людини.

2. Рішення, які стосуються надання дозволів на адвокатську практику або на долучення до адвокатської професії, мають прийматись незалежним органом. Такі рішення, незалежно від того, чи вони приймаються незалежним органом або в інакший спосіб, мають підлягати перегляду незалежним і неупередженим судовим органом.

3. Адвокати повинні мати свободу переконань, висловлювання, пересування, об'єднання в асоціації, зборів і, зокрема, мати право на участь у публічних обговореннях питань, що стосуються права і відправлення судочинства, а також на висування пропозицій відносно законодавчих реформ.

4. Адвокати при виконанні своїх обов'язків у відповідності із засадами професії не повинні страждати від будь-яких санкцій чи тиску, або піддаватись загрози таких санкцій чи тиску.

5. Адвокати повинні мати доступ до своїх клієнтів, включаючи, зокрема, осіб, яких позбавлено свободи, і мати можливості надавати клієнтам поради наодинці, а також представляти інтереси клієнтів згідно із установленими професійними стандартами.

6. Треба вдатись до всіх необхідних дій, спрямованих на належне забезпечення конфіденційного характеру взаємин між адвокатом і його клієнтом. Будь-які винятки з цього принципу мають дозволятися лише у відповідності із засадами верховенства права.

7. Адвокатам не повинні відмовляти в доступі до суду, у якому вони мають право виконувати професійні обов'язки відповідно до своєї кваліфікації; вони мають отримувати доступ до всіх матеріалів у справах клієнтів, яких вони захищають або чий інтереси представляють згідно із установленими професійними стандартами.

8. До всіх адвокатів, які ведуть одну справу, має бути забезпечене однаково поважне ставлення в суді.

Принцип II - Правова освіта, підготовка і набуття статусу адвоката

1. Жодній особі не можна відмовляти в правовій освіті, набутті професії адвоката і подальшій адвокатській практиці на підставах статі, статевих уподобань, раси, кольору шкіри, віросповідання, політичних або інших переконань, етнічного або соціального походження, належності до національної меншини, майнового статусу, або вродженої чи набутої фізичної вади.

2. Треба вжити всіх необхідних заходів для забезпечення високого рівня правової освіти та особистої моралі усіх, хто воліє набути професії адвоката, а також для постійного підвищення кваліфікації адвокатів.

3. Правова освіта, включаючи програми підвищення кваліфікації, має зміцнювати правові навички, підвищувати рівень усвідомлення етичних питань і питань прав людини, та навчати адвокатів повазі до прав та інтересів клієнтів, захисту таких прав і сприянню їхньому здійсненню, а також сприянню належному відправленню судочинства.

Принцип III - Роль і обов'язки адвокатів

1. Адвокатські асоціації або інші професійні об'єднання адвокатів мають розробляти професійні стандарти і кодекси етичної поведінки адвокатів, а також забезпечувати, щоби при захисті законних прав та інтересів їхніх клієнтів адвокати діяли незалежно, сумлінно та справедливо.

2. Адвокати мають дотримуватись професійної таємниці відповідно до національного законодавства, внутрішніх нормативних актів і професійних стандартів. Будь-яке недотримання принципу професійної таємниці без відповідної згоди клієнта має бути належнопокаране.

3. Обов'язки адвокатів по відношенню до клієнтів включають:

a. Надання інформації та порад щодо законних прав і обов'язків клієнтів і відносно вірогідних результатів і наслідків розгляду справи, включаючи матеріальні витрати;

b. Намагання, в усіх випадках і з самого початку, вирішити справу шляхом мирової угоди сторін;

c. Вжиття правових заходів з метою захисту, забезпечення і здійснення прав та інтересів клієнтів;

d. Уникнення конфлікту інтересів, і

є. Непогодження на обсяг роботи, який перевищує такий, котрі вони з точки зору розумного виміру можуть реально виконати.

4. Адвокати мають з повагою ставитись до органів судової влади і при виконанні професійних обов'язків ставитись до суду спосіб, який відповідає національним законам, а також іншим нормативним правилам і професійним стандартам. Будь-яке утримання адвокатів від виконання їх професійних функцій притупить не лише коли воно не шкодить Інтересам клієнтів або інших осіб котрі потребують послуг адвоката.

Принцип IV - Доступність адвокатських послуг для кожного

1. Треба вдатись до всіх необхідних заходів для забезпечення ефективного доступу будь-якої особи до правових послуг, які надаються незалежними адвокатами.

2. Адвокатів слід заохочувати до надання правових послуг особам у скрутному матеріальному становищі.

3. Урядам держав-учасниць слід в усіх нагальних випадках забезпечити ефективний доступ до системи правосуддя і наявність дієвих правових послуг для осіб у скрутному матеріальному становищі і, зокрема, для осіб, яких позбавлено волі.

4. Факт повної чи часткової виплати гонорару за державні кошти має не впливати на виконання адвокатом його обов'язків ш відношенню до клієнта.

Принцип V - Професійні об'єднання

1. Адвокатам мають бути надані можливості й допомога щодо формування місцевих, національних та міжнародних професійних об'єднань (і вступу до них), котрі власними силами або спільно з іншими утвореннями мають за мету зміцнення професійних стандартів, а також захист і забезпечення незалежності та інтересів адвокатів.

2. Адвокатські асоціації або інші професійні об'єднання адвокатів мають бути самоврядними і незалежними від влади або громадськості.

3. Необхідно забезпечити цілковиту повагу до виконання адвокатськими асоціаціями або іншими професійними об'єднаннями адвокатів їхньої ролі, котра полягає у захисті членів цих утворень та їхньої незалежності у випадках будь-яких неналежних обмежень або утисків.

4. Потрібно заохочувати адвокатські асоціації або інші професійні об'єднання адвокатів у забезпеченні ними незалежності адвокатів, що, окрім іншого, передбачає:

а. пропагування і підтримку правосуддя, без будь-яких застережень;

б. захист ролі адвокатів у суспільстві та, зокрема, честі, гідності та цілісності адвокатської професії;

с. сприяння участі адвокатів у схемах діяльності, які спрямовуються на забезпечення доступу до системи правосуддя особам у скрутному матеріальному становищі та, зокрема, на надання таким людям безкоштовної правової допомоги і консультацій;

і сприяння реформам законодавства, підтримка таких реформ, а також участь в обговоренні поточного або запропонованого законодавства;

е. сприяння добробуту представників професії та, за відповідних обставин, надання допомоги їм та їхнім сім'ям;

ф. співробітництво з Іноземними адвокатами з метою посилення ролі адвокатів і, зокрема, вивчення діяльності міжнародних адвокатських організацій та міжнародних урядових і неурядових організацій;

г. сприяння найвищим з можливих стандартам компетентності адвокатів та забезпечення дотримання адвокатами встановлених вимог щодо поведінки і дисципліни.

5. Адвокатські асоціації або інші професійні об'єднання адвокатів мають вдаватися до будь-яких необхідних дій, включаючи дії із захисту інтересів адвокатів перед відповідними органами, у випадках:

а. арешту або затримання адвоката;

б. будь-якого рішення про початок провадження, в якому піддається сумніву порядність адвоката;

с. будь-якого випадку обшуку адвоката або майна, яке йому належить;

д. будь-яке вилучення документації або матеріалів, які перебувають у адвоката;

е. опублікування в пресі матеріалів, які вимагають дій від імені адвокатів.

Принцип VI - Дисциплінарні заходи

1. У випадках, коли адвокати діють не у відповідності з установленними професійними стандартами, визначеними в розроблених Адвокатськими асоціаціями або іншими професійними об'єднаннями адвокатів кодексах поведінки або передбаченими в законах, мають вживатись необхідні заходи реагування, притягнення до дисциплінарної відповідальності включно.

2. Адвокатські асоціації або інші професійні об'єднання адвокатів мають здійснювати притягнення адвокатів до дисциплінар-

ної відповідальності або, там де це застосовно - мати право брати участь у дисциплінарному провадженні проти адвокатів.

3. Дисциплінарне провадження має здійснюватись із цілковитою повагою до принципів і правил, викладених у Європейській Конвенції з прав людини, включаючи право адвоката, проти якого почате таке провадження, на участь у ньому і на подання скарги з вимогою перегляду рішення, прийнятого проти нього, в судовому порядку.

4. При визначенні санкцій, які накладаються на адвокатів за дисциплінарні порушення, необхідно дотримуватись принципу пропорційності.

2.3. Адвокат у судочинстві та адміністративному провадженні

Цивільний процесуальний кодекс України

**Затверджений Законом
від 18 липня 1963 року № 1500-VI**

(ВВР, 1963, № 30, ст. 464)

*(З наступними змінами і доповненнями - остання зміна
згідно із Законом № 542-IV (542-XV) від 20.02.2003)*

(Витяг)

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Глава 1

Основні положення

Стаття 15. З'ясування судом обставин справи на засадах змагальності

Обставини цивільних справ з'ясовуються судом на засадах змагальності.

Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, користуються рівними правами щодо надання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості.

Суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює необхідні умови для всебічного і повного дослідження обставин справи: роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їх права і обов'язки, попереджує про наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій і сприяє здійсненню їх прав у випадках, передбачених цим Кодексом.

При дослідженні і оцінці доказів, встановленні обставин справи і прийнятті рішення суд є незалежним від висновків органів влади, експертиз або окремих осіб.

*(Стаття 15 в редакції Законів № 27/9&-ВР від 02.02.96,
Ш 2540-ІІІ (2540-XIV) від 21.06.2001)*

Глава 5 Судові витрати

Стаття 76. Відшкодування витрат по оплаті допомоги вкато

Стороні, на користь якої постановлено рішення, суд присуд з другої сторони витрати, пов'язані з оплатою допомоги адвокат який брав участь у справі, в розмірі до п'яти процентів від задленої частини позовних вимог, але не більше встановленої так суми.

Якщо відповідно до встановленого порядку допомога адвокатом була подана стороні безкоштовно, суд стягує з другої сторони зазначену суму на користь юридичної консультації або в додержави.

(Стаття 76 із змінами, внесеними згідно з Указом І. № 1461-Хвід 23.01.81)

Стаття 77. Стягнення винагороди за втрату робочого часу

На сторону, яка недобросовісно заявила безпідставний позов або розпочала безпідставний спір проти позову, або систематично протидіяла правильному і швидкому розглядові та вирішенні справи, суд може покласти оплату на користь другої сторони винагороди за фактичну втрату робочого часу відповідно до середнього заробітку, але не більше п'яти процентів від задоволеної частини позовної вимоги.

Стаття 78. Розподіл судових витрат при відмові від позову і мировій угоді

При відмові позивача від позову понесені ним витрати відповідно до закону не відшкодовуються. Однак якщо позивач не підтримує свій позов внаслідок добровільного задоволення його вимог відповідачем після пред'явлення позову, то суд за проханням позивача присуджує з відповідача всі понесені позивачем по справі судові витрати.

Якщо сторони при укладенні мирової угоди не передбачили порядку розподілу судових витрат і витрат по оплаті допомоги адвоката, суд вирішує це питання відповідно до статті 75 цього Кодексу.

Глава 8 Судові виклики і повідомлення

Стаття 95. Обов'язок осіб, які беруть участь у справі, повідомляти суд про зміну своєї адреси та інші причини неявки в судові засідання

Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, зобов'язані повідомляти суд про зміну своєї адреси під час провадження справи.

ви. При відсутності заяви про зміну адреси повістки надсилаються на останню відому судові адресу і вважаються доставленими, навіть коли адресат за цією адресою більше не проживає.

За невиконання обов'язку повідомляти суд про зміну своєї адреси під час провадження по справі суд вправі на сторони і інших осіб, які беруть участь у справі, накласти штраф у розмірі до одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Особи, зазначені в частині першій цієї статті, зобов'язані також повідомляти суд про причини неявки в судове засідання. В разі неповідомлення ними суду про причини неявки питання про розгляд справи вирішується за правилами статей 172, 173 цього Кодексу.

(Стаття 95 із змінами, внесеними згідно з Указами ПВР № 1461-Хвід 23.01.81, № 8627-Хвід 20.03.85; Законом На 27/9&-ВР від(12.02.96)

Розділ II

ОСОБИ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У СПРАВІ; ЇХ ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ

Глава 9 Загальні положення

Стаття 98. Особи, які беруть участь у справі

Особами, які беруть участь у справі, визнаються; сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб, прокурор, органи державної влади та місцевого самоврядування у передбачених цим Кодексом випадках, особи, які за законом діють на захист прав і свобод інших осіб, а також заявники та інші заінтересовані особи у справах окремого провадження та справах, що виникають з адміністративно-правових відносин.

(Стаття 98 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР Лб 1461-Х від 23.01.81, в редакції Закону № 2540-111 (2540-XIV) від 21.06.2001)

Стаття 99. Права і обов'язки осіб, які беруть участь у справі

Особи, які беруть участь у справі, мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, одержувати копії рішень, ухвал, постанов і Інших документів, що є у справі, брати участь у судових засіданнях, подавати докази, брати участь в їх дослідженні, заявляти клопотання та відводи, давати усні і письмові пояснення судові, подавати свої доводи, міркування та заперечення, оскаржувати рішення і ухвали суду, а також користуватись іншими процесуальними правами, наданими їм законом.

Зазначені в цій статті особи зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами.

Глава 12

Представництво в суді

Стаття 110. Види представництва

Громадяни можуть вести свої справи в суді особисто або через своїх представників. Особиста участь у справі громадянина не позбавляє його права мати по цій справі представника.

Справи юридичних осіб ведуть у суді їх органи, що діють в межах повноважень, наданих їм законом, статутом чи положенням, або їх представники.

Керівники організацій, які виступають як органи юридичної особи, представляють в суд документи, що посвідчують їх службове становище і повноваження.

Стаття 111. Представництво по справах недієздатних і обмежено дієздатних

Права і охоронговані законом інтереси недієздатних громадян, громадян, які не мають повної дієздатності, та громадян, визнаних обмежено дієздатними, захищають у суді їх батьки, усиновителі, опікуни або піклувальники, які представляють в суд документи, що посвідчують їх повноваження.

По справі, в якій повинен брати участь громадянин, визнаний в установленому порядку безвісно відсутнім, як його представник виступає опікун, призначений для охорони і управління майном безвісно відсутнього.

По справі, в якій повинен брати участь спадкоємець особи, померлої або оголошеної в установленому порядку померлою, якщо спадщина ще ніким не прийнята, як представник спадкоємця виступає опікун, призначений для охорони і управління спадковим майном.

У випадках, передбачених в цій статті, законні представники можуть доручити ведення справи в суді іншій особі, обраній ними як представник.

Стаття 112. Особи, які можуть бути представниками

Представниками сторін і третіх осіб у суді можуть бути:

1) члени органів управління, працівники державних підприємств, установ, організацій, колгоспів, інших кооперативних організацій, їх об'єднань, інших громадських організацій - в справах цих підприємств, установ і організацій;

2) уповноважені професійних спілок - у справах робітників,

службовців, членів колгоспу, а також інших осіб, захист прав і інтересів яких здійснюється професійними спілками;

3) уповноважені організацій, яким їх статутом чи положенням надано право представляти інтереси членів цих організацій, - у справах членів цих організацій;

4) адвокати;

5) один із співучасників за дорученням інших співучасників (стаття 104 цього Кодексу);

6) інші особи, допущені судом, який розглядає справу, до представництва в даній справі.

(Стаття 112 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР № 1461-Х від 23.01.81)

Стаття 113. Документи, що стверджують повноваження представників

Повноваження представників сторін і третіх осіб на ведення справи в суді повинні бути стверджені такими документами:

1) членів колегіальних органів управління колгоспами, іншими кооперативними організаціями, їх об'єднаннями, іншими громадськими організаціями - витягом з протоколу засідання належного органу управління, що уповноважив вести справу в суді;

2) представників підприємств, установ, організацій - довіреністю від імені підприємства, установи, організації;

3) уповноважених профспілок - довіреністю відповідного профспілкового органу;

4) адвокатів - ордером, виданим юридичною консультацією;

5) інших осіб - довіреністю чи усною заявою довірителя з занесенням її до протоколу судового засідання.

Оригінали документів, зазначені у цій статті, або копії з них приєднуються судом до справи.

(Стаття 113 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР № 1461-Х від 23.01.81)

Стаття 114. Оформлення довіреності на ведення справи в суді

Довіреності від імені державних підприємств, установ, організацій видаються за підписом керівника або іншої уповноваженої ним службової особи і з прикладенням печатки підприємства, установи, організації.

Довіреності від імені колгоспів, інших кооперативних організацій, їх об'єднань, інших громадських організацій видаються за підписом службових осіб, уповноважених статутом (положеннями), і з печаткою колгоспу, організації.

Письмові довіреності громадян посвідчуються нотаріально.

Громадяни можуть також посвідчити довіреність на ведення справи в суді на підприємстві, в установі, організації, де вони працюють, або в управлінні будинками, де вони проживають; військовослужбовці - у відповідній військовій частині; особи, які проживають у населених пунктах, де немає державних нотаріальних контор, - у виконавчому комітеті міської, селищної, сільської Ради народних депутатів; особи, які перебувають на лікуванні, - у відповідному лікувальному закладі.

Довіреності осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, можуть бути посвідчені начальниками місць позбавлення волі.

(Стаття 114 із змінами, внесеними згідно з Указом ВВР № 1461-Хвід 23.01.81)

Стаття 115. Повноваження представника в суді

Повноваження на ведення справи в суді дає представництво право на вчинення від імені особи, яку він представляє, всіх процесуальних дій, крім передачі справи в третейський суд, повної або часткової відмови від позовних вимог, визнання позову, зміни предмета позову, укладення мирової угоди, передачі повноважень іншій особі (передоручення), оскарження рішення суду, подання виконавчого листа до стягнення, одержання присудженого майна або грошей. Повноваження представника на вчинення кожної із зазначених в цій статті дій повинні бути спеціально обумовлені в виданій йому довіреності.

(Стаття 115 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2540-III (2540-XIV) від 21.06.2001)

Стаття 116. Особи, які не можуть бути представниками в суді

Не можуть бути представниками в суді:

- 1) особи, які не досягли повноліття;
- 2) особи, над якими встановлено опіку, піклування;
- 3) адвокати, які прийняли доручення про подання юридичної допомоги з порушенням правил, встановлених законодавством* України про адвокатуру, а також особи, виключені з колеги адвокатів, у випадку, зазначеному в пункті 6 статті 112 цього Кодексу.

Судді, слідчі і прокурори не можуть бути представниками в суді, крім випадків, коли вони діють як батьки, опікуни, піклувальники або як представники відповідного суду чи органу прокуратури, що є стороною в справі.

(Стаття 116 із змінами, внесеними згідно з Указом ПЕР № 1461-Хвід 23.01.81; Законом № 2857-Х! від 15.12.92)

Стаття 117. Відповідальність представників за несумлінне ведення справи

Представники сторін та третіх осіб, що є службовими особами,

атакож члени колегії адвокатів за несумлінне ведення справи відповідують у дисциплінарному порядку або в порядку громадсько-говпливу.

Розділ III

ПРОВАДЖЕННЯ СПРАВ У СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

А. Позовне провадження

Глава 20

Судовий розгляд

Стаття 163. Обов'язки присутніх у залі судового засідання

Всі присутні в залі судового засідання при вході до нього суду повинні встати. Рішення суду всі присутні в залі заслуховують стоячи. Особи, які беруть участь у справі, свідки, експерти, перекладачі звертаються до суду та дають свої показання і пояснення стоячи.

Відступ від цього правила допускається з дозволу головуючого.

Особи, які беруть участь у справі, свідки, експерти, перекладачі, атакож всі присутні в залі судового засідання громадяни повинні додержувати в судовому засіданні встановленого порядку і беззаперечно підкоряються відповідним розпорядженням головуючого.

Стаття 164. Заходи щодо порушників порядку в судовому засіданні

Особі, яка порушує порядок під час розгляду справи, головуючий від імені суду робить попередження.

За невідкорення розпорядженню головуючого або порушення порядку під час судового засідання свідок, позивач, відповідач та інші громадяни несуть відповідальність за частиною першою статті 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

В разі невідкорення розпорядженням головуючого з боку прокурора або адвоката їм робиться попередження. При дальшому невідкоренні зазначених осіб розпорядженням головуючого слухання справи за ухвалою суду може бути відкладено, якщо неможливо без шкоди для справи замінити дану особу іншою. Одночасно суд повідомляє про це відповідно вищестоящого прокурора чи президію колегії адвокатів.

При порушенні порядку в судовому засіданні сторонами або третіми особами суд відкладає розгляд справи або видаляє порушників з залу судового засідання на весь час судового розгляду або на частину його. В останньому разі головуючий знайомить особу

після повернення й до залу судового засідання з процесуальними діями, вчиненими в її відсутності.

(Стаття 164 із змінами, внесеними згідно з Указами ПВР М> 8627-Хвід 20.03.85, № 9166-ХІвід 04.05.90)

Стаття 172. Наслідки неявки в судове засідання особи, яка бере участь у справі

Суд відкладає розгляд справи у разі неявки в судове засідання однієї із сторін або будь-кого з інших осіб, які беруть участь у справі, щодо яких немає відомостей про вручення їм повісток.

Суд може відкласти розгляд справи у разі неявки в судове засідання однієї із сторін або будь-кого з інших осіб, що беруть участь у справі, які повідомлені у встановленому порядку про час і місце судового засідання, з причин, визнаних судом поважними.

У разі повторної неявки в судове засідання, незалежно від причин, позивача або відповідача, яким повідомлено у встановленому порядку про час і місце судового засідання, суд розглядає справу за наявності у справі достатніх матеріалів про права та взаємовідносини сторін. У разі, якщо суд визнає потрібним, щоб сторона, яка не з'явилась, дала особисті пояснення, він відкладає розгляд справи. Викликати позивача або відповідача для особистих пояснень можна і тоді, коли у справі беруть участь їх представники.

У разі неявки в судове засідання позивача без поважних причин за викликом суду відповідно до частини третьої цієї статті або його повторної неявки за викликом суду незалежно від причин суд залишає заяву без розгляду (пункт 4 статті 229 цього Кодексу).

У разі неявки в судове засідання відповідача за викликом суду відповідно до частини третьої цієї статті суд розглядає справу на підставі наявних у справі матеріалів.

У разі неявки в судове засідання без поважних причин осіб, що беруть участь у справі (крім позивача, прокурора, адвоката), відсутність яких потягла за собою відкладення розгляду справи, суд має право накласти на них, а також на службову особу підприємства, установи або організації, з вини якої не було забезпечено явку представника в судове засідання, штраф у розмірі до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Про неявку в судове засідання прокурора або адвоката суд повідомляє відповідно вищестоящого прокурора чи в колегію адвокатів.

(Стаття 172 із змінами, внесеними згідно з Указами ПВР від 15.10.66, №1461-Хвід 23.01.81, № 8627-Хвід 20.03.85, №9166-ХІ від 04.05.90; Законом № 27/96-ВР від 02.02.96; в редакції Закону № 1464-III (1464-XIV) від 17.02.2000)

Стаття 180. Пояснення сторін та інших осіб, які беруть участь у справі

Після доповіді справи суд заслуховує пояснення позивача та третьої особи, яка бере участь на його стороні, відповідача та третьої особи, яка бере участь на його стороні, а також інших осіб, які беруть участь у справі. З урахуванням конкретних обставин справи суд може встановити інший порядок дачі пояснень сторонами та надати їм право на додаткові пояснення.

Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, можуть ставити запитання один одному.

Головуючий оголошує письмові пояснення сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, а також пояснення, одержані судом в порядку, передбаченому статтями 33 і 36 цього Кодексу.

(Стаття 180 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3188-XII від 06.05.93)

Стаття 194. Судові дебати

Судові дебати складаються з промов осіб, які беруть участь у справі.

У дебатах першому надається слово позивачеві та його представникові, потім відповідачеві та його представникові. Третя особа, яка заявила самостійні позовні вимоги на предмет спору, та її представник виступають після сторін.

Треті особи без самостійних вимог виступають у дебатах після особи, на стороні якої вони беруть участь.

Прокурор, уповноважені органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також особи, яким законом надано право захищати права і свободи інших осіб, виступають у судових дебатах першими.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, притягнені судом до участі в процесі, а також ті з них, які вступили до процесу за своєю ініціативою, виступають в судових дебатах після сторін та третіх осіб.

(Частина шосту статті 194 виключено на підставі Закону № 2540-III (2540-XIV) від 21.06.2001)

(Частина сьому статті 194 виключено на підставі Закону № 2540-III (2540-XIV) від 21.06.2001)

З дозволу суду промовці можуть обмінятися репліками.

(Стаття 194 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР № 1461-X від 23.01.81, Законом № 2540-III (2540-XIV) від 21.06.2001)

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ

Глава 40

Апеляційне провадження

Стаття 290. Право апеляційного оскарження

Сторони, а також інші особи та прокурор, які брали участь у розгляді справи, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково.

Ухвала суду першої інстанції оскаржується в апеляційному порядку окремо від рішення суду у випадках, передбачених цим Кодексом.

Апеляційна скарга, апеляційне подання прокурора на ухвалу суду першої інстанції подається і розглядається у тому ж порядку, що і апеляційна скарга, подання на рішення суду.

Глава 41

Касаційне провадження

Стаття 320. Право касаційного оскарження, касаційного подання судорих рішень

Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також прокурор і особи, які не брали участі у справі, коли суд вирішив питання щодо їх права і обов'язків, мають право оскаржити у касаційному порядку рішення і ухвали, постановлені судом першої інстанції, які були предметом розгляду суду апеляційної інстанції, а також ухвали і рішення суду апеляційної інстанції.

Підставами касаційного оскарження, касаційного подання є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

(Стаття 320 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3083-III (3083-XIV) від 07.03.2002)

Глава 42

Перегляд рішень, ухвал,
що набрали законної сили,
у зв'язку з нововиявленими
та винятковими обставинами

Стаття 347². Підстави перегляду

Рішення і ухвали судів першої, апеляційної та касаційної Інстанції можуть бути переглянуті у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Підставами для перегляду рішень і ухвал у зв'язку з нововиявленими обставинами є:

1) істотні для справи обставини, що не були і не могли бути відомі заявникові;

2) завідомо неправдиві показання свідка, завідомо неправильні висновки експертів, завідомо неправильний переклад, фальшивість документів або речових доказів, що потягло за собою ухвалення незаконного рішення, що встановлено вироком суду, який набрав законної сили;

3) злочинні дії сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, чи злочинні діяння суддів, вчинені при розгляді даної справи, встановлені вироком суду, що набрав законної сили;

4) скасування рішення, вироку або ухвали (постанови) суду чи постанови іншого органу, що стали підставою для постановлення цього рішення, цієї ухвали;

5) визнання неконституційним закону, який був застосований судом при вирішенні справи.

Підставами для перегляду справи за винятковими обставинами є виявлене після касаційного розгляду справи неоднозначне застосування судами загальної юрисдикції одного і того ж положення закону або його застосовано всупереч нормам Конституції України, а також якщо у зв'язку з цими рішеннями міжнародна судова установа, юрисдикція якої визнана Україною, встановила факт порушення Україною міжнародних зобов'язань.

Кримінально-процесуальний кодекс України

Затверджений

Законом від 28 грудня 1960 року № 1000-V

(ВВР, 1961, М 2 ст. 15)

(Витяг)

Розділ перший

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Глава 1

Основні положення

Стаття 16¹. Змагальність і диспозитивність

Розгляд справ у судах відбувається на засадах змагальності.

При розгляді справи в суді функції обвинувачення, захисту і

вирішення справи не можуть покладатися на один і той же орган чи на одну і ту ж особу.

Державне обвинувачення в суді здійснює прокурор. У випадках, передбачених цим Кодексом, обвинувачення здійснює потерпілий або його представник.

Захист підсудного здійснює сам підсудний, його захисник або законний представник.

Прокурор, підсудний, його захисник чи законний представник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники беруть участь у судовому засіданні як сторони і користуються рівними правами та свободою у наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом.

Суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків і здійснення наданих їм прав.

Функція розгляду справи покладається на суд.

(Кодекс доповнено статтею 16 згідно із Законом № 2533-III (2533-XIV) від 21.06.2001-набула чинності з 29.06.2001)

Стаття 21. Забезпечення підозрюваному, обвинуваченому і підсудному права на захист

Підозрюваному, обвинуваченому і підсудному забезпечується право на захист.

Особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор, суддя і суд зобов'язані до першого допиту підозрюваного, обвинуваченого і підсудного роз'яснити їм право мати захисника і скласти про це протокол, а також надати підозрюваному, обвинуваченому і підсудному можливість захищатися встановленими законом засобами від пред'явленого обвинувачення та забезпечити охорону їх особистих і майнових прав.

(Стаття 21 в редакції Закону № 3 780-XLI від 23.12.93)

Г л з в а 3

Учасники процесу, їх права і обов'язки

Стаття 44. Захисник

Захисником є особа, яка в порядку, встановленому законом, уповноважена здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надання їм необхідної юридичної допомоги при провадженні у кримінальній справі.

Як захисники допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні та інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. У випад-

ші в порядку, передбачених цим Кодексом, як записніти л\«і,у ^- каюся близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники.

Повноваження захисника на участь у справі стверджується:

- 1) адвоката - ордером відповідного адвокатського об'єднання;
- 2) адвоката, який не є членом адвокатського об'єднання — угодою, інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи або дорученням юридичної особи - угодою або дорученням юридичної особи;
- 3) близьких родичів, опікунів або піклувальників — заявою обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого про їх допуск до участі в справі як захисників.

Захисник допускається до участі в справі в будь-якій стадії процесу. Близькі родичі обвинуваченого, його опікуни або піклувальники в якості захисників допускаються до участі в справі з моменту пред'явлення обвинуваченому для ознайомлення матеріалів досудового слідства. У випадках, коли відповідно до вимог статті 45 цього Кодексу участь захисника є обов'язковою, близькі родичі обвинуваченого, його опікуни або піклувальники в якості захисників можуть брати участь у справі лише одночасно з захисником - адвокатом чи іншим фахівцем у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Про допуск захисника до участі в справі особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор, суддя виносять постанову, а суд — ухвалу.

(Стаття 44 в редакції Закону № 3 780-ХІІ від 23.12.93, із змінами, внесеними згідно з Законом №3787—ХІІ від 23.12.93, в редакції Закону № 2533-ІІІ (2533-ХІV) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

Стаття 45. Обов'язкова участь захисника

Участь захисника при провадженні дізнання, досудового слідства і в розгляді кримінальної справи в суді першої інстанції є обов'язковою:

- 1) у справах осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину у віці до 18 років, - з моменту визнання особи підозрюваною чи пред'явлення їй обвинувачення;
- 2) у справах про злочини осіб, які через свої фізичні або психічні вади (німі, глухі, сліпі тощо) не можуть самі реалізувати своє право на захист, - з моменту затримання особи чи пред'явлення їй обвинувачення або з моменту встановлення цих вад;
- 3) у справах осіб, які не володіють мовою, якою ведеться судо-

чинство - з моменту затримання особи чи пред'явлення їй обвинувачення;

4) коли санкція статті, за якою кваліфікується злочин, передбачає довічне ув'язнення - з моменту затримання особи чи пред'явлення їй обвинувачення;

5) при провадженні справи про застосування примусових заходів медичного характеру — з моменту встановлення факту наявності у особи душевної хвороби;

6) при провадженні справи про застосування примусових заходів виховного характеру - з моменту першого допиту неповнолітнього або з моменту поміщення його до приймачника-розподачника;

У с'дї апеляційної Інстанції участь захисника у випадках, передбачених частиною першою цієї статті, є обов'язковою, якщо в апеляції ставиться питання про погіршення становища зуженого чи виправданого.

(Стаття 45 в редакції Законів № 3780-XII від 23.12.91 №2533~ІІ(2533-XIV)від21.Об.200J-набулачинностіз29.06.20(11)

Стаття 46. Відмова від захисника і його заміна

Підозрюваний, обвинувачений і підсудний мають право в будь-який момент провадження у справі відмовитися від запрошеного чи призначеного захисника. Відмова допускається лише з ініціативи підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного і не позбавляє його права запросити того ж чи іншого захисника в подальших стадіях процесу.

При відмові від захисника особа, яка провадить дізнання, слідчий складають протокол з зазначенням мотивів відмови, а суд зазначає про це в протоколі судового засідання. Про прийняття рішення від захисника чи відхилення її особа, яка провадить дізнання, слідчий, суддя виносять постанову, а суд-ухвалу.

Відмова від захисника у випадках, зазначених у статті 45 цього Кодексу, може бути прийнята лише коли підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений чи виправданий обґрунтовують її мотивами, які особа, що провадить дізнання, слідчий, суд вислають такими, що заслуговують на увагу. У цьому випадку захисник замінюється іншим в порядку, передбаченому частиною четвертою цієї статті.

Прийнявши відповідно до вимог статті 50 цього Кодексу рішення про усунення захисника від участі з справі, а також прийнявши відмову захисника від виконання обов'язків, особа, яка провадить дізнання, слідчий, суддя чи суд роз'яснюють підозрюваному, обвинуваченому, підсудному його право запросити іншого захисника та надають йому для цього в стадії розслідування спра-

ви не менше доби, а в стадії судового розгляду справи - не менше трьох діб. Якщо у випадках, передбачених статтею 45 цього Кодексу, підозрюваний, обвинувачений, підсудний протягом цих строків не запросить іншого захисника, особа, яка провадить дізнання, слідчий чи суддя постановою, а суд - ухвалою самі призначають захисника.

Заміна одного захисника іншим, крім випадків, передбачених статтею 61 цього Кодексу, може мати місце тільки за клопотанням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого, підсудного.

Заміна одного захисника іншим може мати місце в будь-якій стадії процесу і не тягне відновлення процесуальних дій, вчинених за участю захисника, якого замінено.

(Стаття 46 в редакції Закону № 3780-XII від 23.12.93, із змінами, внесеними згідно з Законом № 1483-III (1483-XIV) від 22.02.2000, в редакції Закону № 2533-III (2533-XIV) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

Стаття 47. Порядок запрошення і призначення захисника

Захисник запрошується підозрюваним, обвинуваченим, підсудним чи засудженим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого. Особа, що провадить дізнання, слідчий, суд зобов'язані надати затриманій особі чи особі, яка утримується під вартою, допомогу у встановленні зв'язку з захисником або з особами, які можуть запросити захисника.

Підозрюваний, обвинувачений, підсудний вправі запросити собі кількох захисників.

Особа, яка провадить дізнання, слідчий чи суд можуть призначити захисника у встановленому законом порядку через адвокатське об'єднання. Вимога особи, яка провадить дізнання, слідчого, суду про призначення захисника, є обов'язковою для керівника адвокатського об'єднання.

Захисник призначається у випадках:

1) коли відповідно до вимог частин першої і другої статті 45 цього Кодексу участь захисника є обов'язковою, але підозрюваний, обвинувачений, підсудний не бажає або не може запросити захисника;

2) коли підозрюваний, обвинувачений, підсудний бажає запросити захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може цього зробити.

У випадку, коли є потреба у проведенні невідкладних слідчих чи інших процесуальних дій з участю захисника, а підозрюваний чи обвинувачений ще не встиг запросити захисника або явка обраного захисника неможлива, особа, яка провадить дізнання, слід-

чий своєю постановою вправі призначити захисника тимчасово до явки обраного захисника.

Якщо потреби у проведенні невідкладних слідчих чи інших процесуальних дій з участю захисника немає і коли неможлива явка захисника, обраного підозрюваним протягом двадцяти чотирьох годин, а захисника, обраного обвинуваченим чи підсудним, - протягом семидесяти двох годин, особа, яка провадить дізнання, слідчий, суд мають право запропонувати підозрюваному, обвинуваченому, підсудному запросити іншого захисника. Якщо і цей захисник не зможе з'явитися для участі в справі протягом двадцяти чотирьох годин, а також у випадках, коли підозрюваний, обвинувачений, підсудний протягом того ж строку не запросить іншого захисника, особа, яка провадить дізнання, слідчий чи суддя постановою, а суд — ухвалою самі призначають захисника.

(Стаття 47 в редакції Законів № 3780-XII від 23.12.91 №2533-III(2533-XIV)від21.06.2001-набулачинностіз29.06.2001)

Стаття 48. Обов'язки і права захисника

Захисник зобов'язаний використовувати передбачені в цьому Кодексі та в інших законодавчих актах засоби захисту з метою з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого та надати їм необхідну юридичну допомогу.

З моменту допуску до участі у справі захисник має право:

1) до першого допиту підозрюваного чи обвинуваченого мати з ним конфіденційне побачення, а після першого допиту - такі ж побачення без обмеження їх кількості та тривалості;

2) мати побачення з засудженим чи з особою, до якої застосовано примусові заходи медичного чи виховного характеру;

3) ознайомлюватися з матеріалами, якими обґрунтовується затримання підозрюваного чи обрання запобіжного заходу або пред'явлення обвинувачення, а після закінчення досудового слідства - з усіма матеріалами справи;

4) бути присутнім на допитах підозрюваного, обвинуваченого та при виконанні інших слідчих дій, виконуваних з їх участю або за їх клопотанням чи клопотанням самого захисника, а при виконанні інших слідчих дій - з дозволу дізнавача, слідчого;

5) застосовувати науково-технічні засоби при провадженні тих слідчих дій, в яких бере участь захисник, а також при ознайомленні з матеріалами справи - з дозволу особи, яка провадить дізнання, чи слідчого, а у суді, якщо справа розглядається у відкритому судовому засіданні, - з дозволу судді чи суду;

6) брати участь в судових засіданнях;

7) ставити в судовому засіданні питання підсудним, потерпілому, свідкам, експерту, спеціалісту, позивачу і відповідачу, брати участь у дослідженні інших доказів;

8) подавати докази, заявляти клопотання і відводи, висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо клопотань інших учасників судового розгляду, оскаржувати дії і рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора і суду;

9) виступати в судових дебатах;

10) знайомитися з протоколом судового засідання та подавати на нього зауваження;

11) знати про принесені в справі подання прокурора, апеляції, подавати на них заперечення;

12) брати участь в засіданнях суду при апеляційному розгляді справи;

13) збирати відомості про факти, що можуть використовуватися як докази в справі, в тому числі запитувати і одержувати документи чи їх копії від громадян та юридичних осіб, знайомитися на підприємствах, в установах, організаціях, об'єднаннях громадян з необхідними документами, крім тих, таємниця яких охороняється законом, одержувати письмові висновки фахівців з питань, що вимагають спеціальних знань, опитувати громадян.

Захисник зобов'язаний з'являтися для участі у виконанні процесуальних дій, в яких його участь є обов'язковою. У разі неможливості з'явитися у призначений строк захисник зобов'язаний заздалегідь повідомити про це та про причини неможливості явки дізнавачу, слідчому, прокурору, суду.

У разі неявки захисника слідча дія, участь в якій захисника не є обов'язковою, виконується без нього.

Захисник не вправі розголошувати дані, які стали йому відомі у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Захисник зобов'язаний не перешкоджати встановленню Істини в справі шляхом вчинення дій, спрямованих на те, щоб схилити свідка чи потерпілого до відмови від показань або до дачі завідомо неправдивих показань, схилити експерта до відмови від дачі висновку чи дачі завідомо неправдивого висновку, Іншим чином сфальсифікувати докази у справі або затягнути розслідування чи судовий розгляд справи. Він також повинен дотримуватися встановленого порядку при розслідуванні та судовому розгляді справи.

Після допуску до участі в справі захисник — адвокат вправі відмовитися від виконання своїх обов'язків лише у випадках:

1) коли є обставини, які згідно зі статтею 61 цього Кодексу виключають його участь у справі;

2) коли він свою відмову мотивує недостатніми знаннями чи некомпетентністю.

Документи, пов'язані з виконанням захисником його обов'язків при участі в справі, не підлягають огляду, розголошенню чи вилученню дізнавачем, слідчим, прокурором чи судом без його згоди,
(*Стаття 48 редакції Закону № 3780-ХП від 23.12.93; із змінами, внесеними згідно із Законом № 1381-ХІV від 13.01.2000, редакції Закону № 2533-Ш (2533-ХІV) від 21.06.2001 -набув чинності з 29.06.2001*)

Стаття 52. Представники потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача

Представниками потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача можуть бути адвокати, близькі родичі, законні представники, а також інші особи за постановою особи, яка провадить дізнання, слідчого, судді або за ухвалою суду.

Коли цивільним позивачем або цивільним відповідачем є підприємство, установа чи організація, то представниками їх інтересів можуть бути спеціально уповноважені ними на те особи.

Зазначені в ЦПД статті представники користуються процесуальними правами осіб, інтереси яких вони представляють.

Стаття 52¹. Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві

Особи, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у разі наявності реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну мають право на забезпечення безпеки.

Право на забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав мають:

- 1) особа, яка заявила до правоохоронного органу про злочин або в Іншій формі брала участь у виявленні, запобіганні, припиненні і розкритті злочину чи сприяла цьому;
- 2) потерпілий або його представник у кримінальній справі;
- 3) підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники;
- 4) цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої злочинцем;
- 5) свідок;
- 6) експерт, спеціаліст, перекладач і понятий;
- 7) члени сімей та близькі родичі осіб, перелічених у пунктах 1-6 цієї статті, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства.

Орган дізнання, слідчий, прокурор або суд, одержавши заяву чи повідомлення про загрозу безпеці особи, зазначеної у частині другій цієї статті, зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення)

і в строк не більше ніж три доби, а у невідкладних випадках - негайно прийняти рішення про застосування або відмову в застосуванні заходів безпеки. Відповідно до свого рішення вони приймають мотивовану постанову чи ухвалу і передають її для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Ця постанова чи ухвала є обов'язковою для виконання зазначеними органами.

Орган, якому доручено здійснювати заходи безпеки, встановлює перелік необхідних заходів і способів їх реалізації, керуючись при цьому конкретними обставинами і необхідністю усунення існуючої загрози. Про заходи безпеки, умови їх здійснення та правила користування майном або документами, виданими з метою забезпечення безпеки, повідомляється особа, взята під захист.

У разі наявності в заяві (повідомленні) про загрозу безпеці особи, зазначеної у частині другій цієї статті, відомостей про злочин орган дізнання, слідчий, прокурор, суд або суддя в порядку, передбаченому статтями 94, 98 і 99 цього Кодексу, приймає рішення про порушення чи відмову в порушенні кримінальної справи або про передачу заяви (повідомлення) за належністю.

Про прийняте рішення заявнику негайно надсилається повідомлення.

Орган, який здійснює заходи безпеки, письмово інформує орган дізнання, слідчого, прокурора, суд або суддю, у провадженні якого перебуває кримінальна справа, про вжиті заходи та їх результати.

(Кодекс доповнено статтею 52 згідно із Законом № 1381-XIV від 13.01.2000)

Г л а в а 4

Обставини, що виключають можливість участі в кримінальному судочинстві

Стаття 61. Обставини, що виключають участь у справі захисника

Захисником не може бути особа:

1) яка брала участь у даній справі як дізнавач, слідчий, прокурор, суддя, секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач, понятий, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача;

2) яка відповідно до цього Кодексу є свідком і в зв'язку з цим допитувалась або підлягає допиту;

3) яка є родичем особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, будь-кого із складу суду, потерпілого, цивільного позивача;

4) щодо якої порушено кримінальну справу;

5) визнана недієздатною чи обмежено дієздатною.

Особа не може брати участь у справі як захисник також у випадках:

1) коли вона у даній справі надає або раніше надавала юридичну допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася з проханням про надання юридичної допомоги;

2) у разі зупинення дії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю або права на надання правової допомоги чи його анулювання у порядку, встановленому законодавчими актами України.

Одна і та ж особа не може бути захисником двох і більше підозрюваних, обвинувачених чи підсудних, якщо інтереси захисту одного з них суперечать інтересам захисту іншого.

Не може бути захисником особа, яка, зловживаючи своїми правами, перешкоджає встановленню істини в справі, затягує розслідування чи судовий розгляд справи, а також особа, яка порушує порядок у судовому засіданні чи не виконує розпоряджень головуючого під час судового розгляду справи.

(Стаття 61 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР № 6834-Хвід 16.04.84, Законом № 3780-ХІІ від 23.12.93, редакції Закону № 2533-ІІІ (2533-ХІV) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

Стаття 61¹. Усунення захисника від участі у справі

Захисник може бути усунутий від участі у справі лише з підстав, передбачених статтею 61 цього Кодексу.

Встановивши обставини, які відповідно до пунктів 1,3,4,5 частини першої, частин другої і третьої статті 61 цього Кодексу включають участь захисника у справі, особа, яка провадить дізнання, слідчий виносять мотивовану постанову про усунення захисника від участі в справі та повідомляють про це захисникові і підозрюваному, обвинуваченому, підсудному.

На стадії дізнання та досудового слідства питання про усунення захисника від участі у справі з підстав, передбачених пунктом 2 частини першої або частиною четвертою статті 61 цього Кодексу, за поданням особи, яка провадить дізнання, слідчого вирішує суддя за місцем провадження розслідування. Суддя розглядає подання про усунення захисника від участі у справі, вивчає матеріали, якими обґрунтовується подання, вислуховує прокурора і захисника, при необхідності опитує підозрюваного, обвинуваченого, особу, у провадженні якої знаходиться справа, після чого виносить мотивовану постанову про усунення захисника від участі у справі чи про відмову в цьому. Постанова судді про усунення захисника оскарженню не підлягає.

Під час судового розгляду питання про усунення захисника від

участі у справі з підстав, передбачених статтею 61 цього Кодексу, вирішує суд.

За наявності підстав особа, яка провадить дізнання, слідчий чи суд про усунення захисника від участі в справі повідомляють відповідному органу, адвокатському об'єднанню для вирішення питання про відповідальність адвоката.

(Кодекс доповнено статтею 61 згідно із Законом № 2533—III (2533—XIV) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

Стаття 63. Обставини, що виключають участь у справі представника потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача

Представником потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача не може бути особа, яка брала участь у цій справі як слідчий або особа, що провадила дізнання, прокурор, громадський обвинувач, суддя, секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, захисник, особа, яка допитувалась або підлягає допиту як свідок, а також особа, що є родичем кого-небудь із складу суду або обвинувача.

Адвокат не може брати участі у справі як представник потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача також і за обставин, зазначених у статті 61 цього Кодексу.

При наявності цих обставин особа повинна відмовитися від виконання обов'язків представника потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача в даній справі. На цих же підставах вона може бути усунута від участі в справі слідчим, прокурором або судом.

(Стаття 63 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР № 6834-X від 16.04.84, із Законом № 2533-III (2533-XIV) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

Г л а в а б Докази

Стаття 66. Збирання і подання доказів

Особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор і суд в справах, які перебувають в їх провадженні, вправі викликати в порядку, встановленому цим Кодексом, будь-яких осіб як свідків і як потерпілих для допиту або як експертів для дачі висновків; вимагати айд підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян пред'явлення предметів і документів, які можуть встановити необхідні в справі фактичні дані; вимагати проведення ревізій, вимагати від банків Інформацію, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб у порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Виконання цих вимог є обов'язковим для всіх громадян, підприємств, установ і організацій.

Докази можуть бути подані підозрюваним, обвинуваченим, його захисником, обвинувачем, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем і їх представниками, а також будь-якими громадянами, підприємствами, установами і організаціями.

У передбачених законом випадках особа, яка проводить дізнання, слідчий, прокурор І суд в справах, які перебувають в їх провадженні, вправі доручити підрозділам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, провести оперативно-розшукові заходи чи використати засоби для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі.

(Стаття 66 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР № 6834-Х від 16.04.84, із Законами № 2533-ІІІ (2533-ХІV) від 21.06.2001- набула чинності з 29.06.2001, № 2922-ІІІ (2922-ХІV) від 10.01.2002)

Стаття 69. Особи, які не підлягають допиту як свідки і особи, які мають право відмовитися давати показання як свідки

Не можуть бути допитані як свідки:

1) адвокати та інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, нотаріуси, лікарі, психологи, священнослужителі - з приводу того, що їм довірено або стало відомо при здійсненні професійної діяльності, якщо вони не звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості;

2) захисник підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, представник потерпілого, позивача, відповідача - про обставини, які стали їм відомі при наданні юридичної допомоги підзахисним або довірцям;

3) особи, які згідно з висновком судово-психіатричної чи судово-медичної експертизи через свої фізичні або психічні вади не можуть правильно сприймати факти, що мають доказове значення, і давати показання про них;

4) свідок, який відповідно до статті 52³ цього Кодексу дає показання під псевдонімом, — щодо дійсних даних про його особу;

5) особа, яка має відомості про дійсні дані про свідка, який відповідно до статті 52³ цього Кодексу дає показання під псевдонімом — щодо цих даних.

Відмовитися давати показання як свідки мають право:

1) члени сім'ї, близькі родичі, усиновлені, усиновителі підозрюваного, обвинуваченого, підсудного;

2) особа, яка своїми показаннями викривала б себе, членів сім'ї, близьких родичів, усиновленого, усиновителя у вчиненні злочину.

Не можуть без їх згоди бути допитані як свідки особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв - без згоди дипломатичного представника.

Дізнавач, слідчий, прокурор і суд перед допитом осіб, зазначених у частинах 1 і 2 цієї статті, зобов'язані роз'яснити їм право відмовитись давати показання, про що зазначається в протоколі допиту чи в протоколі судового засідання.

(Стаття 69 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР № 6834-Х від 16.04.84, Законом № 3780-ХІІ від 23.12.93, в редакції Закону № 2533-111 (2533-ІІІ) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

Г л а в а 7

Строки і судові витрати

Стаття 93. Відшкодування судових витрат та оплата праці адвокатів

Судові витрати покладаються на засуджених, крім сум, що видані і мають бути видані перекладачам, або приймаються на рахунок держави.

При визнанні підсудного винним суд постановляє стягти з нього судові витрати. В тому разі, якщо винними буде визнано декількох осіб, суд постановляє, в якому розмірі повинні бути стягнені витрати з кожного з них, ураховуючи при цьому ступінь вини та майновий стан засуджених.

Якщо підсудний буде визнаний винним, але звільнений від покарання, суд має право покласти на нього судові витрати.

При закритті справи у зв'язку з примиренням потерпілого з обвинуваченим у справах про злочини, зазначені в частині 1 статті 27 цього Кодексу, суд може покласти судові витрати на одного з них або на обох.

Судові витрати в разі неспроможності особи, з якої вони мають бути стягнуті, а також судові витрати, пов'язані з виплатою сум перекладачеві, приймаються на рахунок держави.

Оплата праці захисника у разі його участі в справі за призначенням провадиться за рахунок держави в порядку і розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України. Відшкодування державі витрат у цьому випадку за згодою засудженого або осіб, які несуть майнову відповідальність за його дії, може бути покладено на них.

(Стаття 93 із змінами, внесеними згідно з Указами ПВР № 1851-ІХ від 23.03.77, № 6834-Х від 16.04.84 та згідно з Законами № 2464-ХІІ від 17.06.92, № 3780-ХІІ від 23.12.93, № 2533-111 (2533-ІV) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

Розділ другий

ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ, ДІЗНАННЯ І ДОСУДОВЕ СЛІДСТВО

Глава 10 Дізнання

Стаття 107. Допит підозрюваного у вчиненні злочину

Виклик і допит підозрюваного провадяться з додержанням правил, встановлених статтями 134-136, 145 і 146 цього Кодексу.

Якщо підозрюваний був затриманий або до нього було обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту, його допит проводиться негайно, а при неможливості негайного допиту - не пізніше двадцяти чотирьох годин після затримання. При допиті такого підозрюваного присутність захисника є обов'язковою, за винятком випадків, коли він відмовляється від нього і його відмова прийнята.

Переддопитом підозрюваному має бути роз'яснено його права, передбачені статтею 43' цього Кодексу, а також повідомлено, у вчиненні якого злочину він підозрюється, про що робиться відмітка в протоколі його допиту.

(Стаття 107 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР № 6834-Х від 16.04.84, Законами № 3780-ХІ від 23.12.93, № 2531П (2533-ХІV) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

Глава 11 Основні положення досудового слідства

Стаття 121. Недопустимість розголошення даних досудового слідства

Дані досудового слідства можна оголосити лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсягу, в якому вони визнають можливим.

У необхідних випадках слідчий попереджає свідків, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, захисника, експерта, спеціаліста, перекладача, понятих, а також інших осіб, які присутні при провадженні слідчих дій, про обов'язок не розголошувати без його дозволу даних досудового слідства. Винні в розголошенні даних досудового слідства несуть кримінальну відповідальність за статтею 387 Кримінального кодексу України.

(Стаття 121 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР № 6834-Х від 16.04.84, Законом № 2670-111 (2670-ХІV) від 12.07.2001)

Стаття 129. Розгляд клопотань слідчим

Клопотання підозрюваного, обвинуваченого, їх захисників, а також потерпілого і його представника, цивільного позивача, цивільного відповідача або їх представників про виконання будь-яких слідчих дій слідчий зобов'язаний розглянути в строк не більше трьох діб і задовольнити їх, якщо обставини, про встановлення яких заявлені клопотання, мають значення для справи.

Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в клопотанні складається мотивована постанова,

(Стаття 129 із змінами, внесеними згідно з Указами ПВР № 117-VIII від 30.08.71, № 6834-Хвід 16.04.84; Законом № 3780-XII від 23.12.93)

Глава 12

Пред'явлення обвинувачення і допит обвинуваченого

Стаття 140. Порядок пред'явлення обвинувачення

При пред'явленні обвинувачення особі присутність захисника є обов'язковою, крім випадків, коли він відмовляється від нього і його відмова прийнята.

Слідчий, упевнившись в особі обвинуваченого, оголошує йому постанову про притягнення як обвинуваченого, роз'яснює суть пред'явленого обвинувачення та вручає копію постанови про притягнення як обвинуваченого.

Про пред'явлення обвинувачення, роз'яснення його суті і вручення копії постанови слідчий складає протокол із зазначенням години і дати пред'явлення обвинувачення, який підписується обвинуваченим, слідчим та захисником.

У разі відмови обвинуваченого поставити підпис у протоколі слідчий робить на ньому відмітку про відмову від підпису і зазначає мотиви відмови, про що сповіщає прокурора.

(Стаття 140 із змінами, внесеними згідно з Законами № 3780—XII від 23.12.93, № 1833—III (1833—XIV) від 22.06.2000, № 2533—III (2533—XIV) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

Стаття 143. Допит обвинуваченого

Слідчий зобов'язаний допитати обвинуваченого негайно після його явки або приводу і в усякому разі не пізніше доби після пред'явлення йому обвинувачення.

Допит обвинуваченого, крім виняткових випадків, повинен проводитися удень.

При допиті обвинуваченого за його бажанням може бути при-

сутнім захисник, а у випадках, передбачених частиною першою статті 45 цього Кодексу, присутність захисника є обов'язковою.

Обвинувачений допитується в місці провадження досудового слідства, а в разі необхідності — і в місці його перебування.

Обвинувачені допитуються окремо. При цьому слідчий вживає заходів, щоб обвинувачені в одній і тій же справі не могли знатися між собою.

На початку допиту слідчий повинен запитати обвинуваченого, чи визнає він себе винним у пред'явленому обвинуваченні, після чого пропонує йому дати показання по суті обвинувачення. Слідчий вислуховує показання обвинуваченого і, в разі необхідності, ставить йому запитання. Забороняється ставити запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї (навідні запитання).

(Стаття 143 із змінами, внесеними згідно із Законами № 3780-XII від 23.12.93, № 1833-III (1833-XIV) від 22.06.2000, № 2533-III(2 5 33-XIV) від 21.06.2001-набула чинності з 29.06.ЖІ)

Стаття 144. Пред'явлення обвинувачення глухим, німим, сліпим, а також особам, які визнані обмежено осудними, та їх допит

Пред'явлення обвинувачення глухим, німим, сліпим, а також особам, які визнані обмежено осудними, та їх допит провадиться за правилами статей 140, 141, 142 і 143 цього Кодексу в присутності захисника, а в справах глухих і німих, крім захисника, запрошується також і особа, яка розуміє їх знаки.

(Стаття 144 із змінами, внесеними згідно з Указом ПЕР № 117-VIII від 30.08.71, Законом № 2670-III (2670-XIV) від 12.07.2001)

Глава 20

Закінчення досудового слідства

Стаття 218. Оголошення обвинуваченому про закінчення слідства і пред'явлення йому матеріалів справи

Визнавши зібрані докази достатніми для складання обвинувального висновку і виконавши вимоги статті 217 цього Кодексу, слідчий зобов'язаний оголосити обвинуваченому, що слідство в його справі закінчено і що він має право на ознайомлення з усіма матеріалами справи як особисто, так і з допомогою захисника, а також може заявити клопотання про доповнення досудового слідства. Слідчий зобов'язаний роз'яснити обвинуваченому право заявити клопотання про розгляд його справи у суді першої інстанції одноособово суддею чи колегіально судом у складі трьох осіб у випадках, передбачених законом.

Якщо обвинувачений не виявив бажання ознайомитися з матеріалами справи з участю захисника, йому пред'являються для ознайомлення всі матеріали справи. При ознайомленні з матеріалами справи обвинувачений вправі робити виписки з матеріалів справи і порушувати клопотання. Якщо в справі притягнуто декількох обвинувачених, слідчий повинен пред'явити кожному з них усі матеріали слідства.

Про те, що обвинуваченому оголошено про закінчення слідства і що йому пред'явлено матеріали справи для ознайомлення, зазначається в протоколі про оголошення обвинуваченому про закінчення слідства і пред'явлення йому матеріалів справи.

Якщо у справі бере участь захисник, слідчий надає можливість ознайомитися з усіма матеріалами справи і захисникові, про що складає окремий протокол. При цьому пред'явлення матеріалів справи має бути відкладено до явки захисника, але не більше як на три дні. При неможливості для обраного обвинуваченим захисника з'явитися в цей строк слідчий вживає заходів, передбачених частинами четвертого і шостою статті 47 цього Кодексу.

Обвинуваченого і його захисника не можна обмежувати в часі, потрібному їм, щоб ознайомитися з усіма матеріалами справи. Однак, якщо обвинувачений і його захисник явно намагатимуться затягнути закінчення справи, слідчий вправі своєю мотивованою постановою визначити певний строк для ознайомлення з матеріалами справи. Така постанова підлягає затвердженню прокурором.

(Стаття 218 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР № 986-VIII від 30.08.72, Законами № 3780-XII від 23.12.93, Ксм/94-ВР від 20.12.94, № 1381-XIV від 13.01.000, № 2533-III (2533-XIV) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

Стаття 219. Права захисника при ознайомленні з усіма матеріалами справи

Захисник обвинуваченого при ознайомленні з матеріалами справи має право: робити виписки, мати побачення з обвинуваченим віч-на-віч, роз'яснювати обвинуваченому зміст обвинувачення, обмірковувати з обвинуваченим питання про заявлення клопотань, подавати докази, заявляти відводи, оскаржувати дії та рішення слідчого і прокурора.

Стаття 220. Протокол про оголошення обвинуваченому про закінчення слідства і про пред'явлення йому і його захисникові матеріалів справи

Про оголошення обвинуваченому про закінчення досудового слідства і про пред'явлення йому матеріалів справи для ознайомлення слідчий складає протокол з додержанням правил статті 85

цього Кодексу. Крім того, в протоколі зазначається, які саме матеріали (кількість томів і аркушів) були пред'явлені для ознайомлення, чи ознайомилися обвинувачений і захисник з матеріалами справи, протягом якого часу проходило ознайомлення із справою! які клопотання були заявлені обвинуваченим та його захисником.

Протокол пред'явлення обвинуваченому матеріалів досудового слідства підписують обвинувачений, слідчий і захисник, якщо він бере участь у справі.

Стаття 221. Розв'язання клопотань, заявлених при ознайомленні з матеріалами справи

Клопотання про доповнення досудового слідства, про зміну кваліфікації злочину і закриття справи можуть бути заявлені обвинуваченим і його захисником усно або письмово. Усні клопотання заносяться до протоколу, письмові клопотання додаються до справи.

Слідчий зобов'язаний задовольнити клопотання обвинуваченого і його захисника, якщо обставини, для з'ясування яких заявлено клопотання, мають значення для справи.

Про відмову задовольнити клопотання слідчий складає мотивовану постанову, яку оголошує обвинуваченому і його захисникові.

Якщо при провадженні додаткових слідчих дій присутній захисник, то він вправі через слідчого задавати питання свідкові, потерпілому, експертів, спеціалістів і обвинуваченому, а також клопотатися про занесення до протоколу обставин, які мають значення для справи. Слідчий може відвести запитання, які ставить захисник, але відведене запитання заносить до протоколу.

(Стаття 221 із змінами, внесеними згідно з Указами ПВР № 117-VIII від 30.08.71, № 6834-X від 16.04.84)

Стаття 222. Пред'явлення обвинуваченому та іншим учасникам процесу додаткових матеріалів слідства

Після проведення додаткових слідчих дій слідчий зобов'язаний ознайомити обвинуваченого і його захисника, а також надати можливість ознайомитися потерпілому і його представникові, цивільному позивачеві, цивільному відповідачеві або їх представникам з усіма додатковими матеріалами, а в разі їх клопотання - з усією справою, додержуючись вимог статей 217—221 цього Кодексу.

(Стаття 222 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР № 6834-X від 16.04.84)

ПРОВАДЖЕННЯ СПРАВ У СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Глава 23

Попередній розгляд справи суддею

(Назва глави 23 в редакції Закону № 2533-III (2533-XIV) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

Стаття 237. Питання, які з'ясовуються суддею при попередньому розгляді справи

У справі, що надійшла від прокурора, суддя з'ясовує щодо кожного з обвинувачених такі питання:

1) чи підсудна справа суду, на розгляд якого вона надійшла;

2) чи немає підстав для закриття справи або її зупинення;

3) чи складено обвинувальний висновок відповідно до вимог цього Кодексу;

4) чи немає підстав для зміни, скасування або обрання запобіжного заходу;

5) чи не було допущено під час порушення справи, провадження дізнання або досудового слідства таких порушень вимог цього Кодексу, без усунення яких справа не може бути призначена до судового розгляду.

За клопотанням прокурора, обвинуваченого, його захисника чи законного представника, потерпілого чи його представника суддя з'ясовує також питання про те, чи немає підстав для притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб.

За клопотанням прокурора, потерпілого чи його представника суддя з'ясовує також питання про те, чи немає підстав для кваліфікації дій обвинуваченого за статтею Кримінального кодексу, яка передбачає відповідальність за більш тяжкий злочин, чи для пред'явлення йому обвинувачення, яке до цього не було пред'явлено.

(Стаття 237 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР № 986-VIII від 30.08.72, Законами № 2464-ХП від 17.06.92, № 1483-III (1483-XIV) від 22.02.2000, в редакції Закону № 2533-III (2533-III) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

Стаття 240. Порядок попереднього розгляду справи

Попередній розгляд справи здійснюється суддею одноособово з обов'язковою участю прокурора. Про день попереднього розгляду справи повідомляються також інші учасники процесу, однак їх неявка не перешкоджає розгляду справи.

Попередній розгляд справи починається з доповіді прокурора

щодо можливості призначення справи до судового розгляду. Якщо в судові засідання з'явилися інші учасники судового розгляду, вони висловлюють свої думки щодо питань, зазначених у статті 23 цього Кодексу, та заявлених ними клопотань. Прокурор висловлює свою думку щодо клопотань, заявлених іншими учасникам* судового розгляду. Постанова судді виноситься в нарадчій кімнаті.

При попередньому розгляді справи в разі необхідності ведеться протокол.

(Стаття 240 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР № 117-VIII від 30.08.71, в редакції Закону № 2533-III (2533-XIV) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

Стаття 246. Повернення справи на додаткове розслідування

При попередньому розгляді справи суддя з власної ініціативи чи за клопотанням прокурора, обвинуваченого, його захисника чи законного представника, потерпілого, позивача, відповідача або їх представників своєю постановою повертає справу на додаткове розслідування у випадках, коли під час порушення справи, провадження дізнання або досудового слідства були допущені такі порушення вимог цього Кодексу, без усунення яких справа не може бути призначена до судового розгляду.

За клопотанням прокурора, обвинуваченого, його захисника чи законного представника суддя вправі повернути справу на додаткове розслідування для притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб, якщо окремий розгляд справи щодо них неможливий. За клопотанням прокурора, потерпілого чи його представника суддя може повернути справу на додаткове розслідування і у випадках наявності підстав для кваліфікації дій обвинуваченого за статтею Кримінального кодексу, яка передбачає відповідальність за більш тяжкий злочин, чи для пред'явлення йому обвинувачення, яке до цього не було пред'явлено.

У постанові суддя зазначає підстави повернення справи на додаткове розслідування і може вказати, які слідчі дії повинні бути проведені при додатковому розслідуванні. В постанові також повинно бути вирішено питання про запобіжний захід щодо обвинуваченого.

Копія постанови протягом трьох діб після її винесення надсилається сторонам.

На постанову протягом семи діб з дня її винесення сторона можуть подати апеляції до апеляційного суду, а якщо справа розглядається по першій інстанції апеляційним судом - касаційні подання чи скарги до касаційного суду.

(Стаття 246 в редакції Закону № 2533-III (2533-XIV) від 21.06.2001 ~ набула чинності з 29.06.2001)

Стаття 253. Питання, які підлягають вирішенню суддею в зв'язку з підготовкою справи до судового розгляду

Прийнявши рішення про призначення справи до судового розгляду, суддя вирішує такі питання:

1) про призначення захисника у випадках, коли його участь у справі є обов'язковою;

2) про зміну, скасування або обрання запобіжного заходу;

3) про визнання особи законним представником обвинуваченого, потерпілою, відповідачем, представником потерпілого, позивача, відповідача, якщо рішення про це не було прийняте під час розслідування справи;

4) про визнання потерпілого цивільним позивачем, якщо позов не був заявлений під час розслідування справи;

5) про список осіб, які підлягають виклику в судове засідання, та витребування додаткових доказів;

7) про заходи щодо забезпечення цивільного позову;

8) про виклик у необхідних випадках перекладача;

10) про розгляд справи у відкритому чи закритому судовому засіданні;

11) про день і місце судового розгляду справи;

12) всі інші питання, які стосуються підготовчих до суду дій.

За наявності підстав вважати, що в стадії судового розгляду відповідно до статті 299 цього Кодексу будуть досліджуватися лише деякі докази або вони не будуть досліджуватися взагалі, суддя вправі викликати в судове засідання лише тих осіб чи витребувати лише ті докази, про допит чи дослідження яких надійшли клопотання від учасників судового розгляду.

Суддя не вправі відмовити учасникам судового розгляду у дослідженні в стадії судового розгляду доказів, якщо вони є належними і допустимими.

(Стаття 253 із змінами, внесеними згідно з Законами №3780-12 від 23.12.93, № 1381-XIV від 13.01.2000, в редакції Закону № 2533-III (2533-XIV) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

Стаття 255. Забезпечення права на ознайомлення з матеріалами справи

Після призначення справи до судового розгляду суддя повинен забезпечити прокуророві, підсудному, його захисникові, потерпілому, цивільному позивачеві і їх представникам, коли вони про це заявлять клопотання, можливість ознайомитися з матеріалами справи, а цивільному відповідачеві і його представникові - з матеріалами, що стосуються цивільного позову. Зазначені особи мають право робити з матеріалів необхідні виписки.

Матеріали про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, для ознайомлення не пред'являються.

(Стаття 255 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1381-ХІУ від 13.01.2000, № 2533-ІІІ(2533-ХІV) від 21.06.2001- набуває чинності з 29.06.2001)

Глава 24

Загальні положення судового розгляду

Стаття 261. Рівність прав сторін у судовому розгляді

Сторона обвинувачення (прокурор, а також потерпілий, цивільний позивач та їх представники) і сторона захисту (підсудний захисник і законний представник, цивільний відповідач і його представник) користуються рівними правами на заявлення відводів і клопотань, подання доказів, участь в їх дослідженні та оцінку їх переконливості, виступ у судових дебатах, оскарження процесуальних рішень суду.

(Стаття 261 в редакції Закону № 2533-ІІІ (2533-ХІV) від 21.06.2001 - набуває чинності з 29.06.2001)

Стаття 266. Участь захисника в судовому розгляді

Захисник сприяє підсудному в здійсненні його прав і в захисті його законних інтересів. Захисник має право на побачення з підсудним, бере участь у дослідженні доказів, порушує перед судом клопотання про витребування і приєднання до справи нових доказів, що виправдовують підсудного або пом'якшують його відповідальність, заявляє інші клопотання, викладає суду свою думку про клопотання інших учасників судового розгляду.

Захисник бере участь у судових дебатах, висловлюючи суду свою думку про значення перевірених доказів у справі, про наявність обставин, які виправдовують підсудного чи пом'якшують його відповідальність, а також свої міркування з приводу застосування кримінального закону та міри покарання.

(Стаття 266 із змінами, внесеними згідно з Законом № 3750-ХІ від 23.12.93)

Стаття 272. Заходи, які застосовуються до порушників порядку судового засідання

Якщо підсудний порушить порядок засідання або не підкориться розпорядженням головуєчого, останній попереджає підсудного про те, що в разі повторення ним зазначених дій його буде видалено з залу засідання. При повторному порушенні порядку судового засідання підсудного за ухвалою суду можна видалити з залу.

засідання тимчасово або за весь час судового розгляду справи. У цьому випадку вирок після його винесення негайно оголошується підсудному.

В разі невиконання розпорядження головуючого прокурором, громадським обвинувачем, захисником чи громадським захисником головуючий робить їм попередження. При дальшому непідкоренні будь-якої із зазначених осіб розпорядженням головуючого розгляд справи за ухвалою суду може бути відкладено, якщо неможливо без шкоди для справи замінити цю особу Іншою. Одночасно суд повідомляє про це відповідно вищестоящого прокурора, Міністерство юстиції України, кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури.

За непідкорення розпорядженню головуючого або порушення порядку під час судового засідання свідок, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та інші громадяни несуть відповідальність за частиною 1 статті 185³ Кодексу України про адміністративні правопорушення.

(Стаття 272 із змінами, внесеними згідно з Указами ПВР № 6834-Хвід 16.04.84, № 9166-ХІвід 04,05.90, Законом № 3780-ХІІ від 23.12.93)

Глава 25

Підготовча частина судового засідання

Стаття 289. Наслідки неявки прокурора, громадського обвинувача, захисника чи громадського захисника

Якщо в судове засідання не з'явиться прокурор або захисник і якщо неможливо замінити їх іншими особами, слухання справи належить відкласти. Заміна захисника, що не з'явився, допускається тільки за згодою підсудного.

Прокуророві, а також захисникові, які вперше вступили в справу, суд зобов'язаний надати час, необхідний для ознайомлення з матеріалами справи і для підготовки до участі в судовому засіданні.

Про неявку прокурора або адвоката в судове засідання суд повідомляє відповідні органи.

(Частина четверту статті 289 виключено на підставі Закону № 2533-III (2533-III) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

(Стаття 289 із змінами, внесеними згідно з Законом № 2533-III (2533-III) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

Глава 27

Судові дебати і останнє слово підсудного

Стаття 318. Порядок судових дебатів

По закінченні судового слідства суд переходить до судових дебатів,

Дебати полягають у промовах прокурора, потерпілого і його представника, цивільного позивача, цивільного відповідача або їх представників, захисника, підсудного.

Учасники судового розгляду мають право в судових дебатах посилатися тільки на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні. Якщо під час судових дебатів виникне потреба подати нові докази, суд відновлює судове слідство. Після закінчення відновленого судового слідства суд знову відкриває судові дебати з приводу додаткового досліджених обставин.

Суд не вправі обмежувати тривалість судових дебатів певним часом. Головуючий зупиняє учасників судових дебатів лише в тих випадках, коли вони в промовах виходять за межі розглядуваної справи.

Після закінчення промов учасники судових дебатів мають право обмінятися репліками. Право останньої репліки належить підсудному.

(Стаття 318 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР № 6834-Х від 16.04.84, із Законом № 2533-111 (2533-ХІV) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

Розділ четвертий

ПРОВАДЖЕННЯ ПО ПЕРЕВІРЦІ ВИРОКІВ, ПОСТАНОВ І УХВАЛ СУДУ

Глава 29 Подача апеляцій

Стаття 348. Особи, які мають право подати апеляцію

Апеляцію мають право подати:

1) засуджений, його законний представник і захисник - у частині, що стосується інтересів засудженого;

2) виправданий, його законний представник і захисник - у частині мотивів і підстав виправдання;

3) законний представник, захисник неповнолітнього та сам неповнолітній, щодо якого застосовано примусовий захід вимовного характеру, - у частині, що стосується інтересів неповнолітнього;

4) законний представник та захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусового заходу медичного характеру;

5) обвинувачений, щодо якого справу закрито, його законний представник і захисник - у частині мотивів і підстав закриття справи;

6) обвинувачений, щодо якого справу направлено на додаткове розслідування його законний представник і захисник - у частині мотивів і підстав направлення справи на додаткове розслідування;

7) цивільний відповідач або його представник - в частині, що стосується вирішення позову;

8) прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, а також прокурор, який затвердив обвинувальний висновок, - у межах обвинувачення, що підтримував прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції;

9) потерпілий і його представник - у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції;

10) цивільний позивач або його представник - у частині, що стосується вирішення позову;

11) особа, щодо якої винесено окрему ухвалу (постанову) суду;

12) інші особи у випадках, передбачених цим Кодексом.

(Стаття 348 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2670-III (2670-XIV) від 12.07.2001)

Стаття 355. Доповнення, зміна її відкликання апеляції

До початку розгляду справи в апеляційному суді особа, яка подала апеляцію, має право доповнити, змінити або відкликати її, а також подати свої заперечення на апеляцію Іншого учасника судового розгляду.

Внесення до апеляції змін, які тягнуть за собою погіршення становища засудженого або виправданого за межами строків на апеляційне оскарження не допускається.

Захисник засудженого чи виправданого може відкликати свою апеляцію тільки за згодою підзахисного і його законного представника. Захисник, який вступив до справи в апеляційному провадженні, може змінити чи доповнити апеляцію захисника, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, лише за згодою засудженого чи виправданого та їх законних представників.

Засуджений або виправданий вправі відкликати свою апеляцію, а також апеляцію свого захисника, крім випадків, передбачених частиною першою статті 45 цього Кодексу.

Апеляція представника потерпілого може бути відкликана ним лише за згодою потерпілого, а також самим потерпілим.

Глава 30 **Розгляд справи за апеляцією**

Стаття 362. Розгляд справи в суді апеляційної інстанції

Виконавши підготовчі дії, зазначені в статтях 283—287, 293 цього Кодексу, головуєчий роз'яснює учасникам судового розгляду їх права, а також право давати пояснення з приводу поданих апеляцій та виступати в судових дебатах, а особам, які подали апеля-

ції, - право підтримувати апеляції або відмовитись від них. Кюпотання учасників судового розгляду повинні стосуватися частини вироку, яка оскаржена в апеляційному порядку, і вирішуються судом за правилами статті 296 цього Кодексу.

Після цього головуючий чи один із суддів доповідає суть вироку чи постанови, повідомляє ким і в якому обсязі вони були оскаржені, викладає основні доводи апеляцій і заперечень інших учасників процесу, якщо вони були подані. Головуючий з'ясовує, чи підтримують свої апеляції особи, які їх подали.

Неявка учасників процесу на засідання суду апеляційної інстанції не є перешкодою для розгляду справи, якщо інше не передбачено цим Кодексом або рішенням апеляційного суду.

Якщо суд апеляційної інстанції не проводив судового слідства, після виконання дій, зазначених у частині другій цієї статті, головуючий ознайомлює учасників судового розгляду з додатковими матеріалами, якщо вони були подані, матеріалами, що надійшли з суду першої інстанції на виконання доручень, вислуховує їх пояснення з приводу поданих апеляцій в порядку, передбаченому статтею 318 цього Кодексу, і переходить до судових дебатов.

Судове слідство в апеляційному суді провадиться за правилами глави 26 цього Кодексу лише щодо тієї частини вироку, законність і обґрунтованість якої оспорується в апеляції.

Судові дебати в суді апеляційної інстанції проводяться у відповідності з вимогами статті 318 цього Кодексу і полягають у промовах учасників судового розгляду стосовно тієї частини вироку, яка оскаржена. Першими виступають особи, які подали апеляції. Прокурор, якщо він підтримує апеляцію, подану ним чи іншим прокурором, виступає першим, а в інших випадках - останнім.

Перед видаленням суду до нарадчої кімнати для постановлення рішення щодо законності і обґрунтованості вироку суду першої інстанції підсудному, якщо він брав участь в апеляційному розгляді справи, надається останнє слово.

Нарада суддів апеляційного суду провадиться з додержанням вимог, передбачених статтями 322 і 325 цього Кодексу.

Протокол судового засідання та фіксація технічними засобами перебігу судового процесу в апеляційному суді ведуться у випадку проведення ним судового слідства.

Глава 31 Касаційне провадження

Стаття 384. Особи, які мають право на касаційне оскарження або внесення касаційного подання

Касаційні скарги на судові рішення, зазначені у частині першій

статті 383 цього Кодексу, мають право подати особи, коло яких визначено у статті 348 цього Кодексу.

Касаційні скарги на судові рішення, зазначені у частині другій статті 383 цього Кодексу, мають право подати:

- 1) засуджений, його законний представник і захисник - у частині, що стосується інтересів засудженого;
- 2) виправданий, його законний представник і захисник - у частині мотивів і підстав виправдання;
- 3) позивач, відповідач або їх представники - у частині, що стосується вирішення позову;
- 4) потерпілий, його представник - у частині, що стосується інтересів потерпілого.

Касаційне подання на судові рішення, зазначені у частині першій статті 383 цього Кодексу, має право подати прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої чи апеляційної інстанції, чи прокурор, який затвердив обвинувальний висновок.

Касаційне подання на судові рішення, зазначені у частині другій статті 383 цього Кодексу, має право подати прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої чи апеляційної інстанції, а також Генеральний прокурор України та його заступники, прокурор Автономної Республіки Крим, прокурор області, міст Києва і Севастополя, прирівнені до них прокурори та їх заступники в межах їх повноважень - незалежно від їх участі в розгляді справи судом першої чи апеляційної інстанції.

Особам, які вправі подати касаційну скаргу, касаційне подання, надається можливість ознайомитися в суді з матеріалами справи для вирішення питання про внесення касаційної скарги чи подання.

(Стаття 384 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2670-III (2670-XIV) від 12.07.2001)

Глава 32

Перегляд судових рішень в порядку виключного провадження

Стаття 400⁹. Порушення питання про перегляд судового рішення в порядку виключного провадження

Клопотання про перегляд судових рішень з підстав, передбачених пунктом 1 частини першої статті 400⁴ цього Кодексу, вправі подавати прокуророві учасники процесу, а також інші особи, якщо таке право надано їм законом.

Клопотання про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктом 2 частини першої статті 400⁴ цього Кодексу, вправі подавати засуджений, його захисник чи законний представник, прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої, апеляційної чи касаційної Інстанції, Генеральний прокурор України

та його заступники, прокурор Автономної Республіки Крим, прокурор області, міст Києва і Севастополя, прирівнені до них прокурори та їх заступники в межах їх повноважень - незалежно від їх участі в розгляді справи судом, а також інші особи, якщо таке право надано їм законодавчими актами України.

Переписка з приводу надходження клопотань про перегляд касаційним судом справ з підстав, передбачених пунктом 2 частини першої статті 400⁴, з засудженим, захисником чи законним представником касаційним судом не ведеться.

Суддя, який розглядає клопотання про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктом 2 частини першої етапі 400⁴ цього Кодексу, вправі витребувати справу із суду.

На підставі подання, підписаного не менше як п'ятьма судьями касаційного суду, клопотання про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктом 2 частини першої статті 400⁴ цього Кодексу, справа призначається до судового розгляду.

Розділ шостий

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Глава 34

Застосування примусових заходів медичного характеру

Стаття 419. Порядок судового розгляду справ про застосування примусових заходів медичного характеру

Справи, що надійшли до суду від прокурора в порядку, передбаченому статтею 418 цього Кодексу, народний суддя або голова суду, якщо погодиться з постановою слідчого, вносить безпосередньо в судове засідання.

Розгляд зазначених справ провадиться у відкритому судовому засіданні з обов'язковою участю прокурора та захисника за правилами, передбаченими главами 25 і 26 цього Кодексу.

Участь особи, щодо якої розглядається справа, не є обов'язковою і може мати місце лише в тому разі, якщо цьому не перешкоджає характер її захворювання.

В судовому засіданні допитуються свідки та перевіряються докази, що доводять або спростовують вчинення даною особою суспільно небезпечного діяння, а також перевіряються інші обставини, які мають істотне значення для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру. В необхідних випадках в судове засідання викликається експерт.

Якщо особа, щодо якої розглядається справа, викликана в судові засідання, суд вислуховує її пояснення, а потім висновок експерта. Після закінчення судового слідства висловлює свого думку прокурор, потім захисник.

(Стаття 419 із змінами, внесеними згідно із Законом 2533-III (2533-XIV) від 21.06.2001 - набула чинності з 29.06.2001)

Розділ восьмий

ПРОВАДЖЕННЯ В СПРАВАХ ПРО ЗЛОЧИНИ НЕПОВНОЛІТНІХ

(Кодекс доповнено розділом восьмим згідно з Указом ПВР №117-VI від 30.08.71)

Глава 36

Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх

Стаття 438. Пред'явлення обвинувачення і допит неповнолітнього обвинуваченого

Пред'явлення обвинувачення неповнолітньому та його допит провадяться за правилами, передбаченими статтями 140, 141, 142 і 143 цього Кодексу, у присутності захисника.

В разі, коли неповнолітній не досяг шістнадцяти років або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, при пред'явленні йому обвинувачення та його допиті за розсудом слідчого чи прокурора або за клопотанням захисника можуть бути присутні педагог або лікар, батькі чи інші законні представники неповнолітнього.

Слідчий роз'яснює педагогу або лікарю, батькам чи іншим законним представникам неповнолітнього, які присутні при пред'явленні обвинувачення та допиті, їх право задавати обвинуваченому запитання і викладати свої зауваження.

Запитання, поставлені обвинуваченому згаданими особами, та їх зауваження заносяться до протоколу допиту. Слідчий вправі відвести поставлене запитання, але відведене запитання повинно бути занесено до протоколу.

Стаття 440. Пред'явлення матеріалів справи неповнолітньому обвинуваченому

Оголошення неповнолітньому обвинуваченому про закінчення досудового слідства і пред'явлення йому для ознайомлення матеріалів справи провадяться за правилами, передбаченими статтями 218, 219, 220, 221 і 222 цього Кодексу, з участю захисника.

При оголошенні неповнолітньому обвинуваченому про закінчення слідства і пред'явленні йому матеріалів справи з дозволу слідчого може бути присутній законний представник неповнолітнього.

Кримінальний кодекс України

Прийнятий Верховною Радою України

5 квітня 2001 року

№ 2341-III

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131)

(Із змінами, внесеними згідно із Законами

№ 2953-III (2953-XIV) від 17.01.2002, ВВР, 2002, № 17, ст.121

№ 3075-III (3075-XIV) від 07.03.2002, ВВР, 2002, № 30, ст.206)

(Витяг)

Розділ XVIII

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

Стаття 374. **Порушення права на захист**

1. Недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист, вчинене особою, яка провадить дізнання, слідчим, прокурором або суддею, -

карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Ті самі дії, які призвели до засудження невинної у вчиненні злочину особи, або вчинені за попередньою змовою групою осіб, або такі, що спричинили інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 387. **Розголошення даних досудового слідства або дізнання**

1. Розголошення без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадила дізнання чи досудове слідство, даних досудового слідства чи дізнання особою, попередженою в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані, -

карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років.

2. Розголошення даних досудового слідства або дізнання, вчинене суддею, прокурором, слідчим, працівником органу дізнання, оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи приймала ця особа безпосередньо участь у досудовому слідстві чи дізнанні, якщо розголошені дані ганьблять людину, принижують її честь і гідність, -

карається штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 397. Втручання в діяльність захисника чи представника особи

1. Вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці -

карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені службовою особою з використанням свого службового становища, -

караються штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 398. Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи

1. Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо захисника чи представника особи, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, -

карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Умисне заподіяння захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам легких або середньої тяжкості тілесних ушко-

джень у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, -

карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Умисне заподіяння тим самим особам у зв'язку з діяльністю пов'язаною з наданням правової допомоги, тяжкого тілесного ушкодження -

карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

Стаття 399. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи

1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, -

караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або якщо вони заподіяли шкоду в особливо великих розмірах, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, що спричинили загибель людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

Стаття 400. Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги

Вбивство або замах на вбивство захисника чи представника особи або їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Господарський процесуальний кодекс України

Прийнятий Верховною Радою України 6 листопада 1991 року № 1798-ХН

*(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 6, ст.56)
(З наступними змінами і доповненнями - остання зміна
згідно із Законом № 3092-III (3092-XIV) від 07.03.2002)*

(Витяг)

Р а з д і л I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 4². Рівність перед законом і судом

Правосуддя у господарських судах здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом.

(Кодекс доповнено статтею 4² згідно із Законом № 2539-III (2539-XIV) від 21.06.2001)

Стаття 4³. Змагальність

Судочинство у господарських судах здійснюється на засадах змагальності.

Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, обґрунтовують свої вимоги і заперечення поданими судом доказами.

Господарський суд створює сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, необхідні умови для встановлення фактичних обставин справи і правильного застосування законодавства.

(Кодекс доповнено статтею 4³ згідно із Законом № 2539-III (2539-XIV) від 21.06.2001)

Р о з д і л I V

УЧАСНИКИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Стаття 18. Склад учасників судового процесу

До складу учасників судового процесу входять: сторони, треті особи, прокурор, інші особи, які беруть участь у процесі у випадках, передбачених цим Кодексом.

(Стаття 18 змінена, внесена згідно із Законом № 251/97—ВР від 13.05.97)

Стаття 22. Права та обов'язки сторін

Сторони користуються рівними процесуальними правами.

Сторони мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії, брати участь в господарських засіданнях, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, заявляти клопотання, давати усні та письмові пояснення господарському суду, наводити свої доводи і міркування з усіх питань, що виникають у ході судового процесу, заперечувати проти клопотань і доводів інших учасників судового процесу, оскаржувати судові рішення господарського суду в установленому цим Кодексом порядку, а також користуватися іншими процесуальними правами, наданими їм цим Кодексом.

Сторони зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами, виявляти взаємну повагу до прав і охоронюваних законом інтересів другої сторони, вживати заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи.

Позивач вправі до прийняття рішення по справі змінити підставу або предмет позову, збільшити розмір позовних вимог за умови дотримання встановленого порядку досудового врегулювання спору у випадках, передбачених статтею 5 цього Кодексу в цій частині, відмовитись від позову або зменшити розмір позовних вимог.

Відповідач має право визнати позов повністю або частково.

Господарський суд не приймає відмови від позову, зменшення розміру позовних вимог, визнання позову відповідачем, якщо ці дії суперечать законодавству або порушують чий-небудь права і охоронювані законом інтереси.

(Стаття 22 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2413-III (2413-XIV) від 17.05.2001, № 2539-III (2539-XIV) від 21.06.2001)

Стаття 28. Представники сторін і третіх осіб

Справи юридичних осіб в господарському суді ведуть їх органи, що діють у межах повноважень, наданих їм законодавством та установчими документами, через свого представника.

Керівники підприємств та організацій, інші особи, повноваження яких визначені законодавством або установчими документами, подають господарському суду документи, що посвідчують їх посадове становище.

Представниками юридичних осіб можуть бути також інші особи, повноваження яких підтверджуються довіреністю від імені підприємства, організації. Довіреність видається за підписом керівника або іншої уповноваженої ним особи та посвідчується печаткою підприємства, організації.

Повноваження сторони або третьої особи від імені юридичної

особи може здійснювати її відособлений підрозділ, якщо таке право йому надано установчими або Іншими документами.

Громадяни можуть вести свої справи в господарському суді особисто або через представників, повноваження яких підтверджуються нотаріально посвідченою довіреністю.

(Стаття 28 в редакції Закону № 251/97—ВР від 13.05.97)

Розділ VI

СУДОВІ ВИТРАТИ

(Назва розділу VI

в редакції Закону № 2539-III (2539-XIV) від 21.06.2001)

Стаття 44. Склад судових витрат

Судові витрати складаються з державного мита, сум, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи, призначеної господарським судом, витрат, пов'язаних з оглядом та дослідженням речових доказів у місці їх знаходження, оплати послуг перекладача, адвоката, витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу та інших витрат, пов'язаних з розглядом справи.

(Стаття 44 в редакції Закону № 2539-III (2539-XIV) від 21.06.2001)

Стаття 49. Розподіл господарських витрат

Державне мито покладається:

у спорах, що виникають при укладанні, зміні та розірванні договорів, - на сторону, яка безпідставно ухиляється від прийняття пропозицій іншої сторони, або на обидві сторони, якщо господарським судом відхилено частину пропозицій кожної із сторін;

у спорах, що виникають при виконанні договорів та з інших підстав, - на сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог.

Якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони, господарський суд має право покласти на неї державне мито незалежно від результатів вирішення спору.

Державне мито, від сплати якого позивач у встановленому порядку звільнений, стягується з відповідача в доход бюджету пропорційно розміру задоволених вимог, якщо відповідач не звільнений від сплати державного мита.

Стороні, на користь якої відбулося рішення, господарський суд відшкодовує мито за рахунок другої сторони і в тому разі, коли друга сторона звільнена від сплати державного мита.

Суми, які підлягають сплаті за проведення судової експертизи, послуги перекладача адвоката, витрати на інформаційно-технічне

забезпечення судового процесу та інші витрати, пов'язані з розглядом справи, покладаються:

при задоволенні позову — на відповідача;

при відмові в позові - на позивача;

при частковому задоволенні позову - на обидві сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог.

(Стаття 49 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2539-III (2539-XIV) від 21.06.2001)

Кодекс України про адміністративні правопорушення

**Прийнятий 7 грудня 1984 року
№ 8073-X**

*(Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)
1984, додаток до №51, ст. 1122)*

(Витяг)

Розділ IV

ПРОВАДЖЕННЯ В СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Глава 21

*Особи, які беруть участь у провадженні в справі
про адміністративне правопорушення*

Стаття 268. Права особи, яка притягається до адміністративної відповідальності

(Положення частини першої статті 268, за яким обмежується право на вільний вибір особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, втратили чинність як такі, що є неконституційними на підставі Рішення Конституційного Суду № 13-рп/2000 від 16.11.2000)

Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право: знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання; при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця у

галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження; оскаржити постанову по справі. Справа про адміністративне правопорушення розглядається в присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Під час відсутності цієї особи справу може бути розглянуто лише у випадках, коли є дані про своєчасне її сповіщення про місце і час розгляду справи і якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи.

При розгляді справ про адміністративні правопорушення, передбачені частиною першого статті 44, статтями 51, 146, 157, 160, 160², 173, частиною третьою статті 178, статтями 185, 185¹, частиною першою статті 185³, статтями 185⁷ і 187 цього Кодексу, присутність особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, є обов'язковою. У разі ухилення її від явки на виклик органу внутрішніх справ або судді районного (міського) суду цю особу може бути органом внутрішніх справ (міліцією) піддано приводу.

Законами України може бути передбачено й інші випадки, коли явка особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, в орган (до посадової особи), який вирішує справу, є обов'язковою.

(Стаття 268 із змінами, внесеними згідно з Указами ПВР № 316-XI від 29.05.85, № 4452-XI від 21.08.87, № 7445-XI від 27.04.89, № 8918-XI від 07.03.90, № 9166-XI від 04.05.90, № 647-XII від 18.01.91, Законами № 386/96-ВР від 01.10.96, № 2342-III (2342-XIV) від 05.04.2001)

Стаття 271. Захисник

У розгляді справи про адміністративне правопорушення можуть брати участь адвокат, інший фахівець у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Ці особи мають право знайомитися з матеріалами справи; заявляти клопотання; за дорученням особи, яка його запросила, від її імені подавати скарги на рішення органу (посадової особи), який розглядає справу, а також мають інші права, передбачені законами України.

Повноваження адвоката на участь у розгляді справи посвідчуються ордером, що його видає адвокатське об'єднання, або відповідною довіреністю на ведення справи.

(Стаття 271 в редакції Закону № 2342-III (2342-XIV) від 05.04.2001)

Розгляд справ про адміністративне правопорушення**Стаття 278. Підготовка до розгляду справи про адміністративне правопорушення***

Орган (посадова особа) при підготовці до розгляду справи про адміністративне правопорушення вирішує такі питання:

- 1) чи належить до його компетенції розгляд даної справи;
- 2) чи правильно складено протокол та інші матеріали справи про адміністративне правопорушення;
- 3) чи сповіщено осіб, які беруть участь у розгляді справи, про час і місце її розгляду;
- 4) чи витребувано необхідні додаткові матеріали;
- 5) чи підлягають задоволенню клопотання особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілого, їх законних представників і адвоката.

Стаття 279. Порядок розгляду справи про адміністративне правопорушення

Розгляд справи розпочинається з оголошення складу колегіального органу або представлення посадової особи, яка розглядає дану справу.

Головуючий на засіданні колегіального органу або посадова особа, що розглядає справу, оголошує, яка справа підлягає розгляду, хто притягається до адміністративної відповідальності, розяснює особам, які беруть участь у розгляді справи, їх права і обов'язки. Після цього оголошується протокол про адміністративне правопорушення. На засіданні заслуховуються особи, які беруть участь у розгляді справи, досліджуються докази і вирішуються клопотання. У разі участі в розгляді справи прокурора заслуховується його висновок.

Виправно-трудоий кодекс України

**Затверджений Законом № 3325-VII
від 23 грудня 1970 року**

(ВВР, 1971, М1, ст. 6)

(Витяг)

Стаття 40. Побачення засуджених з адвокатом

Для одержання юридичної допомоги засуджені, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, за їх письмовою заявою або

за заявою їх близьких родичів чи представників громадськості можуть мати побачення з адвокатом. За бажанням засудженого або адвоката їх побачення у виправно-трудових установах провадяться віч-на-віч.

Побачення засуджених з адвокатами до числа побачень, встановленої статтею 39 цього Кодексу, не зараховуються, їх кількість і тривалість не обмежуються.

Побачення надається після пред'явлення адвокатом ордера юридичної консультації і документа, що посвідчує його особу.

Про застосування законодавства, яке забезпечує підозрюваному, обвинуваченому, підсудному право на захист

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 року № 10

*(Із змінами, внесеними згідно з Постановами
Пленумів Верховного Суду
№ 12 від 03.12.97; № 21 від 25.12.95)*

Відповідно до ст. 59 та ч. 2 ст. 63 Конституції України підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на правову допомогу та захист. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно.

(Преамбулу доповнено абзацом першим згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду № 12 від 03.12.97)

Для забезпечення права на захист від обвинувачення в Україні діє адвокатура. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

(Преамбулу доповнено абзацом другим згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду № 12 від 03.12.97)

Обговоривши матеріали узагальнення практики застосування законодавства, яке забезпечує підозрюваному, обвинуваченому, підсудному право на захист, Пленум Верховного Суду України відзначає, що органи розслідування та суди в основному виконують вимоги закону з цього питання. Разом з тим, в окремих випадках допускаються помилки, які тягнуть за собою порушення права на захист і негативно впливають на якість здійснення правосуддя.

З метою усунення недоліків і роз'яснення питань, що виникли в судовій практиці, Пленум Верховного Суду України постановляє:

1. Звернути увагу судів на важливість забезпечення підозрюваному, обвинуваченому чи підсудному права на захист відповідно до ч. 2 ст. 63 і п. 6 ч. 3 ст. 129 Конституції України та чинного зако-

нодавства. Додержання цього конституційного принципу й однієї з основних засад судочинства є важливою гарантією об'єктивного розгляду справи та запобігання притягненню до кримінальної відповідальності невинуватих осіб.

(Пункт 1 в редакції Постанови Пленуму Верховного Суду №12 від 03.12.97)

2. Судам слід мати на увазі, що відповідно до вимог ч. 2 ст. 62 Конституції України та статей 21 і 22 Кримінально-процесуального кодексу (далі - КПК) особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор, суд повинні надати підозрюваному, обвинуваченому, підсудному можливість захищатися встановленими законом засобами від пред'явленого обвинувачення і не вправі перекладати на нього обов'язок доведення своєї невинуватості у вчиненні злочину.

(Пункт 2 із змінами, внесеними згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду № 12 від 03.12.97)

3. Істотне порушення чинного законодавства, яке регламентує право на захист, у передбачених законом випадках може тягти за собою скасування судових рішень. Роз'яснити, що судові рішення підлягають, зокрема, обов'язковому скасуванню у тих випадках, коли таке порушення позбавило чи обмежило підозрюваного, обвинуваченого, підсудного або його захисника в здійсненні цього права і перешкодило чи могло перешкодити суду всебічно, повно та об'єктивно розглянути справу і винести законне та обгрунтоване судове рішення.

4. Звернути увагу судів на те, що відповідно до вимог ст. 44 КПК захисник допускається до участі в справі з моменту пред'явлення обвинувачення, а у випадку затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, або застосування до неї запобіжного заходу у вигляді взяття під варту - з моменту оголошення їй протоколу затримання чи постанови про застосування такого запобіжного заходу, але не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту запримання.

Відповідно до ч. 1 ст. 44 КПК як захисники підозрюваних, обвинувачених і підсудних допускаються лише особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, що видається їм відповідно до вимог ст. 2 Закону України «Про адвокатуру». Не можуть допускатися до участі в справі в якості захисників особи, які мають інші документи (ліцензії на здійснення юридичної практики чи підприємницької діяльності тощо).

У судовому засіданні до участі в справі в якості захисника за згодою підсудного можуть бути допущені його близькі родичі, опікуни або піклувальники.

Повноваження захисника на участь у справі повинні бути підтвержені:

а) адвокатів, які займаються адвокатською діяльністю індивідуально чи в об'єднанні, - відповідним свідоцтвом, а також ордером про наявність угоди чи доручення на участь у справі;

б) близьких родичів, опікунів або піклувальників — заявою підсудного на здійснення ними його захисту, а також дорученням та відповідними документами, які є підставою для їх участі в справі.

Зважаючи на те, що законом не обмежена кількість захисників, на запрошення підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, його родичів, законних представників чи інших осіб до участі в справі може бути допущено декілька захисників.

Питання про допуск захисника до участі в справі вирішується в порядку, передбаченому частинами 2—5 ст. 44 КПК.

5. Суди повинні враховувати, що згідно зі статтями 43 і 43¹ КПК підозрюваний, обвинувачений поряд з іншими правами має право на побачення з захисником до першого допиту. Таке право надається лише захиснику, якого допущено до участі в справі. Надання побачення з захисником до першого допиту має важливе значення як для здійснення права на захист, так і для об'єктивного розгляду справи. Тому судам слід ретельно перевіряти, чи було роз'яснено підозрюваному, обвинуваченому таке право і чи не були вони обмежені в цьому. У разі, коли особа, яка проводить дізнання, або слідчий порушили зазначені вимоги закону і за наявності заяви підозрюваного, обвинуваченого на побачення з захисником допитали його без участі останнього, на ці показання не можна посилається у вирок на підтвердження винності підсудного у вчиненні злочину.

Аналогічно повинно вирішуватися питання і тоді, коли особа була затримана чи взята під варту у зв'язку з підозрою у вчиненні злочину, однак була допитана як свідок, а не як підозрюваний.

6. При вирішенні питання про участь захисника слід мати на увазі, що згідно з ч. 1 ст. 47 КПК він запрошується підозрюваним, обвинуваченим чи підсудним, його законними представниками, родичами або іншими особами за його дорученням чи на його прохання. При цьому відповідно до ч. 1 ст. 59 Конституції України підозрюваний, обвинувачений чи підсудний є вільним у виборі захисника своїх прав. Тому особа, яка провадить дізнання, слідчий та суд повинні забезпечити право вільного вибору захисника.

(Абзац перший пункту 6 із змінами, внесеними згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду № 6 від 03.12.97)

Якщо участь у справі обраного захисника з будь-яких причин неможлива протягом строків, зазначених у ч. 3 ст. 47 КПК, особа, яка провадить дізнання, слідчий чи суд повинні роз'яснити під-

зрюваному, обвинуваченому, підсудному право запросити іншого захисника і надати можливість реально його здійснити, а у випадках, передбачених ч. 3 ст. 46 КПК, забезпечити його захисником.

7. Судам слід мати на увазі, що відмова від захисника (крім випадків, передбачених ч. 3 ст. 46 КПК може бути прийнята в будь-якій стадії процесу і лише за ініціативою підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного.

Розглядаючи заяву підозрюваного, обвинуваченого, підсудного про відмову від участі в справі захисника, особа, яка проводить дізнання, слідчий або суд повинні з'ясувати, відмовляється він від захисника і буде самостійно здійснювати свій захист чи бажає замінити його іншим. В останньому випадку необхідно надати йому можливість замінити захисника.

8. Вирішуючи питання, пов'язане з відданням обвинуваченого до суду, суд зобов'язаний перевірити, чи забезпечили органи дізнання, попереднього* слідства право обвинуваченого на захист, зокрема, чи були додержані його процесуальні права при провадженні дізнання і попереднього слідства, чи було вжито всіх передбачених законом заходів до всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують і обтяжують відповідальність.

9. Згідно з вимогами статей 132, 142, 223 і 334 КПК обвинувачений має право знати, в чому він обвинувачується, а засуджений - у вчиненні якого злочину його визнано винним.

Суди повинні перевіряти додержання цього права і вимагати від органів попереднього слідства, щоб постанова про прип'якнення як обвинуваченого була конкретною за змістом. Зокрема, в описовій її частині повинні бути зазначені: злочин, у вчиненні якого обвинувачується особа, час, місце та інші обставини вчинення злочину, наскільки вони відомі слідчому, стаття кримінального закону, якою передбачено цей злочин. Недодержання вимог статей 132 і 142 КПК може бути підставою для повернення справи на додаткове розслідування.

В обвинувальному висновку, крім цього, повинні бути зазначені також інші обставини, передбачені ст. 223 КПК, оскільки недотримання цих вимог позбавляє можливості підсудного в подальшому обрати відповідну позицію в суді і обмежує його право на захист.

При встановленні такого порушення в стадії віддання до суду справа підлягає поверненню прокурору для складання нового обвинувального висновку (ст. 230 КПК).

* Тут і далі - «досудового» згідно із Законом України від 12 липня 2001 р. № 2670-Ш (2670-XIV). -Ред.

Складаючи вирок, суд повинен додержуватись вимог ст. 334 КПК. В мотивувальній частині обвинувального вироку повинно бути сформульовано обвинувачення, яке судом визнається доведеним, з обов'язковим зазначенням місця, часу, способу вчинення злочину та його наслідків, форми вини і мотивів злочину тощо, а також доказів, покладених судом в обґрунтування своїх висновків. Порушення цих вимог може бути підставою для скасування вироку.

10. Суди повинні перевіряти додержання органами попереднього слідства вимог ст. 48 КПК. При цьому слід мати на увазі, що захисник, допущений до участі в справі, має право бути присутнім не тільки при допитах підозрюваного чи обвинуваченого, а й при проведенні інших слідчих дій, які виконуються за їх участю, в тому числі за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого чи захисника. Особа, яка провадить дізнання, слідчий повинні своєчасно повідомляти захисника про час і місце провадження таких слідчих дій. Якщо він не з'явився, необхідно з'ясувати у підозрюваного, обвинуваченого про можливість проведення слідчих дій без участі захисника. Проведення слідчої дії без участі захисника в такому випадку можливе лише за умови, коли його участь у цій дії не є обов'язковою.

11. Відповідно до ч. 2 ст. 48 КПК захисник з дозволу особи, яка провадить дізнання, чи слідчого має право застосовувати науково-технічні засоби.

Роз'яснити, що під застосуванням науково-технічних засобів слід розуміти проведення захисником при допиті підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, пред'явленні особи для впізнання, відтворенні обстановки і обставин події, проведенні інших слідчих дій звукозапису, кінозйомки, відеозапису тощо. Такі дії захисника процесуальному оформленню не підлягають.

12. Згідно з п. 2 ч. 3 ст. 46 КПК під особами, які через свої фізичні або психічні вади не можуть самі реалізувати право на захист, слід розуміти, зокрема, таких осіб, які хоч і визнані осудними, але мають вади, що перешкоджають самостійно захищатись від обвинувачення, а також осіб з істотними дефектами мови, зору, слуху тощо.

Роз'яснити, що питання про допуск захисника в справах про злочини таких осіб вирішується в кожному конкретному випадку залежно від того, чи позбавляє ця вада можливості здійснити право на захист.

13. Судам слід мати на увазі, що захисник підлягає усуненню від захисту при наявності обставин, передбачених ст. 61 КПК, а також у випадках, коли відповідно до чинного законодавства особа не може виконувати функції захисника. У цьому випадку осо-

ба, яка провадить дізнання, слідчий або суд повинні надати підозрюваному, обвинуваченому, підсудному можливість запросити іншого захисника, а у випадках, якщо він не буде запрошений, за наявності підстав, передбачених ч. 3 ст. 46 КІЖ, - забезпечити участь захисника в справі.

14. Суди повинні додержуватись вимог ст. 39 КІЖ про те, що особам, які беруть участь у справі і не володіють мовою, якою провадиться судочинство, забезпечується право робити заяви, давати показання, заявляти клопотання, знайомитися з усіма матеріалами справи, виступати в суді на рідній мові або іншій мові, якою вони володіють, і користуватися послугами перекладача. Позбавлення чи обмеження цього права є істотним порушенням кримінально-процесуального закону.

15. Згідно з вимогами ст. 218 КХК матеріали попереднього слідства пред'являються обвинуваченому і захиснику для ознайомлення підшитими і пронумерованими.

Заявлені клопотання після ознайомлення з матеріалами справи обвинуваченим і його захисником повинні бути розглянуті та вирішені слідчим у порядку, передбаченому ст. 221 КПК. Після проведення додаткових слідчих дій або приєднання до справи нових матеріалів слідчий відповідно до вимог ст. 222 КПК зобов'язаний ознайомити обвинуваченого і його захисника з усіма протоколами цих слідчих дій та додатковими матеріалами.

Недодержання органами попереднього слідства зазначених вимог є істотним порушенням кримінально-процесуального закону.

16.3 метою своєчасного виявлення та усунення порушень норм КПК суд при вирішенні питань, пов'язаних з відданням обвинуваченого до суду, в необхідних випадках може запросити в розпорядчє засідання обвинуваченого чи його захисника для дачі пояснень з приводу заявлених ними клопотань.

При необгрунтованому відхиленні слідчим клопотань про з'ясування обставин, що мають важливе значення для правильного розгляду справи, і при неможливості їх вирішення в судовому засіданні суд повинен обговорити питання про направлення справи на додаткове розслідування.

17. Судам слід мати на увазі, що, виходячи з вимог ч. 4 ст. 318 КПК, обмеження тривалості судових дебатів при викладенні підсудним або його захисником доводів по пред'явленому обвинуваченню не допускається.

Ненадаїня підсудному можливості брати участь у судових дебатах при відсутності захисника, а також ненадання йому останнього слова є істотним порушенням кримінально-процесуального закону.

18. Звернути увагу судів на необхідність додержання вимог

ст. 88 КПК про забезпечення права підсудного, засудженого, виправданого, захисника на ознайомлення з протоколом судового засідання і можливість подання ними письмових зауважень на його неправильність або неповноту.

Про дату підписання протоколу, виготовленого після встановленого ст. 87 КПК строку, зазначені особи повинні бути своєчасно повідомлені.

За змістом ч. 1 ст. 88 КПК клопотання про ознайомлення з протоколом судового засідання може бути заявлено відразу ж після проголошення вироку чи іншого судового рішення, але не пізніше ніж на третю добу з дня складення протоколу, У разі пропуску цього строку питання про його поновлення вирішується відповідно до статей 89, 90 КПК. Визнати правильною практику тих судів, які при можливості за власною ініціативою і за згодою засудженого чи іншого учасника судового розгляду вручають для ознайомлення і подання письмових зауважень належно засвідчену копію протоколу судового засідання. Необхідно також мати на увазі, що відповідно до закону ознайомитися з протоколом судового засідання і подати на нього письмові зауваження можна лише в межах трьох діб з дня його складення.

(Пункт 18 доповнено абзацом третім згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду №21 від 25.12.98)

Якщо підсудному, засудженому, виправданому, захиснику у зв'язку з великим обсягом протоколу судового засідання чи іншими поважними причинами потрібно більше трьох діб для ознайомлення з ним і подачі зауважень, цей строк може бути продовжено головуючим у справі.

(Абзац четвертий пункту 18 із змінами, внесеними згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду № 21 від 25.12.98)

У разі, коли учасник судового розгляду справи умисно в межах відведеного строку затягує ознайомлення з протоколом судового засідання чи пред'являє при цьому не передбачені законом вимоги, особа, яка ознайомлює його з цим процесуальним документом, складає про це відповідний акт і передає його головуючому. Головуючий з урахуванням обсягу протоколу та даних про особу, яка з ним ознайомлюється (вік, освіта, стан здоров'я, наявність фізичних чи психічних вад тощо), затверджує графік ознайомлення. При подальшому зволіканні ознайомлення з протоколом судового засідання, якщо це перешкоджає касаційному провадженню справи чи виконанню судового рішення, головуючий своєю постановою припиняє ознайомлення, а справу, якщо в ній подано касаційні скарги (скарги) чи подання, направляє до суду касаційної Інстанції. Про це повідомляються всі учасники судового розгляду, а особи, які подали касаційні скарги, не повні за змістом у зв'язку

із заявою про необхідність ознайомлення з протоколом судового засідання чи матеріалами справи, мають бути повідомлені і про те, що доповнення до касаційної скарги (скарг) вони можуть подати безпосередньо до суду касаційної інстанції не пізніше ніж за три доби до розгляду справи.

(Пункт 18 доповнено абзацом п'ятим згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду № 21 від 25.12.98)

Звернути увагу судів на те, що за змістом ст. 350 КПК час ознайомлення з матеріалами справи і касаційними скаргами чи поданням обмежено лише строком, встановленим для оскарження вироку (сім діб). За виключних обставин головуючий може продовжити цей строк своєю постановою з наведенням у ній відповідних мотивів. Умисне затягування ознайомлення з матеріалами справи не може бути підставою для продовження строку касаційного оскарження.

(Пункт 18 доповнено абзацом шостим згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду № 21 від 25.12.98)

При розгляді зауважень на протокол судового засідання суди повинні додержуватись вимог ст. 88 КПК, керуючись при цьому роз'ясненнями, що містяться в п. 21 постанови Пленуму Верховного Суду від 27 грудня 1985 року № 11 «Про додержання судами України процесуального законодавства, яке регламентує судовий розгляд кримінальних справ».

19. Суди повинні додержуватись вимог ст. 344 КПК, якою регламентується порядок вручення копії вироку засудженому.

Якщо засудженому копію вироку не було вручено у встановлений законом строк або якщо вона вручена без перекладу на мову, якою він володіє, ці порушення повинні розглядатись як підстава для поновлення пропущеного строку на оскарження вироку, або як підстава для скасування ухвали касаційної інстанції, якщо остання розглянула справу за таких обставин.

20. Відповідно до вимог ст. 349 КПК суд повинен своєчасно повідомити про подані скарги і касаційне подання прокурора засуджених, виправданих, інтересів яких вони стосуються, їх захисників і забезпечити їм можливість ознайомитись з ними та доданими до них матеріалами і подати свої заперечення.

Ненадання судом першої інстанції зазначеним особам можливості ознайомитися з касаційними скаргами чи поданням прокурора є порушенням права на захист.

У зв'язку з цим суд касаційної інстанції зобов'язаний ретельно перевіряти додержання судом першої інстанції вимог статей 349 і 350 КПК і при виявленні таких порушень вживати передбачених законом заходів до їх усунення.

21. За змістом ст. 358 КПК суд касаційної Інстанції повинен пе-

ревірити, чи повідомлені засуджений, виправданий, їх захисники про день розгляду справи. Якщо таких даних немає, справа підлягає поверненню в суд першої інстанції для належного оформлення. Недодержання цих вимог закону є порушенням права на захист.

22. Враховуючи, що пояснення засудженого при розгляді справи в касаційному порядку чи в порядку нагляду може мати важливе значення для правильного її вирішення, суди в необхідних випадках можуть за клопотанням засудженого чи його захисника, а також за власною ініціативою викликати особу, яка утримується під вартою, в судове засідання.

23. Судам касаційної та наглядної інстанцій необхідно посилювати нагляд за дотриманням законодавства, яке забезпечує підозрюваному, обвинуваченому і підсудному право на захист, систематично узагальнювати судову практику з цього питання та своєчасно вживати передбачених законом заходів до виявлення й усунення недоліків в діяльності судів.

Про судову практику у справах про хабарництво

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5

(Витяг)

З метою забезпечення однакового і правильного застосування законодавства у справах про хабарництво та у зв'язку з питаннями, які виникають у судовій практиці, Пленум Верховного Суду України постановляє:

1. Звернути увагу судів на те, що згідно з чинним законом відповідальність за одержання хабара можуть нести лише службові особи. При вирішенні питання, чи є та або Інша особа службовою, належить керуватися правилами, які викладено в пунктах 1 і 2 примітки до ст. 364 Кримінального кодексу України (далі - КК).

При цьому слід мати на увазі, що до представників влади належать, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості.

Організаційно-розпорядчі обов'язки - це обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники мі-

ністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконроби, бригадири тощо).

Адміністративно-господарські обов'язки — це обов'язки по управлінню або розпорядженню державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідуючих складами, магазинами, майстернями, ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів та контролерів тощо.

Особа є службовою не тільки тоді, коли вона здійснює відповідні функції чи виконує обов'язки постійно, а й тоді, коли вона робить це тимчасово або за спеціальним повноваженням, за умови, що зазначені функції чи обов'язки покладені на неї правомочним органом або правомочною службовою особою.

Працівники підприємств, установ, організацій, які виконують професійні (адвокат, лікар, вчитель тощо), виробничі (наприклад, водій) або технічні (друкарка, охоронник тощо) функції, можуть визнаватися службовими особами лише за умови, що поряд із цими функціями вони виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки.

Службовими особами можуть визнаватися як громадяни України, так і іноземці та особи без громадянства.

Правила поведінки в слідчих ізоляторах осіб, узятих під варту, і засуджених

**Затверджено
наказом Державного департаменту України
з питань виконання покарань
від 20 вересня 2000 року № 192**

***Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
27 жовтня 2000 року за № 752/4973***

(Витяг)

2. Доставлені в слідчий ізолятор особи підлягають обшуку, медичному огляду, санітарній обробці, фотографуванню, дактилоскопії, їх ознайомлюють з правами, обов'язками і вимогами режи-

му, а також порядком отримання необхідної інформації та подання скарг, заяв і листів і розміщують у камерах; речі, які є при них, а також передачі і посилки, які надходять на їх адресу, підлягають огляду, а листування - переглядові. Чоловікам, узятим під варту, дозволяється не голити голову і мати зачіску фасонів короткої стрижки.

19.<...>

Стягнення у вигляді поміщення в штрафний або дисциплінарний ізолятор засуджені відбувають у карцерному приміщенні.

20, Постанова про накладення стягнення у вигляді поміщення в карцер оголошується покараній особі начальником слідчого ізолятора або черговим.

Особі, яка поміщується в карцер, не дозволяється брати з собою наявні в неї продукти харчування та особисті речі, крім рушника, мила, зубного порошку і зубної щітки. Адміністрація слідчого ізолятора забезпечує збереження особистих речей і продуктів харчування особи, яка поміщена в карцер.

Особи, поміщені в карцер, обшукуються і переодягаються в одяг, закріплений за карцерами.

Особи, поміщені до карцеру, тримаються в ньому по одному і позбавляються права на одержання побачень, посилок, передач і бандеролей, відправлення листів, придбання продуктів харчування і предметів першої потреби, їм не дозволяється користуватися настільними іграми і курити.

Поміщеним до карцеру побачення з родичами або іншими особами (крім адвоката чи захисника) не надаються. їм може бути надане таке побачення під час відбування покарання в карцері тільки у виняткових випадках.

2.4. Оплата праці адвокатів*

Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні

Закон України
від 17 квітня 1991 року № 962-ХІІ

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 22, ст.262)

*(Із змінами, внесеними згідно із Законами
№ 2353-Ш від 15.05.92, ВВР, 1992, № 32, ст.456
№ 2803-ХІ від 19.11.92, ВВР, 1993, № 2, ст. 9)*

(Витяг)

Стаття 6. <...>

Особи, реабілітовані відповідно до цього Закону, мають право на безплатну консультацію адвокатів з питань, пов'язаних з реабілітацією.

<...>

Прозатвердження Порядку оплати праці адвокатів знадання громадянам правової допомоги в кримінальних справах за рахунок держави

Постанова Кабінету Міністрів України
від 14 травня 1999 року № 821

Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити Порядок оплати праці адвокатів з надання громадянам правової допомоги в кримінальних справах за рахунок держави, що додається.

2. Міністерству юстиції та Міністерству фінансів привести власні нормативно-правові акти з питання оплати праці адвокатів з надання громадянам правової допомоги в кримінальних справах за рахунок держави у відповідність із цією постановою.

3. Міністерству фінансів під час підготовки проекту державного бюджету на наступні роки передбачати за наданими Міністерством юстиції розрахунками асигнування на оплату праці адвока-

* Див. також: ст. 93 КПК України (с. 315 цього збірника). - Ред.

тш з надання громадянам правової допомоги в кримінальних справах за рахунок держави.

4. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Кабінету Міністрів України від 15 листопада 1991 р. № 315 «Про порядок оплати праці адвокатів по наданню юридичної допомоги у кримінальних справах».

Порядок оплати праці адвокатів з надання громадянам правової допомоги в кримінальних справах за рахунок держави

**Затверджено постановою Кабінету Міністрів України
від 14 травня 1999 року № 821**

1. Цей Порядок визначає механізм оплати праці адвокатів з надання правової допомоги в кримінальних справах громадянам, звільненим особою, яка провадить дізнання, слідчим, прокурором чи судом від оплати правової допомоги у зв'язку з їхньою малозабезпеченістю, а також у разі, коли адвокат за їх призначенням брав участь у процесі дізнання, попереднього слідства чи в судових засіданнях.

Підставою для оплати праці адвокатів з надання правової допомоги громадянам в кримінальних справах у таких випадках є постанова особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, ухвала суду чи постанова судді та оформлена ними довідка про участь адвоката у справі (додаток 1).

2. Копія постанови, ухвали про звільнення громадянина від оплати правової допомоги або про призначення адвоката та довідка про його участь у справі подаються керівнику адвокатського об'єднання (адвокату, якщо він працює індивідуально), який складає довідку-розрахунок у трьох примірниках згідно з додатком 2.

Один примірник довідки-розрахунку керівник адвокатського об'єднання (адвокат) надсилає особі, яка провадила дізнання, слідчому, прокурору чи суду для приєднання до кримінальної справи, другий використовується для проведення оплати, третій зберігається у справах адвокатського об'єднання (адвоката).

3. Оплата праці адвокатів здійснюється згідно з цим Порядком за рахунок державного бюджету в розмірі 15 гривень за повний робочий день.

Якщо адвокат був зайнятий у справі неповний робочий день, то оплата його праці провадиться пропорційно до затраченого часу виходячи з цього розміру оплати.

4. У разі коли адвокат надавав правову допомогу підозрюваному, обвинуваченому чи підсудному у процесі дізнання, поперед-

нього слідства або в судових засіданнях за призначенням, то при визнанні громадянина винним у вчиненні злочину і за відсутності підстав для звільнення його від оплати за правову допомогу відшкодування витрат покладається на засудженого.

5. Контроль за виконанням вироку суду в частині стягнення з винної особи витрат на оплату праці адвоката здійснюється в установленому законодавством порядку.

6. Кошти за надання правової допомоги перераховуються адвокатському об'єднанню (адвокату) Головним управлінням юстиції Мін'юсту в Автономній Республіці Крим, обласними, Київським та Севастопольським міськими управліннями юстиції протягом 10 днів після одержання від них документів, передбачених у цьому Порядку.

Додаток ■ 1

Зразок

Штамп органу дізнання, слідства,
прокуратури, суду

Дата видачі _____

№ _____

ДОВІДКА

про участь адвоката в кримінальній справі
(видається щомісяця)

Видана адвокату _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

який на підставі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю
за № _____, виданого _____
(коли, ким)

протягом _____ днів, _____ Рі
(зазначити числа місяця)

надавав правову допомогу підозрюваному, обвинуваченому, підсудному
(непотрібне закреслити) _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

Беручи участь у справі, адвокат _____
(форма участі у справі)

із зазначенням кількості днів)

Витрати на оплату праці адвоката за надану гр. _____
правову допомогу відшкодовуються за рахунок держави на підставі по-

станови особи, яка провадила дізнання, слідчого, прокурора _____

(назва органу дізнання, слідства, прізвище

та ініціали особи, яка провадила дізнання,

слідчого, прокурора)

ухвали суду _____

(назва суду)

від _____ р.

Про розмір коштів, що підлягають виплаті адвокату, прошу в п'ятиденний термін надіслати довідку-розрахунок за адресою _____

Додаток: постанова, ухвала від _____ Р-

на _____ арк.

Особа, яка провадила дізнання, слідчий, прокурор, суддя

(посада)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

МП

До даток 2

Зразок

Штамп адвокатського об'єднання

(адвоката)

Дата видачі _____

№ _____

Управлінню юстиції, особі, яка провадила дізнання, слідчому, прокурору, судді

_____ (назва установи)

ДОВІДКА-РОЗРАХУНОК

про розмір коштів, що підлягають виплаті адвокату

Підтверджується, що адвокату _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

належить до виплати _____ гривень

(сума словами)

за надання правової допомоги гр. _____,
за _____ днів, _____ р.,
(зазначити числа місяця)

з коштів, що відшкодовуються за рахунок держави.

Виконана робота _____
(дні місяця, звіт)

Зазначена вище сума підлягає перерахуванню на розрахунковий рахунок _____ ^ _____ адвокатського об'єднання (адвоката)

(поштові та банківські

реквізити)

Додаток: постанова, довідка.

Керівник адвокатського об'єднання (адвокат)

(посада)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

МП

**Про судову практику
в справах про встановлення фактів,
що мають юридичне значення**

**Постанова
Пленуму Верховного Суду України
від 31 березня 1995 року № 5**

*(Із змінами, внесеними згідно з Постановою
Пленуму Верховного Суду України
№15 від 25.05.98)*

(Витяг)

З метою усунення недоліків, що мають місце в судовій практиці, і забезпечення однакового й правильного застосування судами чинного законодавства Пленум Верховного Суду України, постановляє:

18. Рішення, постановлене у справі про встановлення факту, що має юридичне значення, повинно відповідати вимогам статей 203, 275 ЦПК. Суд повинен також навести в рішенні докази в підтвердження висновку про обставини, що мають значення для вирішення справи, а при задоволенні заяви чітко викласти встановлений факт.

Рішення суду про встановлення факту, що має юридичне значення, не замінює собою документів, що видають зазначені органи, а є лише підставою для їх одержання.

Згідно зі ст.14 ЦПК рішення про встановлення факту, що має юридичне значення, яке набрало законної сили, є обов'язковим для органів, які реєструють такі факти або оформляють права, що виникають у зв'язку із встановленим судом фактом. В разі встановлення у судовому порядку факту реєстрації акту громадянського стану орган реєстрації актів громадянського стану провадить відповідний запис на підставі рішення суду.

При постановленні рішення в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, суди повинні мати на увазі, що відповідно до особливостей окремого провадження правила статей 75, 76 ЦПК про розподіл судових витрат та відшкодування витрат по оплаті допомоги адвоката у цих справах не застосовуються.

Про деякі питання практики застосування розділу VI Господарського процесуального кодексу України

Роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 4 березня 1998 року № 02-5/78

*(Із змінами, внесеними згідно з Роз'ясненнями
Вищого арбітражного суду
№ 02-5/401 від 19.10.98; № 02-1/312 від 29.06.99;
№ 02-5/618 від 06.11.2000;
Роз'ясненням Вищого господарського суду
№ 04-5/609 від 31.05.2002)*

(Витяг)

1. Відповідно до розділу VI Господарського процесуального кодексу України (далі - ГПК) судовими витратами є пов'язані з

розглядом справи в господарському суді витрати, які складаються з державного мита, сум, що підлягають сплаті за проведення експертизи (аудиту), призначеної господарським судом, витрат, пов'язаних з оглядом та дослідженням речових доказів у місці їх знаходження, сплати послуг перекладача, адвоката, витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу та інших витрат, пов'язаних з розглядом справи.

(Абзац перший пункту 1 із змінами, внесеними згідно з Роз'ясненням Вищого господарського суду № 04-5/609 від 31.05.2002)

До інших витрат у розумінні статті 44 ГПК відносяться, зокрема, суми, які підлягають сплаті особам, викликаним до господарського суду для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи (стаття 30 ГПК).

(Абзац другий пункту 1 в редакції Роз'яснення Вищого господарського суду № 04-5/609 від 31.05.2002)

10. Витрати позивачів та відповідачів, пов'язані з оплатою ними послуг адвокатів, адвокатських бюро, колегій, фірм, контор та інших адвокатських об'єднань з надання правової допомоги щодо ведення справи в господарському суді, розподіляються між сторонами на загальних підставах, визначених частиною п'ятою статті 49 ГПК.

Відшкодування цих витрат здійснюється господарським судом шляхом зазначення про це у рішенні, ухвалі, постанові за наявності документального підтвердження витрат, як-от угоди про надання послуг щодо ведення справи у суді та/або належно оформленої довіреності, виданої стороною представникові її інтересів у суді, і платіжного доручення або іншого документа, який підтверджує сплату відповідних послуг.

(Пункт 10 в редакції Роз'яснення Вищого господарського суду № 04-5/609 від 31.05.2002)

11. Вирішуючи питання про розподіл судових витрат, господарський суд має враховувати, що розмір відшкодування названих витрат, крім державного мита, не повинен бути неспіврозмірним, тобто явно завищеним. За таких обставин суд з урахуванням обставин конкретної справи, зокрема ціни позову, може обмежити цей розмір з огляду на розумну необхідність судових витрат для даної справи.

(Роз'яснення доповнено пунктом 11 згідно з Роз'ясненням Вищого господарського суду № 04-5/609 від 31.05.2002)

Про деякі питання
практики застосування окремих норм
чинного законодавства у вирішенні спорів
та внесення змін і доповнень
до деяких інформаційних листів

Інформаційний лист
Вищого господарського суду України
від 13 лютого 2002 року № 01-8/155

(Із змінами, внесеними згідно з листами
Вищого господарського суду
№ 01-8/340 від 25.03.2002;
№ 05-2/427 від 16.04.2002)

(Витяг)

У порядку інформації доводиться до відома позиція Вищого господарського суду України з деяких питань, пов'язаних із застосуванням у вирішенні спорів норм чинного законодавства.

5. Чи відносяться до складу судових витрат витрати позивачів та відповідачів, пов'язані з оплатою ними послуг адвокатських бюро, колегій, контор та інших адвокатських об'єднань з надання ними правової допомоги щодо ведення справи в господарському суді?

Витрати позивачів та відповідачів, пов'язані з оплатою ними послуг названих організацій з надання ними правової допомоги щодо ведення справи в господарському суді, відносяться до складу судових витрат і їх розподіл здійснюється на загальних підставах, визначених статтею 49 ГПК.

11. Чи можливе обмеження господарським судом розміру відшкодування витрат, які підлягають сплаті за послуги адвоката?

Вирішуючи питання про розподіл витрат, які підлягають сплаті за послуги адвоката, господарський суд має враховувати, що розмір відшкодування названих витрат не повинен бути неспіврозмірним, тобто явно завищеним. За таких обставин суд з урахуванням матеріалів конкретної справи, зокрема ціни позову, може обмежити цей розмір з огляду на розумну необхідність судових витрат для даної справи.

2,5. Особливості сплати податків і зборів адвокатами та адвокатськими об'єднаннями. Соціальні гарантії

2.5.1. Оподаткування

Про оподаткування прибутку підприємств

Закон України
від 28 грудня 1994 року № 334/94-ВР

(Відомості Верховної Ради (ВВР) 1995, № 4, ст. 28)

*(В редакції Закону № 283/97-ВР від 22.05.97,
ВВР, 1997, М> 27, ст.181)*

*(З наступними змінами і доповненнями-
остання зміна згідно із Законом № 440-IV від 16.01.2003)*

(Витяг)

Стаття 2, Платники податку

2.1. Платниками податку є:

2.1.1. З числа резидентів - суб'єкти господарської діяльності, бюджетні, громадські та інші підприємства, установи та організації, які здійснюють діяльність, спрямовану на отримання прибутку як на території України, так і за її межами.

Стаття 7. **Оподаткування операцій особливого виду**

7.11. Оподаткування неприбуткових установ і організацій

7,11.1. Ця стаття застосовується до неприбуткових установ і організацій, які є:

а) органами державної влади України, органами місцевого самоврядування та створеними ними установами або організаціями, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів;

б) благодійними фондами і благодійними організаціями, створеними у порядку, визначеному законом для проведення благодійної діяльності, в тому числі громадськими організаціями, створеними з метою провадження екологічної, оздоровчої, аматор-

ської спортивної, культурної, освітньої та наукової діяльності, а також творчими спілками та політичними партіями, громадськими організаціями інвалідів та їх місцевими осередками, створеними згідно з Законом України «Про об'єднання громадян», науково-дослідними установами та вищими навчальними закладами III–IV рівнів акредитації, внесеними до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави, заповідниками, музеями-заповідниками.

(Абзац «б» підпункту 7.11.1 пункту 7.11 статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законами № 639/97-ВР від 18.11.97, № 285-XIV від 01.12.98, № 1805-III(1805-XIV) від 08.06.2000-набув чинності з 1 січня 2001 року, № 2136-III(2136-XIV) від 07.12.2000, № 349-IV(349-XV) від 24.12.2002)

в) пенсійними фондами, кредитними спілками, створеними у порядку, визначеному законом;

г) іншими, ніж визначені у абзаці «б» цього підпункту юридичними особами, діяльність яких не передбачає одержання прибутку згідно з нормами відповідних законів;

д) спілками, асоціаціями та іншими об'єднаннями юридичних осіб, створеними для представлення інтересів засновників, що утримуються лише за рахунок внесків таких засновників та не проводять основної діяльності, за винятком отримання пасивних доходів;

(Абзац «д» підпункту 7.11.1 пункту 7,11 статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законами № 639/97-ВР від 18.11.97, № 2866-III(2866- XIV) від 29.11.2001 -набув чинності з 01.01.2002 року)

е) релігійними організаціями, зареєстрованими у порядку, передбаченому законом;

є) житлово-будівельними кооперативами, об'єднаннями співвласників багатоквартирних будинків, створеними у порядку, визначеному законом.

(Підпункт 7.11.1 пункту 7.11 статті 7 доповнено абзацом «є» згідно із Законом № 2866-III(2866-XIV) від 29.11.2001 - набув чинності з 01.01.2002 року)

7.11.2. Від оподаткування звільняються доходи неприбуткових організацій, визначених у абзаці «а» підпункту 7.11.1, отримані у вигляді:

коштів або майна, які надходять безоплатно або у вигляді безповоротної фінансової допомоги чи добровільних пожертвувань; пасивних доходів;

коштів або майна, які надходять до таких неприбуткових організацій як компенсація вартості отриманих державних послуг;

дотацій або субсидій, отриманих з державного або місцевого бюджетів, державних цільових фондів або у межах благодійної, у

тому числі гуманітарної допомоги чи технічної допомоги, що надаються таким неприбутковим організаціям відповідно до умов міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, крім дотацій на регулювання цін на платні послуги, які надаються таким неприбутковим організаціям або через них їх отримувачам згідно із законодавством, з метою зниження рівня таких цін.

(Підпункт 7.11.2 пункту 7.11 статті 7 доповнено абзацом згідно із Законом № 349-IV (349-XV) від 24.12.2002)

7.11.3. Від оподаткування звільняються доходи неприбуткових організацій, визначених у абзаці «б» підпункту 7.11.1, отримані у вигляді:

коштів або майна, які надходять безоплатно або у вигляді безповоротної фінансової допомоги чи добровільних пожертвувань; пасивних доходів;

коштів або майна, які надходять таким неприбутковим організаціям, від проведення їх основної діяльності, з урахуванням положень підпункту 7.11.11 цієї статті;

дотацій або субсидій, отриманих з державного або місцевого бюджетів, державних цільових фондів або у межах благодійному тому числі гуманітарної допомоги чи технічної допомоги, що надаються таким неприбутковим організаціям відповідно до умов міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, крім дотацій на регулювання цін на платні послуги, які надаються таким неприбутковим організаціям або через них їх отримувачам згідно із законодавством, з метою зниження рівня таких цін.

(Підпункт 7.11.3 пункту 7.11 статті 7 доповнено абзацом згідно із Законом № 349-IV (349-XV) від 24.12.2002)

7.11.4. Від оподаткування звільняються доходи неприбуткових організацій, визначених у абзаці «в» підпункту 7.11.1, отримані у вигляді:

коштів, які надходять до кредитних спілок та пенсійних фондів у вигляді внесків на додаткове пенсійне забезпечення або внесків на інші потреби, передбачені законодавством;

пасивних доходів, отриманих з джерел, визначених законодавством про кредитні спілки та пенсійні фонди.

дотацій або субсидій, отриманих з державного або місцевого бюджетів, державних цільових фондів або у межах благодійної, у тому числі гуманітарної допомоги чи технічної допомоги, що надаються таким неприбутковим організаціям відповідно до умов міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, крім дотацій на регулювання цін на платні послуги, які надаються таким неприбутковим організаціям або

через них їх отримувачам згідно із законодавством, з метою зниження рівня таких цін.

(Підпункт 7.11.4 пункту 7.11 статті 7 доповнено абзацом згідно із Законом № 349-IV (349-XV) від 24.12.2002)

7.11.5. Від оподаткування звільнюються доходи неприбуткових організацій, визначених у абзаці «г» підпункту 7.11.1, отримані у вигляді коштів або майна, які надходять таким неприбутковим організаціям від проведення їх основної діяльності та у вигляді пасивних доходів.

дотацій або субсидій, отриманих з державного або місцевого бюджетів, державних цільових фондів або у межах благодійної, у тому числі гуманітарної допомоги чи технічної допомоги, що надаються таким неприбутковим організаціям відповідно до умов міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, крім дотацій на регулювання цін на платні послуги, які надаються таким неприбутковим організаціям або через них їх отримувачам згідно із законодавством, з метою зниження рівня таких цін.

(Підпункт 7.11.5 пункту 7.11 статті 7 доповнено абзацом згідно із Законом № 349-IV (349-XV) від 24.12.2002)

7.11.6. Від оподаткування звільнюються доходи неприбуткових організацій, визначених у абзаці «д» підпункту 7.11.1, отримані у вигляді:

разових або періодичних внесків засновників та членів;

(Абзац другий підпункту 7.11.6 пункту 7.11 статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 639/97-ВР від 18.11.97)

пасивних доходів;

дотацій або субсидій, отриманих з державного або місцевого бюджетів, державних цільових фондів або у межах благодійної, у тому числі гуманітарної допомоги чи технічної допомоги, що надаються таким неприбутковим організаціям відповідно до умов міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, крім дотацій на регулювання цін на платні послуги, які надаються таким неприбутковим організаціям або через них їх отримувачам згідно із законодавством, з метою зниження рівня таких цін.

(Підпункт 7.11.6 пункту 7.11 статті 7 доповнено абзацом згідно із Законом № 349-IV (349-XV) від 24.12.2002)

7.11.7. Від оподаткування звільнюються доходи неприбуткових організацій, визначених у абзаці «є» підпункту 7.11.1, отримані у вигляді:

коштів або майна, які надходять безоплатно або у вигляді безповоротної фінансової допомоги чи добровільних пожертвувань;

будь-яких інших доходів від надання культових послуг, а також пасивних доходів.

Від оподаткування звільняються доходи неприбуткових організацій, визначених в абзаці «є» підпункту 7.11.1, отримані у вигляді внесків, коштів або майна, які надходять таким неприбутковим організаціям для забезпечення потреб їх основної діяльності, та у вигляді пасивних доходів.

(Підпункт 7.11.7 пункту 7.11 статті 7 доповнено абзацом згідно із Законом № 2866-111 (2866-XIV) від 29.11.2001 - набув чинності з 01.01.2002 року)

..11.8. Доходи або майно неприбуткових організацій, за винятком неприбуткових організацій, визначених у абзацах «а» та «в» підпункту 7.11.1, не підлягають розподілу між їх засновниками або учасниками та не можуть використовуватися для вигоди будь-якого окремого засновника або учасника такої неприбуткової організації, її посадових осіб (крім оплати їх праці та відрахувань на соціальні заходи).

Доходи неприбуткових організацій, визначених у абзаці «а» підпункту 7.11.1, у тому числі доходи закладів і установ освіти, науки, культури, охорони здоров'я, а також архівних установ, які утримуються за рахунок бюджету, зараховуються до складу кошторисів (на спеціальний рахунок) на утримання таких неприбуткових організацій і використовуються виключно на фінансування видатків такого кошторису (включаючи фінансування виробничої діяльності згідно з їх статутами), розрахованого та затвердженого у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

(Абзац другий підпункту 7.11.8 пункту 7.11 статті 7 редакції Закону № 639/97-ВР від 18.11.97)

У разі коли за наслідками звітного (податкового) року доходи кошторису на утримання зазначених організацій перевищують суму визначених кошторисом витрат, сума перевищення враховується у складі кошторису наступного року.

(Абзац третій підпункту 7.11.8 пункту 7.11 статті 7 редакції Закону № 639/97-ВР від 18.11.97)

При цьому з суми перевищення доходів над витратами зазначених неприбуткових організацій податок на прибуток, передбачений у пункті 10.1 статті 10 цього Закону, не сплачується.

(Абзац четвертий підпункту 7.11.8 пункту 7.11 статті 7 редакції Закону № 639/97-ВР від 18.11.97)

Перелік платних послуг, які можуть надаватись зазначеними закладами, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Доходи неприбуткових організацій, визначених у абзаці «в» підпункту 7.11.1, розподіляються виключно між їх засновниками (учасниками) у порядку, встановленому відповідним законодавством.

7.11.9. У разі коли доходи неприбуткових організацій, отрима-

ні протягом звітнього (податкового) року з джерел, визначених підпунктом 7.11.5, на кінець першого кварталу наступного за звітним року перевищують 25 відсотків загальних валових доходів, отриманих протягом такого звітнього (податкового) року, така неприбуткова організація зобов'язана сплатити податок з нерозподіленої суми прибутку за ставкою, встановленою пунктом 10.1 статті 10 цього Закону до суми такого перевищення. Внесення до бюджету зазначеного податку здійснюється за результатами першого кварталу наступного за звітним року у строки, встановлені для інших платників податку.

(Абзац перший підпункту 7Л1.9 пункту 7.11 статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 349-IV(S49-XV) від 24.12.2002)

Незалежно від положень абзацу першого цього підпункту, у разі коли неприбуткова організація отримує доход з джерел, інших ніж визначені відповідними підпунктами 7.11.2-7.11.7 цього пункту, така неприбуткова організація зобов'язана сплатити податок на прибуток, який визначається як сума доходів, отриманих з таких інших джерел, зменшена на суму витрат, пов'язаних із отриманням таких доходів, але не вище суми таких доходів.

При підрахунку суми перевищення доходів чад витратами згідно із абзацом першим цього підпункту, а також при визначенні сум оподаткованого прибутку згідно із абзацом другим цього підпункту сума амортизаційних відрахувань не враховується.

(Підпункт 7.11.9 пункту 7.11 статті 7 в редакції Закону №639/97-ВР від 18.11.97)

7.11.10.3 метою оподаткування центральний податковий орган веде реєстр всіх неприбуткових організацій, які звільняються від оподаткування згідно з положеннями цієї статті.

Державна реєстрація неприбуткових організацій здійснюється у порядку, передбаченому відповідним законодавством.

7.11.11. У разі ліквідації неприбуткової організації її активи повинні бути передані іншій неприбутковій організації відповідного виду або зараховані до доходу бюджету.

7.11.12. Центральний податковий орган встановлює порядок обліку і подання податкової звітності про використання коштів неприбуткових організацій та вирішує питання про виключення організацій з реєстру неприбуткових організацій і оподаткування їх доходів у разі порушення ними положень цього Закону та інших законодавчих актів про неприбуткові організації. Рішення центрального податкового органу можуть бути оскаржені в судовому порядку.

Набуття статусу неприбуткової організації здійснюється при її первісній реєстрації. Перереєстрація такої неприбуткової органі-

зації у випадках, передбачених законом, здійснюється без справляння будь-якої плати з такої неприбуткової організації.

(Підпункт 7.11.12 пункту 7.11 статті 7 доповнено абзацом згідно із Законом № 349-IV (349-XV) від 24.12.2002)

7.11.13. Під терміном «державні послуги» слід розуміти будь-які платні послуги, обов'язковість отримання яких встановлюється законодавством та які надаються фізичним чи юридичним особам органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та створеними ними установами і організаціями, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів. До терміну «державні послуги» не включаються податки, збори (обов'язкові платежі), визначені Законом України «Про систему оподаткування».

Під терміном «пасивні доходи» слід розуміти доходи, отримані у вигляді процентів, дивідендів, страхових виплат і відшкодувань, а також роялті.

Під терміном «основна діяльність» слід розуміти діяльність неприбуткових організацій з надання благодійної допомоги, просвітніх, культурних, наукових, освітніх та інших подібних послуг для суспільного споживання, зі створення систем соціального самозабезпечення громадян (додаткові пенсійні фонди, кредитні спілки та інші подібні організації). До основної діяльності також включається продаж неприбутковою організацією товарів (послуг), які пропагують принципи та ідеї, для захисту яких було створено таку неприбуткову організацію, та які є тісно пов'язаними з її основною діяльністю, якщо ціна таких товарів (послуг) є нижчою за звичайну або коли така ціна регулюється державою. До основної діяльності не включаються операції з надання товарів (послуг) неприбутковими організаціями, визначеними в абзацах «в»—«д» підпункту 7.11.1 цього пункту, особам іншим, ніж засновники (члени, учасники) таких організацій. Кабінет Міністрів України може вводити тимчасові обмеження щодо поширення норм цього пункту на продаж неприбутковими організаціями окремих товарів чи послуг у разі коли такий продаж загрожує або суперечить правилам конкуренції на ринку визначеного товару, при існуванні достатніх доказів, наданих особами, які оподатковуються цим податком, та надають аналогічні товари (послуги), про таке порушення. Статутні документи неприбуткових організацій мають містити вичерпний перелік видів їх діяльності.

(Абзац третій підпункту 7.11.13 пункту 7.11 статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 639/97-ВР від 18.11.97, в редакції Закону № 349-IV (349-15) від 24.12.2002)

Про податок на додану вартість

Закон України від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1997, № 21, ст.156)

(З наступними змінами і доповненнями —
остання зміна згідно із Законом № 469-IV (469-XV)
від 16.01.2003)

(Витяг)

Стаття 2. Платники податку

Платником податку є:

2.1. Особа, обсяг оподатковуваних операцій з продажу товарів (робіт, послуг) якої протягом будь-якого періоду з останніх дванадцяти календарних місяців перевищував 3600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

(Пункт 2.1 статті 2 із змінами, внесеними згідно з Законом № 1955-III (1955-XIV) від 14.09.2000)

Стаття 3. Об'єкт оподаткування та операції, що не є об'єктом оподаткування

3.1. Об'єктом оподаткування є операції платників податку з:

3.1.1. продажу товарів (робіт, послуг) на митній території України, в тому числі операції з оплати вартості послуг за договорами оренди (лізингу) та операції з передачі права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору) для погашення кредиторської заборгованості заставодавця;

(Підпункт 3.1.1 пункту 3.1 статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом № 469-IV (469-XV) від 16.01.2003)

3.2. Не є об'єктом оподаткування операції з:

3.2.6. оплати вартості державних платних послуг, які надаються фізичним або юридичним особам органами виконавчої влади і місцевого самоврядування та обов'язковість отримання (надання) яких встановлюється законодавством, включаючи плату за реєстрацію, отримання ліцензії (дозволу), сертифікатів у вигляді зборів, державного мита тощо;

3.2.7. виплат заробітної плати, пенсій, стипендій, субсидій, доплат, Інших грошових або майнових виплат фізичним особам за рахунок бюджетів або соціальних чи страхових фондів у порядку, встановленому законом; виплат дивідендів та роялті у грошовій

формі або у формі цінних паперів (корпоративних прав), надання комісійних (брокерських) та дилерських послуг з торгівлі або управління цінними паперами, у тому числі приватизаційними та компенсаційними паперами (сертифікатами), інвестиційними сертифікатами, житловими чеками, земельними бонами та деривативами на ринку цінних паперів України, а також деривативами на фондових, валютних і товарних біржах, створених у порядку, передбаченому відповідними законами;

(Підпункт 3.2.7 пункту 3.2 статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законами № 977-XIV від 15.07.99, № 1523-III(1523-Щ від 02.03.2000)

<...>

Про прибутковий податок з громадян

Декрет Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 року № 13-92

*(З наступними змінами і доповненнями —
остання зміна згідно із Законом № 551-IV від 20.02.2003)*

(Витяг)

Розділ IV

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ВІД ЗАНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ТА ІНШИХ ДОХОДІВ

Стаття 13. Об'єкти оподаткування

Згідно з цим розділом Декрету оподаткуванню підлягають доходи громадян, одержані протягом календарного року від здійснення підприємницької діяльності без створення юридичної особи, а також інші доходи громадян, не передбачені як об'єкти оподаткування у розділах II та III цього Декрету.

Оподатковуваним доходом вважається сукупний чистий доход, тобто різниця між валовим доходом (виручки у грошовій та натуральній формі) і документально підтвердженими витратами, безпосередньо пов'язаними з одержанням доходу. Якщо ці витрати не можуть бути підтверджені документально, то вони враховуються податковими органами при проведенні остаточних розрахунків за нормами, визначеними Головною державною податковою інспекцією України за погодженням з Міністерством економіки

України та Державним комітетом України по сприянню малим підприємствам та підприємництву.

До складу витрат, безпосередньо пов'язаних з одержанням доходів, належать витрати, які включаються до складу валових витрат виробництва (обігу) або підлягають амортизації згідно з Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств».

(Частина третя статті 13 в редакції Закону № 539-XIV від 2103.99)

Стаття 14. Порядок обчислення і сплати податку

1. З доходів, зазначених у цьому розділі Декрету, податок обчислюється:

а) підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами - суб'єктами підприємницької діяльності при виплаті ними протягом року доходів громадянам, зазначеним у цьому розділі Декрету, про що не пізніше як через 30 днів після виплати повідомляється податковим органам за місцем проживання громадян. Утримані у джерела виплати суми податку враховуються податковим органом при проведенні податкових розрахунків за доходами, одержаними за оподатковуваний період;

б) податковими органами на підставі декларацій, поданих громадянами про очікуваний (оціночний) у поточному році доход або про фактично одержані у звітному календарному році доходи та інші відомостей про доходи громадян, визначених у цьому розділі.

Перерахування утриманих сум податку до бюджету підприємства, установи, організації та фізичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності здійснюють у порядку, передбаченому статтею 10 цього Декрету.

Обчислення податку з фактичного річного доходу провадиться податковими органами за місцем постійного проживання платника, а якщо його діяльність здійснюється в Іншому місці - за місцем здійснення цієї діяльності з обов'язковим повідомленням податковому органу за місцем постійного проживання громадянина про розміри одержаного ним доходу і сплаченого податку за минулий рік.

Громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, мають право самостійно обрати спосіб оподаткування доходів, одержаних від цієї діяльності, за фіксованим розміром податку (далі - фіксований податок) шляхом придбання патенту за умови, якщо:

кількість осіб, які перебувають у трудових відносинах з таким громадянином - платником податку, включаючи членів його сім'ї, які беруть участь у підприємницькій діяльності, не перевищує п'яти;

валовий дохід такого громадянина від самостійного здійснення підприємницької діяльності або з використанням найманої праці за останні 12 календарних місяців, що передують місяцю придбання патенту, не перевищує семи тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

<...>

На доходи громадян, одержані від здійснення підприємницької діяльності, у разі сплати ними фіксованого податку, не поширюються положення статей 5 та 6 цього Декрету.

Фіксований податок сплачується громадянином — платником податку до відповідного місцевого бюджету за місцем його проживання.

Громадянин за своїм бажанням може придбати патент на здійснення підприємницької діяльності на всій території України.

Документ, що засвідчує сплату фіксованого податку, є підставою для видачі податковим органом за місцем проживання громадянина патенту, в якому зазначаються: прізвище та ім'я цього громадянина; його Ідентифікаційний номер; строк дії патенту; перелік осіб, які перебувають у трудових відносинах з платником податку, або членів його сім'ї, які беруть участь у підприємницькій діяльності; місце здійснення підприємницької діяльності; назва органу, що видав патент.

Форма патенту встановлюється центральним податковим органом України.

Для одержання патенту платник податку подає до податкового органу заяву, складену в довільній формі, яка повинна містити інформацію про місце здійснення підприємницької діяльності; перелік осіб, які перебувають у трудових відносинах з платником податку, та їх ідентифікаційні номери або членів його сім'ї, які беруть участь у здійсненні підприємницької діяльності, і їх Ідентифікаційні номери, а також інформацію про доходи платника фіксованого податку від здійснення підприємницької діяльності за останні 12 місяців або про неотримання таких доходів.

Податковий орган зобов'язаний видати патент протягом трьох робочих днів з дня прийняття вказаної заяви від платника податку, оформленої належним чином. Попередня перевірка достовірності даних, зазначених у заяві про доходи громадянина від здійснення підприємницької діяльності, або даних про їх неотримання податковим органом не здійснюється. Відповідальність за достовірність таких даних несе платник податку відповідно до законодавства України.

Для одержання патенту на здійснення підприємницької діяльності на всій території України фіксований податок встановлюється у розмірі 100 гривень.

У разі, коли платник податку здійснює підприємницьку діяльність з використанням найманої праці або за участю у підприємницькій діяльності членів його сім'ї, розмір фіксованого податку збільшується на 50 відсотків за кожну особу. У такому випадку платник фіксованого податку має право самостійно доплатити 50 відсотків суми встановленого фіксованого податку з розрахунку на кожну додаткову особу та повідомити про це податковий орган, який зобов'язаний внести відповідні зміни до патенту в строки, передбачені для його видачі.

Доходи громадянина, одержані від здійснення підприємницької діяльності, що оподатковуються фіксованим податком, не включаються до складу його сукупного оподаткованого доходу за підсумками звітного року, а сплачена сума фіксованого податку є остаточною і не включається до перерахунку загальних податкових зобов'язань такого платника податку або осіб, які перебувають з ним у трудових відносинах, чи членів його сім'ї, які беруть участь у підприємницькій діяльності.

У разі сплати фіксованого податку платник такого податку звільняється від ведення обов'язкового обліку доходів і витрат.

Платник фіксованого податку, особи, які перебувають з ним у трудових відносинах, а також члени його сім'ї, які беруть участь у підприємницькій діяльності, звільняються від сплати нарахунків на фонд оплати праці, відрахунків та зборів на будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання автомобільних доріг загального користування України, встановлених відповідно до Закону України «Про джерела фінансування дорожнього господарства України», податку на промисел, збору до Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення, збору на обов'язкове соціальне страхування, збору до Фонду України соціального захисту інвалідів, а також придбання торгового патенту згідно із Законом України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності».

2. Оподаткування доходів громадян податковими органами здійснюється на підставі:

декларацій громадян про очікуваний (оціночний) у поточному році або про фактично одержані ними протягом року доходи;

матеріалів перевірок діяльності громадян, проведених податковими органами;

отриманих від підприємств, установ, організацій та фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності відомостей про нараховані та виплачені платникам суми доходів і суми утриманих з них податків за формою, встановленою центральним податковим органом.

(Абзаї четвертий пункту 2 в редакції Закону № 551-IV (551-III від 20.02.2003)

3. Податок, обчислений податковими органами, сплачується в такому порядку:

протягом року платники шоквартально сплачують до бюджету по 25 процентів річної суми податку, обчисленої за доходами за попередній рік, а платники, які вперше залучаються до сплати податку, - 25 процентів суми, обчисленої їм податковими органами за оціночним доходом на поточний рік. Для сплати авансових платежів податку встановлюються такі строки протягом року: до 15 березня, до 15 травня, до 15 серпня і до 15 листопада. У разі значного збільшення або зменшення протягом року доходу платника податковими органами може бути проведено перерахунок сум податку за строками сплати податку, що не настали;

суми плати за патент і суми податку, сплачені протягом року за місцем виплати доходу та у вигляді авансових платежів, пред'явлених податковими органами, враховуються при остаточному розрахунку суми податку на підставі документального підтвердження факту сплати податку.

Додатково нараховані за остаточними розрахунками суми податку підлягають сплаті не пізніше одного місяця з дня одержання повідомлення податкового органу, а над міру сплачені суми податку підлягають поверненню платнику не пізніше одного місяця після проведення остаточного розрахунку або за заявою платника зараховуються в рахунок майбутніх платежів.

4. Громадяни, які займаються підприємницькою діяльністю, надають податковому органу декларації за наслідками кожного звітного кварталу, а також звітного року у строки, визначені законом. В декларації зазначаються загальні суми одержаного доходу, витрат і сплаченого податку за звітний рік або інший період, за який здійснюється оподаткування (оподатковуваний період).

(Абзац перший пункту 4 статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2181-III (2181-XIV) від 21.12.2000 - набрав чинності з 1 квітня 2001 року)

Громадяни, які одержують інші доходи, подають декларації у строки, визначені законом для місячного звітного періоду, на який припадає дата виникнення джерела доходу. У ній вказується розмір фактичного доходу за перший місяць та розмір очікуваного (оціночного) доходу до кінця поточного року. У разі припинення існування джерела доходу протягом року сума одержаних доходів включається до складу декларації за наслідками такого календарного року, яка подається податковому органу у строки, визначені законом.

(Абзац другий пункту 4 статті 14 в редакції Закону № 2181-III (2181-XIV) від 21.12.2000 - набрав чинності з 1 квітня 2001 року)

Громадяни, які займаються підприємницькою діяльністю, за умови, що їм допомагають члени сім'ї, які спільно з ними проживають, оподатковуваний дохід розподіляють між собою за угодою, але частка кожного з них не може перевищувати розміру, пропорційного кількості громадян, що беруть участь у підприємницькій діяльності, якщо один з них має право на пільгове оподаткування.

Нарахування авансових та остаточних сум податку провадиться податковими органами у 15-денний строк з дня одержання декларації.

Інструкція про прибутковий податок з громадян

**Затверджено наказом Головної державної
податкової інспекції України
від 21 квітня 1993 року № 12**

**Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
9 червня 1993р. за № 64**

*(З наступними змінами і доповненнями -
остання зміна згідно з наказом
Державної податкової адміністрації
№411 від 03.09.2002)*

(Витяг)

Прибутковий податок з громадян справляється відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 р. № 13-92 «Про прибутковий податок з громадян», на підставі статті 23 якого ця Інструкція визначає порядок застосування положень указанного Декрету з урахуванням інших нормативно-правових актів України.

*(Абзац перший із змінами, внесеними згідно з Наказом ДПА
№ 191 від 24.04.2002)*

14. Порядок обчислення і сплати податку

14.1. З доходів, зазначених у цьому розділі Інструкції, податок обчислюється:

14.1.1. Підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами - суб'єктами підприємницької діяльності при виплаті ними протягом року доходів громадянам, зазначеним у цьому розділі Інструкції, про що в установленій законом строк після виплати повідомляється податковим органам за місцем проживання громадян довідкою ф. № 2.

*(Абзац перший підпункту 14.1.1 із змінами, внесеними згідно з
наказом ДПА № 523 від 28.12.2001)*

Утримані у джерела виплати суми податку враховуються податковим органом при проведенні податкових розрахунків за доходами, одержаними за оподатковуваний період.

З метою усунення фактів подвійного оподаткування за місцем виплати доходів не утримується податок з громадян, які є суб'єктами підприємництва, приватними нотаріусами чи адвокатами, підтвердили це оригіналом свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності (про право на заняття нотаріальною діяльністю, про право на заняття адвокатською діяльністю) та які підтвердили платіжним повідомленням (патентом, свідоцтвом про сплату єдиного податку) сплату авансових платежів прибуткового податку (фіксованого розміру прибуткового податку, єдиного податку).

(Абзац третій підпункту 14.1.1 пункту 14 в редакції Наказу Державної податкової адміністрації № 222 від 28.04.2000)

Про оподаткування доходів адвокатів

Вказівка

Головної державної податкової інспекції України від 17 січня 1994 року № 1

Головна державна податкова інспекція України розглянула листа щодо оподаткування доходів адвокатів, які займаються адвокатською діяльністю, і повідомляє.

Оподаткування доходів, одержаних адвокатами від зазначеної діяльності, проводиться відповідно до вимог, викладених у четвертому розділі Декрету Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 року № 13-92 «Про прибутковий податок з громадян», та за ставками, визначеними пунктом 1 статті 7 цього Декрету.

Прибутковий податок нараховується податковою інспекцією на підставі декларації про очікуваний (оціночний) доход на поточний календарний рік. Відповідно до вимог пункту 4 статті 14 цього Декрету декларація про доходи повинна подаватись у податкову Інспекцію у п'ятиденний строк після закінчення місяця з дня виникнення джерела доходу. В декларації зазначається розмір фактичного доходу за перший місяць та розмір очікуваного доходу до кінця поточного року. Подальше подання декларацій про доходи адвокатами, які займаються адвокатською діяльністю, повинно проводитись щорічно до 1 лютого наступного року.

Для правильного складання декларації та визначення податкових зобов'язань особи, які здійснюють адвокатську діяльність, по-

винні вести облік доходів і витрат, безпосередньо пов'язаних із здійсненням цієї діяльності.

Інструкцією Головної державної податкової інспекції України «Про прибутковий податок з громадян» передбачено форму книги обліку доходів і витрат (додаток 10). Враховуючи особливості адвокатської діяльності, Головна державна податкова Інспекція України рекомендує для використання у практичній діяльності таку форму книги обліку доходів і витрат:

№ п/п	Дата звернення громадянина	Прізвище, Ім'я, по батькові	Місце проживання	Вид послуг	Сума сплаченого гонорару (авансом) вгрн	Підпис громадянина (нки)	
1	2	3	4	5	6	7	
	Дата надання послуги	Сума доплати гонорару	Сума повернутого гонорару	Підпис громадянина (нки)	Всього отримано гонорару	Сума витрат, пов'язаних з діяльністю	Сума доходу, який підлягає оподаткуванню
	8	9	10	11	12	13	14

У книгу вносяться всі замовлення, які надходили протягом кожного робочого дня по кожній окремо наданій послугі. Номер по порядку проставляється по кожній послугі.

У разі закінчення книги всередині року порядковий номер послуг продовжується в новій книзі, виходячи з останньої послуги, записаній у використаній книзі. Використана книга закривається відповідними записами про перенесення сум невідпрацьованих гонорарів у нову книгу, де робиться про це запис.

Про суми гонорарів, що повністю або частково повертаються клієнтам, робиться відповідний запис у графі 10. У випадках, коли адвокати звільняють окремих громадян від сплати гонорару, про це робиться запис у графі 6.

У графі 6 також вказується сума внесеного гонорару, а у 9-й - сума доплати до внесеного авансу.

У графі 12 вказується загальна сума одержаного гонорару (доходу) за звітний період (гр. 6 + гр. 9), зменшеного на суму повернутого гонорару (гр.10).

У графі 14 вказується сума гонорару (доходу), яка підлягає оподаткуванню (гр. 12 —гр. 13) у складі сукупного оподатковуваного доходу.

**Щодо реєстрації
як платників податку
на додану вартість
адвокатів і приватних нотаріусів**

**Лист Державної податкової адміністрації України
від 20 лютого 1998 року № 1852/10/17-0117**

Державна податкова адміністрація України на численні запити платників податків і державних податкових адміністрацій щодо реєстрації як платників податку на додану вартість, у зв'язку з прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про податок на додану вартість», адвокатів і приватних нотаріусів повідомляє наступне.

Відповідно до п. 2.3 статті 2 Закону України «Про податок на додану вартість» платником податку на додану вартість є особа, яка здійснює на митній території України підприємницьку діяльність з торгівлі за готівкові кошти незалежно від об'ємів продажу. Одним із визначень терміна «особа», наведених у п. 1.2 статті] зазначеного Закону, вважається фізична особа, яка здійснює діяльність, що відноситься до підприємницької відповідно до законодавства.

Оскільки діяльність адвокатів і приватних нотаріусів регулюється Законами України «Про адвокатуру» і «Про нотаріат», відповідно до котрих ця діяльність не є підприємницькою, і реєстрація адвокатів і приватних нотаріусів як суб'єктів підприємництва чинним законодавством не передбачена, то їхня реєстрація як платників податку на додану вартість не провадиться, а оподаткування їх прибутків здійснюється відповідно до вимог, викладених у четвертому розділі Декрету Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 року № 73—92 «Про прибутковий податок з громадян», і за ставками, визначеними пунктом 1 статті 7 зазначеного Декрету.

**[Щодо сплати податку на додану вартість
адвокатами та адвокатськими об'єднаннями]**

**Лист
Державної податкової адміністрації України
від 16 червня 1998 року № 7200/10/16-1118**

ДПА України розглянула лист щодо сплати ПДВ адвокатами та адвокатськими об'єднаннями і повідомляє таке.

Відповідно до п. 3 «а» Інструкції про порядок обчислення і сплати податку на додану вартість, зареєстрованої в Мін'юсті України 31.03.93 р. № 18 і розробленої на підставі Декрету КМУ від 26.12.92 р. № 14—92 «Про податок на добавлену вартість», платниками ПДВ є підприємства, організації та інші юридичні особи, в яких обсяг реалізації їх товарів (робіт, послуг) перевищує 100 мінімальних розмірів заробітної плати на рік, а також які знаходяться на території України і мають розрахункові рахунки в установах банків, самостійно реалізують товари, виконують роботи та надають послуги.

Статтею 5 Закону України «Про адвокатуру» передбачені види адвокатських дій, що за своїм характером вважаються послугами правового характеру. Оплата цих послуг і додаткових послуг правового характеру проводиться за домовленістю і підлягає оподаткуванню ПДВ.

Згідно з постановою КМУ від 14.10.94 р. № 710 «Про звільнення від податку на добавлену вартість окремих видів юридичної допомоги громадянам» від ПДВ звільнялися деякі види юридичної допомоги, але, починаючи з 01.01.95 р. і на цей час, пільги з ПДВ за видами юридичної допомоги чинним законодавством не передбачені.

Враховуючи зазначене, а також те, що Законом України «Про адвокатуру» адвокатське об'єднання визначене як юридична особа, при наданні юридичних послуг і надходженні коштів за послуги безпосередньо на розрахунковий рахунок адвокатські об'єднання повинні сплачувати всі види податків, у тому числі й ПДВ. Сума ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету до 01.10.97 р., обчислювалася відповідно до Декрету КМУ від 26.12.92 р. № 14-92 «Про податок на добавлену вартість» як різниця між сумою податку за надані об'єднанням юридичні послуги і сумами податку, що сплачені або підлягають сплаті постачальникам за виконані роботи, послуги, придбані матеріальні ресурси, паливо, вартість яких відноситься на витрати виробництва й обігу, та податку за придбані і введені в експлуатацію основні виробничі фонди і взяті на облік нематеріальні активи.

У випадку коли адвокати здійснюють свою діяльність на підставі Закону України «Про адвокатуру» і надають послуги без утворення юридичної особи, ПДВ з суми наданих ними юридичних послуг не сплачується, оскільки вони не є суб'єктами підприємницької діяльності, як то передбачено статтею 2 Декрету КМУ від 26.12.92 р. № 14-92 «Про податок на добавлену вартість», а оподаткування одержаних адвокатами доходів провадиться відповідно до розділу IV Декрету КМУ від 26.12.92 р. № 13-92 «Про

прибутковий податок з громадян» та за ставками, визначеними п. 1 ст. 7 цього Декрету.

Одночасно повідомляємо, що в умовах дії нового Закону від 03.04.97 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість», який набрав чинності 01.10.97 р., у разі якщо адвокатські об'єднання підпадають під дію ст. 2 і 9 цього Закону, то вони повинні бути платниками ПДВ і вести податковий облік у порядку, визначеному законодавством та нормативними документами.

Прозастосування окремих положень Указу Президента України від 3 липня 1998 року № 727/98

Лист Державної податкової адміністрації України від 7 березня 2000 року № 3297/7/15-1317

ДПА України розглянула лист адвокатського об'єднання щодо застосування окремих положень Указу Президента України від 03.07.98 р. № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» (у редакції Указу від 28.06.99 р. № 746/99) і повідомляє.

Відповідно до ст.1 згаданого Указу спрощена система оподаткування, обліку і звітності вводиться для суб'єктів малого підприємництва, зокрема, юридичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми і форми власності, в яких за рік середньооблікова чисельність працюючих не перевищує 50 осіб і розмір виручки яких від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) не перевищує 1 млн. гривень.

Згідно з наданим Статутом адвокатське об'єднання є юридичною особою - професійною організацією адвокатів, кошти якої складаються з членських внесків адвокатів.

Тобто адвокатське об'єднання не займається підприємницькою діяльністю і, отже, не є суб'єктом підприємницької діяльності. Оскільки у відповідності зі ст. 1 розділу I Закону України від 07.02.91 р. № 698-ХІІ «Про підприємство» (із змінами і доповненнями) підприємство — це самостійна ініціатива, систематична, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг і заняття торгівлею з метою одержання прибутку.

З огляду на викладене, адвокатське об'єднання не є суб'єктом підприємницької діяльності і не може перейти на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності.

2.5.2. Збори та соціальні гарантії

Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування

Закон України
від 26 червня 1997 року № 400/97-ВР

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1997, № 37, ст.237)

*(З наступними змінами і доповненнями —
остання зміна згідно із Законом № 380--IV (380—XV)
від 26.12.2002, ВВР, 2003, № 10-11, ст.Н6)*

(Витяг)

Стаття 1. Платниками збору на обов'язкове державне пенсійне страхування є:

1) суб'єкти підприємницької діяльності незалежно від форм власності, їх об'єднання, бюджетні, громадські та інші установи та організації, об'єднання громадян та інші юридичні особи, а також фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, які використовують працю найманих працівників;

2) філії, відділення та інші відокремлені підрозділи платників податку, зазначених у пункті 1 цієї статті, що не мають статусу юридичної особи, розташовані на території іншої, ніж платник збору, територіальної громади;

3) фізичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності, які не використовують працю найманих працівників, а також адвокати, їх помічники, приватні нотаріуси, інші особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності і займаються діяльністю, пов'язаного з одержанням доходу;

(Пункт 3 статті 1 в редакції Закону № 64-XIV від 24.07.98)

4) фізичні особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), та фізичні особи, які виконують роботи (послуги) згідно з цивільно-правовими договорами, в тому числі члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок тощо;

5) юридичні та фізичні особи, що здійснюють операції з купівлі-продажу валют;

(Статтю 1 доповнено пунктом 5 згідно із Законом № 208-XIV від 22.10.98 - дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом Л? 2120-III (2120-XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-III (2905-XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

б) суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють торгівлю ювелірними виробами із золота (крім обручок), платини і дорогоцінного каміння;

(Статтю 1 доповнено пунктом 6 згідно із Законом № 208–XIV від 22.10.98 – дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120–III (2120–XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905–III (2905–XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380–IV (380–XV) від 26.12.2002)

7) юридичні та фізичні особи при відчуженні легкових автомобілів, крім легкових автомобілів, якими забезпечуються інваліди, та тих автомобілів, які переходять у власність спадкоємцям за законом;

(Статтю 1 доповнено пунктом 7 згідно із Законом № 208–XIV від 22.10.98 – дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120–III (2120–XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905–III (2905–XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380–IV (380–XV) від 26.12.2002)

8) суб'єкти підприємницької діяльності (у тому числі нерезиденти) – виробники та імпортери тютюнових виробів;

(Статтю 1 доповнено пунктом 8 згідно із Законом № 967–XIV від 15.07.99 – дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120–III (2120–XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905–III (2905–XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380–IV (380–XV) від 26.12.2002)

9) підприємства, установи та організації незалежно від форм власності та фізичні особи, які придбавають нерухоме майно, за винятком державних підприємств, установ і організацій, що придбавають нерухоме майно за рахунок бюджетних коштів, установ та організацій іноземних держав, що користуються імунітетами і привілеями згідно із законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також громадян, які придбавають житло і перебувають у черзі на одержання житла або придбавають житло вперше.

Нерухомим майном визнається жилий будинок або його частина, квартира, садовий будинок, дача, гараж, інша постійно розташована будівля, а також інший об'єкт, що підпадає під визначення першої групи основних фондів згідно із Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств»;

(Статтю 1 доповнено пунктом 9 згідно із Законом № 967–XIV від 15.07.99 – дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120–III (2120–XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня

2003 року згідно із Законом № 2905-111 (2905-XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

10) підприємства, установи та організації, фізичні особи, які користуються послугами стільникового рухомого зв'язку, а також оператори цього зв'язку, які надають свої послуги безоплатно. При цьому збір на обов'язкове державне пенсійне страхування не сплачується, якщо послугами стільникового зв'язку користуються річкові, морські, повітряні, космічні транспортні засоби, засоби наземного технологічного транспорту (у тому числі таксі), що мають стаціонарно вбудоване обладнання радіозв'язку, радіонавігації та радіоастрономії, яке не може бути відокремлено від таких засобів без втрати його технологічних або експлуатаційних якостей чи характеристик.

Послуги стільникового рухомого зв'язку - послуги з передачі мережею зв'язку загального користування голосу, сигналів, звуків, зображень, друкованих чи письмових матеріалів або символів, призначених для конкретного абонента, у разі, коли для їх прийому або передачі використовується обладнання радіозв'язку.

Радіозв'язок — електровзв'язок, що здійснюється шляхом поширення електромагнітних хвиль у вільному просторі без штучного спрямовуючого середовища.

Роумінг - послуга стільникового рухомого зв'язку, яка забезпечує можливість абонентам здійснювати двосторонній зв'язок без подання будь-якої попередньої заяви або з такою під час переміщення із зони дії одного оператора до іншого як у межах України, так і за її межами.

(Статтю 1 доповнено пунктом 10 згідно із Законом № 967-XIV від 15.07.99-дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120-111(2120-XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-111 (2905-XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

Стаття 2. Об'єктом оподаткування є:

1) для платників збору, визначених пунктами 1 та 2 статті 1 цього Закону, - фактичні витрати на оплату праці працівників, які включають витрати на виплату основної і додаткової заробітної плати та інших заохочувальних та компенсаційних виплат, у тому числі в натуральній формі, які визначаються згідно з нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Закону України «Про оплату праці» (крім сум виплат, що не враховуються при визначенні бази нарахування страхових внесків відповідно до пункту 2 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян»), а також винагороди, що випла-

чуються громадянам за виконання робіт (послуг) за угодами цивільно-правового характеру.

(Пункт 1 статті 2 в редакції Закону № 64—XIV від 24.07.98; із змінами, внесеними згідно із Законом № 539-XIV від 23.03.99)

Для платників збору, визначених пунктами 1 і 2 статті 1 цього Закону, які мають найманих працівників, але не здійснюють витрат на оплату їх праці, - сума коштів, що визначається розрахунково як добуток визначеного законом мінімального розміру заробітної плати на кількість працівників такого платника збору, на яких здійснюється нарахування заробітної плати.

(Пункт 1 статті 2 доповнено абзацом другим згідно із Законом № 967-XIV від 15.07.99 - дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120-III (2120-XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-III (2905-XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380-IV (380-XIV) від 26.12.2002)

(Абзац третій пункту 1 статті 2 виключено на підставі Закону № 373-IV (373-XF) від 26.12.2002)

Для платників збору, визначених пунктами 1 та 2 статті 1 цього Закону, об'єктом оподаткування є також фактичні витрати на виплату і доставку пенсій, призначених відповідно до пунктів «б» - «з» статті 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення» до досягнення працівниками пенсійного віку, передбаченого статтею 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення»;

(Пункт 1 статті 2 доповнено абзацом четвертим згідно із Законом № 1461-III (1461-XIV) від 17.02.2000)

2) для платників збору, визначених пунктом 3 статті 1, та фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності, визначених пунктом 1 статті 1 цього Закону, - сума оподатковуваного доходу (прибутку), яка обчислена в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України відповідно до законодавства України;

(Пункт 2 статті 2 в редакції Закону № 64-XIV від 24.07.98)

3) для платників збору, визначених пунктом 4 статті 1 цього Закону, - сукупний оподатковуваний дохід, обчислений відповідно до законодавства України;

(Дію пункту 4 статті 2 зупинено на 2003 рік в частині операцій з купівлі-продажу готівкової валюти згідно із Законом № 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

4) для платників збору, визначених пунктом 5 статті 1 цього Закону, — сума операції з купівлі-продажу валют;

(Статтю 2 доповнено пунктом 4 згідно із Законом № 208-XIV від 22.10.98 - дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120-III (2120-XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-III (2905-XIV) від 20.12.2001)

5) для платників збору, визначених пунктом 6 статті 1 цього Закону, - вартість реалізованих ювелірних виробів із золота (крім обручок), платини і дорогоцінного каміння;

(Статтю 2 доповнено пунктом 5 згідно із Законом № 208-XIV від 22.10.98 - дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120-III (2120-XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-III (2905-XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

6) для платників збору, визначених пунктом 7 статті 1 цього Закону, - вартість легкового автомобіля;

(Статтю 2 доповнено пунктом 6 згідно із Законом № 208-XIV від 22.10.98 - дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120-III (2120-XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-III (2905-XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

7) для платників збору, визначених пунктом 8 статті 1 цього Закону, — кількість вироблених ними тютюнових виробів (крім тих, які експортуються), що підлягають продажу, обміну на інші товари (продукція, роботи, послуги), безоплатній передачі або з частковою їх оплатою, в тому числі своїм працівникам, та кількість тютюнових виробів, що ввозяться (імпортуються) на митну територію України;

(Статтю 2 доповнено пунктом 7 згідно із Законом № 967-XIV від 15.07.99 - дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120-III (2120-XIV) від 07.12.2000, в редакції Закону № 2452-III (2452-XIV) від 24.05.2001, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-III (2905-XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

8) для платників збору, визначених пунктом 9 статті 1 цього Закону, - вартість нерухомого майна, зазначена в договорі купівлі-продажу такого майна;

(Статтю 2 доповнено пунктом 8 згідно із Законом № 967-XIV від 15.07.99 — дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120-III (2120-XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-III (2905-XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом М 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

9) для платників збору, визначених пунктом 10 статті 1 цього Закону, - вартість будь-яких послуг стільникового рухомого зв'язку, сплачена споживачами цих послуг оператору, що їх надає, включаючи вартість вхідних та вихідних телефонних дзвінків, або-

нентську плату, плату (надбавку) за роумінг, суму страхового задатку, авансу, вартість інших спеціальних послуг, зазначених урахунку на оплату послуг стільникового рухомого зв'язку.

У разі продажу прав на тимчасове користування послугами стільникового рухомого зв'язку у вигляді магнітних карт, мікросхем або чипів об'єктом оподаткування є вартість їх продажу.

У разі, коли оператор стільникового зв'язку надає послуги з цього зв'язку безоплатно, об'єктом оподаткування є вартість таких послуг, визначена за звичайними розцінками (тарифами) такого оператора.

У разі, коли особа надає засоби, споруди або мережу зв'язку в оренду (лізінг) або передає ці об'єкти в інші види користування *іншій* особі, яка виконує функції оператора щодо третіх осіб, об'єктом оподаткування є тільки послуги, які надаються такою другою особою таким третім особам.

Не може бути об'єктом оподаткування:

транслявання програм радіо- та телевізійними станціями; передавання або прийом інформації за допомогою радіозв'язку мережами відомчого чи технологічного зв'язку, що не мають автоматичної комутації з мережею зв'язку загального користування; користування радіотелефонами та радіоподовжувачами, підключеними до номерів квартирних телефонів;

суми, які сплачуються одним оператором у компенсацію вартості послуг з роумінгу (або покриття від'ємного сальдо взаєморозрахунків з роумінгу) іншому оператору, який надав такі послуги.

(Статтю 2 доповнено пунктом 9 згідно із Законом № 967-XIV від 15.07.99 - дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом JVb 2120-III (2120-XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-III (2905-XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

Стаття 3. Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування платники збору сплачують до Пенсійного фонду України в порядку, визначеному законодавством України.

Платники, визначені пунктами 1, 2 та 3 статті 1 цього Закону, зобов'язані зареєструватися в органах Пенсійного фонду України. Комерційні банки при відкритті відповідних банківських рахунків зобов'язані вимагати інформацію від таких платників щодо зазначеної реєстрації.

Платники збору, визначені пунктами 5-10 статті 1 цього Закону, збір на обов'язкове державне пенсійне страхування сплачують на рахунок Кримського республіканського, обласних, Київського і Севастопольського міських управлінь Пенсійного фонду України в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Ці кошти

використовуються виключно для рівномірного погашення заборгованості районів і міст з виплати пенсій.

(Статтю 3 доповнено частиною третьою згідно із Законом № 208-XIV від 22.10.98 - дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120-III (2120-XIV) від 07.12.2000; із змінами, внесеними згідно із Законом № 967-XIV від 15.07.99 — дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120-III (2120-XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-III (2905-XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

Пенсійний фонд України не включається до Державного бюджету України.

Забороняється використання коштів Пенсійного фонду України не за цільовим призначенням, у тому числі на кредитні, депозитні операції, надання позичок тощо. Тимчасово вільні кошти в разі відсутності заборгованості по виплатах пенсій можуть бути використані Пенсійним фондом України виключно на придбання державних цінних паперів.

Фінансування витрат на утримання органів Пенсійного фонду України та його апарату провадиться у межах кошторису, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

Стаття 4. На обов'язкове державне пенсійне страхування встановлюються ставки збору в таких розмірах:

1) для платників збору, визначених пунктами 1 та 2 статті 1 цього Закону:

(Абзац перший пункту 1 статті 4 в редакції Закону № 1222-XIV від 17.11.99)

32 відсотки від об'єкта оподаткування, визначеного абзацами першим і другим пункту 1 статті 2 цього Закону;

(Абзац другий пункту 1 статті 4 в редакції Закону № 1222-XIV від 17.11.99)

100 відсотків від об'єкта оподаткування, визначеного абзацом четвертим пункту 1 статті 2 цього Закону.

(Абзац третій пункту 1 статті 4 в редакції Законів № 1222-XIV від 17.11.99, № 1461-III (1461-XIV) від 17.02.2000, із змінами, внесеними згідно із Законом № 373-IV (373-XV) від 26.12.2002)

Для платників збору, визначених пунктами 1 і 2 статті 1 цього Закону, які використовують працю найманих працівників із числа осіб льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілоти, штурмани, бортінженери, бортмеханіки, бортрадисти, льотчики-наглядачі) і бортоператорів, які виконують спеціальні роботи в польотах, збір на обов'язкове державне пенсійне страхування визначається окремо за ставкою 42 відсотки від об'єкта оподаткування для осіб льотних екіпажів (пілотів, штурманів, бортінжене-

рів, бортмеханіків, бортрадистів, льотчиків-наглядачів) і бортоператорів, які виконують спеціальні роботи в польотах, та за ставкою 32 відсотки від об'єкта оподаткування для інших працівників.

(Пункт 1 статті 4 доповнено абзацом четвертим згідно із Законом № 373-IV (373-XV) від 26.12.2002)

Для підприємств, установ і організацій, де працюють інваліди, збір на обов'язкове державне пенсійне страхування визначається окремо за ставкою 4 відсотки від об'єкта оподаткування для працюючих інвалідів та за ставкою 32 відсотки від об'єкта оподаткування для інших працівників такого підприємства.

Для підприємств всеукраїнських громадських організацій інвалідів, де кількість інвалідів становить не менше 50 відсотків загальної чисельності працюючих, збір на обов'язкове державне пенсійне страхування визначається за ставкою 4 відсотки від об'єкта оподаткування для всіх працівників цих підприємств;

(Пункт 1 статті 4 доповнено абзацом згідно із Законом № 680/97-ВР від 03.12.97)

2) для платників збору, визначених пунктом 3 статті 1 та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, визначених пунктом 1 статті 1 цього Закону, – 32 відсотки від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 2 статті 2 цього Закону;

(Пункт 2 статті 4 із змінами, внесеними згідно із Законом № 64-XIV від 24.07.98)

3) для платників збору, визначених пунктами 1, 2 та 3 статті 1 цього Закону, – 32 відсотки суми винагород, які виплачуються фізичним особам за договорами цивільно-правового характеру;

4) для платників збору, визначених пунктом 4 статті 1 цього Закону, (крім платників, зазначених у пункті 5 цієї статті):

(Абзац перший пункту 4 статті 4 в редакції Закону № 1222-XIV від 17.11.99, із змінами, внесеними згідно із Законом № 1461-III (1461-XIV) від 17.02.2000)

1 відсоток від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 3 статті 2 цього Закону, якщо сукупний оподатковуваний доход не перевищує 150 гривень;

(Абзац другий пункту 4 статті 4 в редакції Закону № 1222-XIV від 17.11.99)

2 відсотки від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 3 статті 2 цього Закону, якщо сукупний оподатковуваний доход перевищує 150 гривень.

(Абзац третій пункту 4 статті 4 в редакції Закону № 1222-XIV від 17.11.99)

Для платників збору, визначених пунктом 4 статті 1 цього Закону з числа осіб льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілотів, штурманів, бортінженерів, бортмеханіків, бортрадис-

тів, льотчиків-наглядачів) і бортоператорів, які виконують спеціальні роботи в польотах:

(Пункт 4 статті 4 доповнено абзацом згідно із Законом № 1222-XIV від 17.11.99)

1 відсоток від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 3 статті 2 цього Закону, якщо сукупний оподатковуваний дохід становить менше 150 гривень;

(Пункт 4 статті 4 доповнено абзацом згідно із Законом № 1222-XIV від 17.11.99)

2 відсотки від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 3 статті 2 цього Закону, якщо сукупний оподатковуваний дохід становить від 150 до 250 гривень;

(Пункт 4 статті 4 доповнено абзацом згідно із Законом № 1222-XIV від 17.11.99)

3 відсотки від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 3 статті 2 цього Закону, якщо сукупний оподатковуваний дохід становить від 250 до 350 гривень;

(Пункт 4 статті 4 доповнено абзацом згідно із Законом № 1222-XIV від 17.11.99)

4 відсотки від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 3 статті 2 цього Закону, якщо сукупний оподатковуваний дохід становить від 350 до 500 гривень;

(Пункт 4 статті 4 доповнено абзацом згідно із Законом № 1222-XIV від 17.11.99)

5 відсотків від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 3 статті 2 цього Закону, якщо сукупний оподатковуваний дохід перевищує 500 гривень;

(Пункт 4 статті 4 доповнено абзацом згідно із Законом № 1222-XIV від 17.11.99) (Пункт 4 статті 4 в редакції Закону № 208-XIV від 22.12.98 - дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120-III від 07.12.2000; із змінами, внесеними згідно із Законом № 1222-XIV від 17.11.99, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-III (2905-XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

5) для платників збору, визначених пунктом 4 статті 1 цього Закону, які мають статус державного службовця або працюють на посадах, робота на яких зараховується до трудового стажу, що дає право на одержання пенсії відповідно до законів України «Про державну службу», «Про прокуратуру», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про статус народного депутата України», «Про Національний банк України», Митного кодексу України, Положення про помічника-консультанта

народного депутата України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 33 жовтня 1995 року № 379/95:

1 відсоток від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 3 статті 2 цього Закону, з частини сукупного оподатковуваного доходу, що не перевищує 150 гривень;

2 відсотки від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 3 статті 2 цього Закону, з частини сукупного оподатковуваного доходу в розмірі від 151 до 250 гривень;

3 відсотки від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 3 статті 2 цього Закону, з частини сукупного оподатковуваного доходу в розмірі від 251 до 350 гривень;

4 відсотки від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 3 статті 2 цього Закону, з частини сукупного оподатковуваного доходу в розмірі від 351 до 500 гривень;

5 відсотків від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 3 статті 2 цього Закону, з частини сукупного оподатковуваного доходу в розмірі понад 501 гривню;

(Статтю 4 доповнено пунктом 5 згідно із Законом № 1461-III (1461-XIV) від 17.02.2000)

б) для платників збору, визначених пунктом 5 статті 1 цього Закону, - 1 відсоток від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 4 статті 2 цього Закону;

(Статтю 4 доповнено пунктом згідно із Законом № 208-XIV від 22.10.98 - дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120-III (2120-XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-III (2905-XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

7) для платників збору, визначених пунктом 6 статті 1 цього Закону, - 5 відсотків від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 5 статті 2 цього Закону;

(Статтю 4 доповнено пунктом згідно із Законом № 208-XIV від 22.10.98 - дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120-III (2120-XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-III (2905-XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

8) для платників збору, визначених пунктом 7 статті 1 цього Закону, - 3 відсотки від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 6 статті 2 цього Закону;

(Статтю 4 доповнено пунктом згідно із Законом № 208-XIV від 22.10.98 — дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120-III (2120-XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-III (2905-XIV) від 20.12.2001.

дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

9) для платників збору, визначених пунктом 8 статті 1 цього Закону, - 1,5 гривні за 1000 шт. сигарет без фільтру та 2,5 гривні за 1000 шт. сигарет з фільтром;

(Статтю 4 доповнено пунктом згідно із Законом № 967-XIV від 15.07.99 - дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120-III (2120-XIV) від 07.12.2000, в редакції Закону № 2452-III (2452-XIV) від 24.05.2001, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-III (2905-XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

10) для платників збору, визначених пунктом 9 статті 1 цього Закону, - 1 відсоток від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 8 статті 2 цього Закону;

(Статтю 4 доповнено пунктом згідно із Законом № 967-XIV від 15.07.99 - дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120-III (2120-XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-III (2905-XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

11) для платників збору, визначених пунктом 10 статті 1 цього Закону, - 6 відсотків від об'єкта оподаткування, визначеного пунктом 9 статті 2 цього Закону.

(Статтю 4 доповнено пунктом згідно із Законом № 967-XIV від 15.07.99 - дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом № 2120-III (2120-XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-III (2905-XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

Стаття 5. Збір на державне обов'язкове пенсійне страхування сплачується одночасно з одержанням коштів в установах банків на оплату праці.

У разі недостатності у платників збору коштів на оплату праці і сплату збору в повному обсязі видача коштів на оплату праці і сплата збору здійснюються у пропорційних розмірах.

(Статтю 5 доповнено частиною другою згідно із Законом М64-XIV від 24.07.98)

Суми збору, донараховані під час перевірок органами державної податкової служби та органами державної контрольно-ревізійної служби, та фінансових санкцій перераховуються до Пенсійного фонду України у повному обсязі без спрямування їх на розвиток матеріально-технічної бази цих органів.

(Статтю 5 доповнено частиною третьою згідно із Законом № 64-XIV від 24.07.98)

Суми штрафів, накладених органами Пенсійного фонду України відповідно до статті 165¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення, сплачуються на рахунки відповідних органів Пенсійного фонду України.

(Статтю 5 доповнено частиною четвертою згідно із Законом № 967-XIV від 15.07.99 - дію продовжено до 01.01.2002 згідно із Законом М 2120-III (2120-XIV) від 07.12.2000, дію продовжено до 1 січня 2003 року згідно із Законом № 2905-III (2905-XIV) від 20.12.2001, дію продовжено до 1 січня 2004 року згідно із Законом № 380-IV (380-XV) від 26.12.2002)

**Про загальнообов'язкове
державне соціальне страхування
від нещасного випадку на виробництві
та професійного захворювання,
які спричинили втрату працездатності**

**Закон України
від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV**

*(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1999,
№ 46-47, ст. 403)*

*(З наступними змінами і доповненнями -
остання зміна згідно із Законом № 2980-III (2980-XIV)
від 17.01.2002, ВВР, 2002, № 17, ст. 124)*

(Витяг)

Цей Закон відповідно до Конституції України та Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначає правову основу, економічний механізм та організаційну структуру загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які призвели до втрати працездатності або загибелі застрахованих на виробництві (далі - страхування від нещасного випадку).

Страхування від нещасного випадку є самостійним видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, за допомогою якого здійснюється соціальний захист, охорона життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Завдання страхування від нещасного випадку

Завданнями страхування від нещасного випадку є:

проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, викликаним умовами праці;

відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків або професійних захворювань;

відшкодування матеріальної та моральної шкоди застрахованим і членам їх сімей.

Стаття 2. Сфера дії Закону

Дія цього Закону поширюється на осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах, організаціях, незалежно від їх форм власності та господарювання (далі - підприємства), у фізичних осіб, на осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та громадян - суб'єктів підприємницької діяльності.

Особи, право яких на отримання відшкодування шкоди раніше було встановлено згідно із законодавством СРСР або законодавством України про відшкодування шкоди, заподіяної працівникам внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання, пов'язаних з виконанням ними трудових обов'язків, мають право на забезпечення по страхуванню від нещасного випадку відповідно до цього Закону.

(Статтю 2 доповнено частиною другою згідно із Законом № 2272-III (2272-XIV) від 22.02.2001)

Стаття 3. Гаранті забезпечення прав застрахованим у страхуванні від нещасного випадку

Держава гарантує усім застрахованим громадянам забезпечення прав у страхуванні від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Стаття 5. Основні принципи страхування від нещасного випадку

Основними принципами страхування від нещасного випадку є: паритетність держави, представників застрахованих осіб та роботодавців в управлінні страхуванням від нещасного випадку; своєчасне та повне відшкодування шкоди страховиком;

обов'язковість страхування від нещасного випадку осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, а також добровільність такого страхування для осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та громадян — суб'єктів підприємницької діяльності;

надання державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав;

обов'язковість сплати страхувальником страхових внесків;

формування та витрачання страхових коштів на солідарній основі;

диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві;

економічна заінтересованість суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці;

цільове використання коштів страхування від нещасного випадку.

Стаття 6. Суб'єкти та об'єкти страхування від нещасного випадку

Суб'єктами страхування від нещасного випадку є застраховані громадяни, а в окремих випадках — члени їх сімей та інші особи, страхувальники та страховик.

Застрахованою є фізична особа, на користь якої здійснюється страхування (далі - працівник).

Страхувальниками є роботодавці, а в окремих випадках - застраховані особи.

Страховик - Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (далі - Фонд соціального страхування від нещасних випадків).

Об'єктом страхування від нещасного випадку є життя застрахованого, його здоров'я та працездатність.

Стаття 7. Роботодавець

Роботодавцем відповідно до цього Закону вважається:

власник підприємства або уповноважений ним орган та фізична особа, яка використовує найману працю;

власник розташованого в Україні іноземного підприємства, установи, організації (у тому числі міжнародних), філії або представництва, який використовує найману працю, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Стаття 8. Особи, які підлягають обов'язковому страхуванню від нещасного випадку

Обов'язковому страхуванню від нещасного випадку підлягають:

1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту);

2) учні та студенти навчальних закладів, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти, залучені до будь-яких робіт під час, перед або після занять; під час занять, коли вони набувають професійних навичок; у період проходження виробничої практики (стажування), виконання робіт на підприємствах;

3) особи, які утримуються у виправних, лікувально-трудовах, виховно-трудовах закладах та залучаються до трудової діяльності на виробництві цих установ або на Інших підприємствах за спеціальними договорами.

Стаття 9. Страхування зародка та новонародженого

Заподіяння шкоди зародку внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання жінки під час її вагітності, у зв'язку з чим дитина народилася інвалідом, прирівнюється до нещасного випадку, який трапився із застрахованим. Така дитина відповідно до медичного висновку вважається застрахованою, та до 16 років або до закінчення навчання, але не більш як до досягнення 23 років їй подається допомога Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

Стаття 10. Процедура страхування працівників та реєстрації страхувальників страховиком

Для страхування від нещасного випадку на виробництві не потрібно згоди або заяви працівника. Страхування здійснюється в безособовій формі. Всі особи, перелічені у статті 8 цього Закону, вважаються застрахованими з моменту набрання чинності цим Законом незалежно від фактичного виконання страхувальниками своїх зобов'язань щодо сплати страхових внесків.

Усі застраховані є членами Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

Реєстрація страхувальників у робочому органі виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків провадиться:

страхувальників - юридичних осіб — у десятиденний строк після одержання свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності;

страхувальників - фізичних осіб, які використовують найману працю, - у десятиденний строк після укладення трудового договору (контракту) з першим із найманих працівників.

Факт реєстрації страхувальника страховиком засвідчується страховим свідоцтвом, форма якого встановлюється Фондом соціального страхування від нещасних випадків.

Перереєстрація страхувальників провадиться у строки, встановлені страховиком.

Стаття 11. Добровільне страхування від нещасного випадку
Добровільно, за письмовою заявою, від нещасного випадку у Фонді соціального страхування від нещасних випадків можуть застрахуватися:

- 1) священнослужителі, церковнослужителі та особи, які працюють у релігійних організаціях на виборних посадах;
- 2) особи, які забезпечують себе роботою самостійно;
- 3) громадяни — суб'єкти підприємницької діяльності.

Строк страхування розпочинається з дня, який настає за днем прийняття заяви, за умови сплати страхового внеску.

Страхування припиняється, якщо страховий внесок до Фонду соціального страхування від нещасних випадків не перераховано протягом трьох місяців з дня подання заяви.

Стаття 12. Свідоцтво про страхування від нещасного випадку

Особам, які підлягають страхуванню від нещасного випадку, видається свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке є єдиним для всіх видів страхування та є документом суворої звітності.

Порядок видачі та зразок свідоцтва про соціальне страхування затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 13. Страховий ризик і страховий випадок

Страховий ризик - обставини, внаслідок яких може статися страховий випадок.

Страховим випадком є нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, що спричинили застрахованому професійно зумовлену фізичну чи психічну травму за обставин, зазначених у статті 14 цього Закону, з настанням яких виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення та/або соціальних послуг.

Професійне захворювання є страховим випадком також у разі його встановлення чи виявлення в період, коли потерпілий не перебував у трудових відносинах з підприємством, на якому він захворів.

Нещасний випадок або професійне захворювання, яке сталося внаслідок порушення нормативних актів про охорону праці застрахованим, також є страховим випадком.

Порушення правил охорони праці застрахованим, яке спричинило нещасний випадок або професійне захворювання, не звільняє страховика від виконання зобов'язань перед потерпілим.

Факт нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання розслідується в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України, відповідно до Закону України «Про охорону праці».

Підставою для оплати потерпілому витрат на медичну допомогу, проведення медичної, професійної та соціальної реабілітації, а також страхових виплат є акт розслідування нещасного випадку або акт розслідування професійного захворювання (отруєння) за встановленими формами.

Стаття 14. Нещасний випадок на виробництві та професійне захворювання

Нещасний випадок - це обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть.

Перелік обставин, за яких настає страховий випадок, визначається Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади.

В окремих випадках, за наявності підстав, Фонд соціального страхування від нещасних випадків може визнати страховим нещасний випадок, що стався за обставин, не визначених передбаченою частиною другою цієї статті переліком.

До професійного захворювання належить захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності застрахованого та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих речовин і певних видів робіт та інших факторів, пов'язаних з роботою.

Перелік професійних захворювань за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади затверджується Кабінетом Міністрів України.

В окремих випадках Фонд соціального страхування від нещасних випадків може визнати страховим випадком захворювання, не внесені до переліку професійних захворювань, передбаченого частиною п'ятою цієї статті, якщо на момент прийняття рішення медична наука має нові відомості, які дають підстави вважати це захворювання професійним.

Розділ ! 11

ОБОВ'ЯЗКИ ФОНДУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ

Стаття 21. Соціальні послуги та виплати, які здійснюються Фондом соціального страхування від нещасних випадків

У разі настання страхового випадку Фонд соціального страху-

важня від нещасних випадків зобов'язаний у встановленому законодавством порядку:

1) своєчасно та в повному обсязі відшкодувати шкоду, заподіяну працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі його смерті, виплачуючи йому або особам, які перебували на його утриманні:

а) допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

б) одноразову допомогу в разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого;

в) щомісяця грошову суму в разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку потерпілого;

г) пенсію по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

д) пенсію у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

е) грошову суму за моральну шкоду за наявності факту заподіяння цієї шкоди потерпілому;

є) допомогу дитині відповідно до статті 9 цього Закону;

2) організувати поховання померлого, відшкодувати вартість пов'язаних з цим ритуальних послуг відповідно до місцевих умов;

3) сприяти створенню умов для своєчасного надання кваліфікованої першої невідкладної допомоги потерпілому в разі настання нещасного випадку, швидкої допомоги в разі потреби його госпіталізації, ранньої діагностики професійного захворювання;

4) організувати цілеспрямоване та ефективне лікування потерпілого у власних спеціалізованих лікувально-профілактичних закладах або на договірній основі в інших лікувально-профілактичних закладах з метою якнайшвидшого відновлення здоров'я застрахованого;

5) забезпечити потерпілому разом із відповідними службами охорони здоров'я за призначенням лікарів повний обсяг постійно доступної, раціонально організованої медичної допомоги, яка повинна включати:

а) обслуговування вузькопрофільними лікарями та лікарями загальної практики;

б) догляд медичних сестер удома, в лікарні або в іншому лікувально-профілактичному закладі;

в) акушерський та інший догляд удома або в лікарні під час вагітності та пологів;

г) утримання в лікарні, реабілітаційному закладі, санаторії або в іншому лікувально-профілактичному закладі;

д) забезпечення необхідними лікарськими засобами, протезами, ортопедичними, коригуючими виробами, окулярами, слуховими апаратами, спеціальними засобами пересування, зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів).

З метою найповнішого виконання функцій, передбачених пунктами 4 і 5 частини першої цієї статті, Фонд соціального страхування від нещасних випадків створює спеціалізовану медичну та патронажну службу соціального страхування;

б) вжити всіх необхідних заходів для підтримання, підвищення та відновлення працездатності потерпілого;

7) забезпечити згідно з медичним висновком домашній догляд за потерпілим, допомогу у веденні домашнього господарства (або компенсувати йому відповідні витрати), сприяти наданню потерпілому, який проживає в гуртожитку, ізолюваного житла;

8) відповідно до висновку лікарсько-консультаційної комісії (далі - ЛКК) або медико-соціальної експертної комісії (далі - МСЕК) проводити навчання та перекваліфікацію потерпілого у власних навчальних закладах або на договірній основі в інших закладах перенавчання інвалідів, якщо внаслідок ушкодження здоров'я або заподіяння моральної шкоди потерпілий не може виконувати попередню роботу; працевлаштовувати осіб із зниженою працездатністю;

9) організовувати робочі місця для інвалідів самостійно або разом з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування чи з Іншими заінтересованими суб'єктами підприємницької діяльності; компенсувати при цьому витрати виробництва, які не покриваються коштами від збуту виробленої продукції, за рахунок Фонду;

10) у разі невідкладної потреби подавати інвалідам разову грошову допомогу, допомогу у вирішенні соціально-побутових питань за їх рахунок або за рішенням виконавчої дирекції Фонду та її регіональних управлінь — за рахунок Фонду;

11) сплачувати за потерпілого внески на медичне та пенсійне страхування;

12) організовувати залучення інвалідів до участі у громадському житті.

Усі види соціальних послуг та виплат, передбачені цією статтею, надаються застрахованому та особам, які перебувають на його утриманні, незалежно від того, зареєстровано підприємство, на якому стався страховий випадок, у Фонді соціального страхування від нещасних випадків чи ні.

Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття

Закон України
від 2 березня 2000 року № 1533-III

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 22, ст. 171)

*(З наступними змінами і доповненнями —
остання зміна згідно із Законом № 2980—III (2980-XIV) від
17.01.2002, ВВР, 2002, № 17, ст. 124)*

(Витяг)

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 2. Принципи страхування на випадок безробіття

Страхування на випадок безробіття здійснюється за принципами: надання державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав;

обов'язковості страхування на випадок безробіття всіх працюючих на умовах трудового договору (контракту) та на інших підставах, передбачених законодавством про працю, а також добровільності такого страхування особами, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), а також громадянами - суб'єктами підприємницької діяльності;

цільового використання коштів страхування на випадок безробіття;

солідарності та субсидування;

обов'язковості фінансування Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття витрат, пов'язаних з наданням матеріального забезпечення у випадку безробіття та соціальних послуг в обсягах, передбачених цим Законом;

паритетності в управлінні страхуванням на випадок безробіття держави, представників застрахованих осіб та роботодавців;

диференціації розмірів виплати допомоги по безробіттю залежно від страхового стажу та тривалості безробіття;

надання на рівні не нижче за прожитковий мінімум, встановлений законом, допомоги по безробіттю та матеріальної допомоги у період професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації;

законодавчого визначення умов і порядку здійснення страхування на випадок безробіття.

Стаття 4. Особи, які підлягають страхуванню на випадок безробіття

1. Страхуванню на випадок безробіття підлягають особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), включаючи тих, які проходять альтернативну (невійськову) службу, а також тих, які працюють неповний робочий день або неповний робочий тиждень, та на інших підставах, передбачених законодавством про працю.

2. Особа набуває статусу застрахованої особи з дня укладання трудового договору, з цього дня починається сплата страхових внесків. Сплата страхових внесків припиняється з дня розірвання трудового договору.

Роботодавець набуває статусу платника страхових внесків до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття з дня реєстрації відповідно до пункту 1 частини другої статті 35 цього Закону.

3. Особам, які підлягають страхуванню на випадок безробіття, видається свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке є єдиним для всіх видів соціального страхування.

Порядок видачі та зразок свідоцтва про загальнообов'язкове державне соціальне страхування затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 5. Особи, які не підлягають страхуванню на випадок безробіття

Страхуванню на випадок безробіття не підлягають: працюючі пенсіонери та особи, в яких відповідно до законодавства України виникло право на пенсію;

Іноземці та особи без громадянства, які тимчасово працюють за наймом в Україні, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 6. Право на матеріальне забезпечення на випадок безробіття та соціальні послуги

1. Право на матеріальне забезпечення на випадок безробіття (далі — забезпечення) та соціальні послуги мають застраховані особи.

2. Право на забезпечення та соціальні послуги за цим Законом мають також незастраховані особи - військовослужбовці Збройних Сил України, Прикордонних військ України, внутрішніх військ,

військ цивільної оборони, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Служби безпеки України, органів внутрішніх справ України, звільнені з військової служби у зв'язку із скороченням чисельності або штату без права на пенсію (далі - військовослужбовці), та особи, які вперше шукають роботу, інші незастраховані особи у разі їх реєстрації в установленому порядку як безробітних.

3. Громадяни України, які працюють за межами України та не застраховані в системі соціального страхування на випадок безробіття країни, в якій вони перебувають, мають право на забезпечення за цим Законом за умови сплати страховику страхових внесків, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

4. Особи, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), фізичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності, особи, які виконують роботи (послуги) згідно з цивільно-правовими угодами, мають право на забезпечення за цим Законом за умови сплати страховику страхових внесків.

Стаття 7. Види забезпечення та соціальні послуги

1. Видами забезпечення за цим Законом є:

допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності;

допомога по частковому безробіттю;

матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного;

матеріальна допомога по безробіттю, одноразова матеріальна допомога безробітному та непрацездатним особам, які перебувають на його утриманні;

допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні.

2. Видами соціальних послуг за цим Законом та Законом України «Про зайнятість населення» є:

професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації та профорієнтація;

пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних та фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних;

інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

КОШТИ СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ

Стаття 17. Розмір та порядок сплати страхових внесків

1. Розміри страхових внесків визначаються виходячи з того, що вони повинні забезпечувати:

1) виплату застрахованим особам забезпечення та надання соціальних послуг, передбачених статтею 7 цього Закону;

2) створення резерву коштів Фонду;

3) покриття витрат Фонду у зв'язку із:

відшкодуванням Пенсійному фонду України витрат, пов'язаних із достроковим виходом на пенсію осіб, зазначених у частині другій статті 20 цього Закону;

фінансуванням витрат на утримання та забезпечення діяльності виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів, управління Фондом, розвиток його матеріальної та інформаційної бази.

2. Розмір страхових внесків щорічно за поданням Кабінету Міністрів України встановлюється Верховною Радою України відповідно для роботодавців та застрахованих осіб одночасно із затвердженням Державного бюджету України на поточний рік.

3. Роботодавці та застраховані особи сплачують страхові внески один раз на місяць в день одержання роботодавцями в установах банків коштів на оплату праці.

Страхові внески, сплачені в іноземній валюті, підлягають перерахуванню на рахунок Фонду у валюті України за офіційним курсом Національного банку України на день сплати страхових внесків.

У разі нестачі у роботодавців коштів на виплату заробітної плати та сплату страхових внесків у повному обсязі нарахування їх на заробітну плату і перерахування страхових внесків до Фонду провадиться у пропорційних сумах.

Уразі незабезпечення банківськими установами перерахування страхових внесків до Фонду одночасно з видачею коштів на виплату заробітної плати ці банківські установи сплачують за рахунок власних коштів до Фонду суму несплачених страхових внесків.

Якщо роботодавці несвоечасно чи не в повному обсязі сплачують страхові внески, до них застосовуються санкції, передбачені статтею 38 цього Закону.

У разі ліквідації або реорганізації роботодавця зобов'язаний провести повний розрахунок щодо сплати страхових внесків до Фонду на день ліквідації або реорганізації та звернутися за місцем його реєстрації як платника страхових внесків для зняття з обліку.

4. Особи, зазначені у частинах третій та четвертій статті 6 цього

Закону, сплачують страхові внески в строки, які визначаються страховиком.

Стаття 18. Звільнення від сплати страхових внесків

Від сплати страхових внесків звільняються:

застраховані особи на період відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею шестирічного віку за медичним висновком;

застраховані особи в частині отриманої допомоги по частковому безробіттю.

Стаття 19. Порядок обчислення розміру страхових внесків

1. Розміри страхових внесків встановлюються на календарний рік:

для роботодавця - у відсотках до сум фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, що включають витрати на виплату основної та додаткової заробітної плати, Інших заохочувальних і компенсаційних виплат, у тому числі в натуральній формі, що визначаються згідно з нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Закону України «Про оплату праці», які підлягають обкладенню прибутковим податком з громадян;

для найманих працівників - у відсотках до сум оплати праці, які включають основну і додаткову заробітну плату, а також інші заохочувальні та компенсаційні виплати (у тому числі в натуральній формі), які підлягають обкладенню прибутковим податком з громадян;

для осіб, зазначених у частинах третій і четвертій статті 6 цього Закону, - у відсотках до сум оподаткованого доходу (прибутку).

2. Страхові внески нараховуються на зазначені у цій статті фактичні виплати (доходи), що не перевищують максимальної величини фактичних витрат страхувальника на оплату праці найманих працівників і доходу фізичних осіб, з якої справляються внески до Фонду, визначеної Кабінетом Міністрів України.

3. Роботодавці — суб'єкти підприємницької діяльності відносять страхові внески на валові витрати, суми страхових внесків виключаються з доходів працівників, що підлягають обкладанню прибутковим податком з громадян.

Роботодавці, діяльність яких фінансується за рахунок державного та/або місцевих бюджетів, сплачують страхові внески з коштів, передбачених на ці цілі.

Стаття 20. Відносини з іншими цільовими страховими фондами

1. Фонд у своїй діяльності співпрацює з Іншими страховими

фондами, що здійснюють загальнообов'язкове державне соціальне страхування, у виконанні функцій збору страхових внесків і контролю за їх сплатою, щодо формування та ведення інформаційної системи платників страхових внесків, у проведенні заходів, пов'язаних з виплатою забезпечення та наданням соціальних послуг, і має право в кожному конкретному випадку приймати спільні рішення щодо фінансування цих заходів.

2. Виплата пенсій особам, які достроково вийшли на пенсію відповідно до Закону України «Про зайнятість населення», у період до досягнення ними пенсійного віку здійснюється в установленому законодавством України порядку Пенсійним фондом України за рахунок коштів, що відшкодовуються Фондом.

Розділ VI і

ПРАВА, ОБОВ'ЯЗКИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ

Стаття 38. Відповідальність за несвоєчасну та неповну сплату страхових внесків

1. Роботодавець несе відповідальність за несвоєчасність реєстрації як платник страхових внесків, несвоєчасність сплати та неповну сплату страхових внесків, у тому числі страхових внесків, що сплачують застраховані особи через рахунки роботодавців.

У разі несвоєчасної сплати страхових внесків страхувальниками, у тому числі через ухилення від реєстрації як платника страхових внесків, або неповної їх сплати страхувальники сплачують суму донарахованих контролюючим органом страхових внесків (недоїмки), штраф та пеню.

Штраф накладається у розмірі прихованої суми виплат, на які відповідно до цього Закону нараховуються страхові внески, а в разі повторного порушення - у трикратному розмірі зазначеної суми.

Пеня обчислюється виходячи з 120 відсотків облікової ставки Національного банку України, що діяла на момент сплати, нарахованої на повну суму недоїмки (без урахування штрафів) за весь її строк.

За порушення строку реєстрації як платника страхових внесків накладається штраф у розмірі 50 відсотків суми належних до сплати страхових внесків за весь період, який пройшов з дня, коли страхувальник повинен був зареєструватися.

2. Не сплачені в строк страхові внески, пеня і штраф стягуються в доход Фонду із страхувальника у безспірному порядку.

Строк давності у разі стягнення страхових внесків, пені та фінансових санкцій, передбачених цією статтею, не застосовується.

3. Суми коштів, безпідставно стягнені із страхувальників, під-

лягають поверненню у триденний строк з дня винесення рішення про безпідставність стягнення цих виплат з відшкодуванням судових витрат.

4. Посадові особи, винні в порушенні строку реєстрації як платника страхових внесків, несвоечасній та неповній їх сплаті, несуть адміністративну відповідальність згідно із законом.

Право накладати фінансові санкції та адміністративні штрафи від імені Фонду мають керівник виконавчої дирекції Фонду, його заступники, керівники робочих органів виконавчої дирекції Фонду в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі та їх заступники.

Стаття 39. Вирішення спорів

Спори, що виникають із правовідносин за цим Законом, вирішуються в судовому порядку.

Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням

Закон України від 18 січня 2001 року № 2240-III

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, № 14, ст. 71)

*(З наступними змінами і доповненнями —
остання зміна згідно із Законом № 2980—III (2980-XIV) від
17.01.2002, ВВР, 2002, № 17, ст. 124)*

(Витяг)

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Поняття загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, передбачає матеріальне забезпечення громадян у зв'язку з втратою заробітної плати (доходу) внаслід-

док тимчасової втрати працездатності (включаючи догляд за хворою дитиною, дитиною-інвалідом, хворим членом сім'ї), вагітності та пологів, догляду за малолітньою дитиною, часткову компенсацію витрат, пов'язаних із народженням дитини, смертю застрахованої особи або членів її сім'ї, а також надання соціальних послуг за рахунок бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, що формується шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також за рахунок інших джерел, передбачених цим Законом.

Стаття 4. Право громадян на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням

1. Право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, мають застраховані громадяни України, іноземці, особи без громадянства та члени їх сімей, які проживають в Україні, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Це право виникає з настанням страхового випадку в період роботи (включаючи і час випробування та день звільнення), якщо інше не передбачено законодавством.

2. Особи, які не підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, мають право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за цим Законом за умови сплати страхових внесків до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

Стаття 5. Принципи загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, здійснюється за принципами:

1) законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням;

2) обов'язковості страхування осіб, зазначених у частині першій статті 6 цього Закону, і добровільності страхування осіб, зазначених у частинах другій та третій статті 6 цього Закону;

3) державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав;

4) обов'язковості фінансування Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг, в обсягах, передбачених цим Законом;

5) формування та використання страхових коштів на засадах солідарності та субсидування;

6) цільового використання коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням;

7) паритетності в управлінні Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності представників держави, застрахованих осіб та роботодавців;

8) відповідальності роботодавців та Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності за реалізацію права застрахованої особи на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за цим Законом.

Стаття 6. Особи, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням

1. Загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, підлягають:

1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності та господарювання або у фізичних осіб, у тому числі в іноземних дипломатичних та консульських установах, інших представництвах нерезидентів, а також обрані на виборні посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування та в інших органах;

2) члени колективних підприємств, сільськогосподарських та інших виробничих кооперативів.

2. Громадяни України, які працюють за межами території України і не застраховані в системі соціального страхування країни, в якій вони перебувають, мають право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги відповідно до цього Закону за умови сплати страхових внесків до Фонду соціального страхування з тимча-

сової втрати працездатності відповідно до діючого законодавства, якщо *інше не передбачено* міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

3. Особи, які забезпечують себе роботою самостійно (особи, які займаються під ~~законною~~ ~~законною~~ адвокатською, нотаріальною, творчою та Іншою діяльністю, пов'язаною з одержанням доходу безпосередньо від цієї діяльності, в тому числі члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), мають право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги відповідно до цього Закону за умови сплати страхових внесків до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності відповідно до діючого законодавства.

4. Особам, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, видається свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке є єдиним для всіх видів страхування. Порядок видачі та зразок свідоцтва про загальнообов'язкове державне соціальне страхування затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 7. Обчислення страхового стажу

1. Страховий стаж - це період (сума періодів), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, і сплачує або за неї сплачуються страхові внески до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності в порядку, встановленому законодавством. До страхового стажу зараховуються періоди тимчасової втрати працездатності, перебування у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами та час перебування застрахованої особи у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а також періоди одержання виплат за окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, крім пенсій усіх видів.

2. До страхового стажу зараховується загальний трудовий стаж особи до введення в дію цього Закону в порядку та на умовах, передбачених законодавством, яке діяло раніше.

Стаття 8. Вирішення спорів

Спори, що виникають з правовідносин за цим Законом, вирішуються органами Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності в порядку, встановленому статутом Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, та в судовому порядку.

**КОШТИ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО
ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ
У ЗВ'ЯЗКУ З ТИМЧАСОВОЮ ВТРАТОЮ
ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ТА ВИТРАТАМИ, ЗУМОВЛЕНИМИ
НАРОДЖЕННЯМ ТА ПОХОВАННЯМ,
ТА ПОРЯДОК ЇХ ВИКОРИСТАННЯ**

Стаття 21. Визначення розміру страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням

1. Розмір страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, щорічно за поданням Кабінету Міністрів України встановлюється Верховною Радою України відповідно для роботодавців і застрахованих осіб у відсотках:

1) для роботодавців - до сум фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, що підлягають обкладенню прибутковим податком з громадян;

2) для найманих працівників - до сум оплати праці, які включають основну та додаткову заробітну плату, а також інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, які підлягають обкладенню прибутковим податком з громадян;

3) для застрахованих осіб, зазначених у частинах другій і третій статті 6 цього Закону, — до сум оподаткованого доходу (прибутку).

2. Страхові внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, нараховуються в межах граничної суми заробітної плати (доходу), що встановлюється Кабінетом Міністрів України та є розрахунковою величиною при обчисленні допомоги по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною), вагітності та пологах.

Стаття 22. Платники страхових внесків і їх реєстрація

1. Платниками страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, є страхувальники та застраховані особи.

2. Страхувальники - юридичні та фізичні особи набувають ста-

тусу платників страхових внесків до Фонду з дня їх реєстрації у виконавчих дирекціях відділень Фонду.

Стаття 23. Порядок і строки сплати страхових внесків

1. Страхувальники-роботодавці сплачують до Фонду різницю між нарахованими для роботодавців і найманих працівників страховими внесками та витратами, пов'язаними з наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг застрахованим особам відповідно до цього Закону.

Перерахування зазначених сум шляхом безготівкових розрахунків здійснюється страхувальниками-роботодавцями один раз на місяць - у день, встановлений для одержання в установах банку коштів на оплату праці за відповідний період.

Страхові внески, сплачені в іноземній валюті, підлягають перерахуванню на рахунок Фонду у валюті України за офіційним курсом Національного банку України на день сплати страхових внесків.

У разі нестачі у страхувальників-роботодавців коштів для виплати заробітної плати та сплати страхових внесків у повному обсязі нарахування їх на заробітну плату і перерахування страхових внесків до Фонду провадиться пропорційно до сум заробітної плати.

У разі незабезпечення банківськими установами перерахування страхових внесків до Фонду одночасно з видачею коштів на виплату заробітної плати банківські установи сплачують за рахунок власних коштів до Фонду суму несплачених страхових внесків.

Якщо страхувальники несвоєчасно чи не в повному обсязі сплачують страхові внески, до них застосовуються фінансові санкції, передбачені статтею 30 цього Закону.

У разі ліквідації (реорганізації) юридичної особи страхувальник зобов'язаний провести повний розрахунок щодо сплати страхових внесків до Фонду по день ліквідації (реорганізації) та звернутися за місцем його реєстрації як платника страхових внесків для зняття з обліку.

2. Платники страхових внесків, зазначені у частинах другій та третій статті 6 цього Закону, сплачують страхові внески до Фонду в повному розмірі в порядку та в строки, визначені страховиком.

3. Днем сплати страхових внесків вважається:

у разі перерахування за безготівковими розрахунками - день подання до установи банку розрахункових документів на перерахування страхових внесків на рахунок Фонду;

у разі сплати готівкою — день внесення коштів до банківської установи чи відділення зв'язку для перерахування на рахунок Фонду.

ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ
СУБ'ЄКТІВ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО
СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ТИМЧАСОВОЮ
ВТРАТОЮ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ТА ВИТРАТАМИ,
ЗУМОВЛЕНИМИ НАРОДЖЕННЯМ ТА ПОХОВАННЯМ

Стаття 27. Права та обов'язки страхувальника

1. Страхувальник має право:

1) брати участь в управлінні Фондом через своїх представників у складі правління Фонду та правлінь відділень Фонду;

2) брати участь у підготовці пропозицій щодо визначення розміру страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням;

3) отримувати в органах управління Фонду безоплатно інформацію про порядок і умови сплати страхових внесків та використання страхових коштів Фонду;

4) на отримання інформації про результати проведення перевірки використання коштів Фонду;

5) на додаткове фінансування з коштів Фонду в разі перевищення суми фактичних витрат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, над сумою нарахованих страхових внесків;

6) на судовий захист своїх прав.

2. Страхувальник зобов'язаний:

1) зареєструватись у виконавчій дирекції відділення Фонду як платник страхових внесків у десятиденний строк з дня:

отримання свідоцтва про державну реєстрацію як суб'єкта підприємницької діяльності незалежно від того, чи він фактично веде господарську діяльність та провадить розрахунки з оплати праці;

прийняття рішення про створення установи, організації, філії, представництва, іншого відокремленого підрозділу;

зміни юридичного статусу чи адреси, якщо відповідно до законодавства України державна реєстрація таких установ, організацій чи відокремлених підрозділів не проводиться;

укладення трудового договору з найманим працівником;

2) нараховувати і сплачувати в установлені строки та в повному обсязі страхові внески;

3) надавати та оплачувати застрахованим особам у разі настання страхового випадку відповідний вид матеріального забезпечення та соціальних послуг відповідно до цього Закону;

4) вести облік коштів загальнообов'язкового державного со-

ціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, і своєчасно надавати органам Фонду встановлену звітність щодо цих коштів;

5) допускати посадових осіб органів Фонду, органу державного нагляду, інших контролюючих органів до перевірок правильності обчислення та сплати страхових внесків, використання страхових коштів, надавати їм необхідні документи та пояснення з питань, що виникають під час перевірок;

6) вести облік заробітної плати застрахованої особи та зберігати ці дані протягом строку, встановленого законодавством;

7) надавати на вимогу застрахованої особи відомості щодо заробітної плати, суми сплачених страхових внесків;

8) надавати виконавчій дирекції відділення Фонду відомості: про ліквідацію (реорганізацію) підприємства, установи, організації в десятиденний строк з дня прийняття рішення;

про зміну облікових реквізитів підприємства, установи, організації, їх місцезнаходження, юридичної адреси в десятиденний строк з дня виникнення відповідних змін;

про чисельність найманих працівників, розмір їх заробітної плати за встановленою формою звітності;

про зміну відомостей про застраховану особу в десятиденний строк з дня одержання цих змін.

Стаття 28. Права та обов'язки страховика

1. Страховик має право:

1) здійснювати перевірку обґрунтованості видачі та продовження листків непрацездатності застрахованим особам;

2) одержувати безоплатно від державних органів, підприємств, установ, організацій (у тому числі від державних податкових органів, банківських, інших фінансово-кредитних установ) та громадян - суб'єктів підприємницької діяльності відомості щодо сплати страхових внесків та використання страхових коштів;

3) здійснювати перевірку правильності нарахування і повноти сплати страхових внесків та використання страхових коштів на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, у фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників;

4) одержувати необхідні пояснення (у тому числі письмові) з питань, що виникають під час перевірок;

5) зупинити операції підприємств, установ, організацій і фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності, які використовують найману працю, за поточними рахунками в банківських установах у разі відмови їх від реєстрації у виконавчих дирекціях від-

ділень Фонду як платників страхових внесків або відмови від сплати страхових внесків;

(Пункт 5 частини першої статті 28 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2921-ІП (2921-ХІV) від 10.01.2002)

б) накладати фінансові санкції та адміністративні штрафи, передбачені цим Законом та іншими актами законодавства;

в) порушувати відповідно до законодавства питання про притягнення посадових осіб до відповідальності за порушення законодавства у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, вимагати надання інформації про вжиті заходи.

2. Страховик зобов'язаний:

1) забезпечувати фінансування матеріального забезпечення та надання соціальних послуг відповідно до цього Закону;

2) зареєструвати страхувальника як платника страхових внесків у десятиденний строк з дня подання документів, визначених правлінням Фонду;

3) здійснювати контроль за правильним нарахуванням, своєчасною сплатою страхувальником страхових внесків, а також обґрунтованістю проведених ним витрат страхових коштів;

4) здійснювати контроль за достовірністю поданих страхувальниками та застрахованими особами відомостей, визначених статтями 27 і 51 цього Закону;

5) вести облік і звітність щодо страхових коштів;

6) публікувати в засобах масової інформації бюджет Фонду на поточний рік та звіт про виконання бюджету Фонду за минулий рік;

7) надавати безоплатно застрахованим особам і страхувальникам консультації з питань застосування законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням;

8) інформувати застрахованих осіб про призначення (відмову) і розмір матеріального забезпечення, порядок виплати, види та умови надання матеріального забезпечення і соціальних послуг, а також про порядок оскарження рішень у разі відмови в наданні матеріального забезпечення і соціальних послуг;

9) стягувати надміру виплачені кошти з юридичних і фізичних осіб у встановленому законом порядку;

10) співпрацювати з фондами з інших видів загальнообов'язкового державного соціального страхування у реалізації заходів, пов'язаних з наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг застрахованим особам, приймаючи спільне рішення щодо участі у фінансуванні цих заходів.

Стаття 29. Права та обов'язки застрахованих осіб

1. Застраховані особи мають право:

1) брати участь в управлінні Фондом через своїх представників у правлінні Фонду та правліннях відділень Фонду;

2) отримувати безоплатно інформацію у виконавчій дирекції Фонду та виконавчих дирекціях відділень Фонду про порядок та умови сплати страхових внесків і витрачання страхових коштів Фонду;

3) отримувати у разі настання страхового випадку матеріальне забезпечення та соціальні послуги, передбачені цим Законом;

4) оскаржувати відповідно до законодавства дії страховика, страхувальника-роботодавця щодо надання матеріального забезпечення та соціальних послуг і сплати страхових внесків.

2. Застраховані особи зобов'язані:

1) надавати страхувальнику, страховику достовірні документи, на підставі яких призначається матеріальне забезпечення та надаються соціальні послуги відповідно до цього Закону;

2) своєчасно повідомляти страхувальника та страховика про обставини, що впливають на умови надання матеріального забезпечення та соціальних послуг (зміни стану непрацездатності, складу сім'ї, звільнення з роботи, виїзд за межі держави тощо) протягом десяти днів з моменту їх виникнення;

3) дотримуватися режиму, визначеного лікарем на період тимчасової непрацездатності;

4) виконувати інші вимоги, передбачені цим Законом.

Розділ VII

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ТИМЧАСОВОЮ ВТРАТОЮ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ТА ВИТРАТАМИ, ЗУМОВЛЕНИМИ НАРОДЖЕННЯМ ТА ПОХОВАННЯМ, ЗА НЕВИКОНАННЯ АБО НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ СВОЇХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Стаття 30. Відповідальність страхувальника

1. Страхувальник-роботодавець несе відповідальність за ухилення від реєстрації як платника страхових внесків, несвоечасність сплати та неповну сплату страхових внесків, у тому числі страхових внесків, що сплачують застраховані особи через рахунки роботодавців, а також за порушення порядку використання страхових коштів.

У разі несвоечасної сплати страхових внесків страхувальником,

у тому числі через ухилення від реєстрації як платника страхових внесків, або неповної їх сплати страхувальник сплачує суму донарахованих контролюючим органом страхових внесків (недоїмки), штраф та пеню.

За порушення строку реєстрації страхувальника як платника страхових внесків або несвоєчасність сплати страхових внесків на нього накладається штраф у розмірі 50 відсотків суми належних до сплати страхових внесків за весь період, який минув з дня, коли страхувальник повинен був зареєструватися.

За неповну сплату страхових внесків на страхувальника накладається штраф у розмірі прихованої (заниженої) суми заробітної плати, на яку відповідно до цього Закону нараховуються страхові внески, а в разі повторного порушення - у трикратному розмірі зазначеної суми.

За порушення порядку витрачання страхових коштів накладається штраф у розмірі 50 відсотків належної до сплати суми страхових внесків.

Пеня обчислюється виходячи з 120 відсотків облікової ставки Національного банку України, що діяла на момент сплати, нарахованої на повну суму недоїмки (без урахування штрафів) за весь її строк.

2. Не сплачені в строк страхові внески, неня і штраф стягуються в доход Фонду із страхувальника у безспірному порядку.

Строк давності в разі стягнення страхових внесків, пені та фінансових санкцій, передбачених цією статтею, не застосовується.

3. Суми коштів, безпідставно стягнеші із страхувальника, підлягають поверненню у триденний строк з дня винесення рішення про безпідставність стягнення цих виплат з відшкодуванням судових витрат.

4. Право застосування фінансових санкцій, передбачених цією статтею, мають керівники виконавчої дирекції Фонду та його відділень, їх заступники.

Стаття 31. Відповідальність страховика за невиконання або неналежне виконання умов загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням

За порушення цього Закону, інших нормативно-правових актів про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, а також за шкоду, заподіяну застрахованим особам внаслідок невиконання, несвоєчасного або неповного виконання умов загальнообов'язкового державного со-

ціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, Фонд, його органи, працівники виконавчої дирекції та виконавчих дирекцій відділень Фонду несуть відповідальність згідно з законодавством.

Розділ VIII

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗА ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВИМ ДЕРЖАВНИМ СОЦІАЛЬНИМ СТРАХУВАННЯМ У ЗВ'ЯЗКУ З ТИМЧАСОВОЮ ВТРАТОЮ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ТА ВИТРАТАМИ, ЗУМОВЛЕНИМИ НАРОДЖЕННЯМ ТА ПОХОВАННЯМ

Стаття 34. Види матеріального забезпечення та соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням

За загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, надаються такі види матеріального забезпечення та соціальних послуг:

- 1) допомога по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною) (статті 35, 37 цього Закону);
- 2) допомога по вагітності та пологах (статті 38, 39 цього Закону);
- 3) допомога при народженні дитини (статті 40, 41 цього Закону);
- 4) допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку (статті 42-44 цього Закону);

(Пункт 4 статті 34 вводитьсь в дію з 1 січня 2002 року згідно із Законом № 22ІЗ-ІН (2213-ХІV) від 11.01.2001)

5) допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві) (статті 45, 46 цього Закону);

6) забезпечення оздоровчих заходів (оплата путівок на санаторно-курортне лікування застрахованим особам та членам їх сімей, до дитячих оздоровчих закладів, утримання санаторіїв-профілакторіїв, надання соціальних послуг у позашкільній роботі з дітьми) (статті 47, 48 цього Закону).

Стаття 35. Страхові випадки, умови надання допомоги по тимчасовій непрацездатності та тривалість її виплати

1. Допомога по тимчасовій непрацездатності надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке повністю

або частково компенсує втрату заробітної плати (доходу), у разі настання в неї одного з таких страхових випадків:

1) тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві;

2) необхідності догляду за хворою дитиною;

3) необхідності догляду за хворим членом сім'ї;

4) догляду за дитиною віком до трьох років або дитиною-швалідом віком до 16 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною;

5) карантину, накладеного органами санітарно-епідеміологічної служби;

6) тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, нижчеоплачувану роботу;

7) протезування з поміщенням у стаціонар протезно-ортопедичного підприємства;

8) санаторно-курортного лікування.

2. Умови надання допомоги по тимчасовій непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, визначаються Законом України «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування».

Застрахованим особам, які працюють на сезонних і тимчасових роботах, допомога по тимчасовій непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, надається не більш як за 75 календарних днів протягом календарного року.

У разі настання тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, під час перебування у щорічній (основній чи додатковій) відпустці допомога надається у порядку та розмірах, установлених цим Законом.

3. Допомога по тимчасовій непрацездатності по догляду за хворою дитиною віком до 14 років виплачується застрахованій особі з першого дня за період, протягом якого дитина за висновком лікаря потребує догляду, але не більш як за 14 календарних днів.

Допомога по тимчасовій непрацездатності по догляду за хворою дитиною віком до 14 років, якщо вона потребує стаціонарного лікування, виплачується застрахованій особі з першого дня за весь час її перебування в стаціонарі разом з хворою дитиною.

Застрахованим особам, які працюють на сезонних і тимчасових роботах, у разі здійснення догляду за хворою дитиною віком до 14 років допомога по тимчасовій непрацездатності призначається

і виплачується в порядку та розмірах, передбачених абзацом другим частини другої цієї статті та статтею 37 цього Закону.

4. Допомога по тимчасовій непрацездатності по догляду за хворим членом сім'ї (крім догляду за хворого дитиною віком до 14 років) надається застрахованій особі з першого дня, але не більш як за 3 календарні дні, а у виняткових випадках, з урахуванням тяжкості хвороби члена сім'ї та побутових обставин, - не більш як за 7 календарних днів.

5. Допомога по тимчасовій непрацездатності в разі захворювання матері або іншої особи, яка фактично здійснює догляд за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 16 років, надається застрахованій особі, яка здійснює догляд за дитиною, з першого дня за весь період захворювання в порядку та розмірах, встановлених цим Законом.

6. Допомога по тимчасовій непрацездатності по догляду за хворою дитиною віком до 14 років, по догляду за хворим членом сім'ї та в разі захворювання матері або іншої особи, яка фактично здійснює догляд за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 16 років, не надається, якщо застрахована особа перебувала у цей час у щорічній (основній чи додатковій) відпустці, додатковій відпустці у зв'язку з навчанням або творчій відпустці.

7. Якщо тимчасова непрацездатність застрахованої особи викликана карантинном, накладеним органами санітарно-епідеміологічної служби, надається допомога по тимчасовій непрацездатності з першого дня за весь час відсутності на роботі з цієї причини.

8. У разі тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, нижчеоплачувану роботу цій особі надається допомога по тимчасовій непрацездатності з першого дня за час такої роботи, але не більш як за два місяці. Ця допомога обчислюється за загальними правилами, але надається в розмірі, який разом із заробітком за тимчасово виконувану роботу не може перевищувати суми повного заробітку до часу переведення.

9. Допомога по тимчасовій непрацездатності в разі здійснення протезування за медичними показаннями в стаціонарі протезно-ортопедичного підприємства надається застрахованій особі з першого дня за весь період перебування в цьому підприємстві з урахуванням часу на проїзд до протезно-ортопедичного підприємства і назад.

10. Допомога по тимчасовій непрацездатності в разі здійснення санаторно-курортного лікування надається застрахованій особі,

якщо тривалість щорічної (основної та додаткової) відпустки недостатня для лікування та проїзду до санаторно-курортного закладу і назад.

Застрахованій особі, яка направляється на санаторно-курортне лікування після перенесених захворювань і травм безпосередньо із стаціонару лікувального закладу за рахунок страхових коштів Фонду, допомога по тимчасовій непрацездатності надається лише за час проїзду до санаторно-курортного закладу і назад. Якщо таке лікування здійснювалося за рахунок власних коштів застрахованої особи або інших джерел, допомога по тимчасовій непрацездатності надається за весь період перебування в санаторії з урахуванням часу на проїзд у порядку і розмірах, встановлених цим Законом.

Допомога по тимчасовій непрацездатності застрахованій особі, яка виховує дитину-інваліда віком до 16 років, надається за весь період санаторно-курортного лікування дитини-інваліда (з урахуванням часу на проїзд до санаторно-курортного закладу і назад) за наявності медичного висновку про необхідність стороннього догляду за нею.

11. У разі настання тимчасової непрацездатності застрахованої особи у період вирішення спору про незаконність її звільнення з роботи допомога по тимчасовій непрацездатності надається за умови поновлення застрахованої особи на роботі з дня винесення такого рішення відповідним органом.

Стаття 36. Підстави для відмови в наданні допомоги по тимчасовій непрацездатності

1. Допомога по тимчасовій непрацездатності не надається:

1) у разі одержання застрахованою особою травм або її захворювання при вчиненні нею злочину;

2) у разі навмисного заподіяння шкоди своєму здоров'ю з метою ухилення від роботи чи інших обов'язків або симуляції хвороби;

3) за час перебування під арештом і за час проведення судово-медичної експертизи;

4) за час примусового лікування, призначеного за постановою суду;

5) у разі тимчасової непрацездатності у зв'язку із захворюванням або травмою, що сталися внаслідок алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння або дій, пов'язаних з таким сп'янінням;

б) за період перебування застрахованої особи у відпустці без

збереження заробітної плати, творчій відпустці, додатковій відпустці у зв'язку з навчанням.

2. Застраховані особи, які в період отримання допомоги по тимчасовій непрацездатності порушують режим, встановлений для них лікарем, або не з'являються без поважних причин у призначений строк на медичний огляд, у тому числі на лікарсько-консультативну комісію (ЛКК) чи медико-соціальну експертну комісію (МСЕК), втрачають право на цю допомогу з дня допущення порушення на строк, що встановлюється рішенням органу, який призначає допомогу по тимчасовій непрацездатності.

Стаття 37. Розмір допомоги по тимчасовій непрацездатності

Допомога по тимчасовій непрацездатності виплачується застрахованим особам залежно від страхового стажу в таких розмірах:

60 відсотків середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж до п'яти років;

80 відсотків середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж від п'яти до восьми років;

100 відсотків середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж понад вісім років;

100 відсотків середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, віднесеним до 1-4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; одному з батьків або особі, що їх замінює та доглядає хвору дитину віком до 14 років, яка потерпіла від Чорнобильської катастрофи; ветеранам війни та особам, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Стаття 53. Порядок розрахунку середньої заробітної плати (доходу) для обчислення допомоги по тимчасовій непрацездатності, по вагітності та пологах

1. При обчисленні середньої заробітної плати (доходу) для забезпечення допомогою по тимчасовій непрацездатності, по вагітності та пологах враховуються всі види заробітної плати (доходу) в межах граничної суми місячної заробітної плати (доходу), на яку нараховуються страхові внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, відповідно до статті 21 цього Закону.

2. Порядок обчислення середньої заробітної плати для надання допомоги по тимчасовій непрацездатності, по вагітності та пологах визначається Кабінетом Міністрів України.

Проздійснення контролю за сплатою збору на обов'язкове державне пенсійне страхування та збору на обов'язкове соціальне страхування

Закон України від 21 травня 1999 року № 700-XIV

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1999, № 31, ст. 249)

(Витяг)

Стаття 1. Установити, що органи Пенсійного фонду України стосовно сплати та цільового використання збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, а також органи Фонду соціального страхування України стосовно сплати та цільового використання збору на обов'язкове соціальне страхування (крім збору на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття) мають право проводити планові та позапланові виїзні перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності.

Стаття 2. Перевірки, зазначені у статті 1 цього Закону, проводяться органами Пенсійного фонду України та органами Фонду соціального страхування України в порядку, визначеному законодавством України.

Іншим органам виконавчої влади, уповноваженим від Імені держави здійснювати перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, забороняється проведення перевірок, зазначених у статті 1 цього Закону.

Щодо збору на обов'язкове державне пенсійне страхування для підприємств, установ, організацій, де працюють інваліди

Лист Пенсійного фонду України від 16 березня 1998 року № 319/К-7

Згідно з абз. 2 п. 1 ст. 4 Закону України від 26.06.97 р. № 400/97-ВР «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» для підприємств, установ, організацій, де працюють інваліди, збір на обов'язкове державне пенсійне страхування визначається окремо за ставкою 4 відсотки від об'єкта оподаткування для працюючих інвалідів та за ставкою 32 відсотки від об'єкта оподаткування для інших працівників такого підприємства. Законом України від 03.12.97р. № 680/97-ВР «Про внесення зміни до статті 4 Закону України «Про збір на обов'язкове державне пен-

сійне страхування» ставка збору у розмірі 4 відсотки від об'єкта оподаткування встановлена також для всіх працівників підприємств всеукраїнських громадських організацій інвалідів, де кількість інвалідів становить не менш як 50 відсотків загальної чисельності працюючих.

Пільг щодо сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування для фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності Законом України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» не передбачено.

Отже, фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, які не використовують працю найманих працівників, адвокати, приватні нотаріуси повинні сплачувати збір до Пенсійного фонду в розмірі 32 відсотків від суми оподаткованого доходу (прибутку), яка обчислена в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України відповідно до законодавства України.

Методичне роз'яснення щодо заповнення розрахунку зобов'язання зі сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування платниками за звітний місяць

**Затверджено наказом Пенсійного фонду України
від 8 лютого 2002 року № 11**

У заголовній частині розрахунку зобов'язання зі сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування (далі - розрахунок) відображаються підпорядкованість платника міністерству, комітету або іншому центральному органу виконавчої влади, повна назва платника (відповідно до установчих документів), місцезнаходження платника та телефон, форма власності, ідентифікаційний код, **обрана система оподаткування** (звичайна, спрощена система оподаткування згідно з Указом Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва», фіксований податок, що сплачується громадянами-підприємцями, спеціальний торговий патент, фіксований сільськогосподарський податок), а також реєстраційний номер платника збору, номер поточного рахунка, назва банку, МФО банку, середньооблікова чисельність працівників.

Розрахунок заповнюється платниками збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, визначеними пунктами 1 та 2 статті 1 Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування».

Розрахунок заповнюється платником чорнилом, пастою кулькових ручок або віддруковується без помарок та виправлень. У ряд-

ках, які не заповнюються платником, ставляться прочерки. Усі примірники розрахунку підписуються керівником, головним бухгалтером та завіряються печаткою.

Платники збору, які здійснюють виплату авансу або мають заборгованість з виплати заробітної плати, до розрахунку подають додаток про обчислення належної до сплати суми, що зазначається у рядку 7 розрахунку.

У рядку «Сума заборгованості з виплати заробітної плати накінець звітномісяця» відображається кредитовесальдоразхунка 661 на кінець звітномісяця за мінусом нараховань звітномісяця.

Рядок 1 «Загальна сума нарахованого фонду оплати праці»

Відображається сума нарахованої заробітної плати за звітний місяць.

Рядок 2 «Загальна сума виплат, на які нараховується збір за звітний місяць»

Відображаються загальна сума витрат на оплату праці працівників, у тому числі в натуральній формі, які відповідають зазначеним у Головній книзі платниками збору за мінусом сум виплат, що не враховуються при визначенні бази нараховання страхових внесків відповідно до пункту 2 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян», а також винагороди, що виплачуються громадянам за виконання робіт (послуг) за угодами цивільно-правового характеру та в розрізі тарифів 32 % та 4 %.

Рядок 3 «Нараховано»

Відображається загальна сума нарахованого збору всього та в розрізі тарифів 32 % та 4 % за звітний місяць.

Рядок 4 «Загальна сума виплат, з яких утримується збір у розмірі 1-5 %»

Відображається місячна сума сукупного оподаткованого доходу, обчислена відповідно до законодавства, з якого утримується збір у розмірі 1, 2, 1-5 відсотків відповідно до Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування».

Рядок 5 «Нараховано 1-5 %»

Відображається сума збору, що підлягає утриманню із фізичних осіб, які перебувають у трудових відносинах з платником, нарахованого за діючими ставками (1-5 %) із сукупного оподаткованого доходу, обчисленого відповідно до законодавства за звітний місяць.

Рядок 6 «Одержаний фонд оплати праці у звітному місяці»

Відображається одержана заробітна плата у звітному періоді, приведена до нарахованої за допомогою поправного коефіцієнта (НЗП : ВЗП). При одержанні авансу відображається сума авансу.

Рядок 7 «Належить до сплати»

Відображається загальна сума збору на обов'язкове державне

пенсійне страхування від одержаної заробітної плати у звітному місяці, що підлягає сплаті з урахуванням поправного коефіцієнта окремо за кожною ставкою збору:

«32 %, 4 %»:

32 % - сума збору платників, визначених пунктами 1 та 2 статті 1 Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування»;

4 % - сума збору підприємств, установ, організацій, де працюють інваліди (для працюючих інвалідів), та для підприємств всеукраїнських громадських організацій інвалідів, де кількість інвалідів становить не менше 50 відсотків загальної чисельності працюючих.

«1-5 %»:

1-2 % - сума збору платників, визначених пунктом 4 статті 1 Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування»;

1-5 % - сума збору платників, визначених пунктом 4 статті 1 вищезазначеного Закону, із числа осіб льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації, які виконують спеціальні роботи в польотах;

1-5 % - сума збору платників, визначених пунктом 4 статті 1 зазначеного Закону, які мають статус державного службовця або працюють на посадах, робота на яких зараховується до трудового стажу, що дає право на одержання пенсії відповідно до законів України «Про державну службу», «Про прокуратуру», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про статус народного депутата України», «Про Національний банк України», Митного кодексу України, Положення про помічника-консультанта народного депутата України.

Рядок 8 «Збір у розмірі 32 відсотків від мінімальної заробітної плати»

Відображаються суми збору з платників, які мають найманих працівників та не здійснювали витрат на оплату їх праці у звітному місяці (у розмірі 32 відсотків суми, визначеної як добуток мінімального розміру заробітної плати на день сплати збору на кількість працівників, на яких не здійснено витрат на оплату праці).

Рядок 9 «Підлягає відшкодуванню фактичних витрат на виплату та доставку пенсій членам льотних екіпажів»

Відображаються суми фактичних витрат на виплату і доставку пенсій працівникам із числа осіб льотних екіпажів, визначених органами, що призначають пенсію (при цьому їх сума зменшується на розмір нарахованих диференційованих ставок збору із фізичних осіб - у розмірі 1-5 %).

Рядок 10 «Належить до сплати згідно з перерахунком»

Відображаються суми збору за ставками, донараховані або зай-

во нараховані (-) у результаті перерахунку згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 7 березня 2001 року № 225 «Про максимальну величину фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, оподатковуваного доходу (прибутку), сукупного оподатковуваного доходу (граничну суму заробітної плати (доходу), з яких справляються страхові внески (збори) до соціальних фондів» уразі прийняття Порядку проведення перерахунку.

Рядок її «Фактичні витрати управлінь НБУ на виплату пенсій пенсіонерам НБУ (-)»

Відображаються фактичні витрати управлінь НБУ на виплату пенсій пенсіонерам НБУ, які зараховуються на поточні рахунки, ЗІ знаком «—».

Рядок 12 «Сума, на яку зменшується зобов'язання»

Не заповнюється, оскільки у разі коли у майбутніх періодах платник самостійно виявляє помилки, що містяться у раніше поданому розрахунку, такий платник подає новий розрахунок, що містить виправлені показники.

Рядок 13 «Сума, на яку збільшується зобов'язання»

Не заповнюється, оскільки у разі коли у майбутніх періодах платник самостійно виявляє помилки, що містяться у раніше поданому розрахунку, такий платник подає новий розрахунок, що містить виправлені показники.

Рядок 14 «Загальна сума зобов'язання»

Сума рядків 7-13.

Рядок 15 «Пеня»

Самостійно платником нарахована пеня на суми боргу.

Рядок 16 «Штрафна санкція 10 %»

Самостійно нарахована платником штрафна санкція на самостійно виявлену суму заниженого зобов'язання у розмірі 10 % суми такої недоплати.

Рядок 17 «Підлягає сплаті збору за додатковими ставками»

Відображаються суми збору за додатковими ставками, що належать сплаті у звітному періоді, окремо за видами господарських операцій:

- з операцій купівлі-продажу валют;
- з операцій купівлі-продажу ювелірних виробів;
- з операцій з відчуження автомобілів;
- з виробників та імпортерів тютюнових виробів;
- у разі придбання нерухомого майна;
- з послуг стільникового рухомого зв'язку.

Платники збору, які визначають зобов'язання у рядку 7 Розрахунку зобов'язання зі сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування виходячи із сум виплаченої заробітної плати не лише за звітний місяць, а також проводять виплату заробіт-

ної плати за попередні періоди, зобов'язані подавати «Обчислення суми, що зазначається у рядку 7 Розрахунку зобов'язання зі сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування за звітний місяць».

Графа 1 додатка «Назва місяця»

Зазначається назва місяців, за які отримано заробітну плату у звітному місяці.

Графа 2 додатка «Одержаний фонд оплати праці у звітному місяці за місяці»

Відображається одержаний фонд оплати праці у звітному місяці в розрізі місяців та тарифів, а саме виплачений фонд оплати праці, з якого сплачується збір окремо за ставкою 32 % та окремо за ставкою 4 %.

Графа 3 додатка «Коефіцієнт» $K = \text{НЗП} : \text{ВЗП}$

Визначається поправний коефіцієнт за кожний місяць шляхом ділення нарахованої заробітної плати за відповідний місяць (зазначений у відповідному рядку графі 1) на заробітну плату, яка підлягає видачі на руки за цей місяць (за мінусом утримань). Коефіцієнт не розраховується, якщо заробітна плата виплачується вчасно та при отриманні авансу.

Графа 4 «Належить до сплати усього»

Сума колонок 5, 6 та 7 за відповідними місяцями, зазначеними у графі 1.

Графа 5 «Належить до сплати 32 %»

Визначається розрахунково за кожним місяцем шляхом множення: графа 2 x графа 3 x 32 % (для розрахунку враховується рядок із граф 2 та 3, що відповідає 32 відсоткам).

Графа 6 «Належить до сплати 4 %»

Визначається розрахунково за кожним місяцем шляхом множення: графа 2 x графа 3 x 4 % (для розрахунку враховується рядок із графі 2 та 3, що відповідає 4 відсоткам).

Графа 7 «Належить до сплати 1-5 %»

Визначається розрахунково за кожним місяцем та окремо за тарифами шляхом множення: графа 2 x графа 3 x 1,5 % (для розрахунку враховується рядок із графі 2 та 3, що відповідає сукупному оподаткованому доходу, з якого утримується збір).

Платник може у графі 7 «Належить до сплати 1-5 %» визначити суму зобов'язання у розмірі фактично утриманих сум збору, без застосування коефіцієнта.

При остаточному розрахунку за заробітною платою за відповідний місяць у графах 4, 5, 6, 7 зазначається різниця між нарахованими сумами збору та сумами, що зазначалися у попередніх розрахунках у рядку 7 «Належить до сплати».

**Методичне роз'яснення
щодо заповнення розрахунку зобов'язання
зі сплати збору на обов'язкове державне
пенсійне страхування за звітний квартал**

**Затверджено наказом Пенсійного фонду України
від 8 лютого 2002 року № 11**

Розрахунок зобов'язання зі сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування за звітний квартал подається платниками - фізичними особами - суб'єктами підприємницької діяльності, а також адвокатами, їх помічниками та приватними нотаріусами.

У заголовній частині розрахунку зобов'язання зі сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування (далі - розрахунок) зазначаються квартал та рік, за який подається розрахунок, прізвище, ім'я, по батькові платника, який здає розрахунок, його реєстраційний номер, код за ЄДРФО, адреса та номер телефону.

Графа 1 «Сума чистого доходу (прибутку)»

Відображається сума чистого доходу (різниця між валовим доходом і документально підтвердженими витратами, безпосередньо пов'язаними з одержанням доходу, яка відповідає чистому доходу), що зазначається платником у поданій податковій декларації за цей період до податкового органу, зменшена на суму, що перевищує місячну максимальну величину оподатковуваного доходу, на яку необхідно нараховувати збір (тобто сума визначеного чистого доходу за звітний квартал, що вказується у графі 1, не повинна бути більшою, ніж сума максимальної величини оподатковуваного доходу (прибутку) за три місяці (1600 грн. x 3 міс. = 4800 грн.).

Графа 2 «Нараховано 32 %»

Відображається нарахований збір у розмірі 32 % на суму, зазначену у графі 1.

Графа 3 «Належить до сплати згідно з перерахунками відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 07.03.2001 р. № 225»

Відображаються суми збору, донараховані або зайво нараховані (-) у результаті перерахунку, проведеного згідно з Порядком до абзацу другого пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 07.03.2001 р. № 225 «Про максимальну величину фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, оподатковуваного доходу (прибутку), сукупного оподатковуваного доходу (граничну суму заробітної плати (доходу), з яких справляються страхові внески (збори) до соціальних фондів».

Графа 4 «Усього до сплати»

Визначається розрахунково як сума: графа 2 + графа 3.

ЗМІСТ

РОЗДІЛИ

Науково-практичний коментар до Закону України «Про адвокатуру»

Про порядок введення в дію Закону України «Про адвокатуру».	
Постанова Верховної Ради України від 19 грудня 1992 року № 2888-ХІІ	4
Про адвокатуру. Закон України від 19 грудня 1992 року № 2887-ХН	5
Стаття 1. Адвокатура України та її завдання	5
Стаття 2. Адвокат	11
Стаття 3. Правове регулювання діяльності адвокатури	18
Стаття 4. Принципи та організаційні форми діяльності адвокатури	22
Стаття 5- Види адвокатської діяльності	29
Стаття 6- Професійні права адвоката	33
Стаття 7. Обов'язки адвоката	42
Стаття 8. Помічник адвоката	45
Стаття 9. Адвокатська таємниця	48
Стаття 10. Гарантії адвокатської діяльності	59
Стаття 11. Соціальні права адвоката та його помічника	63
Стаття 12. Оплата праці адвоката та його помічника	65
Стаття 13. Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури та їх повноваження	71
Стаття 14. Вища кваліфікаційна комісія адвокатури	80
Стаття 15. Присяга адвоката України	86
Стаття 16. Дисциплінарна відповідальність адвоката	89
Стаття 17. Припинення адвокатської діяльності	92
Стаття 18. Відносини адвокатури з Міністерством юстиції України, місцевими органами державного управління	93
Стаття 19. Спілки та асоціації адвокатів	98

РОЗДІЛ 2

Законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність

2.1. Організація діяльності адвокатури в Україні

Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (<i>Витязь</i>).	103
Про судоустрій України. Закон України від 7 лютого 2002 року № 3018-Ш (<i>Витязь</i>).	105

Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури. Указ Президента України від 30 вересня 1999 року № 1240/99.	106
Про Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури та Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури. Указ Президента України від 5 травня 1993 року № 155/93.	108
Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури. Затверджено Указом Президента України від 5 травня 1993 року № 155/93.	109
Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури. Затверджено Указом Президента України від 5 травня 1993 року № 155/93.	121
Про День адвокатури. Указ Президента України від 2 грудня 2002 року № 1121/2002.	126
Про порядок реєстрації адвокатських об'єднань. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1993 р. № 302.	126
Положення про порядок реєстрації адвокатських об'єднань. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1993 р. № 302.	127
Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про правопільного виборух захисника). Рішення Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 року № І3-рп/2000.	129
Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина США Глотова Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень статей 42, 43 Конституції України, Закону України «Про адвокатуру» і етапів Закону України «Про підприємництво» та визнання неконституційними положень статей 2, 17 Закону України «Про адвокатуру». Ухвала Конституційного Суду України від 1 жовтня 2002 року № 51-у/2002.	137
Правила адвокатської етики. Схвалено Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 року, протокол від 1-2 жовтня 1999 р. № 6/VI.	141
Регламент Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України. Схвалено Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 19 лютого 2003 року.	176
Про затвердження Положення про Єдиний реєстр адвокатів України. Постанова Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України від 10 березня 2000 року № 1.	185
Положення про Єдиний реєстр адвокатів України. Затверджено постановою Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України від 10 березня 2000 року № 2.	186
Порядок складання кваліфікаційних іспитів у регіональних кваліфікаційно-дисциплінарних комісіях адвокатури. Затверджено протоколом Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури України при Кабінеті Міністрів України від 1 жовтня 1999 року № 6/2.	190
Програма складання кваліфікаційних іспитів особами, які виявили намір отримати Свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Затверджено протоколом Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури України при Кабінеті Міністрів України від 1 жовтня 1999 р. № 6/2.	194
Статут громадської організації «Спілка адвокатів України». Зареєстровано Міністерством юстиції Української РСР 14 листопада 1990 року Свідоцтво № 6.	211

2.2. Міжнародно-правові засади адвокатської діяльності

2.2.1. Документи ООН

Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217A (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року (*Витяг*). 220

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року, резолюція 2200A (XXI) (*Витяг*). 223

Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями. Затверджені I Конгресом Організації Об'єднаних Націй з профілактики злочинності і поводження з в'язнями, 30 серпня 1955 року, Женева. Схвалений Економічною і Соціальною Радою (резолюція 663 СІ (XXIV) від 31 липня 1957 року) (*Витяг*). 231

Свод принципів захисти всіх лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме. Утверждено резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1988 года № 43/173. 243

Основні положення про роль адвокатів. Прийняті VII Конгресом ООН по запобіганню злочинам 1 серпня 1990 року. 254

2.2.2. Документи Ради Європи

Конвенція про захист прав людини та основних свобод. Рим, 4 листопада 1950 року (*Витяг*). 259

Протокол до конвенції про захист прав людини та основних свобод. Париж, 20 березня 1952 року (*Витяг*). 268

Протокол № 4 до конвенції про захист прав людини та основних свобод, який гарантує деякі права і свободи, що не включені до конвенції та першого протоколу до неї. Страсбург, 16 листопада 1963 року (*Витяг*). 269

Протокол № 6 до конвенції про захист прав людини та основних свобод щодо скасування смертної кари. Страсбург, 28 квітня 1983 року (*Витяг*). 270

Протокол Ла 7 до конвенції про захист прав людини та основних свобод. Страсбург, 22 листопада 1984 року (*Витяг*). 271

Європейська угода про осіб, що беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини. Страсбург, 5 березня 1996 року (*Витяг*). 273

Резолюція (78) 8 Комітета міністрів Совета Європи о юридической помощи и консультациях. 2 марта 1978 года. 276

Приложение к резолюции (78) 8. 277

Рекомендация R (81) 7 Комітета міністрів Совета Европы государствам-членам относительно путей облегчения доступа к правосудию. 14 мая 1981 года. 279

Приложение к рекомендации R (81) 7. 280

Рекомендация R (84) 5 Комітета міністрів Совета Европы государствам-членам относительно принципов гражданского судопроизводства, направленных на совершенствование судебной системы. 28 февраля 1984 года. 282

Приложение к рекомендации R (84) 5. 283

Рекомендация R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи про свободу здійснення професійних адвокатських обов'язків. Прийняті Комітетом Міністрів Ради Європи на 72-й зустрічі заступників міністрів 25 жовтня 2000 року. 287

2.3. Адвокат у судочинстві та адміністративному провадженні

Цивільний процесуальний кодекс України. Затверджений Законом від 18 липня 1963 року № 1500-VI (<i>Витяг</i>).	293
Кримінально-процесуальний Кодекс України. Затверджений Законом від 28 грудня 1960 року № 1000-V (<i>Витяг</i>).	303
Кримінальний кодекс України. Прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 року № 2341-III (<i>Витяг</i>).	332
Господарський процесуальний кодекс України. Прийнятий Верховною Радою України 6 листопада 1991 року № 1798-XII (<i>Витяг</i>).	335
Кодекс України про адміністративні правопорушення. Прийнятий 7 грудня 1984 року № 8073-X (<i>Витяг</i>).	338
Вішра в но-трудоий кодекс України. Затверджений Законом № 3325-VII від 23 грудня 1970 року (<i>Витяг</i>).	340
Про застосування законодавства, яке забезпечує підозрюваному, обвинуваченому, підсудному право на захист. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 року № 10.	341
Про судову практику у справах про хабарництво. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5 (<i>Витяг</i>).	349
Правила поведінки в слідчих ізоляторах осіб, узятих під варту, і засуджених. Затверджено наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 20 вересня 2000 року № 192 (<i>Витяг</i>).	350

2.4. Оплата праці адвокатів

Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні. Закон України від 17 квітня 1991 року № 962-XII (<i>Витяг</i>).	352
Про затвердження Порядку оплати праці адвокатів з надання громадянам кранової допомоги в кримінальних справах за рахунок держави. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 1999 року № 821.	—
Порядок оплати праці адвокатів з надання громадянам правової допомоги в кримінальних справах за рахунок держави. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14 травня 1999 року № 821.	353
Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 5 (<i>Витяг</i>).	356
Про деякі питання Практики застосування розділу VI Господарського процесуального кодексу України. Роз'яснення Вишого арбітражного суду України від 4 березня 1998 року № 02-5/78 (<i>Витяг</i>).	357
Про деякі питання практики застосування окремих норм чинного законодавства у вирішенні спорів та внесення змін і доповнень до деяких інформаційних листів. Інформаційний лист Вишого господарського суду України від 13 лютого 2002 року № 01-8/155 (<i>Витяг</i>).	359

2.5. Особливості сплати податків і зборів адвокатами та адвокатськими об'єднаннями.

Соціальні гарантії

2.5.1. Оподаткування

Про оподаткування прибутку підприємств. Закон України від 28 грудня 1994 року № 334/94-ВР (<i>Витяг</i>).	360
Про податок на додану вартість. Закон України від 3 квітня 1997 року № 16S/97-ВР (<i>Витяг</i>).	367
Про прибутковий податок з громадян. Декрет Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 року № 13-92 (<i>Витяг</i>).	368

Інструкція про прибутковий податок з громадян. Затверджено наказом Головної державної податкової інспекції України від 21 квітня 1993 року № 12 (<i>Витяг</i>).....	373
Про оподаткування доходів адвокатів. Вказівка Головної державної податкової інспекції України від 17 січня 1994 року № 1.....	374
Щодо реєстрації як платників податку на додану вартість адвокатів і приватних нотаріусів. Лист Державної податкової адміністрації України від 20 лютого 1998 року № 1852/10/17-0117.....	376
(Щодо сплати податку на додану вартість адвокатами та адвокатськими об'єднаннями). Лист Державної податкової адміністрації України від 16 червня 1998 року № 7200/10/16-1118.....	—
Про застосування окремих положень Указу Президента України від 3 липня 1998 року № 727/98. Лист Державної податкової адміністрації України від 7 березня 2000 року № 3297/7/15-Ш7.....	378

2.5.2. Збори та соціальні гарантії

Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування. Закон України від 26 червня 1997 року № 400/97-ВР (<i>Витяг</i>).....	379
Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності. Закон України від 23 вересня 1999 року № 1W5-XIV (<i>Витяг</i>).....	390
Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття. Закон України від 2 березня 2000 року № 1533—Ш (<i>Витяг</i>).....	398
Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням. Закон України від 18 січня 2001 року № 2240—Ш (<i>Витяг</i>).....	404
Про здійснення контролю за сплатою збору на обов'язкове державне пенсійне страхування та збору на обов'язкове соціальне страхування. Закон України від 21 травня 1999 року № 700-XIV (<i>Витяг</i>).....	420
Щодо збору на обов'язкове державне пенсійне страхування для підприємств, установ, організацій, де працюють інваліди. Лист Пенсійного фонду України від 16 березня 1998 року № 319/К-7.....	—
Методичне роз'яснення щодо заповнення розрахунку зобов'язання зі сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування платниками за звітний місяць. Затверджено наказом Пенсійного фонду України від 8 лютого 2002 року № 11.....	421
Методичне роз'яснення щодо заповнення розрахунку зобов'язання зі сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування за звітний квартал. Затверджено наказом Пенсійного фонду України від 8 лютого 2002 року № 11.....	426

Академія адвокатури України

Серія «НАСТІЛЬНА КНИГА АДВОКАТА»

Т. В. Варфоломеєва, С. В. Гончаренко

Науково-практичний коментар
до Закону України
«Про адвокатуру»

Законодавство про адвокатуру
та адвокатську діяльність

Збірник нормативних актів

Редактор *А. В. Довбня*

Художнє оформлення *А. Р. Бишиєвський, М. П. Черненко*

Комп'ютерна верстка *С. Л. Караваєв*

Підписано до друку 22.04.2003 р. Формат 84 X108/32.

Папір офсетний № 1. Гарн. Тайме. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 23,52. Обл.-вид. арк. 23,43.

Тираж 5000 прим. Зам. № 3—122.

Оригінал-макет виготовлено комп'ютерним центром видавництва
«Юрінком Інтер» (свідоцтво про внесення до державного
реєстру видавців серія ДК № 19 від 20.03.2000)

04209, Київ-209, вул. Героїв Дніпра, 31-6

Виготовлено в ЗАТ «Київська книжкова фабрика»,
01054, м. Київ-54, вул. Воровського, 24.

Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів
видавничої справи: серія ДК № 787 від 2S.01.2002 р.